

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
BALKANLARDAKİ MİLLİYETÇİLİK AKIMLARI VE
SREBRENİCA OLAYI

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Nurettin ALTAY

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA

İzmir-2019

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

.....isimli adayın hazırladığı.....
.....başlıklı **YÜKSEK LİSANS** tezi ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddesi uyarınca .../.../ 2019 tarihinde ve saat’de yapılmıştır. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda, adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

Oy birliği

RED edilmesine

Salt çoğunlukla

Tez Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı		
Üye		
Üye		
Üye		
Üye		

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **BALKANLARDAKİ MİLLİYETÇİLİK AKIMLARI VE SREBRENİCA OLAYI** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/01/2019

Nurettin ALTAY

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10230468
Yazar Adı/ Soyadı	Nurettin Altay
T.C. Kimlik No	53326018198
Telefon	05333681372
E-Posta	nurettinaltay@yahoo.com
Tez Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Balkanlardaki Milliyetçilik Akımları ve Srebrenica Olayı
Tezin Tercümesi	Nationalism Movements in Balkans and Srebrenica Event
Konu	Tarih=History
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü/Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	333
Tez Danışmanı	PROF.DR. BÜLENT ÇUKUROVA
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

14.01.2019

İmza.....

ÖZET

Bu çalışmada esas olarak Srebrenica soykırımını incelenmiştir. 1992’de Bosna-Hersek’te savaş başladığında, uluslararası toplum bir adım geride durdu ve sadece Sırbistan’ın Müslüman topluma karşı uyguladığı saldırganlıkları izledi. Dünya ülkeleri, toplama kamplarını, toplu tecavüzleri ve katliamları, kültürel varlıkların yok edilmesini, şehrin kuşatılmasını ve sivillerin kasıtlı olarak açlığa mahkûm edilmelerini görmezden geldi. Kısacası, yapılmakta olan soykırımdan haberdar değilmiş gibi davrandılar. Hatta bunun adına sivil savaş dediler, onlara göre Sırpların yaptıkları “*Etnik temizlik*”.

1995’te savaş iyice şiddetlendi. BM’in “*Güvenli Bölgesi*” olan Srebrenica’nın işgal edilmesinden sonra Sırp Kuvvetleri birkaç günde sekiz bin kadar Müslüman yetişkin ve genç erkeği katlettiler. BM’in sivilleri koruyamamasından dolayı Srebrenica’da katledilenlerin sayısının adeta ikiye katlanması, uluslararası toplumu nihayet askerî önlemler almaya zorlamıştı. Bosna’da yapılan soykırım tüm hızıyla devam ederken, masum kurbanlar, BM Güvenlik Konseyinin uyguladığı silah ambargosu yüzünden kendilerini savunma hakkından mahrum kalmışlardı. Katliamları, tüm adalet kurgusunu hiçe sayan Dayton Barış Anlaşması ile sonuçlanan barış görüşmeleri takip etmişti.

Soykırımın failleri, âdeta işledikleri cinayetlerden dolayı ödüllendirilmişlerdi. Savaştan önceki toprakların neredeyse yarısı onlara verilmişti ve Özerk Bosna Sırp Cumhuriyeti, resmi olarak Bosna-Hersek topraklarında bulunan bir Sırp Cumhuriyeti’ne dönüştürülmüştü.

1993’te Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin (EYUCM) kurulması, üstü örtülen gerçeklerin açığa çıkması adına umut verici olmuştu ve uluslararası ceza mahkemesi, politikacıların yaptıkları hataları telâfi edebilirdi. Ancak zaman içinde Bosna Halkı büyük oranda adalete olan inancını kaybetti. Her ne kadar Lahey’deki Mahkeme savaş esnasında kurulmuş olsa da adeta içi boştu.

Bu çalışmada, BM’nin, NATO’nun UNPROFOR (Dutchbat-3)’un ve aynı zamanda uluslararası toplumun Srebrenica Soykırımındaki sorumlulukları analiz edilmiştir.

Gerçeklere ışık tutmak maksadıyla Srebrenica'ya gittim, bölgede yaşayan bazı mağdurlarla (UNPROFOR'un tercümanlığını yapan Admir Jusupović, Boşnak astsubay Hasan Hasanović, rehber Hasan Hasanović, Srebrenicalı Anneler Derneği Başkanı Hatice Mehmedović ve Almasa Salihović ile) röportaj yaptım ve onların duygularını ve acılarını anlamaya çalıştım. Ayrıca "Marş Mira-Barış Yürüyüşü" adı verilen, 110 kilometre olan ve üç gün süren yürüyüşe Boşnak Yüzbaşı Esnaf Avdić ile katıldım, 1995 yılında ormanlarda neler olduğunu anlamaya çalıştım. Ve nihayetinde Srebrenica ve Potočari'de gördüklerimi, duyduklarımı ve hissettiklerimi bu esere yansıtmaya çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Srebrenica, Potočari, Soykırım, Etnik Temizlik, Bosna-Hersek Savaşı.

ABSTRACT

In this study, especially Srebrenica genocide is examined. When the war began in Bosnia and Herzegovina in 1992, the international community stood aside and watched as Serbia unleashed an aggression against the country's Muslim population. Governments around the world ignored concentration camps, mass rape and murder, the destruction of cultural monuments, sieges of cities, and the intentional starvation of civilians. In short, they acted as if they were unaware that genocide was taking place. Instead, they called it a civil war, it was an "ethnic cleaning" Serb army forces with in doing.

In Haziran 1995, the intensity of the war escalated. After conquering the U.N. "safe area" of Srebrenica, Serb forces killed eight thousand Bosnian Muslim men and boys in just a few days. The scale of the Srebrenica massacre, coupled with the fact that U.N. troops had failed to protect civilians there, forced the international community to finally undertake a military intervention. And those victims, thanks to an arms embargo imposed by the U.N. Security Council, were denied the right to defend themselves. Massacre, was followed by peace talks that resulted in the Dayton Peace Agreement, the construction of which defied all principles of justice.

The perpetrators of genocide were rewarded for their crime. They were given half of the prewar territory, and were allowed to transform the self-invented Serb Republic of Bosnia and Herzegovina into an officially recognized entity known as Republika Srpska, within the borders of Bosnia and Herzegovina

The establishment of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) in 1993 brought hope that justice could prevail and that international criminal tribunal, by punishing individual perpetrators, could make up for the mistakes of politics. But in the time The Bosnian people had largely lost faith of justice. Though the Tribunal in The Hague was established during the war, it's cells remained empty.

In this study analysed the responsibilities of the UN, NATO, UNPROFOR (Dutchbat-3), and international communities in the Srebrenica Genocide.

For shedding light to the facts, I went to Srebrenica and talked to some aggrieved people in the territory (I interviewed with the interpreter of the

UNPROFOR Admir Jusupović, Bosniak Soldier Hasan Hasanović, writer Hasan Hasanović, Mothers of Srebrenica President Hatice Mehmedović and Almasa Salihović) and tried to understand their feelings and pain. Also attended to the walking named “Marš Mira-Peace Walking” which lasts for 110 kilometers and three days with the Bosniak soldier Captain Esnaf Avdić and tried to understand what happened in the forest in 1995. I tried to reflect to this study what I saw, what I heard and what felt in Srebrenica and Potočari.

Key Words: Srebrenica, Potočari, Genocide, Ethnic Cleaning, Bosnia Herzegovina War.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	I
YEMİN METNİ	I
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
ÖNSÖZ.....	XI
HARİTALAR LİSTESİ.....	XIV
RESİMLER LİSTESİ.....	XV
TABLolar LİSTESİ.....	XVI
EKLER LİSTESİ	XVII
KISALTMALAR VE TELAFFUZ REHBERİ	XVIII
GİRİŞ	1
A. Sorunun Ortaya Konulması	1
1. Konu.....	1
2. Problem.....	1
3. Amaç ve Kapsam	2
4. Yöntem ve Kaynaklar	2
B. Bosna-Hersek Sorununa Genel Bakış.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BOSNA-HERSEK'İN TARİHİ

1.1. Boşnakların İlk Defa Tarih Sahnesine Çıkmaları.....	14
1.2. Tito Dönemi	33
1.3. Tito Sonrası Dönem.....	36
1.4. Savaş Öncesi Yugoslavya'daki Durum	43
1.5. BM'in Müdahalesi ve UNPROFOR'un Bölgeye Yerleşmesi.....	50
1.5.1.UNPROFOR'un Genel Yapısı ve Kuvvetleri.....	50
1.5.2. Savaşın İlk Yıllarında Srebrenica'daki Durum.....	53

1.5.3. Naser Orić'in Sahneye Çıkışı	53
1.5.4. UNPROFOR'un Srebrenica'ya Yerleşmesi.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

TEMMUZ 1995: SREBRENİCA SOYKIRIMI DÖNEMİ

2.1. Temmuz 1995 Dönemi	70
2.1.1. 6 Temmuz Perşembe.....	75
2.1.2. 8 Temmuz 1995 Cumartesi.....	76
2.1.3. 9 Temmuz 1995 Pazar	82
2.1.4. 10 Temmuz 1995 Pazartesi.....	84
2.1.5. 11 Temmuz 1995 Salı	87
2.1.6. 13 Temmuz 1995 Perşembe.....	126
2.1.7. 14 Temmuz 1995 Cuma.....	138
2.1.8. 16 Temmuz 1995 Pazar	143
2.2. Marş Smrti- Ölüm Yürüyüşü.....	148
2.3. Temmuz Sonrası Dönem	159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAYTON BARIŞ ANLAŞMASI VE YARGILAMA SÜRECİ

3.1. Dayton Barış Anlaşması.....	204
3.1.1. Savaşa İlişkin Hükümler.....	205
3.1.2. Sınırlar	206
3.1.3. Seçimler	206
3.1.4. Anayasa.....	207
3.1.5. Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş Olanlarla İlgili Hükümler.....	207
3.1.6. Uluslararası Polis Gücü	207
3.1.7. Bosna-Hersek Cumhuriyeti Kurumları.....	207
3.1.7.1 Bosna-Hersek Federasyonu (FBiH)	208
3.1.7.2. Sırp Cumhuriyeti (RS)	210
3.1.7.3. Brčko	210
3.1.8. Dayton Antlaşması ve Yapısal Sorunlar.....	211
3.2. Mahkeme Süreci ve Verilen Kararlar.....	214

3.2.1. Mahkeme Süreci	214
3.2.2. İddialar	218
3.2.3. Divanın Değerlendirmeleri	219
3.2.4. Verilen Kararlar	227
3.2.5. Verilen Kararlarla İlgili Değerlendirmeler	232
SONUÇ.....	247
HARİTALAR	256
RESİMLER	268
EKLER.....	290
KAYNAKÇA	301
ÖZGEÇMİŞ.....	312

ÖNSÖZ

Tez konusu seçerken yaptığım araştırmalarda Srebrenica Soykırımını gibi önemli bir konunun yeteri kadar incelenmediğini ve yerli kaynakların oldukça yetersiz olduğu gördüm. Tarihsel bağlarımızın son derece güçlü olduğu Bosna Halkının yaşadıkları mezalimi araştırmak ve 21. Yüzyıl Avrupasının göbeğinde yapılan soykırımını her yönüyle inceleyerek bir kaynak haline getirmek, böylelikle yapılan soykırımla ilgili bilimsel alanda boşluğu doldurmak maksadıyla tezimin konusunu tez danışmanım Prof. Dr. Bülent Çukurova ile “*Balkanlardaki Milliyetçilik Akımları ve Srebrenica Olayı*” olarak belirledik.

Herhangi bir olayı analiz ederken olayın meydana geldiği bölgede alan çalışması yapmadan yapılan çalışmaların eksik kalacağı düşüncesiyle soykırımın 21. Yıldönümünde yapılan etkinliklere katılmak maksadıyla Bosna-Hersek’e gittim. Orada kaldığım on gün boyunca katliamı yaşamış olan insanlarla söyleşi yapma imkânı buldum ve onların duygularını ve acılarını anlamaya çalıştım. Yaptığım çalışmanın belki de en önemli kısmını bu insanlarla yaptığım söyleşiler oluşturmaktadır. Özellikle UNPROFOR’un tercümanlığını yapmış olan Admir Jusupović, Hollandalı Askerlerin yaptıkları ile ilgili olarak önemli bilgiler vermiştir. Yine Bosna Ordusunda bir astsubay olarak görev yapan Hasan Hasanović (**Resim- 1** Astsubay Hasan Hasanović) ve Rehber Hasan Hasanović¹ (**Resim-2** Rehber Hasan Hasanović) ölüm yürüyüşü olarak adlandırılan yürüyüşe katılarak hayatta kalmayı başarmışlardı, fakat yakınlarını kaybetmişlerdi. Bu anlamda yürüyüş konusunda birinci ağızdan önemli bilgiler vermişlerdir. İki oğlu ve eşini bu soykırımda kaybeden Srebrenicalı Anneler Derneği Başkanı Hatice Mehmedović (**Resim-3** Hatice Mehmedović) ve kardeşini kaybeden Almasa Salihović’te yine yaşanan olaylar hakkında önemli bilgiler vermişlerdir. Ne yazık ki bana evinin kapılarını açıp en iyi şekilde ağırlayan, Srebrenica soykırımının sembol isimlerinden olan Srebrenicalı Anneler Derneği Başkanı Hatice Mehmedović, daha tezimi tamamlayamadan 22 Temmuz 2018 tarihinde hayata gözlerini yummuştur.

Bölgede yaşanan olayları bir nebze anlayabilmek maksadıyla “*Marş Mira-Bariş Yürüyüşü*” adı verilen, 110 kilometre olan ve üç gün süren yürüyüşe Esnaf Avdić ile katıldım (**Resim-4** Bariş Yürüyüşü). Katliamın yapıldığı yerleri çıplak

¹Astsubay Hasan Hasanović ve Rehber Hasan Hasanović arasında isim ve soyadı benzerliği bulunmaktadır.

gözle inceleme fırsatı yakaladım. Potoćari ve Srebrenica bölgelerinde incelemeler yaptım. Burada ki izlenimlerimi hazırladığım teze aktarmaya çalıştım.

Bunun dışında en önemli kaynaklarım, yüz yüze görüşme imkânı da bulduğum, UNPROFOR'un tercümanlığını yapmış olan Hasan Nuhanović'in (**Resim-5** Hasan Nuhanović) "*Under The UN Flag*" isimli İngilizce eseri ve toplu mezarların gün yüzüne çıkarılmasında önemli katkıları olan gazeteci ve araştırmacı yazar David Rohde'nin "*End Game*" isimli İngilizce eseri olmuştur.

Bu çalışmamda, BM'nin, NATO'nun, UNPROFOR (Dutchbat-3)'un ve aynı zamanda uluslararası toplumun Srebrenica Soykırımındaki sorumluluklarını analiz ettim. BM'nin, yaklaşık 60 bin insanın toplandığı kuşatma altındaki Srebrenica'yı 450 kadar barış gücü askeriyle savunmaya çalışması, taktik bir hata mıydı yoksa varılan gizli anlaşmaların sonucu muydu? Bunca yıllık deneyimi olan BM'in böyle bir hata yapması olağan mıydı?

Bunun yanı sıra yapılan Dayton Anlaşmasıyla adeta katliamı yaşayan, soykırımı uğrayanların toprakları ellerinden alınarak Sırp'lar'a verilmiş, soykırımı yapanlar ödüllendirilmişlerdi. Tarihte eşine az rastlanır bir anlaşma olan Dayton Anlaşmasını da bu tezde kısaca irdeledim.

Nihayetinde Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin verdiği karar bulmacanın eksik kalan kısımlarını tamamlar nitelikteydi. Evet, soykırım kabul edilmişti ancak soykırımı sadece birkaç üst rütbeli Sırp askerinin yaptığı, Sırbistan Devletinin olaylardan sorumlu tutulamayacağı yönünde karar verilmişti. Eğer Sırbistan Devleti soykırımdan dolayı sorumlu tutulmuş olsaydı, belki de Boşnaklar tazminat ve toprak talebinde bulunabileceklerdi. Bu da Dayton Anlaşması'na ters düşen bir durum oluşturacaktı.

Tüm bu olanlar bütün olarak değerlendirildiğinde sorgulanması gereken, akla ve mantığa uymayan bir dizi olay açığa çıkmaktadır. İşte bu tezin amacı akıllardaki bu soru işaretlerinin bir karşılığı olup olmadığını ortaya çıkarmaktır.

Tezimi hazırlarken yaşadığım en büyük güçlük Türkçe kaynakların yetersizliği, mevcut kaynakların da genel anlamda hep aynı bakış açısı ile olaylara bakmış olmalarıydı. Bu yüzden genel olarak farklı bakış açısı ile olaylara bakan yabancı dilde yazılmış kaynaklara yöneldim. Akademik bir dilde yazılmış, askeri

terminolojiye hâkimiyet gerektiren İngilizce eserleri kullanmak durumunda kaldım. Diğer taraftan söyleşi yaptığım insanların da Boşnak olmasından dolayı İngilizce olarak tercüman aracılığıyla söyleşi yapmam Beni oldukça zorlamıştır.

Şahıs isimlerinde ve yer adlarında “ć, ž, č” gibi Türkçe’de karşılığı olmayan ses ve harfler olduğundan dolayı, yanlış çeviriler yapmamak için orijinal yazım biçimlerini kullanmayı tercih ettim. Bunun dışında “NATO, UNPROFOR” gibi bazı organizasyonların isimlerini de, Türkçe karşılığı olmadığı için ve orijinal haliyle kabul gördüğü için İngilizce olarak kullandım. Ayrıca tüm İngilizce kaynaklarda “Dutchbat-3” olarak geçen Hollanda Birliğini Türkçe’de askeri literatürde böyle bir kullanım kısaltma kullanılmadığından dolayı “Hollanda Taburu/Birliği” olarak kullandım.

Tezimin yazımında bana her türlü desteği veren tez danışmanım Prof. Dr. Bülent Çukurova Hocama teşekkürü bir borç bilirim. Benimle yaşadıkları acıları paylaşma nezaketi gösteren Admir Jusupović’e, astsubay Hasan Hasanović’e, Rehber Hasan Hasanović’e, hem bana tercümanlık yapan hem de yaşadıklarını paylaşan Almasa Salihović’e, Beni Bosna’ya gittiğim andan itibaren ağırlayan, her türlü konuda destek olan, “Marš Mira”ya katılmamı sağlayan Esnaf Avdić’e teşekkürü bir borç bilirim. Ve tabi ki Bosna’daki çalışmalarında dahi yanımda olan, çalışmalarım esnasında bana her türlü sabrı gösteren eşim Hatice’ye ve biricik kızım Hande’ye de özel olarak teşekkür ederim.

Son olarak tarihsel olarak borçlu olduğumuzu düşündüğüm Boşnak kardeşlerimizin yaşadıkları acıları, onların çığlıklarını duyurmak adına yaptığım bu çalışmayı iki oğlu ve eşini bu soykırımında kaybeden ve tezi hazırladığım dönemde hayata gözlerini yuman Srebrenicalı Anneler Derneği Başkanı Hatice Mehmedović’e ve soykırımında hayatını kaybeden kardeşlerimize armağan etmek istiyorum.

HARİTALAR LİSTESİ

Harita- 1 Eski Yugoslavya	256
Harita- 2 Balkan Tarihini Düşman Kardeşler Tarihine Çeviren Büyüme Planları. .	257
Harita- 3 Dayton Anlaşması Sonrası Bosna-Hersek.	258
Harita- 4 Srebrenica	259
Harita- 5 Nisan 1992-Mart 1993 Arasında Bosna-Hersek'teki Durum.	260
Harita- 6 1815- 1999 Arasında Güney Slav Topraklarının Durumu.....	261
Harita- 7 1991 Yılında Bosna-Hersek'teki Etnik Durum.	262
Harita- 8 Nisan 1993-Mart 1994 Arasında Bosna-Hersek'teki Durum.	263
Harita- 9 Temmuz 1995'te Srebrenica'daki Durum ve Marş Mira Yürüyüşü.....	264
Harita- 10 Nisan 1994-Ekim 1995 Arası Bosna-Hersekteki Durum.	265
Harita- 11 Katliam ve Toplu Mezar Yerleri.....	266
Harita- 12 EUFOR Birliklerinin Bosna-Hersek'teki Konuşlanmaları.	267

RESİMLER LİSTESİ

Resim- 1 Astsubay Hasan Hasanović	268
Resim- 2 Rehber Hasan Hasanović.....	269
Resim- 3 Srebrenicalı Anneleri Derneği Başkanı Hatice Mehmedović.....	270
Resim- 4 Barış Yürüyüşü	271
Resim- 5 Yazar Hasan Nuhanović	272
Resim- 6 Potočari UNPROFOR Üssü	273
Resim- 7 12 Temmuz 1995'te Potočari Kampı.....	274
Resim- 8 13 Temmuz 1995'te Mültecileri Taşımak İçin Gelen Sırp Taşıtları	275
Resim- 9 Nova Kasaba'da Futbol Sahasında Tutulan Erkekler.....	276
Resim- 10 Nova Kasabadaki Kazı Alanları	277
Resim- 11 Nova Kasabadaki Kazı Alanları	278
Resim- 12 Srebrenica'daki En Küçük Kurban Bebek Fatıma Muhić'in Mezarı. ...	279
Resim- 13 Hatice Mehmedović'in Öldürülen Eşi ve İki Oğlu.....	280
Resim- 14 Ortodoks Rahipler Sırp Generallerini Kutsarken	281
Resim- 15 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri.....	282
Resim- 16 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri.....	283
Resim- 17 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri.....	284
Resim- 18 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri.....	285
Resim- 19 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri.....	286
Resim- 20 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri.....	287
Resim- 21 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri.....	288
Resim- 22 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri.....	289

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo- 1 Eski Yugoslavya'daki Bölgesel Etnik Nüfus Oranları (1991).	37
Tablo- 2 NATO'nun Hollanda Birliği'ne Sağladığı YDH Faaliyeti Kronolojisi.....	96
Tablo- 3 Avrupalıların ve Amerikalıların Bosna Savaşına Olan Yaklaşımları.....	172
Tablo- 4 Bosna-Hersek Cumhuriyeti Genel Yapısı.	208
Tablo- 5 Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi YargıçlarıI	216

EKLER LİSTESİ

EK- 1 Fatih Sultan Mehmet'in Fermanı.....	290
EK- 2 239 Kişinin İsim Listesi.	291
EK- 3 EUFOR Katılımcı Devletler Listesi	300

KISALTMALAR VE TELAFFUZ REHBERİ

KISALTMALAR

A.g.d.	: Adı geçen dergi.
A.g.e.	: Adı geçen eser.
A.g.t.	: Adı geçen tez.
A.g.y.	: Adı geçen yayın.
AP	: Avrupa Parlamentosu.
BAB	: Batı Avrupa Birliği.
BH	: Bosna-Hersek.
Bkz.	: Bakınız.
b.	: Baskı.
BM	: Birleşmiş Milletler.
BSO	: Bosna Sırp Ordusu.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
Der.	: Derleyen.
DUTCHBAT	: Dutch Battalion-Hollanda Taburu.
EUFOR	: Euro Force- Avrupa Kuvvetleri.
EYUCM	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi.
GP	: Gözetleme Postası.
HCR	: UN High Commissioner for Refugees- BM Mülteci Yüksek Komisyonu
HDZ	: Hırvat Demokratik Birliği.
ICRC	: International Committee of the Red Cross-Uluslararası Kıızı Haç Komitesi.
ICTY	: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia- Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi.

IKV	: Inter-Church Peace Council-Kiliselerarası Barış Platformu.
IFOR	: NATO Led Implementation Force- NATO Uygulama Gücü
JNA	: Yugoslav People's Army-Yugoslavya Ulusal Ordusu.
MSF	: Medecins Sans Frontieres-Sınır Tanımayan Doktorlar.
NGO	: Non-Governmental Organization-Hükümet Dışı Kuruluşlar.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
s.s.	: Sayfa sayısı.
SDA	: Demokratik Eylem Partisi.
SDP	: Sosyal Demokrat Partisi.
SDS	: Sırp Demokratik Partisi.
SFOR	: Stabilization Force- Dengeleme Kuvvetleri.
SRSR	: Special Representative of the UN Secretary General- BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi.
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı.
UN	: United Nations- Birleşmiş Milletler.
UNPROFOR	: UN Protection Force-BM Koruma Gücü.
UNMO	: UN Military Observer- BM Askeri Gözlemcisi.
UNPF	: UN Peace Force- BM Barış Gücü.
UNCIVILPOL	: UN Civil Police- BM Sivil Polisi.
UNHCR	: UN High Commissioner for Refugees- BM Mülteci Yüksek Komiserliği.
USAF	: United State Air Forces- Birleşik Devletler Hava Kuvvetleri
YFC	: Yugoslav Federal Cumhuriyeti
YSFC	: Yugoslavya Sırp Federal Cumhuriyeti.
YDH	: Yakın Hava Desteği.
ZPT	: Zırhlı Personel Taşıyıcı.

TELAFFUZ REHBERİ

č: ç- çadır(Baskılı ç)

ć: ç- çimen

c: ts-Srebrenitsa

š: ŝ-şemsiye

ž: j-jilet

dj:c-ceket

j: y-yaya

lj:li-limon

nj:ny-kanyon

đ: j-jump

GİRİŞ

A. Sorunun Ortaya Konulması

1. Konu

21. Yüzyılda, Avrupa'nın göbeğinde sadece Müslüman olmalarından dolayı soykırımı uğrayan Boşnakların yaşadıkları acıları anlatan yeteri kadar akademik çalışma olmaması Benim bu konuyu seçmemde etken olan unsurdur. Bu çalışmada genel olarak Eski Yugoslavya'nın etnik yapısı, Bosna-Hersek'teki savaş, 1995 Srebrenica Soykırımı ve Uluslararası Adalet Divanının aldığı kararlar üzerinde durulmuştur.

2. Problem

Şu ana kadar yapılmış olan çalışmaları incelediğimde genel olarak aynı konulara değinildiğini, sadece yıl dönümü olan temmuz ayında benzer yazılar yazıldığını, BM'nin, UNPROFOR birliği olan Hollandalıların ve Batılı devletlerin bu soykırımdaki sorumluluklarının tam olarak bilinmediğini, Mahkemelerce verilen kararların neden eksik ya da hatalı olduğu konusunda bilgi eksikliğinin olduğunu gördüm. Olaylara sadece duygusal olarak yaklaşım sergilenmektedir ve akademik olarak bilgiler çok yetersizdir. İşte bu tez ile eksik olan konular, alan çalışmasıyla ve

² www.independent.co.uk/arts-entertainment/art/features/chilling-photographs-expose-the-aftermath-of-the-srebrenica-massacre-7763822.html (Erişim Tarihi: 16.07.2018 20:50)

birinci ağızdan yapılan söyleşilerle tamamlanmaya çalıştım. Yani Hollandalı barış gücü askerleri ne yaptılar, BM temsilcileri neleri eksik ya da hatalı yaptılar, hava saldırıları yapılmadıysa neden yapılmadı, Boşnaklar neden bu kadar hazırlıksız yakalandılar ve Dayton Anlaşması'nın ardından Lahey Mahkemeleri tarafından verilen kararlar Anlaşmayı tamamlar nitelikte miydi, bu sorulara yanıt aradım.

3. Amaç ve Kapsam

Tezimin amacı Balkanlardaki milliyetçilik akımlarının Srebrenica Soykırımı üzerindeki rolünü incelemek, uluslararası örgüt ve temsilcilerin olaylarla ilgili sorumluluklarını ortaya koymak, olaylardan sonraki anlaşma sürecini ve mahkeme kararlarını irdelemektir.

4. Yöntem ve Kaynaklar

Araştırmalarımın temelini Bosna'da yaptığım alan çalışması oluşturmaktadır. Orada kaldığım süre zarfında soykırımı bizzat yaşamış beş ayrı Boşnak ile söyleşi yapma şansına yakaladım. Daha sonra bir kısım Boşnaklarla Barış Yürüyüşü olarak icra edilen 110 km.lik yürüyüşe katıldım. Bazı toplu mezar alanlarını ve katliam yapılan yerleri canlı olarak gördüm. Yürüyüş esnasında farklı kültürden insanlarla da tanışarak izlenimlerini aldım. Potočari Mezarlığındaki törene katılarak oradaki insanların duygu ve düşüncelerine şahit oldum.

Daha sonra İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve İslâm Araştırmaları Merkezi kütüphanelerinde kaynak taramaları yaptım. Mevcut Türkçe kaynaklarının aynı çizgide ve yetersiz olduğunu gördüğüm için yabancı kaynaklara yöneldim. Bunlardan en önemli olanları David Rohde'nin "*End Game*" ve Hasan Nuhanović'in "*Under The UN Flag*", Keith Doubt'un "*Understanding Evil: Lessons from Bosnia*" ve Edina Becirević'in "*Genocide on the Drina River*" eserleriydi. Bu eserlerle karşılaştırmalı olarak konuları irdeledim. Genel olarak Bosna Savaşını anlatan birçok yerli ve yabancı kitap, makale, tez, basın yayın organı ve internet kaynağı ile de tezime zenginlik katmaya çalıştım.

B. Bosna-Hersek Sorununa Genel Bakış

Otoriter rejimlerin yüzyıllarca egemen olduğu bölge olan Eski Yugoslavya'da (**Harita-1** Eski Yugoslavya) bulanık savaş konsepti³ uygulanmaktaydı. Halkların örgütlenilerek ayaklandırılması ve müteakiben en uygun zamanda savaş çıkararak devletlerin parçalanması özellikle Balkanlar için alışılmış bir durumdu. Nitekim 1992-1995 yılları arasında çıkan savaşta tam anlamıyla buydu. Batılılar ve BM yetkilileri de dahil olmak üzere bu acımasız savaşta yer alan tüm taraflar suçsuz olduklarına ve karşı tarafın suçlu olduğuna tereddütsüz olarak kendilerini ikna etmişlerdi.⁴

Güney Slavların diyarı olan Yugoslavya (Yug kelimesi Slav dillerinde güney anlamına gelmektedir.) birçok çeşitliliği yoğun bir şekilde barındıran ender bir ülkedir. Bu kadar küçük bir bölgede böylesine çeşitliliği bulmak neredeyse imkânsızdır. Çin, Hindistan ya da eski Sovyetler Birliği'nde de çeşitliliklerden bahsedilebilir ancak 256.000 metrekarelik bir alanda 23 milyonluk bir çeşitlilik bulmak çok zordur.⁵

*“Bosna-Hersek, Avrupa'da etnik çeşitliliğin en yoğun yaşandığı yerlerden biridir ve Balkanlar denilen, etnik açıdan karmaşık bir bölgede yer almaktadır. Ayrıca birçok milliyetçilik merkezli büyüme projelerinin kesişme noktalarında bulunmaktadır (**Harita-2** Balkan Tarihini düşman kardeşler tarihine çeviren büyüme planları). Bu özelliğinden dolayı tarih içerisinde kanlı birçok çatışmaya sahne olmuş ve ekonomik ve siyasi istikrarın nadiren sağlandığı bir ülke haline gelmiştir. 20. Yüzyılda meydana gelen iki dünya savaşında da en kanlı çatışmalarının yaşandığı yerlerin başında gelen bölgenin bu yapısı, onun gelecekteki kaderini de belirlemiştir. Dolayısıyla analistler*

³**Bulanık Savaş:** Bulanık savaş stratejisinde düşman-merkezli yaklaşımdan daha çok halk-merkezli yaklaşım önem kazanmış, savaşın başlama ve bitiş tarihleri muğlaklaşmış, taktik seviyenin önemi artmış, siber savaş ve algı yönetiminin öne çıktığı bilgi hareketi temel bir boyutu olarak önem kazanmış ve daha da önemlisi zafer-mağlubiyet gibi kavramlar sahadaki gerçeklikten ziyade artık zihinlerde inşa edilebilir hale gelmiştir. Göze çarpan ilk asimetri; savaş gemileri, tanklar ve savaş uçakları gibi Soğuk Savaş döneminin asıl savaşçı unsurlarına bu mücadelede güç gösterisi yapma veya hareket bölgesini tecrit etme gibi “tali” görevler verilmesi, sahadaki asıl mücadelenin geleneksel stratejide “tali görevleri” olan özel eğitilmiş küçük birliklerce (özel kuvvetler – Spetnaz), siber savaş ve algı yönetimi konusundaki uzman yerel halktan devşirilmiş paramiliter unsurlarla icra edilmesidir. Bkz. Metin Gürcan, “Rusya'nın Ukrayna'daki ‘Bulanık Savaş’ Stratejisi”, https://www.academia.edu/11069073/RUSYANIN_BULANIK_SAVAŞ_KONSEPTİ, (Erişim Tarihi: 14.01.2019 15:54)

⁴David Rohde, **End Game: The Betrayal And Fall Of Srebrenica, Europe's Worst Massacre Since World War II**, 10. b., Penguin Kitap, New York, 1998, s. 11.

⁵Mihailo Crnobrnja, **The Yugoslav Drama**, McGill-Queen's University Press, London, 1996, s.16.

tarafından bu bölge bazen içerisinde 'yontulmamış aşırılıkları' barındıran bir bölge, bazen de Soğuk Savaş sonrası AB, ABD, NATO, Rusya gibi yeni güçlerin 'sınanma alanı' olarak ifade edilmiştir".⁶

Uluslararası insan hakları temsilcilerinden olan Michael Ignatieff, Bosna-Hersek'teki sorunu şöyle özetlemektedir: *"Bosna, Kosova ve Afganistan..... bu ülkeler İmparatorlukların son bulunduğu dönemde, Amerikalıların askeri gücü, Avrupalıların parasıyla ve insancıl motifleriyle oluşturmaya çalıştıkları yeni egemenlik alanlarının şekillendirildiği laboratuvarlardır.... Dayton'dan sonra Bosna, yapısı itibariyle uluslaştırma çalışmaları için uygun koşullar sağlamaktadır... Balkanların da yeniden inşası insancıl bir çalışmadan öte egemenlik alanı projesidir... Çünkü uluslaştırma aslında insan hakları döneminde kullanılan bir çeşit emperyalizmdir."*⁷

ABD'nin Yugoslavya temsilcilerinden olan Lawrence Eagleburger yapılan etnik savaşla ilgili olarak: *"Anlatılması zor bir durum fakat burada ki savaş mantığa uygun bir savaş değildir. Hiçbir etnik çatışmada rasyonellik ve mantık yoktur. Sadece kin ve nefret vardır. Olağan bilindik sebepler yoktur. Ve bu tür bir savaş sonlandırılması en zor olan savaştır."* demiştir.⁸

Bugünkü Bosna-Hersek'in beşeri ve coğrafi durumuna bakacak olursak (**Harita-3** Dayton Anlaşması sonrası Bosna-Hersek):

- Toplam yüzölçümü 51.209 km²'dir. (FBiH'in yüzölçümü 26.110 km², Sırp Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 24.606 km², Brčko Vilayeti'nin yüzölçümü 493 km²'dir).

- Nüfusu 3.800.000'dir. (En kalabalık şehir Saraybosna şehrinin nüfusu 300.000; FBiH'in yaklaşık olarak nüfusu 2.370.000; Sırp Cumhuriyeti'nin yaklaşık olarak nüfusu 1.330.000; Brčko Vilayeti'nin yaklaşık olarak nüfusu 93.000'dir.)

- Nüfus artış hızı yılda %0,1, yaş ortalaması 41,2'dir.

⁶Gül Tuba Dağcı ve Adnan Dal, "Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, C.:6, S.:11, s. 111.

⁷Andrej Grubačić, **Don't Mourn, Balkanize! Essays After Yugoslavia**, PM Press, Oakland, 2010, s. 30.

⁸Wayne Bert, **The Reluctant Superpower United States' Policy in Bosnia, 1991-95**, St. Martin's Press, New York, 1997, s. 103.

- Nüfusun ortalama %48'i Boşnak, %37'si Sırp, %14'ü Hırvat'tır. (FBiH: %70 Boşnak, %28 Hırvat, %1 Sırp; Sırp Cumhuriyeti: % 88 Sırp, %8 Boşnak, %4 Hırvat; Brčko: %46 Sırp, %43 Boşnak, %11 Hırvat'tır.)

- Resmi diller: Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça.

- Nüfusun ortalama %40'ı Müslüman, %31'i Ortodoks, %15'i Katoliktir.

Soykırımın yapıldığı bölge olan Srebrenica'daki etnik yapıya genel olarak bakacak olursak, savaştan önce yapılan son nüfus sayımına göre 37,211 kişi Srebrenica Kasabası (**Harita-4** Srebrenica) ve yaklaşık 50 kilometre karelik bir alanı kapsayan, Srebrenica Belediyesi (Opština) sınırları içerisinde yaşamaktaydı. Nüfusun %73'ü kendilerini Müslüman, %25'i Sırp, %2'si Yugoslav olarak tanımlarken bir kısmı da hiçbir etnik grubun parçası olmadığını beyan etmekteydi.⁹

Saraybosna'da İnsanlığa Karşı Suçları Araştırma Enstitüsü ve Uluslararası Haklar Üniversitesi Müdürü olan Dr. Smaja Čekić, araştırmalarında “*Srebrenica'da yaşanan vahşet, tarihten günümüze gelen Podrinje Projesinin bir devamıdır.*” gerçeğine dikkat çekmektedir.

“1844'te Elijah Garasanin¹⁰ tarafından yazılan ve tarihi kayıtlarda 'Nacertanije' olarak geçen eserde: 'Büyük Sırbistan Projesi'nde Podrinje yani Doğu Bosna'daki Drina havzasına dikkat çekilerek Drina Havzası mutlaka Sırplaştırılmalıdır.' ifadeleri kayda geçmiştir. Hatta o dönemde (1865-1927) Sırp Kraliyet Akademisinin başkanı ırkçı bilim adamı Jovan Cvijić¹¹ 'Doğu Bosna, Sırpların elinde olmazsa Sırbistan abluka altına alınmış bir ülke olur ve Sırplar hapsedilmiş bir millet olur' ifadelerini kullanarak Çetniklere hedef göstermiştir. O günden bu güne silahlı Çetnikler bu hayali hedefe ulaşmak için kan dökmeye devam etmektedirler.¹²

⁹Rohde, a.g.e., s. 15.

¹⁰Elijah Garasanin, 1844 yılında Karadjordjević hanedanı zamanında yaşamış olan, hemen hemen tüm Balkanlarda Sırp hükümlerini amaçlayan Nacertanije Projesinin hazırlayan Dönemin Sırp düşünürü ve yazardır. Bkz. Brad K. Blitz , **War and the Change in the Balkans**, Cambridge University Press, 2006, s. 237.

¹¹Jovan Cvijić (1865-1927), Sırpların çevrelenmiş oldukları veya azınlık da olsa Sırpların yaşadıkları tüm yerlerin Sırpların yaşam alanı olduğunu iddia eden bir Sırp tarihçisi ve aynı zamanda coğrafyacısıdır.

¹²Mehmet Koçak, **İnsanlık Tarihinde Kara Bir Leke: Srebrenica Soykırımı**, 1. b., Batu Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 15.

Sırpların intikam ateşi her ne kadar zaman zaman kor halini alsa da hiçbir zaman sönmemiştir. 1953 yılında Milos Obilić¹³ adına inşa edilen Kosova Savaş Anıtı üzerine Prens Lazar'ın şu sözleri kazınmıştır: “Her kim ki Sırp ve Sırp kökenlidir, ve Kosova Ovası’na Türklerle savaşmaya gelmez, Onun ne erkek ne dişi zürriyeti olmasın, Onun hasadı olmasın....(1389-1989).”¹⁴

“Sırpların 1992 yılında başlayan ve 3 yıldan uzun bir süre devam eden soykırımı giden yolda Sırp liderlerin açıklamaları olacıklara işaret ediyordu. Miloseviç, ‘Tanrı bazı milletleri üstün ve seçkin yaratmıştır. Bazılarını değersiz ve üstün olana itaat eden bir konumda yaratmıştır. Hristiyan Avrupa’nın en dindar ırkı olan Sırpların, Müslümanlardan daha üstün oldukları bir gerçektir. Müslümanlar yok olmaktan kurtulmak istiyorlarsa, üstün olana itaat etmeye mecburdurlar.’ demiştir. Bosna Sırplarının lideri Radovan Karadžić ise, ‘Biz tek din ve tek kültürlü bir Avrupa için savaşıyoruz. Amacımız Balkanlardaki İslâm kalıntılarını yok etmek ve onları Anadolu’ya kadar sürmektir. Bu büyük mücadelemizde Avrupa ve Batı dünyası bizi tam olarak desteklemelidir!’ diyerek yapacaklarının işaretini vermişti.¹⁵ 16 Mart 1991 Tarihinde bir televizyon programında: ‘Seferberlik ve Sırp Ordusuna takviye yapılması için emir verdim. Yugoslavya artık agoninin son aşamasına girmiştir. Sırbistan Cumhuriyeti bu koşullar altında artık Başkanlıktan gelen hiçbir talimata uymayacaktır, çünkü bu artık illegaldir.’¹⁶ diyerek niyetini açıkça ortaya koymuştu.

Batı medyasınca yapılan araştırmalar, 1991 ve 1995 yılları arasında Sırpların Hırvatlar ve Boşnaklar ile yaptıkları çatışmaların, aslında Sırp kökenli etnik nefretten kaynaklandığını göstermektedir. O dönemde tüm gözler Sırp olmayan etnik gruplara karşı ordusu için seferberlik ilân eden ve nefreti körükleyen Sırbistan Başkanı

¹³15 Haziran 1389'da meydana gelen Kosova sahrasındaki savaşta Osmanlılar, büyük bir zafer kazanmışlardı. Sırp Prensi Lazar da muharebede ölmüştür. Düşmanın bozguna uğrayıp kaçmasından sonra, büyük bir zafer kazanmış olan Birinci Murad harp sahasını dolaşmaya başlamıştı. Bu sırada savaşta yaralanmış olan Miloş Obilić, sultana itaat edeceğini söyleyerek hükümdarın yanına geldi. Bir hançerle Murad Hüdavendigâr'a saldıran Miloş Obilić, hükümdarı kalbinden yaraladı. Saldırgan, hükümdarın etrafındaki adamlar tarafından hemen öldürüldü. Bundan dolayı Sırpların milli kahramanı ilân edildi. Bkz. www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2018/09/02/besiktas-kosova-sehidi-i-muradin-ruhunu-sdetti (Erişim : 15.10.2018 20:07)

¹⁴Giray Saynur Bozkurt, “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.:10, S.:2 (2010), s. 56.

¹⁵Hüseyin Türkan, “BM ve NATO’nun Göz Yumduğu Bosna - Hersek İşgali ve Srebrenica Soykırımı”, **Yirminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi Beş Devletin İşlediği Soykırım ve Katliamlar**, Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, S.:2 (Temmuz 2014), s. 225.

¹⁶Dale C. Tatum, **Rwanda, Genocide at the Dawn of the Twenty-First Century: Bosnia, Kosovo, and Darfur**, Palgrave Macmillan, New York, 2010, s. 71.

Milosević'teydi. Onun kaynağı Sırp kimliğinin oluşmasına katkı sağlayan tarihi olay ve sembollerdi. Diğer Doğu Avrupa ülkelerinde komünist partiler iktidardan inerken, yapılan bu seferberlik ve kışkırtma sayesinde Milosević iktidarda kalmaya devam etmiştir.¹⁷

Milosević'in Sırp Halkına sistematik bir propaganda ile seferberlik çağrısı yapması, çatışmaların hızla yayılmasına sebep olmuştur. Milosević'in kontrolündeki Sırp medyası, Sırplar'ın "*Hırvat Ustaše*"ler ve "*Aşırı İslâmcılar*"ın tehdidi altında olduğu tezini yayan temel araç olmuştur. Aslında bu nefret kampanyası, Sırp dominant bir Yugoslavya'ya karşı olan herkesi hedef almaktaydı ve Sırp seferberliğini oldukça kolaylaştırmıştı.¹⁸

Nisan 1992'de çıkan savaşın ardından, Sırbistan'dan gelen milliyetçi paramiliter gruplar, kasabadaki Müslümanları, Bosna'dan olduğu gibi sürmek amacıyla Srebrenica'yı kontrolleri altına aldılar. Müslümanlar yakındaki ormanlara kaçmak zorunda kaldılar. Üç hafta sonra, yirmi altı yaşında karizmatik bir polis memuru olan Naser Orić liderliğindeki Müslümanlar kasabayı geri aldılar. Ağır silahlı Sırplar, orantısız savaşın ilk büyük yenilgilerinden birini almışlardı, ancak kasaba hâlâ onların kuşatması altındaydı. Orić, 1992'de, Müslüman güçlerine, Srebrenica'da Müslüman topraklarını iki katına çıkaran çarpıcı bir zafer serisinin kazanılmasında liderlik etti. Bölgeyi, Ocak 1993'e kadar Müslümanlar tarafından yönetilen Bosna'ya bağlanmak için sadece sekiz kilometrelik mesafe kalmıştı.¹⁹

Ancak Sırp milliyetçileri, bir ultimatom yayınladılar ve Müslümanların, bütün silahlarını 17 Nisan 1992'ye kadar teslim etmelerini istediler. Paramiliter gruplar Brčko, Bijeljina, Žvornik ve o anda ellerinde tuttıkları Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu diğer kasabalardan on binlerce Müslümanı dışarı attılar. Saraybosna'da yayın yapan haber kaynaklarına göre binlerce kişi öldürülmüş,

¹⁷Valère Philip Gagnon, **The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s**, Cornell University Press, New York, 2004, s. 87.

¹⁸Dario Spini, Guy Elcheroth ve Dinka Corkalo Biruski, **War, Community, and Social Change: Collective Experiences in the Former Yugoslavia**, Springer, New York, 2014, s. 128.

¹⁹Rohde, a.g.e., s. 15.

yüzlerce kadın tecavüze uğramıştı.²⁰ BM'in 1994'te yayınladığı raporlara göre o dönemde 83 farklı paramiliter grup Bosna Savaşında faaliyet göstermişti.²¹

Tüm bu gelişmeler yaşanırken BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali, asker ve polisten oluşan 34 bin kişilik BM barış gücü teşkil edip Srebrenica ile diğer beş yeni “*Güvenli Bölgeye*”²² göndermek istediğinde, ABD ve diğer ülkeler kendi birliklerini göndermemek için adeta dirsek sürdüler.²³

²⁰A.g.e., s. 75.

²¹Bu gruplardan Arkan (Željko Raznjatović) ve Onun “*Tiger*” lakaplı birlikleri ile aşırı milliyetçi Vojislav Šešlj ve Onun “*Četnik*”leri büyük cinayetler işlemişlerdir. Bkz. Florian Bieber, **Post-War Bosnia Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance**, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s. 12. Yine “*White Eagle*” grubu bünyesinde bulunan ve “*The Avengers*” ismiyle tanınan Milan Lukić'in komuta ettiği örgüt 1992-1994 yılları arasında Vişegrad'ta faaliyetlerini sürdürmüştür. UAD (IT-98-32-I) sayılı kararı gereğince Milan Lukić, Sredo Lukić ve Mitar Vasiljević'i Vişegrad'ta bir çok Müslümanı yakarak öldürmekten dolayı suçlu bulmuştur. Bu grup Vişegrad'ta 14 Haziran 1994 tarihinde Adem Omeragić'in evinde toplanmış vaziyette Kızılhaç örgütünün yardımını bekleyen yaklaşık 65 müslüman kadın ve çocuğu, evi yakmak suretiyle canlı canlı yakarak öldürmüş, kaçanları da ateş ederek vurmuşlardır. Ayrıca 27 Haziran 1992'de Bikavac'ta aynı şekilde 70 kadar Müslümanı yakarak öldürmekten dolayı suçlu bulunmuşlardır. UAD savcıları Vişegrad'ta yapılan katliamları ve etnik temizliği, Bosna Savaşında yaşanan “*en vahşi*” katliamlar olarak nitelmişlerdir. Bkz. Ivana Spasić ve Milan Subotić, **R/Evolution And Order Serbia After October 2000**, Freedom House, Belgrade, 2001, s. 242.

²²**Güvenli Bölgeler Planı:** Güvenli bölge karşılığı olarak hem öğretilen ve hem de uygulamada “*security zones*”, “*protected area*”, “*safe havens*”, “*safe humanitarian zones*” ve “*safe areas*” gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Güvenli bölge için kullanılan bu kavramlar bir bölgenin uluslararası hukuktaki statüsünü oluşturan “*termini technici*(teknik terim)”i değil, aksine sadece uluslararası toplum tarafından oluşturulan güvenli bölgeyi ifade etmektedir. BM, Irak krizinde güvenli bölge karşılığı olarak “*safe haven*” kavramını kullanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin Bosna için güvenli bölge kararı almasından önce, çeşitli platformlarda “*security zones*”, “*protected zones*” ve “*safe havens*” kavramları ile güvenli bölge oluşturulmasına dair görüşler dile getirilmiştir. Ancak sonuçta BM Güvenlik Konseyi, Bosna krizinde “*safe areas*” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bkz. Naim Demirel, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S.:8 (2016), s. 113. Vance-Owen Planı'nın reddedilmesi üzerine, BM Güvenlik Konseyi, Körfez Savaşında Irak'taki Kürt bölgeler için kullandığı ‘*Güvenli Bölge*’ formülünü benimsemiş ve BM Anlaşması'nın 7. bölümü çerçevesinde hareket ederek, 16 Nisan 1993'de çıkardığı 819 sayılı karar ile Srebrenica'yı güvenli bölge olarak ilân etmiştir. Buna ek olarak BM, Mayıs 1993'de çıkardığı 824 sayılı karar ile Žepa, Tuzla, Saraybosna, Goradze ve Bihać'ı güvenli bölge kapsamına dahil ederek, güvenli bölge sayısını altıya çıkartmıştır. Güvenli bölgeler, Sırp güçlerinin ve silâhlarının çekilmesiyle Müslüman bölgelere yardım akışının sağlanması ve BM koruma güçlerinin rolünün genişletilmesi amacıyla oluşturulmuştu. BM UNPROFOR güçleri ve NATO hava kuvvetleri, BM Güvenlik Konseyi tarafından gerekli olduğunda bu bölgeleri korumak için ve kendilerini savunmak için güç kullanma yetkisi ile donatılmışlardı. Ancak, BM Anlaşması'nın 7. bölümü çerçevesinde hareket edecek BM Barış Güçleri, bu bölgelerde üstlendikleri misyonları gerçekleştirilmede başarısız olmuşlardı. 34.000 askerin BM Koruma Gücü olarak görev yapması beklenirken, bu bölgelerde sadece 7.600 asker görevlendirilmiştir. Bu askerlerin etkisizliği bir tarafa, NATO hava saldırıları tehdidi de bu bölgelere yapılan Sırp saldırılarını caydırma konusunda başarısız kalmıştır. Her ne kadar UNPROFOR askerlerine, (BM tarafından alınan 836 sayılı karar ile, güvenli bölgelere karşı gerçekleştirilecek saldırıları caydırma görevi verilmiş olsa da), bu görev sadece BM askerlerinin saldırıya uğraması halinde güç kullanılabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Sonuçta, korumayı sağlayacak BM güçleri, Müslümanlara ateş edildiğinde değil, kendilerine bir saldırıda bulunulduğunda güç kullanma yetkisine sahip olacaktı. BM'nin Bosna'daki güvenli bölgeler operasyonu, katılan tarafların uzlaşısına dayanmamaktaydı. BM Güvenlik Konseyinin çatışmayı dindirmekteki yetersizliği ve isteksizliğine bağlı olarak, tarafların hiçbiri güvenli bölgeleri korumaya yönelik işbirliği için bir girişimde bulunmamıştır. Tarafların bu planı hayata geçirmek için yeterli

Birleşik Devletler, hiçbir zaman analistlerin “Yugoslav Veraset Savaşı” olarak adlandırdıkları savaşa dahil olmak istememiştir. Ne Başkan George H.W. Bush, ne de Bill Clinton, bölgede devam eden bu orantısız etnik savaşta kendilerini cezbedecek herhangi bir stratejik kaynak ya da ilgilerini çekecek herhangi bir şey görmemişlerdi. Bush’un Savunma Bakanı olan James Baker “Bizim bu dövüşte köpeğimiz yoktur.” diyerek savaşa bakış açılarını göstermiştir.²⁴

BM yetkilileri tarafından, komik şekilde “Az Güvenli Bölgeler” olarak nitelendirilebilecek ikinci bir öneri kabul edildi ve altı yeni güvenli bölgeye yalnızca 7.600 barış gücü askeri gönderildi. İlk olarak Kanada ve sonra Hollanda barış gücü askerleri Srebrenica’da göreve başladılar.²⁵ 1992-1993 yılları arasında Kanada 2,151 askerini UNPROFOR için görevlendirmişti (Kanada bu rakamla oluşturulan kuvvetin %5’ini oluşturmuş, katkı sağlayan beşinci büyük devlet olmuştu. Müteakiben IFOR’a 1,047; daha sonra ise SFOR’a aynı oranda katkı sağlamıştır.)²⁶ Srebrenica’daki yerel Müslüman savunma kuvvetlerini silahsızlandırmak ve Bosnalı Sırp’ların güvenli bölgeye yönelik saldırılarını “caydırmak” maksadıyla sadece 750 kişilik hafif silahlı BM barış gücü askeri görevlendirilmişti. Kanada’nın BM bünyesinde görev alan kuvvetlerinin ilk komutanı olan Tümgeneral Lewis MacKenzie Temmuz 1992 yılında Kanada Barış Gücü olarak BM bünyesinde yaptıkları görevle ilgili olarak şunları anlatmıştır:

“BM hiçbir zaman bizim TOW antitank silahı getirmemizi onaylamadı. Bizim sadece araç getirmemize müsaade edildi. Sonunda biz onları kandırdık ve füzeleri bir şekilde getirdik. Düşünebiliyor musunuz, askerlere silah getirmelerini söylüyorsunuz fakat mühimmat getirmelerini istemiyorsunuz. Bizden ayrıca topçu silahları ile birlikte sadece gece görmemize yarayan aydınlatma mühimmatı getirmemiz,

niyeti sergilememeleri sonucunda, bu bölgelerin silâh ve askerden arındırılmasına yönelik amaç gerçekleştirilememiş ve bu bölgeler adeta Bosna’daki en tehlikeli yerler haline gelmiştir. Güvenli bölgeler, ‘güvenli’ dışında her şey olmuşlardır. Bkz. Merve İrem Yapıcı, “Bosna-Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C.:2, S.:8 (2007), 2007, s. 6.

²³A.g.e., s. 16.

²⁴Thomas R. Mockaitis, **Avoiding The Slippery Slope: Conducting Effective Interventions**, Strategic Studies Institute And U.S. Army War College Press, Carlisle, 2013, s. 26.

²⁵Rohde, a.g.e., s. 16.

²⁶Christopher Ankersen, **The Politics Of Civil–Military Cooperation Canada in Bosnia, Kosovo, And Afghanistan**, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2014, s. 13.

*patlayıcı mühimmat getirmememiz istenmişti. Biz bu emri de görmezden geldik.*²⁷

İki yıl sonra, bir zamanlar BM'nin bayrağının dalgalandığı yerde Sırp bayrağı dalgalanmaktaydı ve 7,079 Müslüman erkeği kayıptı.

Hal böyleyken Bosna'daki Barış Gücünün Fransız Komutanı General Bernard Janvier ve BM misyonunun sivil temsilcilerinin başı, aynı zamanda Genel Sekreterin özel temsilcisi olan Yasushi Akashi, Hırvatistan, Bosna ve Makedonya'da görev yapan 39,500 kişilik Barış gücü personelinin tarafsız kalmasının önemli olduğunu düşünüyorlardı.²⁸

Akashi ve Janvier'in düşünceleri, birçok açıdan Bosna'daki BM komutanı Büyük Britanyalı Korgeneral Rupert Smith'in düşünceleri ile uyuşmamaktaydı. Smith ve Saraybosna'da kuşatılmış durumda olan birçok BM yetkilisi, Bosnalı Sırlara kuvvetle karşı koyulması gerektiğine inanmaktaydılar. Bosnalı Sırlar'ın BM'nin ikmal konvoylarını engellemelerine, BM güvenli bölgelerini ateş altına almalarına ve BM gözetleme postalarına saldırılarına göz yumulduğu sürece daha çok cesaret bulacak ve davranışları daha da kötüleşecek düşüncesindeydiler.²⁹

General Rupert Smith, *The Utility of Force* isimli kitabında: *“Ben UNPROFOR komutanı olarak Bosna'da görev yaparken defalarca birçok BM görevlisine, farklı yer ve zamanlarda hafif silahlarla donatılmış 20 bin kişilik bir askeri birliğin savaşın ortasında olan bir bölgede konuşlandırılmasının sürdürülemez ve taktiksel anlamda yetersiz bir plan olduğunu anlatmaya çalıştım. Bu mevcut birliğin bir anlam ifade etmeyeceğini belirttim. Bunu uluslararası alanda dile getirdiğimde ise sanki bir tarafı koruyup diğer tarafın düşmanı oluyor konumuna düştüm.”* demektedir.³⁰

Önceleri, Fransa ve İngiltere, eski Yugoslavya'nın dağılmasını, Birleşik Devletlerden bağımsız bir diplomatik ve askeri güç olarak, *“Birleşik Avrupa”* rolünün pekiştirilmesi adına bir fırsat olarak görüyorlardı. Temmuz 1995'e gelindiğinde Bosna'da 6,9 bin Fransız ve 4 bin İngiliz barış gücü askeri vardı. İngiliz

²⁷Mark A. Bucknam, **Responsibility of Command How UN and NATO Commanders Influenced Airpower over Bosnia**, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2003, s. 9.

²⁸Rohde, a.g.e., s. 42.

²⁹A.g.e., s. 42.

³⁰Rupert Smith, **The Utility of Force, The Art of War in the Modern World**, Penguin Books Ltd, London, 2005, s. 4.

ve Fransız birlikleri 39,5 bin kişilik BM barış gücü misyonunun en büyük parçalarını oluşturuyorlardı. Fransız ve İngiliz generaller, tarihteki en büyük, en ölümcül ve 1,6 milyar dolarlık maliyetiyle en pahalı barış gücü kuvvetini komuta ediyorlardı.³¹

Savaş sürdükçe savaşın başka bölgelere yayılmayacağı açıkça belli oldu. 1991-1994 yılları arasında Avrupa'da üç barış girişimi başarısız oldu ve eski Yugoslavya gittikçe artan bir şekilde bir çöküntü haline geldi. Balkanlar, Fransa ve İngiltere'yi de ilgilendiren, ancak hiçbir şekilde içine çekilmedikleri, Avrupa'nın "Vietnam"ı olmuştu.³² Savaşın başka bölgelere yayılmayacağı anlaşıldıktan sonra belki de Bosna'da oluşan karmaşık durumun en büyük sebebi, kendilerini güvende hisseden Avrupa devletlerinin gelişen olaylara karşı vurdu duymaz tavırları olmuştur.

BM, ilk olarak 25 Eylül 1991 Tarihinde çıkardığı 713 Sayılı Karar ile tüm eski Yugoslavya'ya her türlü silah ve teçhizat sevkiyatının durdurulması için gerekli tedbirlerin alınmasına karar vermiştir. Ancak, tüm eski Yugoslavya için alınan silah ambargosu kararı, en çok Bosna-Hersek'teki Müslüman Boşnakları etkilemiştir. Çünkü, yasaklara rağmen Sırp tarafına ulaşan silah yardımları karşısında Boşnaklar, hayli güçsüz bırakılmıştır. Ayrıca Yugoslav Ordusunun her türlü hafif ve ağır silahına sahip olan Sırp'lar için bu ambargo bir anlam ifade etmemiştir. Diğer taraftan Almanya'nın desteğini arkasına alan Hırvatlar da bu ambargodan fazla etkilenmemişlerdir. Bosna'da Sırp tarafının elinde yüksek miktarda silah varken, diğer tarafta oldukça az silah bulunmasından dolayı, BM ambargosu soykırıma yardım etmiş ve etik dışı kabul edilmiştir. Bazı hukukçulara göre, bu ambargo uluslararası hukuku ihlâl eden ve meşru olmayan bir girişimdir. Bunun nedeni de, Bosna Devletine bu ambargoyu uygulayarak, BM Anlaşmasınının 51. Maddesindeki "meşru müdafaa hakkı"nın ihlâl edilmiş olmasıdır.³³

Alija Izetbegović'in silah arkadaşı olan şair Cemalettin Latić uygulanan silah ambargosuyla ilgili olarak:

"Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ordusunun bu savaşta Sırp'ların yanında olduğu gizlenemeyecek bir gerçektir.

³¹Rohde, a.g.e., s. 44.

³²A.g.e., s. 44.

³³Merve İrem Yapıcı, "Bosna-Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C.:2, S.:8 (2007), s. 10.

Yugoslavya'nın bu süreçteki tutumu, eğer dağılma önlenemeyecekse bağımsızlık ilân eden devletlerin tanınmasını engellemektir. Bu yol başarıya ulaşmaz ve bağımsızlık ilânları ve tanınmalar önlenemezse, bu ülkelerdeki Sırlar silahlandırılacak ve iç savaş ortamı sonucunda kurtarılan bölgelerde küçük Sırp cumhuriyetleri kurulacaktı. BM iç savaşı önleme gerekçesiyle olaya dâhil olduğunda tüm taraflara silah ambargosu ilân etmişti. Ancak bu sadece bölgedeki Sırların işine yaradı. Çünkü bu ambargoyla Boşnak ve Hırvatların silahlanması önleniyor, Yugoslav ordusunun silahları ise Sırp çetelere gönderiliyordu. Batı dünyası Sırların hırsını biliyordu. Sırlar da bizi kökten dinci ilân edip Avrupa'da bir Müslüman devlet kurulmaması gerektiğini Avrupa'ya haykırıyorlardı. Üzücü olan, Avrupa da buna inanmıştı. Silaha sahip olursak Sırp ve Hırvatları temizleyeceğimizi düşünüyorlardı. Bu İslâmofobyadan başka bir şey değildi. Aslına bakılırsa Alija'dan ve Onun düşüncelerinden korkuyorlardı. Onun İslâmi demokrasi düşüncesini anlamıyorlardı. Özellikle İngilizlerin politikası tamamen anti-İslâm üzerine kuruluydu. Dedikleri şey şuydu: 'Sizin probleminiz Avrupa'nın problemi. Suudi Arabistan, İran, Türkiye, Malezya ile ne işiniz var?' O zaman çözümün bu problemi dediğimizde ise yanıt alamıyorduk." demektir.³⁴

1991'de Yugoslav Ordusu, herhangi bir bağımsızlık savaşında kullanılmasından çekindiklerinden dolayı, daha önce Hırvat ve Sloven bölgelerinde yaptıkları gibi Boşnakların yaşadıkları bölgelerde de tüm silahlara el koymuştu. Yugoslav Ordusu bir taraftan Bosnalı Müslümanların buldukları bölgelerde silahları toplarken, diğer tarafta toplanan bu silahları Bosnalı Sırlara dağıtmaya başlamıştı. Bu işlemin açığa çıkmasından çekinen Ordu mensupları Müslüman ve Hırvatlardan topladıkları silahları Sırp bölgelerine gizli olarak dağıtmaktaydılar.³⁵ Yugoslav Ordusundaki subayların %60'ını Sırlar, %12.6'sını Hırvatlar, %2.4'ünü Müslümanlar ve %5.4'ünü diğer milletler oluşturmaktaydı.³⁶

Sırlar, kullanabileceğinden daha fazla silaha sahipti ve ambargo sadece kurbanları etkilemişti. Buna rağmen Bosna Ordusu bir şekilde silahlanmıştı. Detaylar belki de hiçbir zaman bilinmeyecektir ancak ambargo ABD'de dahil bazı batılı devletler tarafından çeşitli şekillerde delinmişti. Asıl silah sevkiyatı İran tarafından yapılmıştı ve silah yüklü gemi Ploče Limanı'na demirlemişti. Tuđman, derhâl

³⁴Ensar Küçükaltan, "Yeniden Yükselen Sırp Milliyetçiliği ve Bosna Katliamı", İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2011, S.1, s. 4.

³⁵Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Srebrenica: a 'safe' area, Netherlands Institute For War Documentation, Amsterdam, 2012, s. 220

³⁶Bieber, a.g.e., s. 12.

silahların yarısına Hırvat Ordusu adına el koymuştu. Geri kalan silahların yarısı da Bosna'ya götürülürken kaybolmuştu ki onlara da Hırvat Savunma Güçleri el koymuştu. Her ne kadar çok az silah cepheye ulaşmış olsa da bunlar Bosna adına cephedeki temel silahlar olmuşlardı.³⁷ Ancak Bosna Ordusu Mayıs 1992'ye kadar yani savaş başladıktan iki hafta sonrasına kadar teşkilatlanamamıştı.³⁸

BM'nin aldığı kararlar etkili olmaktan çok uzak kalmıştır. Ekim 1992'de aldığı 781 Sayılı Karar ile 1991 tarihli 713 Sayılı Karara atıf yaparak, insani amaçlı uçuşların dışındaki tüm uçuşları yasaklayan uçuşa yasak bölge kararını almıştır. Her ne kadar aynı uçuşa yasak bölge kararı Irak'ta da alınmış ve en katı şekilde uygulanmış olsa da, Human Rights Watch tarafından sunulan rapora göre Bosna topraklarındaki uçuşa yasak bölge yaklaşık 500 kez ihlâl edilmiştir.³⁹

Diğer taraftan 1992 ve 1993 yıllarında meydana gelen çatışmalar sonrasında, Sırp güçleri tarafından, Srebrenica'da yaşayan ve bölgeyi savunan insanların sahip oldukları tüm silahlar toplanmıştır (**Harita-5** Nisan 1992-Mart 1993 Arasında Bosna-Hersekteki Durum). Öte yandan bölgede yaşayanların anlattıklarına göre, Srebrenica'da konuşlandırılmış olan UNPROFOR birlikleri her Bosnalı erkeği Müslüman bir savaşçı olarak görmekte idi.⁴⁰ Oysa onlar sadece silahsız sivillerdi. Ancak UNPROFOR birlikleri ne için bölgede bulduklarını unutmuş gibiydiler.

Ayrıca 1993'ün ilk günlerinde yeniden taarruza geçen Bosna Sırp Ordusuyla Yugoslavya Federal Ordusu, Kamenica, Nova Kasaba, Konyevic Polye ve Cerska kasabalarını işgal etmişti. Böylece Srebrenica ile Jepa arasındaki bağ kesilmiş ve "Özgür bölge" 900 km²'den 150 km²'ye gerilemiştir.⁴¹

³⁷Zehrudin Isaković, **Mujej Alija Izetbegović (1925-2003)**, JU Muzej Alija Izetbegović, Sarajevo, 2005, s. 65.

³⁸Francine Friedman, **Bosnia And Herzegovina: A polity on the Brink**, Routledge, London, 2004, s. 44.

³⁹Sevil Ertuğrul, "Uluslararası Çatışma Çözümü ve BM: Bosna-Hersek Sınavı", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, s. 149, <http://dergipark.gov.tr/iugaad/issue/1173/13847>

⁴⁰Hasan Nuhanović, **Under The UN Flag**, DES Yayıncılık, Sarajevo, 2007, s. 38.

⁴¹İlker Alp, "Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995)", **Avrasya Etüdleri**, C.:52, S.2 (2017), s. 149.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BOSNA-HERSEK'İN TARİHİ

1.1. Boşnakların İlk Defa Tarih Sahnesine Çıkmaları

Balkanlarda yaşamış olan İliya uygarlığı dilinde “Bos” kelimesinin “Su” anlamına geldiği değerlendirildiğinde, “Bosna” isminin İliya dilinden geldiği düşünülmektedir. Aynı zamanda “Bosna” ismi bölgedeki en önemli nehrin de adıdır.⁴² Birçok çeşitliliği kendisinde barındıran Bosna-Hersek kültürel, dini bir mozaikten oluşmaktadır. Başkent Saraybosna için Avrupa'nın Kudüs'ü tabiri kullanılmaktadır: Antik Butmir kültürüne beşiklik eden Bosna, Keltler, İliyalılar, Romalılar vd. toplulukların hâkimiyeti altında kalmıştır. Avar Türkleriyle yakın ilişkileri bulunan Slav halklarının 6. Yüzyılın sonlarından itibaren bölgeye göçü, Hristiyanlık ve İslâm, Bosna-Hersek'in etnik yapısını belirleyen en önemli unsur olmuştur.⁴³

6. Yüzyılda Beyaz Hırvatistan'dan (Ukrayna'da bulunan Yuğni ve Dinyeper nehirleri arasında kalan bölge) Dalmaçya sahillerine göç eden Hırvatlar 7. Yüzyılda Katolik Hristiyanlığını benimsemişlerdir. Buna karşılık büyük kavimler göçü sırasında önce Lehistan'a oradan da Balkan Yarımadası'na yerleşen Sırlar ise bağlı buldukları Ortodoks mezhebini bugüne kadar devam ettirmişlerdir. Bugün halen Katolik olan Hırvatlar, Bosna Savaşı esnasında da, Sırları Ortodoksların desteğini aldığı kadar Katoliklerin büyük desteğini almışlardır. Bu mezhep farklılıklarından dolayı 7. Yüzyıldan itibaren Hırvat ve Sırlar arasında birçok din savaşları yaşanmıştır.⁴⁴

“Balkanlar tarihine bakıldığında üç ayrı topluluğun mevcudiyeti görünmektedir: Balkanların otokton ahalisi İlirler, Triballer vs., Balkanlara Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk boyları ve bunların getirdiği Slavlar. Bu topluluklarının karışımlarının oranının coğrafya ile birlikte bölgesel farklılıklara yol açmış olabileceği değerlendirilmektedir. Bu topluluklar daha sonra Ortodoks ve Katolik

⁴²Tourism Assosiation of Bosnia Herzegovina, **Bosnia Herzegovina For All Time**, GTZ, Sarajevo, 2004, s.4.

⁴³Musa Demir, “İvo Andrić'in Drina Köprüsü Adlı Romanında Osmanlı Algısına Genel Bir Bakış”, **Avrasya Etüdüleri**, C.:50, S.:2 (2016), s. 456.

⁴⁴Cüneyt Yenigün ve Ümit Hacıoğlu, “Bosna-Hersek: Batının Güvenini Kaybettiği Yer.”, **Dünya Çatışmaları**, C.:1, S.:3 (2010), s. 671.

kiliseleri vasıtasıyla Hıristiyanlaşırken ikiye bölünmüşlerdir. Katolik ülkelere sınırı olan bölgelerde yaşayan Slavlar Katolik olmuş, Germen kültürünün etkisi altına girmiş ve Latin alfabesi kökenli alfabeler kullanmaya başlamışlardır. Tam tersi bir süreç Ortodoks Doğu Roma'ya sınır bölgelerde yaşayan Slavların Ortodoks olmasına ve Kiril alfabesi⁴⁵ kullanmalarına yol açmıştır. Arnavutlar ise Balkanların eski otokton ahalisinin Slavlaşma sürecinde dağlık bölgelere çekilmiş kalıntıları olarak görülmektedir. Arnavutların çoğunluğu Osmanlı hâkimiyeti döneminde İslâmiyet'e geçmişlerdir.”⁴⁶

Bosna adı ilk kez M.Ö. 958 yılında Bizans İmparatoru Konstantin Porfirogenitus'un yazılarında “Bosona” olarak geçmektedir.⁴⁷ Orta çağın sonlarına doğru ise Bağımsız Bosna Kralı Stephen Tvrtko döneminde en parlak dönemine ulaşmıştır. 1326'da, Kral Tvrtko'nun fethettiği ve o dönemde “Hum” olarak adlandırılan yerleri “Bosnia” ile birleştirerek “Herzegovina” adını verdiği değerlendirilmektedir.⁴⁸

Bosna-Hersek, 1137 yılında Macarların kontrolü altına girmiştir. O tarihten 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in fethine kadar olan süreç, farklı tarihi özellik taşıyan dört döneme ayrılmıştır:

- 1137'den 1251'e kadar Banların hâkim olduğu dönem,
- 1251'den 1314'e kadar olan Küçük Banlar dönemi,
- 1314'ten 1377'e kadar iki Kotraman dönemi,
- 1377'den 1463'e Bosna Krallığı ve St. Sava Dukalığı dönemi.⁴⁹

Farklı görüşler olmasına rağmen en çok kabul gören görüşe göre Avar Türkleri soyundan gelen Boşnaklar ise yüzyıllar içerisinde Katolik ve Ortodoksluk

⁴⁵Kiril alfabesinin orijini tam olarak bilinmemekle birlikte 9. Yüzyılda bugünkü Makedonya ve Bulgaristan bölgelerinde bulunduğu düşünülmektedir. Yine alfabenin, tam olarak bilinmemekle birlikte St. Cyril isminde bir keşiş ve yazar tarafından bulunduğu düşünülmektedir. Yazı Hırvatistan ve Slovenya dışında tüm Balkanlarda ve Rusya'nın doğusuna doğru hızla yayılmıştır. Kiril alfabesi her ses için tek bir harf sunduğu için etkin bir alfabe olarak kabul görmektedir. Bkz. Crnobrnja, a.g.e., s. 16.

⁴⁶Burhan Abazi, “Yugoslavya Siyasal, Sisteminin Yıkılışı”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s. V.

⁴⁷Sibel Akgün, “Dayton Anlaşması Sonrası Türk Dış Politikasında Süreklilik ve İstikrar: Bosna-Hersek.”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.:9, S.: 16 (Ocak 2011), s.119 .

⁴⁸Soeren Keil, *Multinational Federalism in Bosnia and Herzegovina*, Ashgate, England, 2013, s. 55.

⁴⁹Büşra Burhan, “Türkiye'nin Bosna-Hersek İlişkileri Bağlamında Bosna-Hersek'te Türkiye Algısı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2012. s. 27.

içinde erimiş ve genellikle diğer dinlere toleransla yaklaşan ve Tanrının birliği üzerine kurulu olan Bogomolizm dinine girmişlerdir. Bogomil dinini seçerek zaten Katolik ve Ortodoksların doğal hedefi haline gelen Boşnaklar, 1463'de Bosna-Hersek'in Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra yaklaşık 40 yıl içinde kendi istekleriyle İslâmı kabul etmişlerdir. Bütün bu etnik ve dini farklılıklar, milliyetçiliğin ateşlediği Bosna-Hersek Savaşının temel sebebini teşkil etmektedir.⁵⁰

15. Yüzyılda Osmanlı'nın fethinden sonra, Ortodoks ve Katolikler Osmanlıdan nefret etmek için sebep bulmuşken İslâmı seçen kesim İmparatorluğu tamamen desteklemiştir. Yine de İmparatorluk güçlü iken herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Osmanlı idaresinin özelliklerinden biri de bu süreç boyunca gayrimüslimlere olabildiğince toleranslı davranmış olmalarıdır. Türkler sistemlerini kurduktan sonra büyük miktarda Yahudi toplumu bölgeye yerleşmiştir. Her ne kadar İslâm kabul gören din olsa da diğer dinlere de ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu durum yüzyıllarca devam etmiştir. İnanca, aile adlarına ve adetlere son derece müsamaha gösterilmiştir, bu durum diğer dini grupların nefretine sebep olmamıştır.⁵¹

“Aslına bakılırsa Osmanlı ve Bosna ilişkileri Bosna'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesinden yaklaşık yüzyıl önce başlamıştır. 1352-1391 yılları arasında Bosna Kralı olan I. Tvrtko, 1363 yılında Türkler'in Edirne ve Filibe'yi almaları üzerine Türkleri bu topraklardan çıkarmak için, Papa 5. Urban ve Macar Kralı Lavoş'un çabalarıyla kurulan ittifaka katılmıştır. Bu ittifaka Bosnalılardan başka, Macarlar, Sırp, Bulgarlar ve Eflaklılar da katılmıştır. Kurulan bu müttefikin amacı Edirne'nin Türklerden geri alınması iken, Osmanlı tarihinde “Sırp Sındığı” adıyla anılan savaşta Türklere karşı büyük bir yenilgiye uğramıştır ve müttefik dağılmıştır. Ancak savaştan kısa süre sonra Kral I. Tvrtko, Sırp, Arnavut ve Hırvat Prensları ile Türklere ve Macarlara karşı yeni bir ittifak kurmuştur. Bir yandan da doğuda Osmanlıları meşgul etmesi için Karamanoğulları Beyliği ile anlaşma yapılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümdarı I. Murat hem Karamanoğulları Beyliği üzerine bir ordu göndermiş hem de Bosna topraklarına akınlar düzenlemiştir. Ama bu akınları önceden haber alan Kral Tvrtko, Sırp despotu ile birlikte hazırlık yaparak Osmanlıları Ploşnik yöresinde bozguna uğratmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu yenilgisi diğer Balkan milletlerini tekrar bir ittifak kurmaları için

⁵⁰Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.e., s. 671.

⁵¹Neven Andjelic, **Bosnia-Herzegovina The End Of A Legacy**, Frank Cass, London, 2003, s. 7.

cesaretlendirmiştir. Bosna Kralı Tvrtko ve Sırp despotu Lazar'ın çabalarıyla kurulan ittifak devletleriyle Osmanlılar arasında 1389 yılında karşı karşıya geldiği Birinci Kosova Savaşı'nda müttefikler büyük bir bozguna uğramıştır."⁵²

Kosova Savaşı Sırp'ların ulusal ve dini mitolojilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Öyle ki tarihsel anlamda zamanı "Öncesi- Eski Krallık Dönemi" ve "Sonrası-Esaret Dönemi" olarak ayırmak adına referans olarak kullanılmaktadır. Eski dönemde bir kısım Sırp'ın yaklaşıma göre Müslümanlar, Eski Ahit'te geçen "İsmailler" ya da "Haceriler" olarak görülmüşler, kendi günahlarından dolayı Tanrı tarafından gönderilmişlerdir. Yine başka bir kaynağa göre Osmanlılar "Tanrı tarafından lanetlenmiş" bir topluluktur. Patriarch Danilo'ya göre ise Osmanlılar "Şeytani düşman"dır. Sultan Murad ise kuzuya benzetilen Hristiyan toplumuna gönderilmiş "Kana susamış aslan" olarak nitelendirilmiştir.⁵³

*"Kosova Savaşı'ndaki bu bozgun, ittifak devletlerinin Türkleri Balkanlardan atma ümitlerini yok etmiştir. 1404 yılında II. Tvrtko Bosna Kralı olmuştur. II. Tvrtko dönemi Macarlarla mücadele içerisinde geçmiştir. Bosna Krallığı'nın Macarlarla olan mücadelesinde Osmanlı padişahı Çelebi Sultan Mehmet, Bosna Krallığı'nı desteklemiştir. Osmanlı Devleti'nin Bosna Krallığı'na verdikleri desteğin karşılığı olarak Bosnasaray'a geçici bir süre için yerleşmişlerdir. 1426 ve 1430 yıllarında, Bosna'ya gelen Türkler bazı küçük kaleleri almış ve II. Tvrtko'yu vergiye bağlamışlardır. Bosna'yı 1434 yılında boşaltan Türkler, 1435 yılında yerli beylerden Stepan Vukčić'in isteği üzerine geri dönmüşlerdir. Osmanlıların 1439 ile 1444 yılları arasında Bosna'ya yerleşmeleri devam etmiştir. 1444 yılında II. Tvrtko'nun ölümünden sonra başa geçen Stepan Tomas döneminde Türklerin Bosna'ya akınları ve yerleşmeleri devam etmiştir. 1459 yılında Osmanlıların Sırbistan'ı tamamen fethetmesi ile Bosna'daki Türk varlığı giderek kökleşmeye ve gelişmeye başlamıştır. 1461 yılında Bosna'nın son kralı olarak başa geçen Stefan Tomasević, Bosna'da yaşayan Bogomillere adil davranmayınca, 1463 yılında Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Bosna'yı Osmanlı topraklarına eklemiştir. Osmanlılar 1463'de Bosna'yı, 1483'de ise Hersek'i fethederek, İlber Ortaylı'nın deyimiyle bir 'Balkan İmparatorluğu' haline gelmiştir."*⁵⁴

⁵²Burhan, a.g.t., s. 27.

⁵³Mitja Velikonja, **Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina**, (Çev.:Rang'ichi Ng'inja), Texas A&M University Press, Texas, 2003, s. 49.

⁵⁴Burhan, a.g.t., s. 27.

“Sonuç olarak 1392’de Üsküp’ün fethiyle birlikte başlayan ilk Osmanlı akınları sonucunda 1463 yılında fethedilmiş olan Bosna, Osmanlı idaresinde Rumeli beylerbeyliğine bağlı bir sancak olmuştur. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşen fetihlerle sınırları oldukça genişlemiş olan sancak, başlangıçtan itibaren haiz olduğu askeri ve stratejik öneme binaen, Sokollu ailesine mensup Ferhad Bey’in sancak beyliği sırasında bir eyalet haline getirilmiştir. Kuruluş aşamasında Bosna, Hersek, Klis, Pojega, Orahoviće, Kırka ve İzvornik sancaklarından ibaret olan eyalete XVI. Yüzyıl sonlarında Začasna sancağının da ilâve edilmesiyle en geniş sınırlarına ulaşmıştır. XVII. yüzyıl ortalarında, Kanije eyaletine bağlanan Pojega’nın ayrılmasıyla sancak sayısı yediye düşmüş olan eyaletin sınırları, kuzeyde Drava Nehri, güneyde bazı Dalmaçya şehirleri hariç olmak üzere Adriyatik Denizi, doğuda Drina, güneydoğuda İbre nehirleri ve batıda Lika’nın biraz ilerisine kadar uzanıyordu.”⁵⁵

Osmanlıların bugünkü Bosna’ya girişi 1451 ile başlamıştır. 1465’de Osmanlılar bugünkü Bosna’nın nerdeyse tamamını ele geçirmiştir, Hersek ise 1481’e kadar direnmiştir. Bosna’daki halkta yer eden Macar düşmanlığı direnişi zayıflatan ana etken olmuştur. Son umut olarak Venedik’in kapısını çalan Bosnalı asilzadeler dâhi her hâlükârda Osmanlıyı Macarlara yeğ tutma eğilimindedirler. Venedik senatosu adlı grup Bosna’nın Osmanlı egemenliğe altına girmesini önlemek adına çağrı yaptığında Osmanlının zaferini zaten tamamladığı zamanlardır. Viyana kuşatmasına değin Osmanlı düzeni Bosna’da tehditlen uzak kalmıştır. Belki de Boşnakların bu güne kadar varlıklarını koruyabilmelerinin en önemli nedeni uzun bir süre Osmanlı himayesi altında kalmalarıdır. Müslümanlığı seçsinler ya da seçmesinler, eğer Osmanlı idaresi altına girmemiş olsalardı, Katolik ve Ortodokslar arasında var olmaları pekte mümkün olmayabilirdi. Viyana’nın Osmanlılarca alınamaması, Avusturya ordusunu, Sırbistan ve Bosna’da tehditkâr hale getiren etken olmuştur. Macaristan Osmanlı’dan tamamen kopunca Dalmaçya, Lika, Slavonya ve Macaristan çerçevesi Bosna’yı kuzeyden ve batıdan Katolisizmle çevrelemiştir. Böylece Bosna, Osmanlı için tek tampon bölge olan Hırvatistan içindeki Sırp nüfuslu Karayina hariç tam bir hudut vilayeti olmuştur.⁵⁶

⁵⁵Turan Gökçe, 1699-1700 tarihli Bosna Vilayeti Hududnamesi, s. 75, <http://dergipark.gov.tr/egetid/issue/5043/68740> .

⁵⁶Yasin Şafak, “Bosna Savaşı ve Yugoslavya’nın Parçalanması”, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bölümü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010. s. 19.

Boşnakların ana yurdu olan Sancak (Raşka), Bosna ve Hersek bölgeleri sırasıyla 1455-1465, 1463 ve 1483 yıllarında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Bu bölgeler 1580’de “*Bosna Beylerbeyliği (Eyaleti)*” bünyesinde bulunmuş ve 1878’e kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.⁵⁷

Osmanlı’nın fethinden önceki dönemde ise Bosna-Hersek’te ne Roma Katolikliği ne de Ortodoksluğu etkili olamamıştır. Bosna-Hersek eşrafi, Voyvoda ve knezleri zaman içerisinde Bogomil⁵⁸ Mezhebine girmişlerdir. X. Yüzyıldan itibaren, Hırvat Krallığına bağlı “Ban” adı verilen, Avarlardan kalma yönetim birimlerine

⁵⁷Caner Sancaktar, “Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu” **Akademik İncelemeleri Dergisi**, C.:10, S.:2 (2015),s. 26.

⁵⁸Bogomilizm veya Bogomilcilik, Ortaçağda Bulgaristan ve Makedonya’da ortaya çıkan ve düalist (ikicilik/iyi-kötü karşıtlığı) ve doketist (gibi görünmek/göz aldanması) doktrinler üzerine kurulu olan ve Hıristiyanlığın temel anlayışına göre sapkın bir harekettir. Zira Hıristiyanlığın hemen hemen tüm uygulamalarına reaksiyonel bir tavır sergiler. Ancak bu bakış tamamıyla Hıristiyanlığa göre bir ötekilik anlayışı olup İslamiyet’e bakan yönüyle Bogomillik, Balkan Ortodoks ve Katolikliği için İslam’a geçişin bir ara safhası hükmündedir. Bogomillere göre tanrı ve varlığın mahiyeti ancak keşif ve ilham yoluyla kalbe gelen ve umumiyetle akli bilgidен üstün olan bir değer taşıyan irfanla anlaşılabilir. İnsan Tanrı hakikatının bir parçası olup ruhtan ve onun karanlık yönü olan bedenden oluşur. Bogomillere göre bedenî (maddî) olan her şey, kötülükle sarılıdır ve ruh ile maneviyata aykırıdır. Âdem’in yaratılışı sonsuz ışıktan bir kıvılcımın sıçramasıyla olmuştur. Ruhun maddî veya bedenî kelepçelerden kurtulup Tanrı ile birleşmesi, yani gayriyetin ortadan kalkması yaşamın hedefini teşkil etmektedir. Asla dönüş yolundaki manevi yükseliş hayattaki nihaî ahlâkî ve hayati ideali temsil etmektedir. Bu bakış açısının İslâm tasavvufu ile örtüşen bir esas tema taşıdığı şüphesizdir. Dinin hayati şekillendirdiği asırlarda şüphesiz bu benzerlikler askeri bir fethin akabinde entegrasyonda büyük rol oynamıştır. Bogomiller Âdem ile Havva’nın günahının kuşaktan kuşağa geçtiği inancını manevi platformun kurulmasında bir engel görüp reddetmişler ve bu nedenle kilisede yapılan ayinlere katılmamışlardır. Bogomil anlayışına göre inzivaya çekilip tek başına Tanrıya eğilmek ve yalvarmak ibadetin asıl ve en yüksek derecesidir. Maddeden daha doğrusu kötülükten temizlenmekle insan Tanrıya yaklaşır ve son ödül olarak O’nu görür. Onunla birleşir. Birleşimin sonucunda insan ilahî nurun küllî aydınlığını görür ve marifet (gnostik) güneşinden nasibini alır. Bogomiller Tanrı birdir der, Hz. İsa, Kutsal Ruh O’nun değişik tecellileridir. Bogomiller isimlerini, tarikatın kurucusu olan *Bogomil* isimli papazdan; öğretilerini ise sekizinci yüzyılda Trakya’da hüküm sürmüş olan Maniheist (Manesçi) kökenli Paulican’lardan (Pavlikanlar) almışlardır. Ancak buraya gelişlerinin Orta Asya ve sonrasında Anadolu üzerinden Bulgar Türkleri vesilesi ile olduğu düşünülmektedir. Bogomil tarikatı ile ilgili ilk tarihsel tanımlama Bulgar patrik Theophylact’in Bulgar çarı Petrus’a (Petro) yazdığı bir mektupta geçer. Tarikatın inanç sistemi hakkındaki tek kaynak Euthymius Zigabenus’un eseridir. Zigabenus’a göre, Bogomil tarikatı insan ruhunun Tanrı tarafından yaratıldığına, insan vücudunun ise Tanrı’nın daha yaşlı oğlu olan ve Havva’yı günaha düşürdüğünde yaratma gücünü kaybeden İblis tarafından yaratıldığına inanmışlardır. Tanrısal lütfun ve kurtuluşun hiçbir şekilde İblis’in ürünü olan madde ile bir araya gelemeyeceğini düşündükleri için Bogomilciler, Mesih’in insanlığının ve bedeninin bir görüntüden ibaret olduğunu öğretmişlerdir. Aynı gerekçeyle Efkariyaya gizemini ve diğer gizemleri reddeden Bogomil tarikatı yandaşları, hacın ve kutsal nesnelerin ibadette kullanılmasına da karşı çıkmışlardır. Cathar tarikatı kadar çilecilik yanlısı olan Bogomilciler, evliliğe karşı çıkmışlar ve her türlü hayvani gıdanın yenmesini yasaklamışlardır. Bkz. Altan Çetin-Galip Çağ, “Bosna’nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 9, 2011, s. 22. Ayrıca yazar Şemsudin Sarajliç (1887-1960), ‘Bogomillğin Gizemi ve Osmanlıdan Önce Balkanlar’ adlı çalışmasında, ‘Bogomillğin Esrarı ve Türk Kavimleri’ başlığı altında kavimlerin gruplandırmasını: Hazarlar-İsmaililer-Tatarlar, Kumanlar, Bogomiller, Türkler-Selçuklular-Osmanlılar, Müslüman Araplar, Peçenekler, Sakalar-Vardar Türkleri-Pomaklar-Bulgarlar şeklinde yapmaktadır. Bkz. Neşe Özden, “A Few Remarks on the History of Bosnia”, <http://dergipark.gov.tr/otam/issue/11082/132335>, s. 66.

ayrılan Bosna-Hersek'te, Banların da Bogomillğe girmeleri, onların Papalık tarafından devamlı hor görölmelerine neden olmuştur.⁵⁹

“Boşnakların İslâm dinine girmelerindeki önemli sebeplerden biri de kendilerinin Bogomil dinine tabi olmalarından dolayı bölgedeki Katolik ve Ortodokslardan çok fazla baskı görmeleridir. Ayrıca Hristiyanlığın bir mezhebi olan Bogomillik, İslâmiyetle çok benzerlik gösteren bir inanıştır. İşte bu yüzden önce Boşnakların önemli ailelerinin ve zaman içinde tamamının Müslümanlığı kabul etmeleri kolay olmuştur.”⁶⁰

“Fatih Sultan Mehmet, Bosna'yı Osmanlı topraklarına kattığı zaman sadece Katolik Hristiyanlara değil Bogomil mezhebine mensup Bosna Hristiyanlarına da müsamaha göstermiş ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır. Hz. İsa'yı Allah'ın kulu olarak kabul etmeleri ve son peygamberi tanımaları da Bogomillerin toplu olarak İslâmiyeti kabul etmesine sebep olmuştur. Boşnaklar gerçekten de savaşkan ve yiğit bir millettirler. Bölgeyi iyi tanımaları ve Papalığa karşı öteden beri derin kin beslemeleri sebebiyle Osmanlı'nın Macaristan'la yaptığı savaşlarda etkin rol oynamışlar, Avrupa'daki batı yakamızı tutmuşlardır.”⁶¹

Fatih Sultan Mehmet bölgeyi fethettikten sonra buradaki halka özel bir alâka göstermiş ve 1478 yılında yayınladığı fermanı (**EK-1** Fatih Sultan Mehmet'in yayınladığı fermanın asıl metni) ile onlara özel bir statü vermiştir:

“Nişanı-ı hümayun şu ki; Ben ki Sultan Mehmed Han'ım; üst ve alt tabakada bulunan bütün halk tarafından şu şekilde bilinsin ki bu fermanı taşıyan Bosna rahiplerine lütufta bulunup şu hususları buyurdum: Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse tarafından engel olunmayıp rahatsızlık verilmeyecektir. Bunlardan gerek ihtiyatsızca memleketimde duranlara ve gerekse kaçanlara emn-ü aman olsun ki memleketimize gelip korkusuzca sakin olsunlar ve kiliselerinde yerleşsinler; ne Ben ne vezirlerim ne de halkım tarafından hiç kimse bunlara herhangi bir şekilde karışıp incitmeyecektir. Kendilerine canlarına mallarına kiliselerine ve dışardan memleketimize

⁵⁹Mehmet Emin Elmacı, **“Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)”**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996, s. 2.

⁶⁰Hasan Yıldırım Ağanoğlu, **Göç**, 1. b., Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 28.

⁶¹Orhan Sarıkaya ve Nadira Zunić, **“Bosna'da Değişmeyen Fatih Algısı”**, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları**, C.:3, S.:2 (2014), s. 288.

getirecekleri kimselere yeri ve göğü yaratan Allah hakkı için Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) hakkı için yedi Mushaf hakkı için yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç için en ağır yemin ile yemin ederim ki yukarda belirtilen hususlara söz konusu rahipler Benim hizmetime ve Benim emrime itaatkâr oldukları sürece hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir.”⁶²

“Bosna eyaleti Osmanlı Ülkesinin o yönde sağlam bir seddi ve Rumeli yöresinin kilidi olarak kabul edilirdi” diyen Bosnalı Ömer (Bosnavi) Efendi, eserinde hem Bosna'nın coğrafi öneminden hem de halkından övgüyle bahsetmekteydi. Nitekim Boşnaklardan Osmanlı yönetiminde baş vezirlik yapmış Sokullu Mehmet Paşa (1627-1630), Kuyucu Murat Paşa (1606-1611), ve Hüsrev Paşa (1627-1630) gibi önemli kişiler de bulunmaktaydı.⁶³

Tone Bringa eserinde: *“Osmanlı Türkleri, kendi dinleri olan İslâmı getirmekten öte, idari bir yapılanma olarak ‘Millet’ sistemini kurmuşlardır. Bu ortak bir dil kullanarak değil, ortak bir yaşam bölgesi, birleşik bir tarih görüşü veya etnik kimlikle başarılmıştır.”⁶⁴* diyerek Osmanlı'nın bu kadar farklı dini inancı olan grupları yüzyıllarca sorunsuz bir şekilde tek çatı altında nasıl yönettiğini açıklamaya çalışmıştır.

“I. Ahmet döneminden (1603-1617) itibaren Bosna Eyaleti'nde tumar, zeamet ve has toprakları babadan oğula geçmeye başlamıştı. Ayrıca 17. yüzyılda tumar sisteminin yerini iltizam sistemi almıştır. Bu iki faktör, özel çiftliklerin ve çiftlik beylerinin gelişmesini sağlamıştır. Topraklar babadan oğula geçen özel çiftlik arazilerine dönüştükçe güçlü Boşnak çiftlik beyleri ortaya çıkıp gelişmiştir. 1880'lere gelindiğinde Bosna-Hersek'teki tarım toprakları 6-7 bin Boşnak beyin özel mülkü durumundaydı. Bu beylerin topraklarında yaklaşık 85 bin köylü (60 bin Sırp, 23 bin Hırvat, 2 bin Boşnak) çalışmaktaydı. Çiftlik beyleri, 18. ve 19. yüzyıllarda Bosna Eyaleti'nde asayişin sağlanmasında, kent ve kasabaların yönetilmesinde önemli rol oynuyorlardı. Çünkü İstanbul'dan atanan valiler, yerel halk nezdinde yabancı misafirler idi. Bosna halkı, kendi dilini konuşan ve kendi geleneklerini-kültürünü anlayan Boşnak çiftlik beylerini daha fazla

⁶²Altan Çetin-Galip Çağ, “Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 9, 2011, s. 29.

⁶³Elmacı, a.g.t., s. 5.

⁶⁴Andjelic, a.g.e., s. 140.

tercih ediyordu. Osmanlı Devleti, Bosna Eyaleti'nde 'Kapetanlık (Kapetanija)' adı verilen askeri-idari bölgeler oluşturmuştur. Kapetanlıkların başında 'Boşnak Kapetanlar' bulunmaktaydı. Kapetanların görevleri; Bosna Eyaleti'nin sınırlarını kontrol etmek, asayişi sağlamak ve asker toplamak idi. Ayrıca Boşnak Kapetanlar, 18. yüzyılda vergi toplama imtiyazı elde ettiler ve çiftlikler satın almaya başlamışlardır. Böylece eyalet genelinde güçlü 'Boşnak Kapetan Aileler' gelişmiştir. 18. yüzyılın sonunda bu ailelerin emrinde yaklaşık 24 bin asker mevcuttu."⁶⁵

1718 yılında Osmanlı-Avusturya ve Venedikliler arasında Sırbistan'ın Pasarofça kasabasında yapılan anlaşma neticesinde Bosna'nın Sava Nehri aşağısı Avusturya'ya, Hersek'in Venedikliler tarafından işgal edilen kısımları da 1737 yılına dek Venedik'e bırakılmıştır. Bu anlaşmayla Avusturya'nın Balkanlara girmesine olanak sağlanmıştı. 1737 yılında Hekimoğlu Ali Paşa Komutasındaki Osmanlı ordusu Banaluka mevkiinde Avusturya ordusunu yenince 1718 yılında verilen tüm topraklar Eylül 1739 yılında Rusya ve Avusturya ile yapılan anlaşmaya istinaden Osmanlı topraklarına tekrar katılmıştır. Her ne kadar 18. Yüzyılda Fransız İhtilâli sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımları etkisiyle bu bölgede yaşayan Hırvatların, Hersek'te yaşayan Hırvatlarla birleşme ve büyük Hırvatistan'ı kurma hayalleri ve bu yolda harcadıkları uğraşlar olsa da, 19. Yüzyıl başlarına kadar bölgede ciddi sıkıntılar yaşanmamıştır.⁶⁶

Fransız İhtilâliyle birlikte Batı'da milletler, her ulusun kendi kavramlarını, kendi sosyal yapılarını, kendi ekonomik araçlarını oluşturmasına imkân veren politik ve kültürel bir dönüşüm sonrası kurulmuşken; Balkanlar'da bu dönem her millet için kurtuluş savaşı gibi başlayıp büyük güçlerin müdahalesiyle sonlandırılmıştır. Diğer güçlerin müdahalesinin sebebi de bölgedeki her milletin kendi milliyetçi akımının diğerininkiyle çatışıyor oluşudur.⁶⁷ Belki de bu bölgedeki milletlerin devlet halini alamayışının en büyük sebebi yine büyük devletlerin yaşam alanlarının kesiştiği bir noktada bulunuyor olmalarıydı.

⁶⁵Sancar, a.g.d., s. 29.

⁶⁶Burhan, a.g.t., s. 23.

⁶⁷A.g.t., s. 23.

Rusların Balkanları karıştırmak için fırsat kolladığı bir dönemde Fransız İhtilâlinin gerçekleşmesi, Balkanlarda ciddi olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Balkanlar Fransız İhtilalini çok derinden yaşamıştır ve 1804 yılında Sırp isyanı, 1861 ve 1875 yıllarında Hersek isyanları ortaya çıkmıştır. 1878 yılında imzalanan Berlin antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu bölgedeki tüm yetkinliğini kaybetmiş, Bosna-Hersek Osmanlı topraklarından çıkıp Avusturya-Macaristan denetimine geçmiştir.⁶⁸

Sıcak denizlere inme ve güneye yayılma gayretleri içinde olan Rusya, Ortodoks ve Slav motifleri de kullanarak, bölge toplulukları, özellikle Sırp lar arasında Slav etnosentrik (Sosyolojik) fikirleri yaymaya başlamıştır. Bu çabalar aynı zamanda Balkanlardaki milliyetçilik akımlarını da körüklemiştir. Bu sayede içişleri ile uğraşan Osmanlı Devleti kuzeydeki Rus saldırılarına gereken cevabı veremeyecektir. Ruslar bu iç kargaşa girişimini ekonomik temellere de dayandırmaya çalışmışlardır. Özellikle Müslüman Boşnakların Osmanlı döneminde tımar sistemi gereğince sahip oldukları geniş topraklar, Ortodoks Sırp lar tarafından bir sorun olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Zaten hassas olan bölgede milliyetçilik akımlarını körüklemek ayaklanmalar için en uygun zemini hazırlamıştır. Ekonomik sebepler ile ateşlenen kaos, zamanla milliyetçilik ayaklanmasına dönüşmüş ve iç ayaklanmalar sırasında Müslüman Boşnaklara karşı toplu katliamlar yapılmıştır. 1875-1878 yılları arasında yaşanan “Doğu Krizi” ve milliyetçilik akımlarıyla zayıflayan Osmanlı Devleti, kendi iç problemleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır.⁶⁹

“Ayastefanos yerine imzalanan Berlin Anlaşması, Devletin başına sardığı problemler açısından birçok ilki de bünyesinde barındırıyordu. O ana kadar olmayan birçok problem ortaya çıkmıştı. Artık Ermeniler bir problemdi, Kıbrıs bir problemdi, Balkanlar bir problemdi. Anlaşmanın bilançosu şu şekilde idi; Osmanlı İmparatorluğu kendisine tabi olan Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Karadağ'ın kendi başlarına birer prenslik olmalarını kabul etmişti. Doğu Rumeli vilayeti kuruldu ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kaldı ancak çeşitli imtiyazlara sahip oldu. Balkanlara dair toprak paylaşımı ise şu şekildeydi: Bosna-Hersek imtiyazlı vilayet haline gelmiş, Niş Sancağı Sırbistan'a bırakılmış, Teselya Sancağı Yunanistan'a (1881) bırakılmış, Dobruca Sancağı Romanya'ya bırakılmıştır. Bunların

⁶⁸A.g.t., s. 23.

⁶⁹Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.d., s. 673.

dışında birkaç kaza Karadağ'a bırakılmıştır. Anlaşma Balkanlarda yeni bir düzeninde habercisi gibiydi. Zira geriye kalan Osmanlı Avrupası – sadece Arnavutluk, Makedonya ve Batı Trakya ile sınırlı idi- yeni Balkan devletçikleri için bir mücadele odağı haline gelmişti.”⁷⁰

1877-1878 Osmanlı Rus savaşının zor durumda bıraktığı Osmanlı İmparatorluğunun Berlin Antlaşması ile çöküşü belgelenmiş, Bosna-Hersek Osmanlı'dan çıkmış ve Avusturya-Macaristan kontrolüne girmiştir. Osmanlı ile Avusturya-Macaristan arasında 21 Nisan 1879 yılında yapılan antlaşmayla;

- Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek üzerindeki hâkimiyet hakları saklı kalmış, ancak eyalet Avusturya tarafından idare edilmiş,
- Mahalli gelirler, mahalli ihtiyaçlar için harcanmış,
- Halkın dinine karışılmamış, hutbelerde halifenin adı anılmış,
- Eski memurlardan işe yarayanların kullanılmasına devam edilmiş, yeni açılacak memuriyetlere yerlilerinden memur alımı yapılmış,
- Bosna-Hersek'teki savaş malzemesi Osmanlı Devletine iade edilmiş,
- Yenipazar Sancağı'nda üç yer Avusturya tarafından işgal edilmiş ve Osmanlı askerinin de bu bölgede bulunması sağlanmış,
- İşgalden sonra bölge bir askeri vali tarafından idare edilmeye bağlamıştır.

Berlin Anlaşması her ne kadar Osmanlının Avrupa'dan sökülüp atılması adına atılmış en büyük adım olsa da hiçbir tarafı da memnun etmemiştir. Balkan Slavları aradıklarını bulamamış, Rusya istediği kadar güçlü bir Slav devleti kuramamış, Avusturya ise Bosna-Hersek'i tam olarak sınırları içine katamamıştır. Avusturya 5 Ekim'de devletlere verdiği notalarla Bosna-Hersek'i işgal ettiğini bildirmiştir. İşgal Rusya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasında bir buhran meydana getirmiştir. Savaşla neticelenmeyen bu olay aslında I. Dünya Savaşı'nın başlamasının nedenlerinden bir tanesi olmuştur.⁷¹

Avusturya'nın 1878 Berlin Antlaşması ile işgal ve yönetimini eline geçirdiği bu bölgenin kontrolünü tamamen ele geçirmek istemesi ve 1904-1905 savaşında

⁷⁰Galip Çağ, “Modern Çağın Ötekisi Balkanlar ve 20.Yüzyılın Başında Avrupa'dan Balkanlara Bakmak”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı, S.:2 (Temmuz-Aralık 2012), s. 131.

⁷¹Burhan, a.g.t., s. 40.

Japonya'ya yenilen Rusya'nın Boğazlar yoluyla sıcak denizlere çıkmak istemesi Bosna-Hersek'te yaşanan bunalımın temelini oluşturmuştur. Bu anlamda Bosna-Hersek toprakları her iki büyük devlet arasında çıkarların kesiştiği bir yer haline gelmiştir. Rusya'nın görünürdeki amacı her ne kadar Bosna topraklarını sıcak sulara inmek amacıyla kullanmak olmasa da, onlar için paha biçilmez bir pazarlık malzemesi olabilirdi. Rusya, boğazlar yoluyla sıcak denizlere ulaşabilmek için, başta İngiltere'nin onayını alması gerektiğinden, bu devletle daha önce kararlaştırılan 1907 sömürge anlaşmasını imzalamıştır. 1908 yılındaysa, Rus ve İngiliz monarklarının Reval'de yaptıkları görüşmede, Boğazlar ve Balkan konuları da gündeme gelmiştir. Rusya, Reval görüşmesinden, İngiltere'nin kendisinin Boğazlarda üstün duruma geçmesine ses çıkarmayacağı sonucunu çıkarmış ve bunu Avusturya'ya da kabul ettirmek için fırsat kollamaya başlamıştır. Rusya ile Avusturya arasında 1908 Eylül ayında Buchlau görüşmesi yapılmıştır. Bu görüşmede; Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrenthal'e göre, Rusya Avusturya'yı Bosna-Hersek'te, Rus Dışişleri Bakanı Isvolski'ye göre ise, Avusturya Rusya'yı Boğazlar'da serbest bırakmıştır. Görüşmeler kâğıda dökülmediğinden, hangisinin doğru söylediği bilinmemiştir. Bilinen, Avusturya'nın bu sözlü anlaşmaya dayanarak, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i resmen işgal etmiş olmasıdır. Rusya'nın bu kadar önemseydiği bir bölgenin ilhak edilmesine ses çıkarmaması, bu anlaşmanın yapıldığı sonucunu çıkarmaktadır. Sonuçta, Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında, 26 Şubat 1909'da İstanbul'da Bosna-Hersek hakkında bir Protokol imzalanmıştır. Tamamı on üç madde olan bu protokole göre;

- İki devlet arasında Bosna-Hersek ile ilgili 21 Nisan 1879 tarihli anlaşma ortadan kalkmış,
- Bosna-Hersek'te yaşayanlardan isteyenler Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan yerlere serbestçe göç etmişlerdir. Önce gidenler Osmanlı Devleti uyruğundan kabul edilmiş, daha sonra gidenlere ise Avusturya uyruğundan kabul edilmiş,
- Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman halk önceden olduğu gibi din ve ibadet özgürlüğünü diğer dinlerdeki halkın sahip olduğu şekilde sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda da kullanabilmiş.
- Camilerde hutbeler padişah adına okunmuş,

• Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'teki haklarına karşılık Avusturya, protokolün uygulanmaya başlamasından sonra on beş gün içinde, Osmanlı Devleti'ne altın olarak iki buçuk milyon Osmanlı lirası ödeme yapmıştır. Özellikle bu madde Sırp tarafından uzun yıllar Türklere karşı propaganda normu olarak kullanılmıştır.⁷²

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun işgalinden sonraki Müslüman nüfusun durumu şöyledir:

	Nüfus	Yüzde
Müslümanlar	448,613	% 38,73
Katolikler	208,391	% 18,08
Ortodokslar	496,484	% 42,88

1895 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçları şöyledir:

	Nüfus	Yüzde
Müslümanlar	548,632	% 34,99
Katolikler	334,142	% 21,31
Ortodokslar	613,246	% 42,94

1910 yılında Avusturya tarafından yaptırılan nüfus sayımı sonuçları ise şu şekildedir:

	Nüfus	Yüzde
Müslümanlar	588,244	% 32,25
Katolikler	417,152	% 22,87
Ortodokslar	793,264	% 43,49

Görüldüğü gibi işgalden sonra Müslümanların nüfusu hızla azalırken Ortodoks ve Katoliklerin nüfusu artmıştır.⁷³

Ruslar tarafından dini ve milliyetçi motiflerle kışkırtılan Sırp, 1912 Balkan Savaşı sırasında Kosova'yı işgal etmişler ve kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne ilk isyan eden millet olan Sırp, 1'inci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Slavlar Bosna, Kosova, Arnavutluk ve Güney Sırbistan'da yaşayan Müslüman Türk, Boşnak,

⁷²Burhan, a.g.t., s. 43.

⁷³İrfan Neziroğlu, "Yeni Dünya Düzeni ve Bosna-Hersek Cumhuriyetindeki Savaş", TBMM Kütüphane Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi), Ankara, 1994, s. 27.

Arnavut ve Slovenlere karşı büyük katliamlar yapmışlardır. 1'nci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tasfiyesi ile ayrılan Bosna-Hersek, Hırvat ve Sloven toplumları, Sırp Krallığı ile birlikte Yugoslavya altında toplanmıştır.⁷⁴

Balkan Savaşları'ndan yenilgi ile çıkan Osmanlı İmparatorluğu Sancak'ı⁷⁵ boşaltmış, hemen akabinde I. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaşta, Osmanlı İmparatorluğu ile yeni ittifak içinde yer alan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kuvvetleri Sancak'ı işgal etmiştir. Sancaklı Boşnakların Osmanlı ile irtibatı kesilmiş olmasına rağmen, binlerce Sancaklı Sancak'taki adıyla “*Curumliye*” yani “*gönüllüler ordusuna*” yazılarak Galiçya'da Ruslara karşı Osmanlı saflarında çarpışmış hayatta kalanları Anadolu'ya geçerek, Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleşmiş, çok küçük bir bölümü ise Sancak'a geri dönmüştür. Öyle ki Sancaklılar sultana bağlılıklarıyla nam salmışlardır. Bu şekilde Çanakkale cephesine gelen ve sonrasında da mücadeleye devam eden 24 yaşından küçük tam 15.700 Bosnalı ve Sancaklı gönüllü bulunmaktadır.⁷⁶

I. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni devlet Sırp, Sloven, Karadağ, Bosna-Hersek, Makedonya ve Hırvatistan'ı içeren altı federe devletten oluşuyordu. Ayrıca etnik olarak homojen bir yapıya sahip olan Kosova'yı da kapsamaktaydı. Bunun

⁷⁴Yeniğün ve Hacıoğlu, a.g.d., s. 673.

⁷⁵Araştırmacı Gaston Gravier bir makalesinde Osmanlı idaresinin son dönemindeki Sancak üzerine şunları söylemekteydi: “*Peşter-Rozaje bölgesi, yani uç güneydoğu hariç, Sancak'ın nüfusu hep bir ırktan müteşekkildir ve bu Balkan ülkesinde etnik birliğe çok önem verilmektedir. Sırp tipinde ve dilinde olduğu gibi, kan yönünden de Bosna gibi, bir taraftan Müslümanlar diğer taraftan Ortodoks Hıristiyanlar olmak üzere (Katolikler için bu daha az geçerlidir) tamamen farklı parçalara ayrılmıştır. Bu taraf kendine Türk derken, ötekiler Sırp demekte; bir taraf Bosna dilini konuştuğunu söylerken, ötekiler Sırpça konuşmaktadır. Müslümanlar ekilebilir toprakların hemen hemen tümünün sahibidirler, Hıristiyanlar onlara kira ödemekteler. Müslümanlar tercihen şehirlerde oturmakta, Hıristiyanlar genellikle taşralı olarak kalmaktadırlar. Bu arada Sancak'ın doğusunda olanın aksine, Hıristiyanları Müslümanlardan ayırmak, özellikle Lim'in solunda, genellikle çok zordur, çünkü her ikisi de neredeyse birbirinin aynı kıyafetleri giymektedirler. Sadece yürüyüş şekillerinden ve oturdukları yerlerden ayırt edilebilmektedirler. Dahası, muhtemelen Avrupa Türkiye'sinin hiçbirinin olmadığı kadar fanatik olmalarına ve yine muhtemelen “vlah (Latinleşmiş Balkan yerlileri)” için küçümseme ve antipatiyle dolu olmalarına rağmen, Sultanın dini otoritesine duydukları saygı hariç, kendi ırklarından olmayanlar tarafından işgal edilmiş bütün ara otoritelere karşı güvensizlik ve antipati duymakta; kapılarına kadar dayanıp bölgelerini ele geçiren komşularına derin bir kin ve nefret beslemektedirler.” Bkz. Metin Krlić, “**Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik, Sırbistan ve Karadağ Örneği**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 68.*

⁷⁶Metin Krlić, “**Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik, Sırbistan ve Karadağ Örneği**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 26.

yanında Sırbistan'da Ortodoks, Slovenya ve Hırvatistan'da Roman Katolik, Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova'da Müslümanlar olmak üzere üç ayrı dine yayılmış bir sosyal yapısı bulunmaktaydı.

Yugoslavya dağılmadan önce bile Balkanlar politik parçalanmalar ve çatışmalarla ün yapmıştı. Öyle ki İngilizcede "*Balkanize*" kelimesi "*Bir bölgeyi genellikle düşmanca amaçlarla küçük parçalara bölmek*" anlamında kullanılmaktadır. Tüm bu dini, etnik ve lisan farklılıkları ile Bosna "*Küçük Balkanlar*" olarak nitelendirilmiştir.⁷⁷

Milliyetçilik fırtınaları içinde olmasına rağmen bu kadar etnik farklılıkları içeren üç uluslu bir devlet kurulması da bu devletin çok uzun ömürlü olmayacağını işaretlerindendi. Nitekim, 1928'de Köylü Partisinin Hırvat Lideri Radio'nun, bir Sırp ayrılıkçısı tarafından suikasta uğramasının ardından Hırvatistan'da büyük isyanlar başlamıştır. Bunun üzerine 1929'da Kraliyet Diktatörlüğü ilân edilmiş ve ülkeye "*Güneyli Slavlar Diyarı*" manâsına gelen "*Yugoslavya*" ismi verilmiştir. Bu dönemde Sırp-Hırvat milliyetçiliğinin yanı sıra "*Ülke vatanseverliği*" de aşılarmaya çalışılmıştır. Bu Balkanlarda kurulmaya çalışılan Slav birliğinin ilk denemesiydi. Bu kadar farklı etnik yapıların bir arada tutulabileceğine olan inancın tohumları o zamandan atılmıştı. Ancak sonucun ne olacağını kimse tahmin edememiştir.⁷⁸

Daha sonra yönetimde söz sahibi olan Ustaşa,⁷⁹ 1934'te Kral Alexander ve Fransız Dışişleri Bakanı'nı idam ettirmiştir. 1938'de Hırvat Köylü Partisi ve Sırp

⁷⁷Robert F. Baumann, George W. Gawrych ve Walter E. Kretchik, **Armed Peacekeepers in Bosnia**, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2004, s. 3.

⁷⁸Yeniğün ve Hacıoğlu, a.g.d., s. 674.

⁷⁹**Ustaşa**: Hırvat Avukat Ante Palejić tarafından, İtalya ve Almanya'daki faşist parti çizgisinde kurulan partidir. Fred Singleton'a göre soykırımlar öncelikle Hırvatistan'da Sırların toplama kamplarında başlamıştır. Hırvatistanda ne kadar Sırp'ın katledildiği tam olarak bilinmemektedir. Ustaşaların yaptıkları katliamlar SS'leri bile şok etmiştir. Bir Alman güvenlik polisi Şubat 1942'de verdiği bir raporda: "Ustaşalar sadece askerlik çağındaki Ortodoks erkekleri değil aynı zamanda silâhsız yaşlı erkek, kadın ve çocukları da katletmişlerdi." demektedir. Alman otoritelerinin tahminine göre Ustaşalar 350.000 kadar Sırp'ı katletmişlerdi. Bkz. David N. Gibbs, **First Do No Harm, Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia**, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009, s. 47. Yine başka bir kaynağa göre Hırvatistan asıl toplu katliamın yaşandığı yer olmuştur. 587 bin kişi Hırvatistan topraklarında, 273 bin kişi Sırbistan'da, 250 bin kişi Vojvodina ve Küçük Sırbistan'da, 37 bin kişi Montenegro'da, 33 bin kişi Slovenya'da ve 17 bin kişi Makedonya'da olmak üzere Yugoslavya'daki toplam ölü sayısı 1.027 milyondur. Bkz. Leslie Benson, **Yugoslavia: A Concise History**, Palgrave, New York, 2001, s. 77. Her ne kadar Hırvat tarihçiler bunun aksini iddia etse de uyguladıkları vahşet ve hedefleri açısından bakıldığında Çetniklerin ve Ustaşaların II. Dünya Savaşı boyunca birbirinin paralelinde hareket ettikleri söylenebilir. Bkz. David Bruce Macdonald,

Hükümeti arasında yapılan anlaşmayla Yugoslavya içinde bir Hırvat Bölgesi kurulmuştur. 1941’de, Yugoslavya’nın Alman-İtalyan işgalinin ardından, Hitler bölgedeki etnik farklılığı bir araç olarak kullanma niyetiyle Hırvatlara bağımsızlık teklifinde bulunmuş ve Ante Pavić’i ülkeye kral olarak atamıştır. Pavić, işgal sırasında “*homojenite*” sağlama iddiasıyla Sırp ve Boşnak katliamına girişmiştir.⁸⁰ Raporlara göre o dönemde 200 bin Sırp Ustaşa tarafından katledilmiştir. Bosna-Hersek’in birçok şehir ve kasabasında Ortodoks erkekler katliama uğramıştır. Şimdi ise Sırp’lar aynı katliamı Müslüman ve Hırvatlara karşı uygulamaktadır.⁸¹

Sırp milliyetçiliğine göz atacak olursak milliyetçilik ideolojisine giden yol rasyonel ve teorik bir araştırmadan geçmemektedir. Sevgi, tutku, acıma duygusuyla mitoloji tarihinin benimsenmesiyle olmaktadır. Geçmişte Ruslar tarafından Osmanlı’ya karşı kışkırtılan ve suiistimal edilen bu milliyetçilik ateşi, daha sonraki yıllarda da kendi liderleri ve din adamları tarafından defalarca kullanılmıştır. Rejimin talimatı üzerine Sırp halkını nasıl duygulandırabileceğini bilen Sırp entelektüeller, 80’lerden sonra eski geçmişi ele alarak yeni geçmişi yaratmaya yönelmişlerdi. Bunu yaparken hiçbir argüman ya da mantık kullanmalarına gerek yoktu, çünkü duygusallığın, rasyonel düşüncenin en büyük engeli olduğu bilinen bir gerçektir. “*Sırp’ların her zaman kendilerini savunma amacıyla savaşa girdikleri*” ve akademisyen Dobrica Ćosić’in “*savaşta kazananlar, barışta kaybedenler*” parolası, Sırp halkının hem yeni(!) geçmişi hem de yeni geleceğini belirlemede en çok kullanılan parolalar arasında yer almıştı. Belki de Sırp Milletinin en büyük zaafı geçmişte yaşadığı iddia edilen mitolojik hikayelere körü körüne bağlanmalarıydı. Sırp milliyetçilerine göre 1974 Anayasası, Sırp’ların savaşta kazandıklarını barışta kaybetmeleri anlamına geliyordu. Ortaya çıkarılan yeni geçmiş ise, bir taraftan Sırp insanının özelliklerini yüceltiyor, öbür taraftan Sırp milletini tarihte sürekli haksızlığa uğradığını öne sürülerek milletler arası nefret duygusu alevlendirilmeye çalışılıyordu. Zamanla Sırp’lar zaaflarının kurbanı olmuşlar, artık kin ve nefretle

Balkan Holocausts? Serbian and Croatian Victim - Centred Propaganda and the War in Yugoslavia, Manchester University Press, Manchester, 2002, s. 143. Yine farklı bir görüşe göre Michael Sells, Franjo Tuğman’la ilgili olarak: “Tuğman, anti-seminist bir tavır sergilemekteydi. Ona göre Yahudiler doğaları gereği soykırına meyilli bir millettir ve aslında Janesovac’ta bulunan Ustaşa ölüm kamplarının asıl azmettiricileri Yahudilerdi.” Bkz. Sabrina P. Ramet, **Thinking about Yugoslavia**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 6.

⁸⁰Yeniğün ve Hacıoğlu, a.g.d., s. 674.

⁸¹Enver Redžić, **Bosnia And Herzegovina In The Second World War**, (Çev.: Aida Vidan), Frank Cass London, 2005, s. 17.

beslenir hale gelmişlerdir. Arnavutların Balkanlarda en eski etnisite olduğu savı karşısında, Olga Luković tarafından “*Sırplar en eski millet*” adlı kitabı çıkarmıştı. Bu kitaba göre bugünkü Çin dilinde birçok Sırpça kelime bulunduğu, hatta Sibir’in adının Sırpça’dan geldiği iddia edilmişti. Kitabın savunduğu temel sav ise “*Şiptarlar, (Sırpların Arnavutlar için kullandıkları küçümseyici ifade) yaşadıkları toprağı, dünyada kendilerini tanıttıkları adlarını ve konuştukları dilin yarısını Sırplara borçludurlar*” idi. 1992’de yazılan Catena Mundi ansiklopedisi ise Bizans İmparatoru Poriforena’nın yazılarını kabul etmeyerek Sırpların Balkanlardaki varlığını Poriforena’nın kaydettiğinden çok daha eskiye dayandığını iddia etmektedir. Aynı zamanda çoktan beri terk edilen XIX. yüzyıl biliminin fikirleri tekrar empoze edilmeye başlanmıştı. Bu fikirlere XIX. yüzyılda bile komik bulunmuştu. Ancak XX. yüzyılın sonunda bu fikirlerin romantik hikâyelerle karıştırılması Sırp Halkı tarafından olumlu karşılanmıştı. Yani artık Sırplar körü körüne milliyetçilik yapan ve gerektiğinde bu milliyetçilik duyguları gerek başka milletler gerekse kendi liderleri tarafından suiistimal edilebilen bir millet haline gelmiştir.⁸²

Müslüman düşmanlığını kendisine amaç edinmiş olan aşırı milliyetçi Sırplar ve onların oluşturdukları akımlar günümüze kadar ulaşmış olup 21’inci yüzyılda Avrupa’nın göbeğinde yapılan soykırımın da temelini oluşturmuşlardır. Bunlara göz atacak olursak:

Çetnikler: Osmanlıya karşı başlatılan isyanlara öncülük eden Sırpların oluşturduğu çetelere verilen isimdi. Diğer bir tabirle anti-müslüman ideoloji üzerine kurulan aşırı radikal faşist Sırp milliyetçilerinin adıdır. En büyük emelleri Kosova Meydan Muharebesi’nin intikamını Türklerden almaktır. Çetniklerin oluşturduğu ve Albay Dragutin Dimitrijević liderliğindeki “*Kara El*” terör örgütü militanı Gavrilo Princip’in 1914 yılında Avusturya-Macar İmparatoru Franz Ferdinand’ı öldürmesi ise Birinci Dünya Savaşı’nın çıkmasına ve milyonlarca insanın ölmesine sebep olmuştur.⁸³

⁸²Amela Zahović, “1989 Sonrası Balkan Milliyetçiliğine Örnek: Bosna-Hersek”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s. 87.

⁸³Koçak, a.g.e., s. 68.

Tüm ideolojisi büyük Sırbistan'ı kurmak ve diğer tüm etnik grupları yok etmek olan Çetniklerin İkinci Dünya Savaşı sırasında liderliğini yapan Draza Mihailović'in verdiği talimatlar:

- Etnik olarak temizlenmiş olan Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Voyoda'dan oluşan "*Büyük Yugoslavya*"nın oluşturulması,
- Diğer milliyetlerin tamamen ortadan kaldırılması,
- Sandzak'ın (Güneybatı Sırbistan) Müslümanlardan temizlenmesi ve Bosna-Hersek'in Müslüman ve Hırvatlardan arındırılması,
- Temizlenen bölgelere Sırp ve Karadağlıların yerleştirilmesidir.⁸⁴

Tarihçi Dragan Cvetković'in mevcut istatistikler ışığında yapmış olduğu analitik bir çalışmaya göre, Çetnikler Boşnakların vermiş olduğu kayıpların %65.89'undan sorumludurlar. Foča'da yapılan katliamların %89,52'sinden yine Çetnikler sorumludur ki bu şehrin etnik olarak Müslümanlardan temizlenme arzusunun net bir göstergesidir. Yine Srebrenica'da bulunan Müslümanların %95.74'ü Çetnikler tarafından katledilmişlerdir.⁸⁵ Philip Cohen'e göre de, nasıl ki Nazilerde Almanlar etnik olarak saf ve temiz şekilde Büyük Almanya'da yaşmalıdır düşüncesi hakimdi, Çetniklerde de Sırpların saf ve temiz olarak Büyük Sırbistan'da yaşmalıdır düşüncesi hâkimdi. Çetnikler her fırsatta geçmişte yapılan katliamların öcünü alma düşüncesi üzerinden hareket etmekteydi. Çetnikler ayrıca Ustaşaların "*Ölüm kampı*" sisteminden bile daha önce soykırım hesapları yapmaktaydılar. Çetnik lider Stevan Moljević'in "*Homojen Sırbistan*" projesi için yaptıkları vahşet Hırvatların yaptıkları vahşetin önüne geçmişti. Draza Mihailović'in 1941 Aralık ayında verdiği talimatlar savaşı etnik temizlik aracı olarak kullandıklarının bir kanıtıydı. Hırvat tarihçilere göre 1941 yılında Bosna'da 300 kadar, Hırvatistan'da da 200 kadar Çetnik çetesi bulunmaktaydı.⁸⁶

Petar Petrović Njegoš (1813-1851): Sırpların ilk ve en önemli ideologlarından ve Sırp ırkçılığının kurucularındandır. "*Gorki Vijenaž-Dağların Çelengi*" şiirinde Balkan Müslümanlarının Türkleşmiş ve İslâmlaşmış Slavlar

⁸⁴Paul Mojzes, **Balkan Genocides, Holocaust and Ethnic Cleansing in the Twentieth Century**, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., UK, 2011, s. 97.

⁸⁵A.g.e., s. 98.

⁸⁶David Bruce Macdonald, **Balkan Holocausts? Serbian and Croatian Victim - Centred Propaganda and the War in Yugoslavia**, Manchester University Press, Manchester, 2002, s. 142.

olduğunu iddia ederek “*Istraga Poturica - Türklerin imhası*” projesini hazırlamıştır. Yazılarında Osmanlı Sultanı II. Murad’ı Kosova Savaşı Sonunda şehit eden Miloš Obilić’e atıfta bulunarak Çetniklere şöyle seslenmiştir: “*Öyleyse parçalayın tüm minareleri ve camileri... Sizlere sesleniyorum ey Miloš Obilić’in nesli.*”

Elijah Garasanin (1812-1874): Sırp milliyetçiliğini ırkçılığa dönüştüren “*Nacertanije*” doktrinin proje yazarıdır. Doktrinin uygulayıcısı ise Sırbistan Kralı İskender Karadjordjević’tir. Elijah Garasanin, Onun hükümetinde içişleri bakanlığı yapmıştır. Bu proje ile “*Büyük Sırbistan*” stratejisinin temelleri atılmıştır.

Svežor Marković: 1872 yılında yazdığı “*Büyük Sırbistan Görünür*” adlı kitabında Balkan Konfederasyonu fikrinin temellerini sıralamıştır. Svežor Marković’e göre Büyük Sırbistan bu proje sayesinde etnik çatışmalar olmadan Sırp Devletinin genişleme ihtimal ve şansı vardı.

Stefan Molević (1888-1959): Sırp milliyetçiliğinin en aşırı kolu olan Çetniklerin ideolojik öncüleri ve fikir babalarından biridir. 30 Haziran 1941’de “*Bizim Devlet ve Sınırları*” adlı kitabında gelecekte gerçekleşmesini arzu ettiği “*Büyük Sırbistan*”ı anlatmış ve sınırlarını gösteren bir harita hazırlamıştır. Onun hayal dünyası içerisindeki Büyük Sırbistan’ın sınırları içinde Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Kosova, Voyvodina, Mohaç (Macaristan), Timoşera (Romanya, Köstence, Bulgaristan), Kuzey Makedonya ve Arnavutluk vardı.⁸⁷

Sırpların “*Etnik temizlik*”⁸⁸ hedefi tarihî bir ihtirasın uzantısıdır. Ortodoks bir şair papaz olan Petrović Njegos’un yazdığı “*Dağların Öfkesi ve İntikamı*” adlı epik şiir Sırp Sırpçılığı açısından gerçekleştirilmesi gereken “*Temizlik*” harekâtının esaslarını çizmiş ve yol gösterici olmuştur. Bazı yazarların arşiv belgelerine dayanarak edindikleri bilgilere göre, Sırp Sırpçılığı 1712 Noel’inde 1000 Boşnak’ı öldürmüşlerdir. Yine Yugoslav arşivlerinden alınan bilgilere göre, XX. Yüzyıl başlarında Belgrad ve

⁸⁷ Koçak, a.g.e., s. 68.

⁸⁸ “*Etnik temizlik*” ifadesi nispeten yeni bir kavramdır. Yugoslavya’daki çatışmalar konu olduğunda telaffuz edilen “*Etnik temizlik*” ifadesi, kuvvet kullanarak ya da tehditle bir grup insanı kendi yaşam bölgelerinden uzaklaştırarak bir bölgeyi homojen bir hale getirmek anlamında kullanılmaktadır. “*Etnik temizlik*” uluslararası hukuka aykırı bir eylemdir. Bkz. Beverly Allen, **Rape War Fare The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina and Croatia**, University of Minnesota Press, London, 1996, s. 43.

civarında yaşayan 20.000 Müslüman Boşnak öldürülmüş ve Sırp tarihçisi S. Novaković'e göre esaslı bir temizlik yapılmıştır.⁸⁹

Ancak bir kısım Sırp, tüm bu yaşananları, bir arada yaşamak istemeyen gruplar arasında meydana gelen “Etnik çatışmalar”ın devamında gelişen bir “Sivil savaş” olarak nitelendirmektedir. Onlara göre bu olanlar “Etnik temizlik” değil “Yer değiştirmek isteyen insanların etnik göçü”dür.⁹⁰

1.2. Tito Dönemi

“Hırvat ve Sloven melezi olan Josif Broz Tito, II. Dünya Savaşı sırasında, Ustaşa'ya ve Nazi istilasına karşı ittifak güçleri, özellikle de İngiltere ve Rusya tarafından desteklenen bir direniş hareketi başlatmıştır. Almanya ve İtalya'nın savaşı kaybetmesinin ardından Tito yönetimindeki Yugoslav partizanlar ülkeyi bağımsızlaştırmayı başarmışlardır. Tito, 1945'te kendisini Mareşal ilân etmesinin ardından, uyguladığı politikalarla farklılaşmış ve parçalanmış grupları baskı ile bir araya getirmeyi başarmıştır. Ancak Boşnaklara hiçbir zaman Hırvat ve Sırlar gibi bakmamış, adeta ikinci sınıf muamelesi yapmıştır. İki Dünya Savaşı arasında, Bosna-Hersek ve Kosova, Yugoslavya'nın bir kolonisi durumunda kalırken, bölgedeki hâkimiyeti 'Büyük Sırbistan' hayali doğrultusunda elde etmeye çalışan Sırlar, çok sıkı bir 'Sırplaştırma Politikası' uygulayarak bu bölgedeki Müslüman ve diğer etnik grupları kültürel ve siyasi baskı altında tutmuşlardır. İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle dünya düzeninde meydana gelen değişimler ve Sovyetler Birliği-ABD eksenli ideolojik rekabet Yugoslavya'nın iç siyasetine pek etki edememiştir. Soğuk Savaş döneminde bölgenin istikrara kavuşması, aslında kutuplaşan dünyada tarafların oluşturdukları ittifakların Yugoslavya için bir güç dengesi oluşturmasından kaynaklanmaktaydı. Yugoslavya'da Tito döneminde sağlanan totaliter rejim, etnik milliyetçiliği ve dini yaşantıyı kısıtlarken, bölgenin jeoekonomik temellerinin totaliter rejim tarafından kontrol altına alınmasıyla, daha önce yaşanan çatışmaların jeokültürel ve jeopolitik nedenlerinin gerekçeleri de kontrol altında tutulmuş oluyordu. Her ne kadar 1946 Anayasasında din özgürlüğünden bahsedilse de, gerçek hayatta Yugoslavya'da herhangi bir dini özgürlükten bahsedebilmek mümkün değildi. Tito, Moskova'nın yoğun etkisi altına girmekten uzak durarak, 1953'te Batı emperyalizmi ve Stalinizm arasında bir 'Üçüncü patika' ortaya çıkarmış ve bu farklı

⁸⁹Abazi, a.g.t., s. 83.

⁹⁰David Campbell, **National Deconstruction: Violence, Identity, and Justice in Bosnia**, University of Minnesota Press, London, 1998, s. 74.

toplumları “Kollektif liderlik” teorisi altında toplamıştır. Tito, Sovyet idaresi altında izole olmaktan kaçınarak ülkede kendine özgü bir ‘Milli komünizm’ kurmuştur.”⁹¹

Görüldüğü gibi Tito döneminde aslında bugünkü anlamıyla bir Boşnak kimliğinden bahsetmek mümkün olmamıştır. İkinci Dünya Savaşının ardından Yugoslavya federal devlet olarak kurulduğunda, altı cumhuriyetten beşi, anayasada Güney Slav Milletlerinin ulus devletleri olarak tanımlanmaktaydı: Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Makedonyalılar ve Karadağlılar. Yugoslav anayasası bu milletlerin her birinin kendi kaderlerini tayin etme hakkı olduğunu beyan ederek, kendi iradeleriyle federasyondan ayrılacaklarını kabul ediyordu. Altıncı cumhuriyet olan Bosna-Hersek, ulus devlet yerine açık biçimde tarihsel bir devlet ve üç halkın ortak vatani olarak tanımlanmıştı. Yani bir Boşnak toprağından söz etmek mümkün olmamıştır. Sosyalist rejim Slav Müslüman cemaatin ayrı topluluk kimliğini 1943 yılında tanımış olmasına rağmen, uzun süre bu cemaate resmi ulusal kimlik atfetmekten kaçındı. Savaş sonrasında 1948 yılındaki nüfus sayımında, Slav Müslümanlar kendilerini Sırp, Hırvat ya da “*milliyeti belirlenmemiş Müslüman*”, 1953 yılında da, Sırp, Hırvat ya da “*belirlenmemiş Yugoslav*” olarak beyan edebilmekteydiler. 1961 yılındaki nüfus sayımında onlara etnik aidiyet kategorinde yeni bir seçenek sunulmuştu: “*Müslümanlar*”. Aslına bakılacak olursa günümüzde imzalanan Dayton Anlaşması da yine o dönemde olduğu gibi Boşnak Halkına tam egemen bir devlet seçeneği sunmamaktadır. Yani o dönemde izlenen politikaların bir benzeri de günümüzde izlenmeye devam edilmiştir.⁹² Oysa II. Dünya Savaşında 1.7 milyon Yugoslav ölmüştü, bu ölümlerin bir milyonu etnik gruplar arasındaki savaştan kaynaklanmıştı. Müslümanlar ise Hırvat faşistler ve Sırp partizanlar ile Hırvat ve Sırp paramiliter gruplara karşı savaşmışlardı.⁹³ Yugoslav rejimi nihayet 1968 yılında onları tamamen ayrı bir millet olarak tanıdı; etnik aidiyet kategorisindeki ifade 1971’deki nüfus sayımında “*milliyet bakımından Müslüman*” olarak değiştirildi. 1981 yılındaki nüfus sayımında ilk kez, bir nitelendirme olmadan, Yugoslavya’nın altı eşit ve kurucu milletinden biri olacak şekilde, “*Müslüman*” olarak nitelendirildiler. 1980’lerin başlarında Müslümanlar Yugoslavya’yı oluşturan milletlerden altıncısı haline geldi.

⁹¹ Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.d., s. 675.

⁹² Behlül Özkan, “Bosna’da Kalıcı Barış Mümkün mü?”, *Bilge Strateji Dergisi*, C.:6, S.: 10 (2014), s. 68

⁹³ Evelyn Farkas, *Fractured States and U.S. Foreign Policy: Iraq, Ethiopia, and Bosnia In The 1990s*, Palgrave Macmillan, New York, 2003, s. 71.

Buna rağmen, Müslüman milleti ve bu milletin vatanı arasındaki ilişkiye muğlaklık varlığını korudu. Çünkü Müslümanlık dini bir grubu nitelendirmektedir, bir milliyet değildir.⁹⁴ Ancak Boşnaklar arasında 1945 sonrasında milli kimliğin nasıl tanımlanacağı üzerinde başlayan tartışma Yugoslavya'nın dağılması süresince devam etmiştir. Bir taraf ulusal kimlik tanımı olarak dine verilen referansla “*Müslümanlık*” (Muslimanstvo) üzerinde dururken, daha seküler elitler teritoryal aidiyet vurgusuyla toplumun “*Bosna milleti*” (Boşnjaštvo) olarak tanımlanmasını istemiştir (**Harita-6** 1815-1999 arasında güney Slav topraklarının durumu).⁹⁵

Ülkeden ülkeye farklar gözlenmekle birlikte, merkezi planlı dönemde din Balkanlar'da önemli ölçüde yasaklanmıştı. Örneğin Arnavutluk'un önderi Enver Hoca 1967 yılında dini tamamen yasaklamış ve Arnavutluk'u dünyanın ilk ateist devleti ilân etmiştir. Arnavutluk'un aksine, Tito Yugoslavyası'nda din yasaklanmamıştı. Ancak ülkedeki sosyalist sistem dini hep geri planda tutma çabasıydı. Bu yöndeki siyasetin amacına ulaştığını gösteren olgu, Yugoslavya nüfusu içinden ateist olanların oranının 1953'teki %12,6'dan, 1964'te %29,2'ye, 1968'de ise %51'e yükselmiş olmasıydı. 1990 yılına gelindiğinde ise, Yugoslavya nüfusunun %48'inin ateist olduğu kayda geçmiştir. Ancak veriler her ne kadar bu yönde olsa da 90'lı yıllara gelindiğinde Ortodoksluğun Sırp Milliyetçiliği açısından ne anlama geldiği ve Sırp'ların ne seviyede dini motivasyonla hareket ettiği açıkça görülmüştür.⁹⁶

Belki de Tito döneminde din anlamında yapılan dayatmalar daha çok Müslümanlar üzerinde uygulanmıştır denilebilir. Merkezi planlı dönemde bir şekilde İslâm Dinine daha yakından ilgi duyanlar, Komünist Parti tarafından takip altına alınmıştır. Örneğin 1983 yılında, aralarında Bosna-Hersek'in eski Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović'in de bulunduğu 13 Boşnak, Bosna-Hersek'i İslâm devletine dönüştürmeye çalışmakla suçlanmış ve hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Izetbegović'e yönelik suçlamalarda, kendisinin yazdığı “*İslâmi Deklarasyon*” isimli eseri temel teşkil etmiştir. Oysa 1960'ların sonlarında yazılan bu kitap, bütün İslâm âlemine hitap eden genel bir inceleme eseri olup, kitapta Bosna'nın adı bile

⁹⁴Özkan, a.g.d., s. 68.

⁹⁵Özkan, a.g.d., s. 74.

⁹⁶Erhan Türbedar, “Balkanlar'da Terörizm Tehdidi: Gerçek mi, Hayal mi?”, **Uluslararası Suçlar ve Tarih, Tepav Dış Politika Analizi**, C.:11, S.:12 (2011), s. 143.

anılmamaktadır. Bu durum o dönemde Müslümanlara yapılan ayrımcılığın en açık örneğini teşkil etmektedir. Oysa aynı dönemde Milosević Ortodoks din adamları ile miting düzenlemekteydi. Izetbegović, köktendinci olmadığını ve hoşgörü anlayışına sahip olduğunu, 1990 yılında Bosna-Hersek'te düzenlenen ilk çok partili seçimlerin ardından açık olarak göstermiştir. Izetbegović'in liderliğinde olan "*Demokratik Eylem Partisi*" (SDA) söz konusu seçimlerde en çok oy alan parti olarak, koalisyon hükümetini sadece "*Hırvat Demokratik Birliği*" (HDZ) ile kurabilecekken, ikinci sırada yer alan Sırpların "*Sırp Demokratik Partisi*"ni (SDS) de yönetime dahil etmeyi kararlaştırmıştır.⁹⁷ Bu konuda Alija Izetbegović şunları söylemiştir: "*Ben şahsi olarak Bosna-Hersek'in Müslüman-Hırvat-Sırp koalisyonu ile yönetilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu istikrarı sağlayacaktır. Koalisyon ne sınırları yeniden çizmek isteyenlere ne de Müslümanların kimliklerini inkâr edenlere fırsat tanımayacaktır.*"⁹⁸

1.3. Tito Sonrası Dönem

*"Tito, 1974'te yasamanın daha katılımcı hale getirilmesi amacıyla, yasa taslağının resmiyete dönüşebilmesi için federe devletlere onay ve veto yetkisi tanımıştır. Bu dönemden sonra federe devletler hem daha otonom bir hale dönüşürken, hem de bazı önemli federal yasaların onaylanmasında siyasal tikanıklıklar yaşanmıştır. Tito döneminde iktisadi bakımdan gelişmiş olan Slovenya ve Hırvatistan, geri durumda olan diğer cumhuriyetlere büyük kaynak aktarımı yapmaya zorlanmıştır. Tito'nun 1980'de ölmesinin ardından kolektif-başkanlık sistemine geçilmiştir."*⁹⁹

Yugoslav Anayasası'nın öngördüğü üzere, devlet başkanlığının Sırbistan'dan Hırvatistan'a geçmesi gerekirken, 1991'de Sırpların 'Eski Yugoslavya'nın mirasçısı' olduklarını iddia ederek devlet başkanlığının sadece kendilerinin hakkı olduğunu ileri sürmesinin ardından, Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlık ilân etmiş, fakat bu ilânlar Sırbistan tarafından kabul edilmemiştir. Bunun sonunda ortaya çıkan iç savaş, bağımsızlık ilân eden her iki milleti etnik açıdan kendisine yakın bulan Almanya ve daha sonra Avrupa Birliği (AB) tarafından gelen yoğun baskılarla bir dönem durdurulabilmiştir. Bu örneklerle cesaretlenen ve daha önce aynı siyasi statüde bulunan

⁹⁷A.g.d., s. 144.

⁹⁸Yücel Oğurlu ve Ahmed Kulanić, **Bosnia and Herzegovina: Law, Society and Politics**, International University of Sarajevo, Sabah Print, Sarajevo, 2016, s. 62

⁹⁹Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.d., s. 675.

Bosna-Hersek de Mart 1992’de düzenlenen referandumun ardından bağımsızlığını ilân etmesine rağmen, Almanya ve AB’den aynı desteği görmemiştir. Bunun üzerine hem bu yalnızlığa hazır olmayan, hem de Avrupa’nın Bosna-Hersek konusundaki sessiz tavrından cesaretlenen Sırbistan’a karşı, askeri olarak tamamen korunmasız kalan Bosna-Hersek yoğun bir soykırımla karşı karşıya kalmıştır. İşte Bosna-Hersek savaşının belki de en önemli sebebi Slovenya ve Hırvatistan için gösterilen uluslararası kamuoyu ve siyasal baskının Bosna-Hersek için ilk aşamada gösterilmemesi, tam tersine bağımsızlığının tanınmasına rağmen siyasal olarak bu tanınmanın arkasında durulmaması, savaşın ve soykırımın korkutucu boyutlara ulaşmasının ana sebebi olmuştur.”¹⁰⁰

Tablo- 1 Eski Yugoslavya’daki Bölgesel Etnik Nüfus Oranları (1991).¹⁰¹
(Harita-7 1991 Yılında Bosna-Hersek’teki etnik durum.)

	Bosna Hersek	Hırvatistan	Makedonya	Karadağ	Slovenya	İç Sırbistan	Voyvodino	Kosova
Karadağlılar	0,3	0,2	0,2	61,9	-	1,3	2,2	1,4
Hırvatlar	18, 1	74,6	0,2	1,1	3,2	0,5	5,2	0,5
Makedonlar	-	0,1	64,8	-	-	0,5	1,0	0,1
Boşnaklar	41, 0	0,6	2,2	13,9	1,0	3,1	0,3	3,5
Slovenler	-	0,5	-	-	89,1	0,1	0,2	-
Sırlar	30, 7	11,3	2,2	3,5	2,6	84, 8	54, 8	11,4
Arnavutlar	0,1	0,2	21,5	1,5	6,2	-	0,2	79,9
Macarlar	-	0,6	-	-	0,5	0,1	17, 8	-
Yugoslavlar	8,1	8,9	0,7	5,6	1,4	4,2	9,1	0,2
Diğerleri	1,7	2,5	7,8	0,6	1,3	2,7	8,6	2,4

Milosević liderliğindeki Sırp yönetimi, bu süreçte izleyecekleri yol haritasını şöyle çizmişlerdi:

- “ *Yugoslavya’nın dağılmasını önlemek ve Yugoslavya’yı meydana getiren cumhuriyetlerin yönetimini ele geçirmek,*

¹⁰⁰A.g.d., s. 672 .

¹⁰¹David Anderson, **The Collaps of Yugoslavia: Background and Summary**, Avusturalia Parliamentary Research Service, Research Paper, S. 14, 1995, s. 7.

- *Bağımsızlık ilânları ile cumhuriyetlerin ayrılması önlenemez ise Yugoslavya hükümeti olarak bağımsızlıkların tanınmaması için uluslararası lobi faaliyetlerine başlamak ve ordunun devreye sokulması ile denetimi elde tutmak,*
- *Bağımsızlık ilân edecek cumhuriyetlerde bulunan Sırları silahlandırarak, bu ülkelerin en önemli şehir ve kasabalarını ele geçirmek suretiyle egemenlik ve bağımsızlıklarını engellemek,*
- *Tüm girişimlere rağmen bağımsızlık ilânları engellenemez ise bu cumhuriyetlerde başlatılacak iç savaşlarla elde edilecek topraklar üzerinde ayrı birer Sırp Cumhuriyeti kurmak,*
- *İlân edilen cumhuriyetlerin bağımsızlıkları kabul görmediği takdirde bu cumhuriyetlerin Sırbistan'a ilhakını sağlamak.*¹⁰²

Milosević, Sırbistan'da %65 oranında olan Sırp nüfusunu artırmak amacıyla ekonomik düzeyi düşük ve az gelişmiş bölgelerde bulunan %25 oranındaki Sırp nüfusunu Sırbistan'a taşımış, Sırp olmayan, kesimi ise diğer bölgelere sürmüştür. Böylelikle SPS seçim bölgesindeki nüfusu neredeyse %73 oranına çıkarmıştır.¹⁰³

Ülkenin dağılması aslında hem Avrupa hem de Yugoslavya açısından tam bir trajedi idi. Biyografi yazarı olan Louis Sell'e göre "*Yugoslavya aslında doğal yollarla ölmemişti ve bu ölümden Milosević diğer herhangi bir lidere göre daha fazla sorumluydu.*"¹⁰⁴

Yine araştırmacı yazar Dejan Jović, Yugoslavya'nın dağılma ve sıcak bir savaşın içine sürüklenme sürecini ekonomik çöküşe, tarihten gelen düşmanlıklara, 1921'den bu yana devam eden aşırı milliyetçilik problemlerine, insanların kültürel farklılıklarına, uluslararası sistemlerde meydana gelen değişmelere, belli başlı liderlerin rollerine (Milosević ve/veya Tudjman ve/veya Izetbegovic' veya diğerleri), kurumsal ve yapısal değişikliklere bağlamaktadır. (Ancak seçimi kazanmış olmasına rağmen Sırları da koalisyon hükümetine sokma çabası dikkate alındığında, yazarın ifade ettiği gibi Izetbegović'in bu grupta sayılması doğru bir yaklaşım gibi görünmemektedir.)¹⁰⁵

¹⁰²Türkan, a.g.d., s. 224.

¹⁰³Gagnon, a.g.e., s. 89.

¹⁰⁴Elizabeth Pond, **Endgame in The Balkans Regime Change: European Style**, Brookings Institution Press Washington, D.C., 2006, s. 9.

¹⁰⁵Ramet, a.g.e., s. 70.

Eski Yugoslavya'yı dağılış sürecine bakarak belli başlı üç gruba ayırabiliriz. Birinci grup Yugoslavya'nın dağılma sürecini fiili olarak başlatan, ekonomik açıdan Yugoslavya'nın geri kalanından oldukça gelişmiş olan ve Avrupa Birliği ülkeleri ile sıkı ilişkileri bulunan Hırvatistan ve Slovenya'dan oluşmaktadır. Bu cumhuriyetler Germen kültür etki alanında bulunmakta olan Katolik ülkelerdi. Birinci Dünya Savaşı'na dek Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun fiili hâkimiyeti altında yaşamışlardı.

İkinci grup tarihi, kültürel, mezhep ve etnisite açısından bir birlik oluşturan Sırbistan ve Karadağ'dan oluşmaktadır. Sırbistan'ın etnik ve kültürel kimliği Stefan Dušan'ın Sırp-Grek Devletine, Sırp Ortodoks Kilisesine ve Kosova'daki manastırlara dayanmaktadır. Bu grup özellikle Sırp Yugoslavya coğrafyasına yayılmış olmaları ve sayısal olarak diğer gruplardan fazla -ancak çoğunluğu oluşturamamaktadırlar- olmalarıyla Yugoslavya'da kendi hâkimiyetlerini tesis etmek amacını gütmüşlerdir. Bu amacın gerçekleştirilemez olduğu anlaşılınca Sırp'ların yaşadığı bölgeleri Sırbistan'a ilhak ederek Büyük Sırbistan'ı oluşturmaya çalışmışlardır.

Üçüncü grubu bu iki ana grubun dışında kalan birbirinden tamamen farklı toplumlar oluşturmaktadır ki bunlar Boşnaklar, Arnavutlar ve Makedonlardır. Bu gruba Türk, Macar ve Çingene azınlıklar dâhil edilebilir. Fakat bu azınlıklar dağılma sürecinde pasif bir rol oynamışlardır.¹⁰⁶

1990'da altı cumhuriyette yapılan serbest seçimlerde Sırbistan ve Karadağ dışındaki tüm cumhuriyetlerde seçimi milliyetçi partiler kazanmıştır. Eylül 1990'da Sırbistan'ın bağımsızlık ilân etmek isteyen cumhuriyetlere karşı gösterdiği şiddetli tepki ve Yugoslavya Federasyonu içindeki konumunu güçlendirmek için yaptığı hamleler (Kosova ve Voyvodino'nun özerkliğini kaldırması, Kosova Arnavutları üzerindeki baskılarını arttırması, Slovenya ve Hırvatistan yönetimleri ile anlaşmazlık gibi) hem Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilân etmesini hızlandırmış, hem de bölgedeki Sırp milliyetçiliğini körüklemiştir. Aslında Sırp'lar tarafından anlamsızca atılan adımlar bir taraftan bölünmeyi hızlandırırken diğer taraftan Sırp

¹⁰⁶Abazi, a.g.t., s. v.

liderler tarafından bir milliyetçilik propaganda normu olarak kullanılmıştır.¹⁰⁷ Izetbegović, Velika Kladaša'da bir seçim konuşmasında:

“Bosna için kabul edilebilir üç seçenek vardır: Birincisi Bosna'nında dahil olduğu federal bir Yugoslavya ki bu kabul edilebilir bir seçenektir, ikincisi yine Bosna'nın da dahil olduğu konfederal bir Yugoslavya ki bu da kabul edilebilir bir seçenektir, üçüncüsü ve sonuncusu ise bağımsız ve özgür bir Bosna. Ben buradan açık olarak söylüyorum eğer Hırvatistan ve Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılma ihtimali gerçekleşirse, Bosna budanmış bir Yugoslavya'da kalmayacaktır. Diğer bir deyişle Bosna Büyük Sırbistan'ın bir parçası olarak kalmayı kabullenemez. Eğer bu gerçekleşirse biz bağımsızlığımızı ilân ederiz ve Bosna topluluğunun nasıl olması gerektiğine biz karar veririz, bağımsız bir ülke olarak egemenlik haklarımızı kullanırız.”¹⁰⁸ diyerek Sırların hegemonyası altında yaşayan bir topluluk olmayacaklarını açıkça ilân etmiştir.

Slobodan Milošević ilk olarak 1989'da Kosova'nın özerklik statüsünü kaldırmış ve 1974 Anayasasında önemli değişiklikler yapmıştır. Aslında Milosević hükümeti tarafından ortaya konulan bu türlü davranışlar kimilerine göre bir çatışma ortamı hazırlayarak Yugoslavya'yı şekillendirme çabası olarak görülmüştür. Milošević yönetimi ile başlayan YSFC'nin dağılma süreci, 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilânları ile görünürlüğünü tam manasıyla kazanmış; bu iki cumhuriyeti Makedonya ve Bosna-Hersek takip etmiştir. Her ne kadar Bosnalı Sırların ve YSFC ordusunun Hırvat ve Slovenlere tepkisi aynı seviyede olmasa da Bosna-Hersek'in bağımsızlığına yanıtı gecikmemiş ve coğrafyayı 3,5 yıl sürecek olan kanlı bir savaşa sürüklemiştir.¹⁰⁹ Bosna-Hersek'te 29 Şubat 1992'de yapılan referandumda %66 oranında bağımsızlık yönünde oy kullanılmıştır. Bosnalı Sırlar ise aynı zamanda başkent olarak kabul ettikleri Pale'de RS (Republica Srpska)'yi ilân etmişlerdir. Oysa savaş sonrası mahkeme sürecinde verilen kararlara bakılacak olursa Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin 1995 yılında henüz devlet niteliği kazanmamış olduğu, bundan dolayı soykırımdan sorumlu tutulamayacağı şeklinde görüşler açıklanmıştır. 6 Nisan 1992'de AT'nin, 7 Nisan 1992'de ABD'nin Bosna-Hersek'i

¹⁰⁷Akgün, a.g.d., s.121.

¹⁰⁸Steven L. Burg ve Paul S. Shoup, The War in Bosnia Herzegovina, Ethnic Conflict and International Intervention, Routledge, New York, 1999, s. 47.

¹⁰⁹Muzaffer Vatansever, “Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa.”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK**, S.:10 (Temmuz 2011), s. 3.

tanımasının ardından Sırpardan oluşan federal ordunun desteği ile Bosna toprakları işgal edilmiştir. Zaten savaş hazırlığında olan Sırp, kısa sürede Bosna topraklarının %70'ini ele geçirmiştir.¹¹⁰

Yugoslavya'daki kolektif düşmanlık farklı gruplar için korkunç bir miras bırakılmasına sebep olmuştur. En büyük vahşet Temmuz 1995'te Srebrenica'da yaşandı, yedi yaşına kadar olan Müslüman erkekler Sırp güçleri tarafından sistematik olarak katledildi. 1992 Nisan ayından Haziran ayına kadar Saraybosna Bosna Sırp Ordusu tarafından kuşatılmıştı ve Prijedor, Kozaraç, Zvornik ve Foča'da dahil olmak üzere 37 kasaba ve 800 köye saldırı düzenlendi. Omarska, Karaterm ve Manjaca gibi toplama kampları işkence ve infaz amacıyla kullanılmıştı. Katolik kiliseleri ve Müslüman camileri Sırp kontrolü altındaki bölgelerde yakılıp yıkılmıştı.¹¹¹

Eğer Eski Yugoslavya'daki Savaş safhalandırılacak olursa üç döneme ayırabilir: Birincisi Müslüman-Hırvat Koalisyonunun 1992-1993 yılları arasında Sırp güçlerine karşı savaşı. İkinci dönem 1993-1994 yılları arasında Müslüman-Hırvat ve bazı bölgelerdeki Müslüman-Müslüman savaşı.¹¹² Bu savaş 1994'te Washington Anlaşmasıyla sonuçlanmış ve Müslümanların kontrolünde olan bir çok bölge Hırvatların eline geçmişti. Öyle ki Müslümanların artık limanlarla bir bağlantısı kalmamıştı.¹¹³ Üçüncü dönem ise NATO/Müslüman/Hırvat güçlerinin, Müslüman/Hırvat saldırılarını takiben Mart-Ekim 1995 yılında Sırp'lara karşı savaştır ki bu savaş aynı Bosna Savaşını sona erdiren savaştır.¹¹⁴

Savaşın daha ilk yıllarında Sırp, Bosna'nın Sırbistan ve Doğu Hırvatistan ile bağlantısı olan kritik şehir ve yolları sadece iki hafta gibi kısa bir sürede ele geçirmişti. Mayıs 1992'nin sonuna gelindiğinde Sırp Batı Bosna (Bihaç ve etrafı hariç) ve Doğu Bosna'nın büyük bir kısmı da dâhil olmak üzere Bosna'nın yaklaşık

¹¹⁰Akgün, a.g.d., s. 121.

¹¹¹Spini-Elcherth-Biruski, a.g.e., s. 130.

¹¹²Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", **A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.:1, S.:16 (2008), s. 96.

¹¹³Rachel Hastie, **Disabled Children in a Society at War, a Casebook From Bosnia**, Published By Oxfam Ukand Ireland, 1997, Oxford, s. 16.

¹¹⁴Dalar, a.g.d., s. 96.

%60'ını (Daha sonraları bu rakam %70 olmuştur.) işgal etmiştir. Bu durum 1995 yazına kadar devam etmiştir.¹¹⁵

NATO'nun Bosnalı Müslümanlara bombalama yaparak yardım etmesi için gerekçeler Sırların Saraybosna'daki sivilleri acımasızca katletmeleridir: 1992 Yılında yapılan ve "Ekmek Kuyruğu Saldırısı" olarak tabir edilen, ekmek sırasındaki insanların katledilmesi, 1994 yapılan ve "Market Katliamı" olarak tabir edilen katliam ve 1995 yılında yapılan "İkinci Ekmek Kuyruğu" katliamı olarak tabir edilen katliamdır. Bu üç katliamda organize saldırılardı ve NATO ve BM'in Bosnalı Müslümanlar adına müdahale etmesi için yeterliydi.¹¹⁶

Diğer taraftan, Bosna-Hersek'te yaşanan çatışmada diasporaların desteği de önemli bir rol oynamıştır. Rusya ve Yunanistan ile İngiltere ve Fransa'daki Sırp Diasporasının etkisi, Almanya'nın Hırvatlara destekte bulunması çatışmaya müdahaleyi geciktirmiş, Boşnakların da Türkiye ve İslâm ülkelerince himaye edilmeye çalışılması uluslararası toplumun müdahalesinde etkili olmuştur. Ancak burada Hırvat ve Sırlara yapılan yardımların yanında Boşnaklara Müslüman ülkelerin yaptıkları yardım ne kadar etkili olmuştur ya da ne derecede yardım edilmiştir konusu, ciddi bir soru işaretidir. Barış görüşmeleri ve müzakere sürecinde diasporaların önemli etkileri görülmüştür.¹¹⁷

Gazeteci yazar Ergun Balcı Cumhuriyet Gazetesinde yayımlanan bir köşe yazısında:

"Yugoslavya'da cumhuriyetleri esnek bir konfederasyon içinde tutma umudu kalmadı. Büyük Sırbistan hayali bölgeye felaket getirecek. Batı Avrupa'ya gelince, yaşlı kıta bunalım karşısında tam bir çaresizlik örneği sergilemiştir. Daha da ötede, AT ülkelerinin çıkarları birbiriyle çatışmaktadır. Almanya Yugoslavya'ya askeri güç gönderilmesini savunmuş, ancak Yugoslavya'nın Almanya ve İtalya'nın nüfuz bölgesine girmesinden çekinen İngiltere bu öneriye karşı çıkmıştır. Fransa da Almanya'ya giderek artan bir kuşkuyla bakmaktadır. ABD ise sanki Batı Avrupa'nın beceriksizliğini, çaresizliğini dünyaya

¹¹⁵Farkas, a.g.e., s. 75.

¹¹⁶Edward S. Herman, **Srebrenica Massacre Evidence, Context, Politics**, Creative Commons Attribution, Chicago, 2011, s. 22.

¹¹⁷Harun Semercioğlu, "Bosna-Hersek'te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.:16, S.:63 (2017), s. 1349.

sergilemek istermiş gibi Yugoslavya'daki yangının söndürülmesine yardımcı olacak hiçbir girişimde bulunmuyor. Özetle, Balkanlardaki tablo giderek 1. Dünya Savaşı öncesini andıran niteliğe bürünmektedir. Balkanlarda Balkanlaşma süreci başlamıştır” diyerek yaşanan süreci katliamlar öncesinde net bir şekilde özetlemiştir.¹¹⁸

1.4. Savaş Öncesi Yugoslavya'daki Durum

Savaş öncesi Yugoslavya'daki güç dengesi şu şekildeydi:

Bosna Sırp Ordusu:

Yugoslavya Ordusundan teşkil edilmişti,
35.000 kişilik iyi şekilde silahlanmış asker,
Yüzlerce silahlı araç ve topçu birliklerinden teşkil edilmişti.

Bosna Sırp Gayrinizami Kuvvetleri:

35.000 asker,
Bir miktar hafif silah ve topçu birliği,
Bir kısım komuta kontrol heyetinden teşkil edilmişti.

Sırbistan Düzenli Kuvvetleri:

Önceleri Bosna'da konuşlandırılmışlardı,
Daha sonra 1992'de bölgeden çekilen 70.000 kişiden fazla kuvvetten teşkil edilmişti.

Bosnalı Hırvat Kuvvetleri:

35.000 kişilik askeri birlik,
Temel olarak bir miktar hafif silah, tank ve topçu birliğinden teşkil edilmişti.

Hırvatistan Savunma Kuvvetleri:

Bosna'da 15.000'den fazla askeri birlik,
50 adet tank,
Özellikle kuzey bölgelere odaklanacak şekilde teşkil edilmişti.

Bosnalı Müslüman Savunma Kuvvetleri:

50.000 kadar askeri birlik,
Temel olarak hafif silah ve bir miktar topçu ve ağır silahtan teşkil edilmişti.¹¹⁹

¹¹⁸Mehmet Fatih Çömlekçi, “Yugoslavya'nın Dağılma Süreci ve Bosna Krizi Sırasında Türk Basınının Tavrı”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2008, s. 27.

¹¹⁹Raymond E. Johns, **Bosnia and Collective Security UN, EC, NATO, CSCE, WEU**, The Industrial College of the Armed Forces National Defense University Fort McNair, Washington, D.C., 1993, s. 3.

Rehber Hasan Hasanović Yugoslavya'daki etnik yapıyı ve siyasi durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“1995 yılında 19 yaşındaydım. BM'nin koruması altında olan sözüm ona 'Güvenli Bölge' olan Srebrenica'da lisede okuyordum. Biz, BM'nin bizi savaş sonuna kadar savunacağına inanıyorduk. Ama durum giderek kötüleşti. Ben Srebrenica'nın 25 km. güneyinde bulunan bir köyde büyüdüm. Savaştan önce Sırplarla ilişkilerimiz normaldi. Özellikle dini olarak bir ayrım söz konusuydu. Köyler bir Sırp köyü ve bir Boşnak köyü, daha sonra yine bir Sırp köyü olacak şekilde sıralanıyordu. Yani iç içeydi. Ancak barış içerisinde yaşıyorduk. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın oluşan negatif etkilerini çok iyi biliyorduk. II. Dünya Savaşı boyunca burada birçok cinayet işlenmişti. Büyükbabam II. Dünya Savaşı'nın hikâyelerini bana anlatırdı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tito tarafından yönetilen Yugoslavya'da sosyalizm yayılmaya başladı. O, kardeşliği ve birlikteliği aşulamaya çalıştı. Ona göre insanlar, bir harmoni içinde, barış içinde, milliyet gözetmeden, dini ikinci plana atarak yaşamalıydı. Dolayısıyla laik bir devletti. Ancak inançlarına bağlı insanlar da gerçekten katı şekilde bağlıydı ve Bende böyle bir yerde büyüdüm. Büyükbabam Beni mektebe gönderdi. Ben Müslüman olarak büyüdüm. 1975 yılının aralık ayında doğdum. Tito, 1980 yılında öldü. Ben haberi duyunca evime koştum. Bazı komşularımız, büyükbabam ve büyükannem evdeydi. Ve bazı insanlarda ağlıyordu. Ben neden ağladıklarını sorduğumda Tito öldüğü için ağladıklarını söylediler. Ben bunu çok önemsemedim, bana da dokunmadı çünkü çok küçüktüm. Ve ne anlama geldiğini bilmiyordum. Sonra biz bir süre daha kardeşlik ve birliktelik içinde yaşamaya devam ettik. O dönemde sosyalizm mottosu vardı. Herkes Tito'nun yolundan gitmeye söz vermeliydi. 'Yoldaş Tito, biz senin kardeşlik ve birliktelik yolundan ayrılmayacağımıza söz veriyoruz' demeliydi herkes. Eğer herhangi biri milliyetçilik yapmaya kalkarsa hapis yatacaktı ve bu da insanlara, kurallara uyma ve diğer milliyetlere saygı gösterme anlamında örnek olacaktı. Bu dönem refah içinde yaşadığımız bir dönemdi. Çünkü insanlar fabrikalarda çalışıyorlardı. Her şeyimizin olduğunu hatırlıyorum. Eğitim ve sosyal hizmetler bedavaydı. Yeteri kadar paramız vardı. Sosyal olarak güvendedik, güvenli hissediyorduk. Eski Yugoslavya olmadan tehlike içinde hissedebilirdiniz, milliyetçiler tarafından rahatsız edilebilirdiniz. Ancak bu uzun sürmedi. Tito ölünce özellikle Sırbistan ve Hırvatistan'da milliyetçilik tekrar konuşulmaya başlandı. Bu durum ayrıca Bosna'yı da çok etkiledi. 1991 yılı başlangıcında ilk defa çok partili demokratik seçimler yapıldı. Seçilerde birde eski komünist parti vardı ve bu parti Tito'nun ülkeyi yönettiği eski komünist partiydi. İlk

seçimler yapıldığında Müslümanlar organize olamadılar. Demokratik Hareket Partisi ve diğer küçük Bosna partilerine oy verdiler. Sırplar ve Hırvatlar da kendi partilerine oy verdiler. Bu üç gurubun oy verdiği partiler parlamentoda çoğuna sahip oldular. Bu şekilde Bosna'nın bağımsızlık referandumuna kadar ancak bir süre çalışılabilirdi. Daha sonra Boşnaklar ve Hırvatlar parlamentodan ayrıldılar. Bağımsızlık için referandumlar yapıldı ve insanlar referandumda %60 oranında bağımsızlık için oy kullandılar. Geri kalanlar ise Sırbistan'da kalmak için oy kullandı. Müslümanlar için buldukları yer artık Bosna değildi. Hırvatlar içinde aynı şey geçerliydi. Artık orası büyük Sırbistan'dı. Sırplar tarafından yönetilen Kremlin Yugoslavyasıydı. Bu referandumdan sonra Bosna'nın BM'ye tam üyeliği onaylandı. Bosna BM'nin tam üyesi oldu ve bu da birçok ülke tarafından kabul edildi. Daha sonra biz Bratunac'a taşındık. Çünkü oradan liseye devam etmek daha kolaydı benim için. Hatırladığım kadarıyla okulda edebiyat dersi alırken ders arasında bir çocuk bana 'Bunlar artık sizin günleriniz değil Türkler. Çünkü ayrılmayı seçtiniz. Biz sayıca üstünüz ve silahlarımız var.' dedi. Ben çok şaşırdım. Daha 15 yaşındaydım. Ben onun bunları muhtemelen anne ve babasından duyduğunu tahmin ediyordum. Ve artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını anlamıştım. Bratunac'a Sırbistan ve Sırp bölgelerinden askerler gelmişti ve sivil Sırpaları silahlandırmışlardı. Boşnaklar orada çoğunluk olmalarına rağmen hiçbir şey yapamamışlardı. Bunun yanında Müslümanların av tüfekleri ve ruhsatlı tabancaları hariç tüm silahlarını teslim etmeleri sağlanmıştı. Silahları polis merkezlerine bırakmaları radyolar aracılığıyla anons yapılarak söylenmişti. Müslümanlar halâ rahat bir şekilde evlerinde kalabileceklerini sanıyorlardı. Ancak onlar Sırpların uygulamayı düşündükleri planı bilmiyorlardı. Bir plan dahilinde Bosnalı Sırpların, Boşnakları Bosna'dan tamamen yok etmek istediklerini bilmiyorlardı. Sırplar akıllı ve sağlıklı Müslümanların listesini yapmışlardı. Onları bulup okul binasına götürüp işkence yapıyorlardı. Bazılarını ise Srebrenica sınırında bulunan Drina nehrine götürüp öldürüyorlardı. Savaş başlamadan önce burada 1500 kadar erkek öldürüldü. 1992 yılının Mayıs ayıydı. Bir gün babam komşumuzda kahve içerken evimize polisler geldi. Araçlarını yola park ettiler. Bize silahlarını doğrulttular. Biz çocuklar evde oyun oynuyorduk. Çok korkmuştuk. Babamı konularda ikaz ettiler. 'Eğer bu evden dışarı atış yapılırsa bunun sen olacağını biliyoruz' gibi bir cümle kullandılar. Bunun bizim artık buradan gitmemiz için bir işaret olduğunu anlamıştık. Biz bundan sonra burada her şeyimizi, hatta paramızı bile bıraktık, çok az şeyimizi alarak önce başka bir şehirde yaşayan amcalarımızdan birinin yanına gittik, daha sonra 25 km mesafede ormana yakın bir yerde, bir köyde yaşayan diğer amcamın

yanına gittik. Orada bir süre kaldık. O köyde 2-3 bin insan toplanmıştı.”¹²⁰

Yine Srebrenica’da yaşayan Almasa Salihović, savaş öncesi durumla ilgili şunları anlatmaktadır:

“Savaş 1992 yılında bizim için çok erken başladı. Aslında herkes bir şeyler olacağını konuşuyordu. Çoğumuz market, doktor gibi işlerimiz için Srebrenica’dan ziyade Sırbistan’a giderdik. Çünkü bize çok yakındı. Bize en yakın şehir Banlabas’tı. Çoğumuzun babası Sırbistan’da çalışıyordu. Birçok kişi atölyelere gidiyordu. Bir hasta olunca oraya gidilirdi, yiyecek almak için yine oraya gidilirdi. Bizim birçok insanımız Sırp askerlerinin bize bir şeyler yapabileceğini tahmin bile edemezdi. Srebrenica’da öldürülen amcam, aynı zamanda matematik öğretmeniydi ve birçok Sırp arkadaşı vardı.

Her şey bir gün Sırbistan’da çalışan birinin öldürülüp Drina Nehrine atılmasıyla başladı. Bu adamın kemiklerinin birçoğu halâ bulunamadı. Amcamın ve birçok kimsenin her şeyi bırakarak hemen buradan gitmemiz gerektiğini söylediklerini hatırlıyorum. Biz buraları terk ederken onlar Tara Dağı’ndan her şeyi takip edebiliyorlardı. Ve biz tankların Sırp bölgesinden geldiğini görebiliyorduk. Tanklar ateş etmiyordu ancak askerler el bombası atıyorlardı. Birçok insan evinde saklanırken öldürüldü. Müslümanların evlerinde yanan ışık gördüklerinde rastgele ateş açıyorlardı. Ve o zaman insanlar onların şaka yapmadıklarını, savaşın gerçekten yaklaştığını anladılar. Biz Srebrenica’dan 22 km. uzakta olan köyümüzü yürüyerek terk etmek zorunda kaldık. Çünkü birçok insanın arabası yoktu. Srebrenica’ya 1993 yılında geldik. Burada kuzenlerimin evinde kaldık. Biz bu süre boyunca ne olduğunun tam olarak farkına varamadık aslında. Sadece ‘Tamam herhangi bir şey yok, evinize dönebilirsiniz’ denmesini, evimizi her şeyimizi yakan Sırp askerlerinin yakalanmasını bekledik. Ancak hiçbir şekilde geri dönemedik ve 1995 Temmuzuna kadar burada (Srebrenica’da) kaldık. Hatırladığım kadarıyla 1993’te buraya geldik ve üç hafta sonra yiyecek tükenmeye başlamıştı. İlâç kalmamıştı. Bize paraşütle yiyecek atıldığını hatırlıyorum, her ne kadar yeterli olmasa da bütün çevre köylerden insanlar Srebrenica’ya akın etmişti. Bundan dolayı çimler üzerinde çadırlarda birçok insan görebiliyordunuz. Tüm bu durum 1995’e kadar devam etti. Hollandalı askerler buraya geldiğinde de durum pek değişmedi. Sadece insanlar burada yabancılarda olduğu için Sırp’ların yabancılara dokunmayacağı düşüncesiyle daha az korkuyorlardı. Ancak onlar bize çok yardımcı

¹²⁰Rehber Hasan Hasanović’le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.07.2016)

olmadılar. 1993'te hemen hemen her gün insanlar öldürülüyordu. Hatırladığım kadarıyla 20 Nisan günüydü, Srebrenica'da bir okulun bahçesinde bir kutlama esnasında alanda birçok insan varken birden el bombaları atılmaya başladı ve 70'ten fazla genç orada hayatını kaybetti.”¹²¹

O patlama esnasında orada bulunan Rehber Hasan Hasanović yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Kasaba halâ ateş altındaydı. Babam cephegedeydi. Öleceğimizden çok korkuyorduk. Ben bir gün dışarıda diğer çocuklarla oynuyordum. Birden kafama bir beton parçası isabet etti. Galiba patlama gibi bir şey olmuştu. Patlamadan sonra Ben bayıldım. Kendime geldiğimde silahsız ve savunmasız insanların öldüğünü gördüm. Yanlış hatırlamıyorsam ölü sayısı 70 ila 100 arasındaydı. Bu andan itibaren her şeyden özellikle çarpma ve vurma sesinden korkmaya başladım. Günler sonra radyodan BM'nin Srebrenica'ya birlik göndereceğini duyduk ve kurtulduk diye çok sevindik. Sadece iki gün sonra Kanadalı askerler geldi. Boşnaklar onlar tarafından korunacaktı ve Srebrenica askerden arındırılacaktı. Biz bundan şunu anlamıştık, BM savaşın sonuna kadar bizi koruyacağına söz vermişti. Daha sonra havadan uçakla yiyecek yardımı almaya başladık. Paraşütle atmaya başladılar.”¹²²

Almasa Salihović şu şekilde devam etmektedir:

“Hatırladığım kadarıyla ilkokulu burada bitirmiştım. Daha sonra ne okul ne de sınıf kalmadı. Artık sadece oturup ne olacağını beklemeye başlamıştık. Savaş bitecek mi, evimize tekrar dönebilecek miyiz endişesi vardı. 1995 yılında hepimiz burada amcamın apartmanında kalıyorduk. İnsanların her yerde kaçıştıklarını görebiliyordunuz. Birçok insan Hollandalı askerlerin kendilerini koruyacağı düşüncesiyle Potočari'deki kampa gidiyordu. 10 Haziran 1995 tarihindeydi sanırım, bizde herkes gibi BM üssüne gittik. Ben sekiz buçuk yaşındaydım. Her zaman annem, kız kardeşim ve erkek kardeşlerimden biriyle beraberdim. Babam Ben 2 aylıkken 1987 yılında vefat etmişti. Mide rahatsızlığından dolayı ölmüştü. O dönemde (10 Haziran) biz Potočari'ye geldik. Orada ablam ve büyük abimle buluştuk. Onlar önce gelmişlerdi.

Herkes o fabrikaya (Üsse) girmeye çalışıyordu. Daha sonra Hollandalılar kapıları kapattılar. Biz ise annemle içeri giremediğimiz

¹²¹Almasa Salihović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 11.07.2016)

¹²²Rehber Hasan Hasanović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.07.2016)

için otobüsler gelene kadar, yani 11 Temmuz 1995 tarihine kadar fabrikanın etrafında bekledik. Gecede orada kaldık. Otobüsler geldiğinde herkes koşuşturmaya başladı. Dışarıda olanlar otobüslere önce binebildiler. Biz ise kız kardeşim ve abim içeride olduğu için binmedik ve bir gece daha orada bekledik. Yani 12 Temmuz'a kadar. Ertesi gün otobüse binerken (kız kardeşim ve abim olmadan binmek zorunda kaldık) çok fazla kalabalık vardı ve biz sadece kalabalıktan sıyrılmaya çalışıyorduk. Otobüse bindiğimizde bir Sırp askerinin içeri geldiğini gördüm. Biz otobüsün en arkalarındaydık. 'Altın ya da para gibi değerli bir şeyleriniz varsa hemen bana verin, yoksa kulaklarınızı ve bileklerinizi keserek alacağım.' dedi. Hatırladığım kadarıyla kucağımda küçük bir oyuncak bebeğim vardı. Aslında biz her şeyimizi bırakmıştık. 'Benim sadece bir bebeğim var, lütfen onu almayın.' dedim. Şoför bir Sırp'tı. Askere kötü bir şeyler söyledi ve 'Onlara artık dokunma, yeter' diyerek azarladı. Askerler araçtan indiler. Daha sonra ise çok yorgun olduğum için Tuzlaya kadar uyudum. Ertesi gün kız kardeşimi ve erkek kardeşimi beklemeye başladık. Sadece kız kardeşim geldi. Ona Abdullah'ın nerede olduğunu sorduk. Oda Abdullah'ın otobüse binmesine izin vermediklerini söyledi. Onun başka otobüs bineceğini söylemişler ve bu Onu son görüşü olmuştu."¹²³

O dönemde Srebrenica'da yaşayan ve daha sonra 1995 yılında BM'de tercümanlık yapan, hali hazırda Bosna-Hersek Silahlı Kuvvetlerinde havacı yüzbaşı olarak görev yapan Admir Jusupović ise o dönemdeki durumu şu şekilde özetlemektedir:

"1992 yılında Saraybosna'da okuyordum. Bayram tatilinde ailemin yanına gidecektim. Ailemle beraber bayramı geçirmek için gittim. Saraybosna çıkışında bizi durdurdular. Maskeli birileri otobüsün içinde kimlik soruyordu. Silah var mı yok mu diye kontrol ediyordu. 1992 Yılı'nın Mart ayıydı. Ben o zaman çocuktum ve anlamadım. Eve geldim. Annem ve babam konuşuyorlardı. Savaş olacak, kimse işe gitmeyecek dendi. 3 ay içerisinde bizim evi yaktılar ve biz evsiz kaldık. Sırplar, yani bizim komşularımız Sırp ordusunun desteğiyle evimizi yaktı. Yan köyden gelen Sırplarla birlikte. Çünkü onlar araziyi iyi biliyorlardı. Üzerlerinde Yugoslavya halk ordusunun teçhizatı da vardı. Bunlar yol gösterirken onlar da yakıp yıkıyorlardı."¹²⁴

¹²³Almasa Salihović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 11.07.2016)

¹²⁴Admir Jusupović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

Yine o dönemde Bosna-Hersek Ordusunda görev yapan ve hali hazırda astsubay olarak görevine devam eden Hasan Hasanović ise o yıllarla ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

“Ben şu anda Tuzla’da Bosna-Hersek Ordusunda görev yapmaktayım. 1991’de yine Yugoslavya Ordusunda askerdim. Savaştan önce en az Boşnaklar kadar iyi Sırp arkadaşlarım vardı. Savaştan birkaç ay önce onlar yavaş yavaş değişmeye Benden uzaklaşmaya başladılar. Örneğin kafeye gidelim dediğimde uzak duruyorlardı. Okullarda toplanmaya başladılar. Sırlarda milliyetçilik vardı ancak biz Boşnaklarda böyle bir olgu yoktu. Bosna-Hersek’te üç farklı grup insan vardı. En az milliyetçiliğe önem verenler Boşnaklardı. Buraya iki milletten askerler geldi, Kanadalılar ve Hollandalılar. Kanadalılar, Hollandalılardan daha hatırı sayılır, daha iyiydiler. 1993’te tüm buralar askerden arındırılmıştı. Boşnakların silahları toplanmıştı. Kanadalılar, aynı zamanda buraları Sırp askerlerden de arındırmışlardı. Eğer burası ‘Güvenli Bölge’ ise hiç kimsenin silahı olmamalıydı. Kanadalı askerlere herkes saygı gösterdi. Onlar gidince Hollandalı askerler geldi. Onlar ise sadece Boşnakların silahlarını aldılar. Sırp askerlerin ağır silahlarına bile dokunmadılar. Hollandalı askerler insanlara çok kötü davranıyorlardı. Onlar çok fazla içiyorlardı. İnsanlar burada onlara yiyecek karşılığında içki vermeye başladılar. Onlar saygısızca davranıyorlardı. Asker gibi davranmıyorlardı. Sırlarla beraber sarkıntılık yapıyorlardı. Boşnaklara karşı adeta şeytanlık yapıyorlardı, asker gibi değillerdi. BM kararlarına göre hem Sırp hem de Boşnak askerler ‘Güvenli Bölgede’ 10 km karelik alanda silahla dolaşamazlardı. Buna hiçbir zaman saygı gösterilmedi. Bizim ordumuza ait burada 3 adet tankımız ve toplarımız vardı. Bunların hepsi alındı. Ancak BM kararları kapsamında silah bulunmaması hususunda alınan karara Sırlar tarafından saygı gösterilmedi. Hollandalı General Karremans, neler olduğunu çok iyi biliyordu. Ancak burada olanlara ve ölümlere ses çıkarmadı. Bize hiçbir zaman Sırp ordusunun mevzilerinin imha etmek için hava desteği isteyip istemediğimizi sormadı.”¹²⁵

Sırlar, Srebrenica’da savaşı başlatmayı üç kez denemişlerdi. Srebrenica’da Sırların baskı altında olduğunu söyleyerek, Sırbistan’dan askerleri halkın karşısına çıkararak ve askerlik yaşlarında olan Kraviçalı iki delikanlıyı hunharca katlederek.¹²⁶

¹²⁵Astsubay Hasan Hasanović’le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 11.07.2016)

¹²⁶İsnam Taljić, **Srebrenica’nın Öyküsü**, Çev:Elma Kutlu, İstanbul, 2. b., 2003, s.73 .

Srebrenica'nın sularında iyot miktarı düşük olduğundan nefes darlığına sebep olabilmektedir. Bu durum Srebrenica'da hastalıklar başladığında keşfedilmiştir. İyot eksikliği sadece tuzla giderilebilmektedir. O dönemde nefes darlığı hastalığı iyice çoğalmıştır. Öte yandan uzun süre tuz kullanmamak insan psikolojisini de bozabilmektedir. Bölgede psikolojik rahatsızlığı olmayan hemen hemen hiç kimse kalmamıştı. Fakat nefes darlığı çekenlerde bu durum daha belirgin bir hale gelmişti. İnsanlar artık çıldırmaya başlamışlardı. Çıldırmak ölümcül değildi ancak içilen suda yeterince iyot bulunmaz, yiyecekler de tuzsuz olursa ölümler olabilirdi. Yugoslavya Halk Ordusunun Genel Kurmay Başkanlığının Saraybosna'daki karargâhı ele geçirildiğinde, onların arşivlerine de ulaşılmıştı. Önde gelen generallerden birinin çantasında BIO-16 numaralı bir plan bulunmuştu. Bu planın içerisinde Srebrenica'ya yapılacak özel bir harekâttan, yani onları “*Tuzsuz bırakarak öldürmekten*” söz edilmekteydi.¹²⁷

Bunun yanında Doğu Bosna'ya 6-25 Temmuz 1995 tarihleri arasında düzenlenecek olan kapsamlı taarruzu, “*Operatsiya Krivaya 95*” (95 Krivaya Harekâtı) olarak adlandırmışlardı. Aslında Bosna'nın orta kesimlerine saldırılacağı kanaatini oluşturmak suretiyle Boşnakları yanıltmak ve hazırlıksız yakalamak için, harekâta Krivaya Nehri'nin adını vermişlerdi.¹²⁸

1.5. BM'in Müdahalesi ve UNPROFOR'un Bölgeye Yerleşmesi

1.5.1.UNPROFOR'un Genel Yapısı ve Kuvvetleri

UNPROFOR'un (UN Protection Force-BM Koruma Gücü) komuta zinciri aşağıdaki gibiydi:

1.Seviye-Srebrenica'da bulunan BM askeri gözlemci takımı.

2.Seviye-Tuzla Dubrave havaalanında ana karargâhta bulunan, UNPROFOR kuzey doğu bölgesi üst düzey askeri gözlemci subayı.

3.Seviye-Saraybosna'da bulunan UNPROFOR BH (Bosna-Hersek) komutanlığı ve UNMO (UN Military Observer- BM Askeri Gözlemcisi) misyon görevi.

¹²⁷A.g.e., s. 84.

¹²⁸Alp, a.g.d., s. 156.

4. Seviye-Kuvvet Komutanı Fransız Bernard Janvier ve BM Genel Sekreterliğinin Eski Yugoslavya Özel Temsilcisi Japon diplomat Yasushi Akashi başkanlığında Zagreb'de kurulu olan UNPF (UN Peace Force- BM Barış Gücü) komutanlığı.¹²⁹

Ayrıca aşağıdaki uluslararası organizasyonlar ve şubeleri 1995 Haziran sonunda ve Temmuz başlarında Srebrenica bölgesinde görev yapmaktaydı:

a. UNPROFOR: UNPROFOR birliğini oluşturan Hollanda Taburu, Potočari'de (**Resim-6** Potočari UNPROFOR Üssü) bir batarya fabrikası arazisine konuşlanmıştı. Buraya komuta karargâhı, lojistik merkezi ve iki adet bölük yerleştirilmişti. Bu Taburun bir bölümü olan Bravo Coy, yüzbaşı Grun emir ve komutasında Vezionica'da bir fabrikaya yerleşerek diğerlerinden ayrılmıştı. Bu üslere ek olarak Hollanda Birliği toplamda 13 adet Gözetleme Postası ile araziye yerleşmişti. P Gözetleme Postası: Dugo Polje'e, Q Gözetleme Postası: Liraki'ye, R Gözetleme Postası: Zalazje'ye, H Gözetleme Postası: Kozarica Tepesine, F Gözetleme Postası: Biljeg Tepesine, E Gözetleme Postası: Zeleni Jadar ve Lubisavići arasındaki asfalt yol üstüne, S Gözetleme Postası: Zeleni Jadar ve Slapovići'deki İsveç mülteci kampı arasındaki şose yola, D Gözetleme Postası: Bucje köyüne, C Gözetleme Postası: Zedanjsko Köyüne, A Gözetleme Postası: Slatina Köyüne, M Gözetleme Postası: Susnjari Köyüne, N Gözetleme Postası: Cizmici Köyüne konuşlandırılmıştı.

b. UNMO (UN Peace Force- BM Askeri Gözlemcileri): İki gözlemci ve iki tercüman ile postane binasında konuşlandırılmışlardı.

c. UNCIVILPOL (UN Civil Police- BM Sivil Polisi): Herhangi bir üyesi yoktu. Sadece temsilci olarak postanedeki ofiste tercüman Bekir Hodzić bulunmaktaydı.

ç. ICRC (International Committee of the Red Cross-Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi): Ofisi kasaba hastanesinin radyoloji binasındaydı. 1994 sonu-1995 başından itibaren herhangi bir ICRC çalışanı Srebrenica'da bulunmadı. Bijeljina'daki ICRC ofisinde, 1995'te Srebrenica bölgesini kısa süre için ziyaret eden bir grup Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi çalışanı bulunmaktaydı. Aslında ICRC 1993-1994

¹²⁹Nuhanović, a.g.e., s.132.

arasında Srebrenica'da bulunan çalışanlarını, 1994 sonunda bölgeden çekti ve bu durum şüpheleri beraberinde getirdi. Daha sonra 12-13 Haziranda kadın ve çocuklar, yetişkin ve genç erkeklerden Potočari'de ayrıştırıldığında ICRC temsilcilerinin orada olmasının ne kadar önemli olduğu ortaya çıktı. Bölgede onların olmayışları çok büyük bir hataydı. Bütün uluslararası temsilcilerin 1994'te bölgeden neden çekilmiş olduklarını sorusu cevap bulmuş değildir.

d. UNHCR (UN High Commissioner for Refugees- BM Mülteci Yüksek Komiserliği): Ofisi o dönemde bölgedeki hastanenin radyoloji bölümü binasında bulunmaktaydı. 1993 ve 1994'ten farklı olarak, UNHCR çalışanları o dönemde birkaç gün ya da haftasını bölgede geçirirken 1995'in başından itibaren bölgede UNHCR konvoyuna eşlik edenler hariç hiçbir yetkili uluslararası çalışanı kalmamıştı.

UNHCR'nin çalışanlarından bölgede bulunanlar sadece yerel kadro personeli, sürücü ve tercümandı. Almir Ramić, UNHCR'nin Belgrad'daki ana karargâhında aynı zamanda irtibat personeli olarak görev yapmıştı. Almir, UNHCR'nin ana karargâhıyla sadece telsiz ve e-posta ile irtibat sağlayabilmekteydi.

e. MSF (Medecins Sans Frontieres-Sınır Tanımayan Doktorlar): Ofisi hastanenin radyoloji binasındaydı. O dönemde Haziran-Temmuz 1995'te ofiste bu organizasyondan iki adet uluslararası temsilci bulunmaktaydı. Alman Kristine Schmidt, Srebrenica'da takım koordinatörü olarak görev yapmaktaydı ve Avusturalyalı David isminde bir doktor Onunla beraber bulunmaktaydı. Onların yanında şoför ve tercüman olarak bir grup çalışan da birlikte bulunmaktaydılar.

UNMO görev kuvveti, aynı zamanda UNPROFOR görev kuvvetinin BH'de olduğu kadar eski Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde de tamamlayıcı bir rol oynamaktaydı. O dönemde bu hiyerarşik kademelerin yanı sıra birlikleri UNPROFOR'un parçası olan BM ülkeleri raporlarını başka bir kanal aracılığıyla, ulusal kanallara göndermekteydiler. Bundan dolayı BH'te konuşlu olan Hollanda Birlikleri, raporlarını Lahey'e de, Hollanda Savunma Bakanlığına da göndermekteydiler. Bu iletişim kanalları UNPROFOR'da ve NATO'da birliği bulunan tüm Avrupa ülkelerinde aynıydı.

Bu durum, UNPROFOR birliklerinin en az iki farklı kaynaktan talimat aldıkları anlamına gelmektedir: Birincisi UNPROFOR komuta zinciri, ikincisi kendi ülkelerinin savunma bakanlıkları. Bilgilerin gönderildiği diğer üçüncü kanal ise NATO komuta kanalıydı. Ana karargâhı İtalya'da bulunan NATO'nun Avrupa Güney Kanadı Komutanlığı, hava gücünün kullanılıp kullanılmayacağına karar vermekle yükümlüydü. Hava saldırısının onaylanması için, UNPROFOR veya UNPF komutanlığının NATO'nun Amerikan irtibat subayı aracılığıyla hava kuvvetleri için talepte bulunması yeterliydi.¹³⁰

1.5.2. Savaşın İlk Yıllarında Srebrenica'daki Durum

Mart 1992'de Sırp'ların Srebrenica'ya saldırısı başladıktan sonra, hemen yakınlardaki Žvornik kasabasında, “*Arkan'ın Kaplanları*”¹³¹ ve “*Seslj'in Çetnikleri*” denilen paramiliter Sırp'ların yüzlerce insanı vahşi bir şekilde öldürdüklerine dair haberler, Srebrenica halkı arasında yayılmaya başlamıştı. Bir hafta içinde Sırp ordusuna ait tanklar Srebrenica'ya ve yakınlardaki Bratunac kasabasına doğru ilerlerken, Arkan çetesinin üyeleri bölgede Müslümanları kaçırmaya ve öldürmeye başladılar. Sırp'lar tarafından kaçırılan Boşnak eczacılar, polisler, fabrika işçileri vb. insanlar, Sırp Demokrat Partisi liderlerinden oluşan bir mahkemede yargılanıyor ve ölüm cezasına çarptırılıyordu. 17 Nisanda yerel hâkim ve Sırp lider Goran Žekić, Srebrenica'da bulunan Boşnaklara ellerindeki tüm silahları ertesi sabaha kadar teslim etmelerini söyledi. Ancak Boşnaklar benzer bir ultimato uyararak Bijeljina, Žvornik ve Vişegrad'ta silahlarını teslim eden diğer Boşnakların başlarına gelenleri çok iyi biliyorlardı.¹³²

1.5.3. Naser Orić'in Sahneye Çıkışı

“Dünyanın en büyük ordularından olan Yugoslavya Ordusunun tüm imkânlarıyla saldırıya geçen Sırp'lar için her şey yolunda gitmişti. Arkan'ın yaptığı vahşet söylentileri Müslümanların kasabayı terk etmesini sağlamıştı veya en azından öyle görünüyordu. Aslında ormanda saklanmakta olan Boşnak savaşçılar savaş stratejilerini tartışıyorlardı. Aylarca önce Saraybosna'daki Boşnak görevliler

¹³⁰A.g.e., s.133

¹³¹Arkan olarak bilinen ve eski bir gizli polis şefi olan Zeljko Rasnatović, caniliğiyle, ahlâksızlığıyla ün salmış, meşhur bir banka soyuncusu ve bir mafya babasıydı. 15 Ocak 2000'de Belgrad'ta bir otelde öldürüldü. Bkz. Ali Dikici, “Bosna Savaşı'nda Srebrenica Savunmasının komutanı Naser Orić'in Hikâyesi”, *Avrasya Etüdleri, Balkanlar Özel Sayısı*, C.:2, S.:50 (2016), s.185.

¹³²Dikici, a.g.d., s.185.

tarafından bu grubun liderine böyle bir durum için hazırlık yapması talimatı verilmişti. Bu lider, kısa boylu, atletik bir vücuda sahip, sık ve koyu renkli saçları olan ve sakallı, 25 yaşındaki Naser Orić'ten başkası değildi. Orić, vücut geliştirme çalışmış, barlarda fedailik yapmış, önce Yugoslavya Ulusal Ordusunda (JNA), daha sonra Yugoslav Özel Kuvvetlerde polis olarak çalışmış, Milošević'in yakın korumalığını yapmış eski bir polis şefiydi. Sırp Çetniklerin, 1992 yılında Bosna-Hersek topraklarına saldırması üzerine yeni kurulan, Bosna-Hersek Ordusuna katılmıştı. Bu genç komutan kurduğu direniş örgütüyle savaşı sona erdiren Dayton Antlaşması'nın imzalandığı 1995 yılına kadar üç yıl boyunca, kısıtlı imkânlarla kendi memleketi olan Srebrenica'nın savunmasına liderlik edecekti."¹³³

Naser Orić'in bölgeden çektirilmesi ya da uzaklaştırılması, Srebrenica'nın kaderini doğrudan etkilemiştir. Böyle bir emrin sebebi güvenli bölge uygulamasından dolayı mı yoksa iddia edildiği gibi yapılan gizli anlaşmalar neticesinde mi henüz netlik kazanmamıştır ancak ortada bir gerçek varsa o da, Naser Orić'li yani yerel kuvvetlerle savunulan Srebrenica'nın UNPROFOR birlikleri tarafından savunulan Srebrenica'dan daha güvenli olduğu zaman içerisinde açığa çıkmıştır.

"Sırp milliyetçiliğinin travması haline gelen I. Kosova Savaşı'nın 600'üncü yılına tekabül eden 28 Haziran 1989 tarihinde Milošević, Gazimestan Ovası'nda toplanan bir milyonu aşkın Sırp topluluğa hitap ederken, orada bulunan Orić, Sırpların nasıl hazırlık yaptıklarını ve nasıl bir ruh hali içinde bulduklarını yakından görmüştü: "Milošević ile birlikte Gazimestan'a gittiğimde orada tüm Çetnik işaretlerini gördüm. İşte o zaman Milošević ve diğer Sırp Çetniklerin, Balkanları nasıl bir felakete sürüklediklerini çok net gördüm." dedi. Orić bu olaydan sonra Bosna'ya dönüp Kosova'da olup bitenleri, Sırpların silahlanmasını ve yaklaşmakta olan tehlikeyi Boşnaklara anlatmaya karar vermişti. Ancak 1992'de Sırp saldırganlığı başlayıncaya kadar kimseyi bu yaklaşan tehlikeye inandıramadı. Mayıs ayının başlarında Orić'in savaşçıları, tepelerde konuşlanmış, Bosna Sırp Ordusunun yoğun top atışı ile desteklenen Žekić'in askerlerine karşı bir kaç defa cesurca saldırılar düzenlemişleri. 8 Mayıs'ta Boşnak bir üniversite öğrencisi, Srebrenica'da Sırp lider Žekić'i vurarak öldürdü. Liderlerinin öldürülmesi Srebrenica Sırplarını çölgüne çevirdi. Buldukları tüm Boşnak erkekleri öldürdüler, her yeri yakıp yıktılar. Ancak Sırplar asıl intikamlarını ertesi günü aldılar. Sırbistan'dan gelen kırmızı bereli polis birlikleri Bosna'ya geçerek civar yerleşim yerlerinde buldukları tüm Boşnak erkekleri öldürdüler ve köyleri yaktılar. Srebrenica'dan birkaç kilometre uzaklıkta bulunan

¹³³A.g.d., s.186.

Bratunac'ta, sokaklarda ellerindeki megafonlarla Boşnaklara evlerinden çıkmalarını söyleyen Sırp lar, topladıkları binlerce Boşnak'ı bir stadyuma doldurdular. Kadınları ve çocukları otobüslere ve kamyonlara bindirerek uzaklaştırdılar. Daha sonra 750 kadar erkeği Bratunac sokaklarında yürüterek bir okulun spor salonuna doldurdular. Sırp askerleri kalabalığın arasından cami hocasını öne çıkararak, tırmanma halatına tırmanmasını istediler, kafasından aşağı bira döktüler, istavroz çıkarmaya zorladılar ve sonra da sopalarla ve demir çubuklarla dövdüler. Hocayı öldüresiye dövdükten sonra ensesinden bıçakladılar ve kafasına ateş ederek öldürdüler. Sonra bütün erkekleri dövmeye başladılar ve üç gün içerisinde 350'den fazla erkeği öldürerek cesetlerini Drina Nehri'ne attılar. Burada yaşananlar hakkındaki bilgiler, ancak aylar sonra katliam sırasında çekilen görüntülerin yayınlanması ile anlaşıldı. Sırp ların bu vahşet siyasetinin dünyada duyulması, düşünülenin aksine Avrupa Devletlerinin harekete geçmesine yol açmadı. Bu katliamdan sonra iki tarafın birbirinden intikam almak için fırsat kollayacağı bir süreç başladı. İki taraf da karşı cepheden herhangi bir merhamet beklemiyordu. Orić'in fakir köylülerden kurduğu birliği ile Srebrenica'yı ele geçirmesi Boşnaklar için büyük bir zafer olmuştu. Bundan sonra bu insanlar tepelerden, ormanlardan, kısaca her taraftan gelen Sırp ateşi altında, açlık baş gösterene kadar kasabanın hâkimiyetini de bırakmayacaklardı.¹³⁴

Baharın sonuna doğru yaz başlarında Naser Orić, yardımcı komutanlarıyla birlikte kuvvetlerini tahkim etti, silah ve mühimmat elde etmek için baskınlar düzenledi. Orić bu konuda şunları söylemiştir:

“İnsan gücümüz vardı ama yeterli silahımız yoktu. Bunun için bir yandan Saraybosna ve Tuzla'dan yardım talep ederken, diğer yandan kontra savaşa giriştik. Savaşmadan silah temin etmemiz mümkün değildi. Ancak sadece tek bir kurşun atma hakkımız vardı. Çetnikler bize iyice yaklaşınca kadar bekleyip, ondan sonra tek bir kurşunla Çetnikleri öldürüyorduk. Bu hedefimizde büyük ölçüde de başarılı olduk ve Mayıs 1993'den itibaren adım adım tüm Srebrenica bölgesini Müslüman bölgesi haline getirdik.”¹³⁵

Srebrenica'da tekrar dehşet ortamının oluşması çok sürmedi. Etrafı Sırp topçuları ve zırhlı birlikleri tarafından çembere alınan kasaba, civar yerleşim yerlerinde yaşayan ve Sırp ların etnik temizliğinden¹³⁶ kaçan insanların hücumuyla

¹³⁴A.g.d., s.187.

¹³⁵A.g.d., s.187.

¹³⁶Kuramsal olarak ulusal veya etnik bir grubun kasıtlı ve sistematik bir biçimde yok edilmesi anlamında kullanılan “soykırım” terimi ile bir veya daha fazla etnik grubun sistematik, kasıtlı ve

nüfusunun bir kaç katı insanı barındırmaya başlamıştı. Binlerce insan savaştan önce 10 bin kişilik nüfusunun 8 bini Boşnak olan Srebrenica'ya sığınmış, böylece kasabanın nüfusu 50 bine yükselmişti. Ancak Bu savunmasız insanlar Sırp'lar için hedef olmaya devam ettiler. Kuşatmadan bir saat sonra Sırp'ların attığı top mermileri çoğu çocuk olan 64 insanın ölümüne ve yüzden fazla insanın yaralanmasına yol açtı. 1993 yılının ilk aylarından itibaren Sırp Çetniklerin Srebrenica'yı çevreleyen tepelerden kasabayı abluka altına alması ile kasaba bir anda her gün açlıktan insanların öldüğü ve insan dışkısı kokusunun hâkim olduğu büyük bir mülteci kampı haline gelmişti (**Harita-8** Nisan 1993-Mart 1994 Arasında Bosna-Hersek'teki Durum).¹³⁷

1.5.4. UNPROFOR'un Srebrenica'ya Yerleşmesi

“10 Mart 1993 günü General Philippe Morillon, General Mladić'ten izin alarak Srebrenica'ya giden bir yardım konvoyuyla birlikte Srebrenica'ya girdi. Srebrenica sokaklarında insanlık dışı şartlarda yaşamaya çalışan Boşnak mültecileri seyrederek yoluna devam eden Morillon, ertesi sabah bazı sivillerin de katılımıyla Naser Orić ve komutanları ile Srebrenica'nın geleceği hakkında bir görüşme yaptı. Morillon, Boşnaklardan şehri kuşatma altında tutan Sırp'ları tahrik etmemelerini istedi. Ateşkes için çabalayacağını ve bazı yardım konvoylarının şehre girişine izin vermeleri için Sırp'larla görüşeceğini söyledi. General daha sonra asıl niyetini ifşa etti: “Srebrenica askerden arındırılmış bir bölge haline getirilebilirdi.” Orić ve komutanları bu tekliflerden çok memnun olmadılar, çünkü aldıkları cevaplardan daha fazla soru kafalarında belirmişti. Eğer Boşnaklar silahlarını teslim ederse, kasabayı Sırp'lardan kim koruyacaktı? BM'nin gerçekten kendilerini koruyacağına inanabilirler miydi? Srebrenica'da durum daha da korkunç bir hale gelebilirdi. Morillon'un bu teklifi üzerine Orić ve komutanları Saraybosna'daki siyasi liderlerle görüştiler. Kendilerine bu teklifleri kabul etmekten başka yapacak bir şey olmadığı söylendi. Bu görüşmeden sonra Orić, Srebrenica belediye başkanı,

çoğunlukla acımasız bir biçimde başka bir etnik grup tarafından üzerinde hak iddia edilen bir bölgeden zorla gönderilmesi için kullanılan “*etnik temizlik*” terimi arasında ilişki vardır. “*Etnik temizlik*”, “*soykırım*”dan ayrı tutulmakla birlikte uygulamada birbirinden ayrılması zordur. Bu iki kavram arasındaki ayırımın belirlenmesinde Uluslararası Adalet Divanı, önemli bir içtihat geliştirmiştir. Divan, soykırımı diğer vahşet olaylarından ayıran temel farkın “*özel kast*” olduğunu belirterek, “*etnik temizliğin*” yalnızca grubun yaşadığı bölgenin dışına çıkartılmasıyla değil, yok etme kastı ile uygulanması durumunda bir soykırım olarak değerlendirilebileceğini ve bu bağlamda Srebrenica'da yapılanların soykırım olarak değerlendirildiğini hükme bağlamıştır. Bkz. Mehmet Dalar, “Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008, C.:1, S.:16 (2009), s. 97.

¹³⁷Dikici, a.g.d., s.191.

Murat Efendić'in tavsiyesiyle kadınları ve çocukları Morillon'un arabasının etrafını sarması için harekete geçirdi. Kalabalığın 'Bizi bırakırsanız, öldürürler', 'Açız, bize ekmek verin!', 'Bizi bırakmayın' çığlıkları ile arabaların etrafını sarması üzerine Morillon, arabanın üstüne çıkarak toplanan kalabalığa kasabayı terk etmeyeceği sözünü verdi. Ancak etkili bir konuşma yapmasına rağmen çoğunluğu kadınlardan ve çocuklardan oluşan kalabalık dağılmadı. Bunun üzerine Morillon yolu açması için Orić'ten yardım istedi. Orić ise elinden bir şey gelmeyeceğini söyledi. Sonunda Morillon kasabanın 3,5 kilometre dışındaki Potočari Askeri kampına yürüyerek gitmek zorunda kaldı. Ertesi gün Morillon süklüm püklüm bir şekilde tekrar arabasının yanına geldiğinde, eskisinden daha kalabalık bir kadın ve çocuk kitlesinin arabanın etrafını sarmış vaziyette beklediklerini gördü. Sırp Çetniklerden hayatlarını ve namuslarını kurtarmak için bu bölgeye sığınmış ve tüm dünya ile ilişkisi kesilmiş 50 bine yakın Boşnak'ın içler acısı halini gördükten sonra, General bu sefer taktik değiştirdi ve postanenin penceresine çıkarak, bir elinde BM bayrağıyla bu kalabalık gruba bir konuşma yaptı. Aşağıda bekleyen kadınlara, 'Siz şu anda BM'nin koruması altındasınız, sizi asla terk etmeyeceğim!' diyerek güvence verdi.¹³⁸

Görgü tanıklarından Rehber Hasan Hasanović o gün yaşanan olaydan şu şekilde bahsetmektedir:

"Srebrenica'ya geldiğimizde kasaba neredeyse boştu. Sadece bir gurup mülteci vardı. Srebrenica Boşnak erkekler tarafından korunuyordu. 1995'e kadar ailemle burada yaşadık. Gittikçe mülteci sayısı artmaya başladı. Diğer bölgeler işgal edildi. Boşnaklar daha fazla direnemedi. Bunun üzerine BM'den koruma talep ettik. Daha sonra hatırladığım kadarıyla BM komutanı olan Philippe Morillon buraya geldi. Ben ne olduğunu anlamak için onun olduğu binaya gittim. Orada bir mesaj yayınladı. 'Siz şu anda BM koruması altındasınız. Sizin yok olmanıza hiçbir zaman müsaade etmeyeceğim.' dedi. Biz tabi ki BM'nin sözünü yerine getirmesi istedik. Daha sonra neler olacağını beklemeye başladık. Morillon aynı gün bölgeden ayrıldı. Morillon bu sözleri tutmasının hiçbir yolu olmadığını biliyordu aslında."¹³⁹

26 Mart'ta Morillon, Belgrad'ta Milošević ve Mladić ile yaptığı bir görüşmede Srebrenica'ya yiyecek konvoylarının girişine ve isteyenlerin kasabadan tahliye edilmesine izin verilmesi konusunda anlaşılabilir. Tekrar kasabaya yardım getiren ve geriye 700 kişiyi götürmesi planlanan kamyonlara bu sefer 2400 kişi

¹³⁸ A.g.d., s.193.

¹³⁹ Rehber Hasan Hasanović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.07.2016)

binmişti. Genç kadınlar yaşlılarla kavga ediyor, birbirlerini yaralıyor, bazı kadınlar da kucağındaki bebeklerini kamyonun içine atıyorlardı. Kamyonlar Tuzla'ya vardığında doktorlar araçların içinin kan ve kusmukla kaplı olduğunu, mülteciler kamyonları boşalttıktan sonra çoğunluğu bebekler olmak üzere birçok cesedin kamyonlarda kaldığını gördüler. Mladić'in yapmak isteyip de yapamadığı şeyi artık BM yapıyordu. Mladić, kasabayı daha çabuk boşaltmak için en az günde 300 kamyonun gönderilmesini istiyordu. Oysa Boşnak Hükümeti büyük bir endişe içerisinde Srebrenica'nın tahliyesine karşı çıkıyordu. Boşnak Hükümeti aslında buraların boşaltılarak Sırp toprağı haline getirileceğini biliyordu. Ancak bilmedikleri şey, kasabanın BM koruması altında "Güvenli Bölge" olmasını, buraların aynı zamanda bir soykırım merkezi olması anlamına gelmesiydi. Ancak onlara göre şayet tahliyeler bu hızla devam ederse, yakın zamanda burada hiç sivil vatandaş kalmayacaktı. Hiç sivilin kalmadığı bir kasabada BM'nin bir askeri güç bulundurması anlamsızlaşacaktı. Fakat sonunda görüldü ki aslında buralarda BM askerinin olmasının zaten bir anlamı yoktu. Çünkü soykırım onların gözleri önünde yapılmıştı.¹⁴⁰

Bir tarafta Milošević ile Owen, diğer tarafta Morillon ile Mladić görüşmelerine devam ederken, Mladić'in askerleri Boşnakların savunmasını yarararak iyice kasabaya sokuldular. Bu esnada yaşananları bir tanık şöyle nakletmektedir:

"Bodrumda bekleyiyorduk. Her beş saniyede bir top patlıyordu. Bir ara balkona çıktım. Biraz sonra yanımdaki duvara makineli tüfek mermileri saplandı. Tekrar bodruma gittim. Silah sesleri çok yakınımızdan geliyordu ve artık burada öleceğimize kanaat getirdik. Birden kasabadan dışarı doğru atılan top sesleri işittik. Ya Sırplar kasabaya girdi veya bizimkiler ateş ediyor diye düşündük. Tekrar yukarı çıkıp camdan dışarı baktım. Yüzden fazla adamın tepede bulunan Sırlara doğru koştuğunu gördüm ve birisi 'Naser, Naser' diye bir bağıırıyordu. Daha sonra işittim ki Naser Orić ve 150 kişilik grubu o gün Sırları 500 metre geriye püskürtmüşlerdi... Konuştuğum bir Boşnak topçu bana, ellerinde kritik durumlar için sakladıkları 50 top mermisinin kaldığını söyledi."

¹⁴⁰Dikici, a.g.d., s.195.

O gün Orić ve adamları Sırları geri püskürttükten iki saat sonra bir telsiz anonsunda, Srebrenica'nın "*Güvenli bölge*" ilân edildiği duyurusu yapıldı.¹⁴¹

Şubat 1994'te, NATO tarafından tanklar ve topçular için "*Ateş yasak bölge*" olarak ilân edilmek suretiyle yasaklanan, sekiz mil genişliğinde olan ve aynı zamanda BM güvenli bölgesi ilân edilmiş olan Saraybosna civarındaki iki bölgeyi, Bosnalı Sırların bombalamalarından birkaç gün sonra, 24 Mayıs'ta BM komutanı General Smith bir kumar oynayarak nadir görülen bir ultiatom yayınladı. Sırlar yirmi dört saat içinde bütün ağır silahlarını Saraybosna'dan çekmeye başlamazlarsa hava saldırısı ile karşı karşıya kalacaklardı.¹⁴²

NATO uçakları 25 Mayıs'ta erken saatlerde bombalamaya başladılar. Misilleme olarak Bosnalı Sırlar, Bosna'da Srebrenica da dahil olmak üzere altı güvenli bölgeyi saatlerce bombaladılar. O gece "*Güvenli Bölge*" ilân edilmiş olan Tuzla, bahar havasının tadını çıkararak lise öğrencilerinin bulunduğu bir meydana bomba düşmesiyle sarsıldı. Çoğu 25 yaş altı olan 71 kişi öldü, 250 kişi yaralandı ki bu tek bir bombalama eylemiyle olabileceğin en kötüsüydü. Smith gözünü kırpmadı ve ertesi gün ikinci bir hava saldırısının icra edilmesi emrini verdi. Akashi, Boutros-Ghali ile istişarede bulunarak, Smith'in isteğini tekrar onayladı.¹⁴³

Sırlar tarafından saatler içinde ikinci saldırı yapıldı ve 350'den fazla BM barış gücü askeri rehin alındı. Sırlar onları "*İnsan kalkanı*" olarak kullandı ve barış gücü askerlerinin, daha fazla NATO hava saldırısı yapılmayacağı garantisine kadar serbest bırakılmayacaklarını bildirdiler. Sırp mühimmat deposuna kelepçelenen Kanadalı bir barış muhafızının ve beyaz bayraklarla teslim olan Fransız askerinin görüntüleri dünya çapında yayınlandı. Ertesi sabah 27 Mayıs'ta, çaldıkları Fransız üniformalarını giymiş Sırp askerleri, yaptıkları baskınla, Saraybosna'daki Vrbanja Köprüsü üzerinde bulunan stratejik BM kontrol noktasında bulunan 12 Fransız askerini daha rehin aldılar.¹⁴⁴

Akşam üzeri, BM'nin Bosna'da icra ettiği ilk komando harekâtında, Fransız komandoları bu kontrol noktasına hücum ettiler. Dört Sırp askeri ele geçirildi, ancak

¹⁴¹A.g.e., 197 s.

¹⁴²Rohde, a.g.e., s. 45.

¹⁴³A.g.e., s. 45.

¹⁴⁴A.g.e., s. 45.

iki Fransız askeri öldürüldü. Bu yaşanan olaylardan sonra İngiliz General Smith'in NATO uçakları tarafından yapılan yakın hava desteğini onaylama yetkisi kaldırıldı. Artık, "*Yakın Hava Desteği*" için tüm talepler daha tutucu olan ve riske girmeyen Fransız Janvier tarafından onaylanacaktı. Yakın hava desteğine "*Son çare*" olarak başvurulacaktı.¹⁴⁵

02 Haziran'da, ABD pilotu Scott O'Grady'nin F-16 uçağı vuruldu. Bosna'da BM misyonunun çöktüğünü ve çekilmesi gerektiğini savunanlarla ilgili haberler basında yer almaya başladı. 04 Haziran'da Janvier, Žvornik şehrinde Yugoslav Ordusu genel sekreteri Momcilo Periši ve Bosnalı Sırp komutan Ratko Mladić ile gizli bir toplantı yaptı. Bundan üç gün sonra 111 barış gücü askeri serbest bırakıldı. 9 Haziran'da Akashi, BM'nin "*Kesinlikle barışı koruma ilkelerine riayet edeceğini (veya nötr durumda kalacağını)*" bildirdi ve dört gün sonra 118 rehinenin daha serbest bırakıldığı açıklandı. Sırbistan Cumhurbaşkanı Milošević'in baskısı ile Bosnalı Sırp 18 Haziran'da kalan rehinelere de serbest bıraktılar. Bosnalı Sırp, Milošević'in bir daha NATO hava saldırısı yapılmayacağını güvencesini alındığını söylediler, ancak Fransız ve BM yetkilileri, Janvier'in veya diğer yetkililerin gizli görüşmelerde böyle bir anlaşma yaptığı iddiasını reddettiler.¹⁴⁶

Burada görüldüğü gibi, alınan rehinelere BM'ye pahalıya mal olmuştur. Yapılması planlanan tüm hava saldırıları iptal edilmişti. Burada sorgulanması gereken konu BM barış gücü askerlerinin bu kadar çabuk teslim olmaları ve esir düşmeleri normal miydi?

Yine aynı senaryo ile 9 Temmuz 1995'te de karışılmaktadır: Hollandalı rehinelere yüzünden NATO hava saldırısı yapılamamıştır. BM komutanları ve Hollanda Hükümeti, Sırpların Hollandalı rehinelere misilleme olarak öldürebileceğinden korkarak geri adım atmışlardı. 30 Hollandalı askerin hayatı 30 bin Müslümandan daha değerliydi.¹⁴⁷

Dağlardan ilerleyerek Srebrenica'ya ulaşan Dünya Sağlık Örgütü'nden bir İngiliz doktor, mültecilerin sokaklarda yaşadığını, yoksulların açlıktan ölmeye

¹⁴⁵A.g.e., s. 46.

¹⁴⁶A.g.e., s. 47.

¹⁴⁷A.g.e., s. 84.

başladığını rapor etmişti. Raporlar doğrudu. 60 binin üzerinde insan savaş öncesi nüfusu sadece 9 bin olan bir kasabayı dolmuştu.¹⁴⁸

Morillon, Sırbistan Cumhurbaşkanı Milošević ile bir araya geldikten sonra, Sırlar BM yardım konvoylarının Srebrenica'ya girmelerine müsaade ettiler. Yiyecekler kamyonlardan çıkarıldıktan sonra, bölgeden ayrılmak için çaresizce bekleyen kadınlar ve çocuklar araçlara doluştular. 5 bin kişi Tuzla'ya taşındı, ancak bu taşınma esnasında altı çocuk ezilerek can verdi. BM yetkilileri, Müslümanları tahliye ederek aslında Srebrenica'yı etnik olarak temizledikleri gerekçesiyle eleştirildiler. Aslında Sırların yapmak isteyip de yapamadıkları işleri, BM kendi eliyle yapmaktaydı.¹⁴⁹

Nisan ayı başında Sırlar, Srebrenicalılara, teslim olmaları için kırk sekiz saat süreleri olduğunu bildiren bir ültimatom yayınladılar. Üstleri ve yardımcıları tarafından, tehlikeli bir Srebrenica takıntısı olduğu düşünülen Morillon, tekrar kasabaya dönmeye çalıştı. Ancak Saraybosna'nın 25 mil dışında bir Sırp komutan tarafından yedi saat gözaltına alındı. Konvoyundaki beş arabadan üçü geri çevrildi. Morillon nihayet Srebrenica'ya 15 mil yaklaşmışken 300 kişilik öfkeli bir sivil Sırp grubu tarafından arabası taşlanmış ve spreyle boyayla "*Morillon-Hitler*" diye boyanmıştı. Aşağılandığını hisseden BM Generali Tuzla'ya geri dönmüştü. Bosnalı Sırların Vance-Owen¹⁵⁰ barış planını reddetmesinden ve ABD Dışişleri

¹⁴⁸ A.g.e., s. 63.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 64.

¹⁵⁰ 1993 ilkbaharı boyunca BM arabulucusu Vance ve AT arabulucusu Owen'in hazırladığı barış planı gündemdeydi. Bu plan, Bosna-Hersek'in bir federasyon çatısı altında on özerk kantona bölünmesini öngörüyordu. Planla en büyük haksızlık Boşnaklara yapılmıştı, çünkü Bosna'daki nüfus oranları yüzde 43,7 olmasına rağmen, Bosna topraklarının sadece yüzde 26,36'sının Boşnakların kontrolüne bırakılması planlanıyordu. Bosna-Hersek'i kantonlaştırmayı amaç edinen Vance-Owen planı, üçü Sırların, üçü Hırvatların ve üçü Müslümanların kontrolü altında olacak dokuz kanton ile Saraybosna'da uluslararası yönetime tabi olacak tarafsız bir kanton oluşturulmasını öngörmüştür. Özellikle pek çok Amerikalı yorumcu, bu planın Bosna'nın parçalanmasına öncülük edeceğini belirtmiş ve planı yapanları etnik kantonlaştırmaya neden olmakla suçlamıştır. Nitekim, başarısız olmasının yanında bu planın zararlı olduğu da ortaya çıkmıştır. Çünkü bu plan, Bosna merkezinin bazı kesimleri için Hırvat ve Müslüman taraflar arasındaki rekabeti körüklemiş, gerçek bir Bosna iç savaşının oluşmasını kamçulamış ve Sırlara karşı en etkin siper işlevi görmüş Hırvat-Müslüman ittifakını kırmıştır. Ayrıca harita üzerindeki kantonlara etnik etiketler yapılandırılması, toprak mücadelesini daha da teşvik etmiştir. Müslümanların kontrolündeki eyalet sayısı 4'e, Hırvatlarınkine ise 2'ye indirilince, Müslüman Boşnakların lideri Izetbegović, 25 Mart 1993'te planı imzalamıştır. Müslüman ve Hırvat toplumu temsilcilerinin ilke olarak kabul ettiği bu plana Sırp tarafı, eyaletlerin uluslararası ilişki kurma yetkisine sahip olmasını talep ederek önce karşı çıkmıştır. Ancak 12 Ocak'ta Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti Parlamentosu'nca onaylanması koşuluyla, plan benimsenmiştir. ABD'nin Bosna'ya askerî müdahale gereğini savunarak bir atağa geçmesi, Sırların uzlaşmaya yanaşmasında önemli pay sahibi olmuştur. Fakat 6 Mayıs 1993 tarihinde Bosna Sırp Parlamentosu'nun planı reddetmesi ve bunun için referanduma gidilmesine karar vermesi üzerine, 15

Bakanlığı'nın BM silah ambargosunun kaldırılmasına ilişkin itirazlarının reddedilmesinden sonra, BM Güvenlik Konseyi 120 Kanada barış gücü askerinin Srebrenica'ya, BM yardım faaliyetlerini kolaylaştırmak maksadıyla gönderilmesine karar verdi.¹⁵¹ Bosnalı Sırp komutan General Ratko Mladić, daha önce yaptıklarına tepki gösterilememesinden dolayı bulduğu cesaretle onları içeri almayı reddetti. Bu BM'nin artarak büyüyen güçsüzlüğünün en net örneklerinden biriydi.¹⁵²

Ertesi gün General Ratko Mladić, nihayet kasabayı ele geçirdiğini düşünerek 120 Kanadalı'nın Srebrenica'ya girişine müsaade etti. Morillon, aynı gün Saraybosna Havaalanında Ratko Mladić ile Bosna Ordusu Komutanı Sefer Halilović'i bir araya getirdi. Srebrenica'da mühimmat o kadar azalmıştı ki, çaresiz olan Halilović gün boyunca Sırpların şehri alıp almadığını kontrol ediyordu. Morillon onu, Ratko Mladić'in teslim şartlarını kabul etmeye çağırdı. Sonunda, Saraybosna saatiyle saat 02:00'da, 16 saat süren müzakerelerin ardından Morillon, Srebrenica'yı "*Kurtaran*" ateşkes anlaşmasının yapıldığını açıkladı. 16 Nisan'da New York'ta o gün BM Güvenlik Konseyi, 819 Sayılı kararıyla, Srebrenica'yı dünyanın ilk BM'nin "*Güvenli Bölgesi*" ilân eden o belirsiz söz kabul edildi. Terimin ne anlama geldiğini hiç kimse bilmiyordu. Mevcut uluslararası hukukta kullanılan "*Tam koruma*"yı öngören "*Tam güvenli bölge*" sözcüklerinden kaçınılmıştı.¹⁵³

Venezuela büyükelçisi Diego Arilla Arilla, "*korumak*" kavramı yerine "*caydırma*" kelimesinin kullanılmasının ve hava kuvvetleriyle ilgili muğlak ifadelerin yer almasının sahte bir vaat olarak olduğunu belirtti. Fakat en önemli nokta, güvenli bölgelerin ABD, İngiltere ve Fransa'nın kısa vadeli iç politik ihtiyaçlarına hizmet etmesi idi. Batılı ülkeler, Bosna'da aktif görünüyordu ancak yeteri sayıda birlik kullanmıyorlardı.¹⁵⁴ Diego Arilla daha sonra güvenli bölgelerle ilgili olarak: "*Biz bu bölgeleri gecekondular, mülteci kampı, açık cezaevi ya da tehlike*

Mayıs 1993 tarihinde Bosna Sırpaları büyük çoğunlukla planı reddetmiş, Vance-Owen Planı kabul edilebilirliğini tamamen yitirmiştir. Bkz. Merve İrem Yapıcı, "Bosna-Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", **Uluslararası Hukuk Ve Politika Dergisi**, C.:2, S.:8 (2007), s. 5.

¹⁵¹Oysa Milosević, artık savaşı kazandıkları ve o anda kontrol ettikleri bölgelerin ellerinde kalabilmesi için Vance-Owen Planı'nın en büyük garantileri olduğunu düşündüğünden Bosnalı Sırpaları anlaşmayı imzalamaya zorlamıştı. Bkz. Ramet, a.g.e., s. 13.

¹⁵²Rohde, a.g.e., s. 64.

¹⁵³A.g.e., s. 65.

¹⁵⁴A.g.e., s. 66.

altındaki bölgeler olarak niteleyebiliriz, ancak kesinlikle 'Güvenli Bölge' diyemeyiz." ifadelerini kullanmıştı.¹⁵⁵

Bosnalı Müslümanlar için Morillon "Srebrenica Kahramanı" gibi görünüyordu ve BM güvenli bölgeleri korumak için söz vermişti. Politikacılara göre Morillon, Batı'nın güvenli bölgeler oluşturmaya yardım etti. Srebrenica'daki eylemleri ile Morillon, o yaz büyük ölçüde komutanlarını rahatlatmıştı. İki yeni güvenli bölge oluşturulması amacıyla, yaklaşık 700 Fransız askeri Bihać'a ve 300 İngiliz ile Goražde'ye gönderildi. Fransız ve İngiliz yetkililer, istenmeyen çatışmaların içine çekilmekten kaçınmaya çalışıyorlardı. Bu yüzden sıcak çatışmaların devam ettiği ve Sırp'lar için asıl hedef olan bölgelere asker göndermemeye dikkat ediyorlardı. Silah ambargosunu kaldırma önerisi Avrupalılar tarafından reddedilen Clinton yönetimi, tepki olarak ABD birliklerini güvenli bölgelere göndermeyi reddetti. Birleşmiş Milletler ve Avrupa, BM tarihinde barış gücü adına en cesur adımı atma konusunda başarısızlığa uğradılar.¹⁵⁶

1995 Mayıs sonlarında meydana gelen rehine krizi olayı, Fransız ve İngilizlerin birliklerinin, Amerikalılarda olduğu gibi "Barışı Koruma Kuvveti"¹⁵⁷ durumundan "Barışa Zorlama Kuvveti" durumuna geçirmelerine sebep olmuştu. İngiltere, Fransa ve Hollanda tarafından teşkil edilen "Ani Reaksiyon Gücü" BM'nin operasyonlarını desteklemek üzere teşkil edildi.¹⁵⁸

Aslına bakılırsa Srebrenica, müteakiben Žepa ve daha sonra Goražde ile Bihać'ın düşmesi Güvenlik Konseyini uyguladığı stratejiyi tekrar gözden geçirmeye sevk etmişti. Özellikle İngiltere ve Fransa tarafından oluşturulan ve desteklenen Ani

¹⁵⁵Nathaniel Harris, *The War in Former Yugoslavia*, Raintree Steck Vaughn, Teksas, 1998, s. 41.

¹⁵⁶Rohde, a.g.e., s. 66.

¹⁵⁷**Barışı Koruma:** Hafif silahlarla donatılmış uluslararası askeri kuvvetlerin kuvvet kullanmadan ateş-kes gibi durumların devamını sağlamak amacıyla yaptığı gözlemcilik ve koruma faaliyetidir. **Barış Yapma:** Devam eden bir çatışmayı görüşmeler aracılığıyla ya da gerekli olduğu durumlarda yetkilendirilmek suretiyle askeri güç kullanarak çatışmaların sonlandırılmasıdır. **Barışa Zorlama:** Askeri kuvvet kullanmak suretiyle ateş-kesin empoze edilmesi, devam ettirilmesi ya da tekrar sağlanmasıdır. **Barışı kurma:** Sivil savaşın sonunda barışın sağlanmasını ve yeni çatışmaların önlenmesi amacıyla yapılan faaliyetlerdir. Barışı kurma görevi askeri ve çeşitli sivil toplum örgütlerinden sivil personelin kullanılmasını ve insancıl tesislerin kurulmasını gerektirir. **Barış Operasyonu/Barış Görevi:** Barışı korumak ya da tesis etmek için uluslararası askeri kuvvetlerinde dahil olduğu barışı yapma, barışı koruma, barışa zorlama, barışı kurma veya diplomatik operasyonlarının icra edildiği görevlerdir. Bkz. Roland Paris, *At War's End, Building Peace After Civil Conflict*, Cambridge University Press, New York, 2004, s. 38.

¹⁵⁸Fotini Bellou, "Srebrenica—The War Crimes Legacy: International Arguments, Intervention and Memory", *Southeast European and Black Sea Studies*, C.:7, S.:3 (Eylül 2007), s. 396.

Reaksiyon Kuvveti, daha güçlü ve kararlı bir yapıya sahipti. ABD'nin ısrarlı baskıları sonucunda NATO bünyesinde “*Kararlı Güç Harekâtı*” birimi oluşturuldu. Bu birim Sırlara karşı kurulan ve topçu birlikleri ile desteklenen Ani Reaksiyon Kuvvetlerine gerekli hava gücü desteğini sağlayacaktı. Atılan bu adımlar barışı koruma görevini sonlandırırken, barışı zorlama görevinin başladığı anlamına geliyordu ki zaten bundan dört ay sonra Bosna Savaşı sona erdi.¹⁵⁹

Janvier, reaksiyon gücüne konması planlanan “*Ani Reaksiyon Gücü*” ismindeki “*Ani*” isminin, BM'nin Sırlarla savaşa girileceği algısı oluşturabileceğini ve yeni gücün daha az proaktif olması gerektiğini söyledi, bundan dolayı adına “*Alan Reaksiyon Gücü*” denmesini istedi. Janvier'in önerisi basına sızdırıldıktan sonra, bu teklif BM korkaklığının bir başka örneği olarak eleştirildi. Daha sonra kuvvetin ismi “*Ani Reaksiyon Gücü*” olarak belirlendi.¹⁶⁰ Görüldüğü gibi artık BM komuta heyeti, Sırlardan o kadar korkar hale gelmişti ki basit bir isim koyarken bile Sırların ne düşünecekleri tartışılıyordu. Oysa ölüme mahkûm edilen binlerce insan için kafa yormaya gerek duyulmuyordu. Kaç sivilin öldüğü değil kaç askerin öldüğü onlar için daha önemli bir konuydu.

Srebrenica'ya UNPROFOR birliklerinin girdiği 18 Nisan 1993 yılından, BSO birliklerinin işgal ettiği 11 Temmuz 1995 yılına kadar durum giderek daha kötü ve karmaşık bir hâl aldı. Durumun şiddeti raporlarda belirtilen tarihlerden çok daha önce artmaya başlamıştı.

Nisan 1993-Temmuz 1995 arasında yapılan güvenli bölge ihlallerine karşı UNPROFOR'un güç kullanarak cevap vermesi için yasal gerekçeler mevcuttu. Srebrenica'ya yapılan son ve nihai saldırıda da UNPROFOR'un hava kuvvetlerini talep etmesi için haklı gerekçeler mevcuttu. Örneğin BM güvenli bölgesinde yapılan bazı ihlaller şunlardı:

- 1993'te Verensinje ve Hrastik Tepeleri bölgelerine yapılan saldırılar,
- BSO terörist gruplarınca Kozlje yakınındaki köye yapılan saldırı ve tecavüzler,

¹⁵⁹David Pinder, “*Coin: The Missing Currency In Peace Support Operations And Beyond?*”, University of Bradford Department Of Peace Studies (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bradford, 2007, s. 140.

¹⁶⁰Rohde, a.g.e., s. 87.

- 1995 Şubat ayında Bandijera Tepesi'nin işgali,
- Mayıs-Temmuz 1995 tarihleri arasında Sućeska bölgesinin bombalanması,
- 3 Haziran 1995'te UNPROFOR'un Želeni'deki E Gözetleme Postası noktasının saldırı sonrası ele geçirilmesi,
- 3 Haziran 1995'te Slapovići'de 3500 mülteci varken mülteci yerleşmesine ağır silah atışı yapılması ve bombalanması,
- 20 Haziran 1995'te BSO komando grubunun tünelden geçerek sızmasıyla Srebrenica'da, özellikle hastane ve binalara yapılan terörist saldırı ve tecavüzler,
- Ve tabii ki BM güvenli bölgelerine 6 Temmuz 1995'te yapılan saldırılar.¹⁶¹

Srebrenica yerel savunma kuvvetlerinin temsilcileri ve sivil otoriteler, BM kararları gereği bölgenin askerden arındırılması anlaşmasından şunu anlamışlardı:

- 17 Nisan 1993 yılında BH Ordusu kontrolünde olan Srebrenica ve çevre bölgeler, BM “*Güvenli Bölgesi*” olarak ilân edildi.
- Aynı bölgeler aynı gün “*Askerden Arındırılmış Bölge*” olarak ilân edildi.
- “*Askerden Arındırılmış Bölge*” ve “*Güvenli Bölge*”, Srebrenica'ya askeri ya da paramiliter grupların saldırıları karşısında, UNPROFOR kuvvetlerinin, bölgede konuşlandırılmış silahlı unsurlarıyla ve talep edildikleri takdirde “*NATO Hava Desteği*” ile korunacaktı.
- Güvenli bölgede sadece UNPROFOR kuvvetleri silah taşıyabilir ve kullanabilirdi.
- Bölge halkının her türlü silahı taşıması kesinlikle yasaktı ve UNPROFOR bölgedeki silah taşıyan herhangi birinin silahına el koyma yetkisine sahipti.
- UNPROFOR birliklerinin herhangi bir şahıs ya da grubun silahına el koymak istemesi durumunda buna direnç gösterilemeyecekti.
- UNPROFOR birlikleri bölgeyi korumak amacıyla sorumluluğu aldığı andan itibaren bölgedeki BH Ordusunun varlığı sonlandırılacaktı. Bu bölgede sadece sivillerin bulunacağı anlamına geliyordu. Nitekim UNPROFOR birlikleri Srebrenica'ya ilk girdikleri andan itibaren sorumluluğu devraldılar, BH ordusu unsurları terhis edildi ve dağıtıldı.

¹⁶¹Nuhanović, a.g.e., s. 53.

- Bölgedeki tek silahlı yerel birlik 120 kişilik polis gücü olacaktı ve sadece tabanca taşıyabileceklerdi.

- Şahısların ve grupların sahip oldukları tüm silahlar UNPROFOR'a teslim edilecekti.¹⁶²

Mart 1993'te, UNPROFOR'da komutan olan General Morillon ile birlikte küçük bir BM askeri gözlemci grubu (UNMO) bölgeye gelmişti. Morillon Srebrenica'yı terk ettikten sonra bu grup bölgede olanları üst karargâha rapor etmek üzere Srebrenica'da görevine devam etti. 1993 Martta, Yugoslavya'dan uçaklar havalanıp, hava saldırısı yaptıktan sonra tekrar Yugoslavya'ya tekrar döndüklerinde, Kragljivode Köyünün yakınlarındaki varoşlarda bulunan UNMO grubunun üyeleri uçaklarla yapılan bu saldırılara şahit olmuşlardı.

Bu saldırılar uçuşa yasak bölge kararı uygulanmaya başladıktan sonra yaklaşık dört ay kadar daha devam etti. Bu durumda şu soruları akla getirmektedir:

- UNPROFOR neden Srebrenica semalarında uçuşa yasak bölge kararının gereğini yapmamıştır?

- Neden Srebrenica semalarında uçuş yapan ve saldırılar düzenleyen düşman uçakları BM kararının alınmasından beş ay sonra bile düşürülmemiştir?

- Neden uçuşa yasak bölge kararı ihlalleri rapor edilmemiştir?

- O dönemde Irak'ta BM uçuşa yasak bölge uygulaması, kararı ihlâl eden uçakların düşürülmesi suretiyle uygulanmaktaydı. Neden Bosna'da çifte standart uygulanmıştır?¹⁶³

UNPROFOR komuta merkezi bölgeyi kontrol altında tutma görevini "*Gözetleme Postası*" adı altındaki birliklere vermişti. 8 Mayıs 1993'te Saray Bosna'da Butmir Havaalanında General Philippe Morillon'un huzurunda General Sefer Halilović ve General Ratko Mladić arasında "*Srebrenica ve Žepa askerden Arındırma Anlaşması*" adı altında bir antlaşma imzalanmıştı. Antlaşmanın, silahların ve birliklerin çekilmesini içeren 8. Bölüm 11. Maddesinde:

¹⁶²A.g.e., s. 97.

¹⁶³A.g.e., s. 43.

*"UNPROFOR huzurunda her iki tarafta operasyonların durdurulmasını kabul ettiği andan itibaren, Žepa ve Srebrenica'da kabul edilmiş olan 'Askerden Arındırılmış Bölge' uygulanmasını tehlikeye düşürecek tüm ağır silahlar ve birliklerini çekeceklerini taahhüt etmektedir. Ağır silah ve tanklar UNPROFOR gözetiminde belirlenmiş bölgelerde toplanacak ve silahlar 'Askerden Arındırılmış Bölgeler' menzili dışında kalacak şekilde konuşlandırılacaklar. Piyadeler silahları 'Askerden Arındırılmış Bölge' emniyetini tehlikeye atamayacakları mesafeye, prensip olarak, 1500 m mesafeye çekilecektir."*¹⁶⁴

Görüldüğü gibi yapılan anlaşma Sırp tarafından sadece Boşnakların bölgeden silahlarını çekmeleri için kullanılmıştı. Sırp için anlaşma sadece sembolik olarak kalan bir düzmece olmuştur.

Müteakip dönemde Kanada Tabur komutanlığı, sınırlı personel mevcudunu bahane ederek beş adet gözetleme postasını geri çekmeye karar verdi. 1993 yılının Nisan ayından 1994 yılının ocak ayına kadar olan tüm periyot boyunca Kanada Birliği mevcudu 150-200 kişiden fazla olmamıştı. Yerel askeri otoriteler ve bölgede yaşayanlar, bu mevzileri tutmak için Kanada Birliğinin üç katı kadar fazla personeli olan, 1. Hollanda Taburunun buraları tekrar tutacaklarını umuyorlardı. Ancak Hollanda Taburu Komutanlığı da istekleri geri çevirdi.¹⁶⁵ Daha sonra sırayla önce 2. Hollanda Taburu, sonra Şubat 1995'te 3. Hollanda Taburu bölgeye gelerek bölgenin sorumluluğunu devralmıştı.¹⁶⁶

UNPROFOR, bölgeye ulaştıktan sonra, iki hat arasındaki bölgeyi *"No man's land- Tarafsız Bölge"* olarak adlandırdı. Bu *"Tarafsız Bölge"* olarak ifade edilen, ve iki taraf arasında kalan şerit, UNPROFOR bölgeye yayıldıktan ve yerleştikten sonra da böyle kalabilir ve tampon bölge oluşturulabilirdi.¹⁶⁷

Admir Jusupović tercümanlığını yaptığı Kanada Birliği ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Ben gönüllü olarak 92'de birliğe katıldım. 95'te Srebrenica'ya geldim. Burası güvenli bölge olduğu için askerlerin girmesi yasaktı. Ben burada BM askerleri ile irtibata geçtim. İngilizce biliyordum."

¹⁶⁴A.g.e., s. 45.

¹⁶⁵A.g.e., s. 48.

¹⁶⁶A.g.e., s. 49.

¹⁶⁷A.g.e., s. 50.

Onlarda dil bildiğimi fark edince sen buraya gel bize yardımcı ol dediler. Onlar kamp kurmaya çalışıyorlardı. Onlarla bu şekilde çalışmaya başladım. Tercümanlık yaptım. Önce Kanada'dan gelen birlikler vardı onlara tercümanlık yaptım. Kanadalı ekiple çalışmaya başladık. Kanadalılar bir taburdular. Gözetleme noktaları vardı. Ben her sabah tepelere baktığımda Sırp tanklarının namlularını bize doğru çevrilmiş olarak görüyordum. Ancak bizden birisi bir çakı bile taşısa hemen peşine düşüyorlardı. Sırlara ses çıkarmıyorlardı. Ama güvenli bölgede herhangi bir silah, herhangi bir askeri teçhizat taşınmaz diyorlardı. 500 m ötede tankın namlusu bize dönmüş vaziyette duruyordu.

1992'de Naser Orić liderliğinde Srebrenica'da bir direniş vardı. Ben gelmeden önceydi. O direnişten sonra Sırlar Srebrenica'yı boşalttı. Diğer köyleri Sırlar yakınca hepsi Srebrenica'ya geldi. Buradan herhangi bir yol geçmiyordu. Burası dağlık bir yer. Tank kolay kolay giremez, havan atılabilir. Bu yüzden gerilla savaşına uygundur, vadi içindedir. Eskiden burada gümüş madenleri ve doğal kaynak suları olduğu için önemli bir yerdi. Başarılı bir direniş olunca Müslümanlar buraya geldi. Başka yerlerde direniş bu kadar iyi olmadı.

Boşnaklar silahları Sırlardan alıyorlardı. Böyle çok hikâye duydum. Bir de silahları su borularından yapıyorlardı. Nişan alamıyor, ateş ederken uzak duruyorlardı, tehlikeliydi. Hatta vadide bir konvoy durmuştu ama ateş etmek için yaklaşamıyorlardı. Sonra lastikleri yakarak yukardan yuvarladılar, aydınlattılar ancak öyle ateş ettiler. Elektrik yoktu. Kendimiz dereye jeneratör kurduk, imal ettik. Böylece elektrik üretebiliyorduk. Şartlar zordu. Ben de mesela tuz imal etmeyi öğrenmiştim. Suyu kaynatıp buharlaştırıp tuz elde edip satıyorduk. Sonra BM konvoyu gelmeye başladı ama yetmedi. 60 bin insan vardı. İnsanlar sokaklarda yaşıyordu. İnsanlar açlıktan ölüyordu. Mecburen Sırp köyelerine saldırıp yiyecek alıyorlardık. Hatırlıyorum; bir grup insan, bir domuz mısır yerken onu kovup mısırları ağzından alıp yemişlerdi. Sadece burası biraz güvenliydi. Havan atılabilirdi ama silahlı kimse gelmemişti. 60-70 bin kişi vardı ve silahsız bile olsa en az 20 bin asker vardı.”¹⁶⁸

Rehber Hasan Hasanović ise UNPROFOR birlikleri ile ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

“Günler sonra BM'nin Srebrenica'ya birlik göndereceğini duyduk ve kurtulduk diye çok sevindik. Sadece iki gün sonra Kanadalı askerler geldi. Boşnaklar onlar tarafından korunacaktı ve Srebrenica

¹⁶⁸Admir Jusupović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

askerden arındırılacaktı. Biz bundan şu sonucu çıkardık: BM savaşın sonuna kadar bizi koruyacağına söz vermişti. Daha sonra havadan uçaklarla yiyecek yardımı almaya başladık. Paraşütle atmaya başladılar. Ben Temmuz 1995'e kadar Srebrenica'da kaldım. Mülteci olarak yaşadım. Babam artık asker değildi, çünkü Srebrenica askerden arındırılmıştı. Bundan dolayı bizimle kaldı. Biz tekrar aile olarak birleştik. 1994'te Hollandalı askerler geldi. Ancak biz halâ gelecek için endişeliydik. Çünkü ülkenin geri kalanı için halâ politik bir çözüm bulunamamıştı. 1995'te bir Hollanda kontrol noktasının Sırplar tarafından ele geçirildiğini öğrendik ve Hollandalıların orayı tekrar almalarını bekledik. Ama yapmadılar. Bunun gibi diğer mevziler de ateş altındaydı. Ancak biz halâ dünya ülkelerinin Srebrenica'yı feda etmeyeceklerini düşünüyorduk. Çünkü bize söz vermişlerdi. Avrupalıların soykırımı daha önce yaşadktan sonra bunun tekrarlanmasına müsaade edeceklerine ve bu bedeli tekrar ödeyebileceklerini düşünemedik.”¹⁶⁹

Aslına bakılırsa yaşanan bu olayların bu seviyeye geleceği en başından belliydi. 8 Mart'ta Bosna Sırp Ordusu tarafından yayınlanan “*Yedi Numaralı Direktif*”e göre bölgeye saldırılar düzenlenecek, Srebrenica ve Žepa'da hâli hazırda yaşayanlar için yaşama imkânı bırakılmayacaktı. Yine Mladić, Sırp Meclisinde yaptığı bir konuşmada bölgedeki Müslüman nüfusla ilgili olarak: “*Benim amacım bölgedeki Müslümanların tamamını yok etmektir.*” diyerek yaşanacakları işaretini vermişti. Hem Yedi numaralı Direktif, hem de Mladić'in mecliste yaptığı konuşmalar batı tarafından çok iyi bilinmekte ve takip edilmekteydi. Ancak gerektiği kadar ciddiye almamışlardı.¹⁷⁰

¹⁶⁹Rehber Hasan Hasanović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.07.2016)

¹⁷⁰Florence Hartmann ve Ed Vulliamy, Guardian, 4 Haziran 2015.

İKİNCİ BÖLÜM

TEMMUZ 1995: SREBRENİCA SOYKIRIMI DÖNEMİ

2.1. Temmuz 1995 Dönemi

Temmuz 1995 dönemi, Dünya tarihinde en kanlı soykırımlardan birinin yaşandığı dönemdir. Bu yapılan soykırımın diğerlerinden farkı BM çatısı altında ve Avrupa devletlerinin gözleri önünde yapılmış olmasıdır. BM tarafından uygulanan silah ambargosu Boşnakların elini kolunu bağlarken Sırplar silah ambargosunu kendi lehlerine kullanmayı başarmışlardı ve NATO'yu tehdit edebilecek her türlü silaha sahiptiler.

BSO birlikleri bölgedeki kritik noktalara SAM hava savunma füze sistemleri yerleştirmişlerdi.¹⁷¹ Srebrenica etrafında hava savunma füze sistemlerinin yerleştirilmesi Sırplar'ın hava saldırılarına karşı kendilerini koruyacakları ve NATO hava araçlarına karşı saldırı hazırlığında oldukları anlamına gelmekteydi.¹⁷²

Eğer haziran ayında Thom Karremans Hollanda Taburunun, BSO'nun saldırılarına karşılık verecek güçte olmadığını daha önceden belirtmiş olsaydı ve hava saldırıları ile ilgili vaatlerde bulunmasaydı, muhtemelen yerel savunma kuvvetleri daha etkin bir biçimde organize olabilir ve onlara güvenmeden Srebrenica savunmasını sadece kendi kuvvetlerine dayandırabilirdi. Yerel savunma kuvvetleri, UNPROFOR, Hollanda Taburu ve hava kuvvetleri arasında tam bir koordinasyon yoktu. Bu koordinasyonun yokluğu savunma kuvvetlerinin potansiyelini ve etkisini önemli ölçüde yok etmişti.

6 Temmuz 1995 saat 15:00-16:00 arasında güneş batmadan evvel, BSO tarafından Žviježda'dan çok namlulu roketatarlardan en az 6 roket atıldı. Roketler Potočari'nin kuzey bölgesine, Hollanda Birliği üssünün hemen yakınına düştü.¹⁷³ Bunun üzerine Hollandalı komutan Thom Karremans yakın hava desteği talebinde bulundu ancak krizinin ortasında iken bu talebin karşılanması söz konusu bile olamazdı. Janvier ile yapılan toplantıda Mladić tarafından Janvier'in imzalamadığı

¹⁷¹Nuhanović, a.g.e., s. 89.

¹⁷²A.g.e., s. 90.

¹⁷³A.g.e., s.160.

bir metin hazırlanmıştı. Alınan kararlarla ilgili olarak News Day isimli yayın organı tarafından yayımlanan belgelere göre:

"a. Sırp Cumhuriyeti Ordusu, artık hiçbir şekilde UNPROFOR personelinin hayatını ve güvenliğini tehdit etmek için güç kullanmayacaktır.

b. UNPROFOR artık hiçbir şekilde, herhangi bir karşı kuvvet hedefine, bölgesine ya da Sırp Cumhuriyetine hava saldırısı şeklinde kuvvet kullanmayacaktır.

c. Bu antlaşma imzalanır imzalanmaz tüm tutuklular serbest bırakılacaktır."¹⁷⁴

Her ne kadar böyle bir anlaşmanın varlığı Fransız General tarafından defalarca inkâr edilmiş olsa da hava kuvvetlerinin kullanılması konusundaki isteksizliği bu anlaşmanın da bir anlamda kanıtıydı aslında. Hal böyle olunca Hollandalı komutan Thom Karremans'ın yakın hava desteği talebine cevap verilmesi düşünülemezdi bile. Ancak muhtemelen Hollandalı komutan böyle bir anlaşmadan habersiz olarak hava desteğine cevap verilmesini beklemişti ya da haberdar olmasına rağmen tepkilerden çekinerek öyle bir görüntü çizmişti.

Bu olaydan beş gün sonra Akashi, Janvier ve Smith'i aralarındaki oluşan çelişkileri gidermek için bir toplantı yapmak üzere yanına çağırmıştı. İsmi belirtilmeyen bir BM görevlisinin belirttiğine göre Janvier *"Biz hiçbir şekilde hava kuvvetlerini kullanamayız, çünkü arazide askerlerimiz var."* demişti. Smith *"Bizim analizimize göre Sırp Cumhuriyeti Ordusunun niyeti savaşı bu yıl bitirmektir, onlar başarı için her türlü riski alacaklardır. Onlar doğu bölgelerini bu yıl yerle bir edeceklerdir."* şeklinde cevap vermişti. Janvier aynı fikirde değildi: *"Sırpların uluslararası tanımaya ihtiyacı olacaktır. Ben onların aşırıya kaçacağını tahmin etmiyorum. Onlar davranışlarını değiştirmek istiyorlar."* dedi. Smith, savaş kurallarının BM tarafından konmasını ve savaşımaya hazır olduklarının ilân edilmesini istedi. Janvier buna karşı çıktı: *"Ben kuvvet kullanmama ve Sırp'lara dayatma yapmama konusunda ısrarcıyım."* dedi. Smith *"Eğer biz onları vurursak, onlar daha çok işbirliği içinde olmak zorunda kalacaklar."* diyerek Janvier'in görüşlerine karşı çıktı. Akashi ise Janvier'in tarafını tutmuştu: *"Bizler kıdemli*

¹⁷⁴A.g.e., s.160.

komutan olarak Janvier'e saygı göstermeliyiz." dedi. Ertesi gün 9 Haziranda Akashi BM birliklerine *"Barışı koruma prensiplerine"* uymaları konusundaki direktiflerini yayınladı. Bu durum, 18 Haziranda BM ile işbirliğine, bir daha *"Düşmanca tavır"* olmaması koşuluyla yeniden başlayacaklarını duyuran Bosnalı Sırlar için bir zaferdi.¹⁷⁵ Fransız General Sırlara sonuna kadar destek çıkmaktaydı ve yaptıkları onları cesaretlendirmekteydi.

Amerikan İstihbarat yetkilileri muhtemel *"Saldırıların belirtilerini"* aylar önce tespit etmişlerdi. Ve Smith'in Saraybosna temsilcisi, Hollandalı Tuğgeneral Cees Nikolai, Belgrad merkezli paramiliter (yarı askeri) bir grup olan ve Željko Ražnatović'in liderlik ettiği Arkan Tigers'ın bölgenin civarında görüldüğü ile ilgili raporları gündeme taşımıştı. *"Onlar her zaman olay olması muhtemel yerlerde görülmektedir. Bu raporlar Srebrenica'nın, her zaman onların hedefinde olduğunun da bir göstergesidir."* dedi. Bir Beyaz Saray çalışanının belirttiğine göre Washington'daki diplomatik yaklaşım artık Srebrenica'nın düştüğü yönündeydi: *"Biz Bosna kuvvetlerinin Srebrenica'yı savunabilecek güçte olmadığını ve BM kuvvetlerinin orada çok zayıf olduğunu biliyoruz."* demişti.¹⁷⁶

Saldırıları etkin bir şekilde organize edildi ve nefes kesen bir hızla uygulandı. Smith'in istihbarat birimleri, sekiz milletten gelen verileri kullanmaktaydı. Bu kaynaklara göre Sırp kuvvetlerinin tahmini sayısı 8 ila 12 bin arasındaydı ki bunun 3 bin kadarı Sırbistan kaynaklıydı. Bu kuvvetler 20-30 tank ve çok namlulu toplarla donatılmışlardı. Boşnak kuvvetleri ise sadece 3 bin silahsız personelden oluşmaktaydı. Zaten kuvvet olarak çok zayıf olan BM'nin askeri gücü Hollanda Birliği önemli ölçüde eksikti, çünkü Sırlar izinden dönen 150 kadar askerin bölgeye dönüşüne izin vermemişlerdi.¹⁷⁷

Karremans'ın bu durum karşısında üst komutanlığa hiçbir teklifte bulunmamış olması da tehdit altında bulunan bir birlik komutanı adına şaşırıcı bir durumdur. BSO bölgedeki üstünlüğü kazandığı andan itibaren Karremans çözüm teklif edebilecek inisiyatifini kaybetmişti. UNPROFOR'un olaylara bakışı ne

¹⁷⁵A.g.e., s. 120.

¹⁷⁶A.g.e., s. 121.

¹⁷⁷A.g.e., s.121.

şekildeydi bilinmez ancak her ne olursa olsun çeşitli alternatif planlar devre sokulabilirdi.¹⁷⁸

Yukarıda bahsedilen durumla ilgili olarak Admir Jusupović şunları anlatmaktadır:

“Srebrenica artık düşüyordu. Sırp lar her yeri ele geçiriyordu. Temmuz başındaydı. Olaydan 10 gün önce Hollandalılar gözetleme postalarını çektiler. Potoçariye çekildiler. Masum binlerce insan ile Sırp tankları arasında hiçbir engel kalmadı. BM askerleri kaçtı. Sırp lar rastgele herkese ateş ediyorlardı. Onlarda kendilerini kurtarmak için kaçtılar. Bizi düşünmüyorlardı. İnsanlar mecburen Potoçari kampına geldiler. Hollandalılar onlara ‘Biz 5 bin kişiyi kamp içine alabiliriz, diğerlerini alamayız’ dediler. Ancak binlerce kişi dışarıda kaldı. Şuna benzedi; koyunlar dışarıda kaldı, kurtlar geceyi bekliyordu. Allah bilir ne yaptılar geceleyin. Ben de görevli olarak kamp için de olduğum için onlar ne yaptı bilemiyorum.”¹⁷⁹

Ancak diğer görgü tanıklarının da ifadelerine bakıldığında kamp alanı açık ve kapalı alanlar da dahil olmak üzere yaklaşık 25-30 bin insanı alabilecek kapasitedeydi. Fakat Hollanda Birliği yetkilileri sadece 5 bin kişiyi kampa almakla yetinmişlerdi. Admir Jusupović şöyle devam etmektedir:

“Srebrenica düşmeden 2-3 gün önce Hollandalılar hava desteği isteğinde bulunuyorlardı. Ben de Hollandalıların söylediklerini halka megafonla tercüme ediyordum. ‘Sakin olun bir şey olmayacak’ diyorlardı. Ama Ben kötü şeyler olacağını hissediyordum. Çünkü Sırp lar geliyordu. Beni tanıyorlardı. Bende amcam Srebrenica’da olduğu için buraya gelmişim. Bir Sırp geldi ve bana dedi ki; ‘Seni tanıyorum.’ dedi. ‘Evet Ben de seni tanıyorum’ dedim. Çünkü eskiden beraber basketbol oynuyorduk. ‘Evet doğru’ dedi. ‘Senin ne işin var sen buralı değilsin’ dedi. ‘Evet dedim ama mecburen kaçtım buraya geldim’

¹⁷⁸Hasan Nuhanović’in değerlendirmelerine göre uygulanabilecek muhtemel planlar: **A Planı:** Saldırı anında bir grup gönüllü olaya dahil edilip öncü saldırılar durdurulabilirdi. Hollanda Taburu, Sırp lar gözetleme postalarından ateş açabilir, böylelikle “*Güvenli Bölgeye*” yapılacak ihlallere, sivillerin korunması anlamında UNPROFOR’un vereceği tepki gösterilmiş olurdu. Yapılan saldırılar hava kuvvetlerinin kullanılması anlamında yeterli sebep teşkil etmekteydi. NATO kuvvetleri müdahale eder ve BSO’nun en önemli silah gücü ve birlikleri yok edilebilirdi. Ya da en azından BSO birliklerinin buldukları yerlerde kalmaları için bunlar yeterli olabilirdi. **B Planı:** NATO Hava Kuvvetlerinin kullanılmasına gerek kalmadan büyük miktarda savunma kuvveti olaya angaje edilebilirdi, sadece gönüllüler değil tüm birlikler, mevcut tüm unsurlar olaya dahil edilebilirdi. **C planı:** Son çare olarak uygulanan plandı. Bölge halkı Hollanda Birliği veya NATO hava desteği olmadan geri kalan imkânlarla kendi kendilerini savunacaklardı. Bkz. A.g.e., s.157.

¹⁷⁹Admir Jusupović’le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

dedim. Lahey’de yargılanan Nikolić yanımıza geldi. Eskiden yanlış hatırlamıyorsam lise ya da üniversite öğretmeni idi. O aralarda dolaşıyordu. Kendi yetiştirdiği öğrencilerini görüyordu. Öğrencileri artık 20 yaşına gelmişlerdi. Öğrencileri ‘hocam bu nasıl iş’ diye sesleniyordu. O da ‘Sizin ne işiniz var burada. Ormana neden kaçmıyorsunuz’ dedi. Öğrenciler ‘Güvende miyiz’ diye sorunca hiçbir şey söylemedi.”¹⁸⁰

Görüldüğü gibi eskiden iç içe yaşayan, öğrenci ve öğretmen olan insanlar bu savaşta karşı karşıya gelmişlerdi. Ancak bu duruma hazırlıksız olanlar Müslüman Boşnaklardı.

“Hava desteği hususundan bahsedecek olursak tam saatini hatırlamıyorum ancak 10 Temmuzda sabah hava saldırısı yapılacak dendi, bekledik fakat gelen olmadı. Ne oldu diye sordum. Sis var bundan dolayı kalkmadılar dediler. Yine bekledik gelmediler. Havada uzun süre kaldıkları için yakıt ikmali yapıyorlar dediler. Son olarak ta Sırplar artık sivillerle karıştığı için hava saldırısı yapılamaz dediler. Oyaladılar yani. Onlara ne söylendi bilmiyorum ama Hollandalıların bana söyledikleri bunlardı.”¹⁸¹

Oysa görgü tanıklarının belirttiklerine göre o tarihte havada bulut dahi yoktu. Ayrıca hiçbir BM raporunda havanın bulutlu olduğu ile ilgili bir ifade geçmemektedir.

“Potočari kampı eskiden akü fabrikasıydı. Hollandalılara ait iki kamp vardı. Bir tanesi şehrin içinde postanenin olduğu yerde. Bir diğeri ise Potočari’de. Potočari bir kasaba ama köy kadardı, Srebrenica’nın sanayi bölgesine çok yakındı. Etrafta işçi evleri vardı. En büyük yer akü fabrikasıydı. Orayı kamp yeri olarak seçmişlerdi. 500 civarında Hollandalı vardı kampta. Stratejik silah ve tank yoktu. Onlar şunu düşünüyorlardı: ‘Biz bunları korursak Sırplar bizi de öldürürler.’ Potočari Kampı, etrafı telle çevrili korunmasız bir kamptı. Savaş şartları açısından değerlendirecek olursak içerisi iyi durumdaydı. Spor salonu bile vardı. İçeride çalışanlar vardı. Ben de onlardan biriydim. Sonra Ben resmi tercüman olmak için sınava girdim. Önceden kampta yemek ve bir iki sigara karşılığında çalışıyordum. Yoksa aç karna Srebrenica içinde dolaşacaktım. Ben sınavı kazandım ve Hasan Nuhanović ile beraber resmi tercüman oldum. O sınavı kazanmasaydım Ben de ölecektim. Sınavı kazanmam Benim hayatımı

¹⁸⁰ Admir Jusupović’le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

¹⁸¹ Admir Jusupović’le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

kurtardı. Çünkü bizimle birlikte çalışan bir elektrikçi bir de sıhhi tesisatçı vardı. Çok iyi ustalardı. Elektrikçinin adı Riyah'tı. Hollandalılar şu şuradan çalışacak, jeneratör şöyle devreye girecek diye anlatıyordu. Riyah her şeyi yapabiliyordu. Ancak kamp personeli listesinde ismi yoktu. Resmi anlaşması da yoktu. Maalesef Onu da öldürdüler. Üç sene kampa hizmet etti ama Hollandalılar Onu öylece teslim ettiler. Bizim BM belgemiz olduğu için teslim etmediler.

Genelde savaştan askerler Sırp'tı ama muhtemelen Yunanlılar da vardı. Bir gün Hollandalı bir teğmenle dışarıdaydık, Beni su getirmeye yolladı. Bir baktım bir Sırp asker bir Boşnak'ı öldürmüştü. 'Sen de buraya gel' diye Beni çağırıyordu. Ben su almaya geldim dedim. Ne suyu diye bağırınca Ben de kaçtım. Hollandalılara 'Beni de almak istiyorlar, hayati tehlikem var' dedim. Sonra kampın içine girdim. Tam girince nizamiyeden çağırıldılar. Sırp askerler nizamiyeye gelmişlerdi. Hollandalılardan kasklar ve tüfekler de almışlardı. Gittim ve Hollandalılarla baktım. Tam çeviri yapacaktım ki Sırp asker mermisini silahına doldurdu. 'Sen mi söyleyeceksin' dedi ve küfretti. 'Sen ne istiyorsun' dedi. Ben de Hollandalılara bakın ve 'Beni öldürecek, Ben tercümanlık yapamam, onlarla konuşamam' dedim. Beni muhatap almıyordu. 'Sen kimsin' deyip küfrediyordu. Hatırlıyorum Mladić, ilk geldiğinde Karremans 'Mladić'e söyle toplantı yapalım' dedi. Ben de söylediklerini çevirdim; 'Yarbay sizi toplantıya çağırıyor' dedim. Mladić: 'O mu Beni çağırıyor, buradaki general o mu Ben miyim? O yanıma gelecek yoksa o hayvanları ve bu hayvanları öldürürüm' dedi.

Görüşmelerin birinde videolarda da görüldüğü gibi bir odada bir öğretmen, Hollandalılar ve Mladić vardı. O Hasan'ın babasıdır(Ibro Nuhanović). Eğitimli bir insandı. Orada durumu konuşmak için gitti. Tam bir kandırmaca oldu. Mladić orada dedi ki; 'Size ne Allah ne Alija İzetbegović yardım edebilir, burada tek yardım edebilecek Benim. Herkes silahlarını teslim edecek.' Ama zaten silahlar teslim edilmişti. 3-5 kişi ormanda silahla saklanıyordu. Onları istiyordu. Zaten tankla, tüfekle kampa girmişlerdi, bizden halâ silah istiyorlardı. Benim halkımı akrabalarımı öldürüyor, sonra Benden silah istiyorlardı. Mladić, çikolata dağıtırken medyada da çıkmıştı. Çekin diyordu, çikolata dağıtırken de küfrediyordu. Ama fotoğrafa bakılınca çikolata dağıtıyor diye propaganda yapılıyordu."¹⁸²

2.1.1. 6 Temmuz Perşembe

BM Srebrenica raporunun 73. sayfa ve 243. paragrafında, Thom Karremans'ın sözlü olarak 6 Temmuz Perşembe günü saat 13:00-14:00 arasında E Gözetleme

¹⁸²Admir Jusupović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

Postasına direk yapılan saldırı nedeniyle, UNPROFOR Kuzey Doğu Sektörü (Dubrave Havaalanı bölgesi) komutanlığından acil şekilde yakın hava desteği talebinde bulunduğu belirtilmektedir. Paragraf, bu isteğin sözlü olarak Saraybosna'daki UNPROFOR komutanlığına da iletildiği şeklinde devam etmektedir. Saraybosna'da görevli olan UNPROFOR komutanı isteği reddetmiştir. Gerekçe olarak ise eski Yugoslavya'dan sorumlu kuvvet komutanı Janvier'in, hava saldırılarının son çare olarak kullanılmasını emretmiş olması ve hava gücü kullanma kriterlerinin karşılanmadığını ifade etmesi gösterilmiştir. Rapor devamında, birkaç bombanın daha BSO tarafından fırlatılması ve F Gözetleme Postası yakınına düşmesi sonrasında, BSO'nun, UNPROFOR'u hedef almaktan vazgeçtiği şeklinde bilgilerle devam etmektedir.¹⁸³ Bu durumda doğal olarak şu sorular akla gelmektedir: Sırp saldırılarına karşı ilk çare neydi? Eğer hava saldırısı son çareyse BM kara kuvveti olan Hollanda Birliği ilk çare olmalıydı ve BSO birliklerine neden ateş açmamışlardı?

2.1.2. 8 Temmuz 1995 Cumartesi

İngiltere Başbakanı John Major ve Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand, Bosnalı Müslümanların savunmasız bırakılmalarına sebep olan BM silah ambargosunun kaldırılmasına veya başka bir yol olan Bosnalı Sırpların bombalanarak orantısız savaşın dengelenmesi fikrine karşı çıkmışlardı. İngiltere Dışişleri Sekreteri Douglas Hurd, bölgeye daha fazla silah göndermenin, ancak "*Öldürme alanını eşitleyeceğini*", NATO hava saldırılarının büyük oranda etkisiz kalacağını ve BM, İngiltere ve Fransa'nın Sırplar tarafında hareket ediyorlar gibi görünmelerine sebep olacağını ileri sürmekteydi. "*Savaşa savaşa katma*" sözü Fransız Başkan Mitterrand'ın mantrası haline gelmişti. BM Özel Temsilcisi Akashi ve Mitterrand tarafından atanan General Janvier, Avrupa'nın çatışmalara olan bakışını "*Diplomasi tek çözümdür*" diyerek belirtmekteydi. Ancak aynı duyarlılığı Ortadoğu ya da dünyanın petrol çıkan herhangi bir yerinde göstermedikleri çok açıktı. Hava kuvvetlerini savaşın ilk yıllarında kullanmakta tereddüt edenler, 1995'e gelindiğinde BM'ye NATO hava saldırılarını daha agresif bir biçimde kullanması için baskı yapmaktaydılar. Ancak bu sefer de ABD hava kuvvetlerini kullanma konusunda isteksiz davranmaktaydı. Hava Kuvvetlerinin kullanılması konusunda Amerikan'nın

¹⁸³Nuhanović, a.g.e., s.164.

"Duruşu"ndaki değişikliğin sebebi, Bosna'da hava saldırılarının yapılmasının yalnızca Sırp'lar ile direkt temas halinde olan Fransız ve İngiliz askerlerinin hayatlarını tehlikeye atacak misillemelere sebep olacağı bahanesi idi. Diğer taraftan ABD'nin birliklerini Bosna'ya göndermeme konusu o dönemde ABD adına büyük bir soru işaretiydi.¹⁸⁴

İngiliz, Fransız ve Amerikalıların hava araçlarının kullanımı konusundaki kesin görüş ayrılıkları, hava saldırılarının onaylanması için BM-NATO "Dual Key" sisteminin geliştirilmesine sebep oldu. Eğer güç kullanımına karşı çıkan Yasushi Akashi BM'nin "Anahtarını" çevirmezse, bu talep engellenmiş oluyordu.¹⁸⁵ General Michael Rose, 1997 yılında bir röportajda "Dual Key" uygulaması ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "‘Dual Key’ uygulaması sadece uyuşmazlığa ve kavgalara neden olmuştur. Eğer iki ayrı komuta zinciri varsa bu uygulamanın bir anlamı olabilirdi. Aksi halde bu sistemle bir operasyonu yürütme şansınız yoktu."¹⁸⁶

Güvenli Bölgeler, BM barış misyonunun aşıl tendonuna dönüşmüştü. BM generallerinden General de Lapresle, güvenli bölge konsepti konusunda şüpheli davranmaktaydı:

"Benim bir NATO subayı olarak herkes gibi kendimce tecrübelerim var ve yakın hava desteğini daha önce kullandım. Ve Ben arazide zafer kazanmak için (Stratejik olarak değil taktiksel olarak) hava desteğinin piyade, tank ve helikopterle kombinasyonunun ne kadar önemli olduğunu gördüm. Ben daha görevlendirilmeden önce güvenli bölge konsepti BM tarafından uygulanmaya başlamıştı ve bundan dolayı endişe duymaktaydım. Çünkü şu çok açıktı ki eğer piyade ile hava kuvvetleri arasındaki boşluk doldurulmazsa, BM'in güvenli bölge konseptinin başarı sağlaması mümkün değildi".

General Wahlgren 35.000'den fazla asker talep etmişti, ancak en fazla 7.500 asker görevlendirildi. Aradaki boşluk ise hava kuvvetleri ile kapatılmaya çalışılacaktı. "Ben hava kuvvetlerinin bu denli işe yarayacağı konusunda iyimser değildim."¹⁸⁷ 1993'teki sınırlı desteğin ardından NATO ülkeleri artık kendi birliklerini göndermeye çokta istekli değillerdi. Fransız kuvvetleri Bihaç'dan çekildi ve 1994 yılında Bangladeşliler yerlerini aldılar. Kanadalı birlikler Ocak 1994'te

¹⁸⁴Rohde, a.g.e., s. 43.

¹⁸⁵A.g.e., s. 45.

¹⁸⁶Bucknam, a.g.e., s. 159

¹⁸⁷A.g.e., s. 133.

Srebrenica'yı terk etti ve yerini Hollandalılar aldılar. İngiliz ve Hollanda hükümetleri de, askerlerini Ocak 1996'da Srebrenica ve Goražde'den çekeceklerini açıklamışlardı. Uzun ve zorlu bir araştırmanın ardından Ukrayna, askerlerini iki izole bölgeye göndermeyi teklif etmişti. Zaten Žepa ve Saraybosna'da bulunan Ukraynalılar, yolsuzluk, kara pazarlama ve BM görevlerini yerine getirme konusundaki başarısızlıkları ile ün yapmışlardı. Janvier, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine yaptığı teklifte, BM barış gücü askerlerinin ileri hava kontrolörleri hariç olmak üzere doğudaki bölgelerden çekilmelerini önermişti. İhtiyaç duyulması halinde NATO hava saldırılarına rehberlik etmek için özel olarak eğitilmiş küçük bir barış gücü askeri grubu bölgede bırakılacaktı. İngiliz Genelkurmay Başkanı Rupert Smith, öneriye destek vermişti, çünkü BM'ye ait yüzlerce potansiyel rehinenin varlığı, hava saldırıları için engel teşkil etmekteydi. Artık bu engel ortadan kalkınca Sırlara karşı güç kullanılması mümkün olacaktı.¹⁸⁸

Ayrıca Janvier, 1993 yılından sonra askeri durumun değiştiğini belirtmişti. Ona göre Boşnak Hükümet Güçleri artık bölgelerini savunacak kadar güçlüydüler., Boşnak Güçlerinin defalarca güvenli alan konseptini kötüye kullandığını ve güvenli bölgeleri saldırı başlatmak için kullandıklarını iddia etmişti ki bu iddiaları gündeme taşırken Rus büyükelçisinin de desteğini almıştı. Ayrıca, önceki aralık ayında eski ABD Başkanı Jimmy Carter ile müzakere edilen dört aylık ateşkesin Bosna hükümeti tarafından delindiğini de iddia etti. Bunların yanında, Saraybosna'da keskin nişancılar tarafından öldürülen üç Fransız askerinin Bosnalı Müslümanlar tarafından vurulduğunu ileri sürmüştü. Nitekim, bu askerlere yapılan atışlardan yalnızca bir tanesinin Boşnakların bulunduğu bölgeden geldiği teyit edilmişti. Janvier açık bir şekilde katledilen toplumu savaşı alevlendirmekle suçlamaktaydı. Bu iddialar karşısında ABD'nin BM büyükelçisi Madeleine Albright, Janvier'in Bosna Hükümetini, Bosnalı Sırlara karşı savaştıkları gerekçesiyle eleştirmesinden dolayı kınadı; Ona göre Müslümanlar kendilerini savunma hakkına sahiptiler. Birleşik Devletler, güvenli bölgelere olan güvenin azalmasından rahatsızdı. Fakat diğer taraftan, Clinton yönetimi, bayrak görevini güçlendirecek ABD birliklerini göndermeyi de reddetmekteydi.¹⁸⁹

¹⁸⁸Rohde, a.g.e., s. 87.

¹⁸⁹A.g.e., s. 88.

BM'nin temkinli davranan bazı hukuk müşavirleri, barış gücü askerlerinin güvenli bölgelerde, sadece "Savunma" maksatlı olarak NATO yakın hava desteği talebinde bulunabileceklerini belirtmekteydiler. Onlara göre çok daha etkili ve büyük ölçekli NATO hava saldırıları yapılamazdı. Ancak diğer BM yetkilileri, NATO hava saldırılarının güvenli alanları savunmak için kullanılabilmesi konusunda ısrarcıydılar. Sonunda karar siyasi olmuştu. Mayıs ayında yapılan ve kötü sonuçları olan hava saldırıları ve Janvier'in hava gücünü kullanma konusunda 29 Mayıs tarihinde yayınladığı yeni talimat nedeniyle Saraybosna bulunan General Nicolai, hava saldırısı talep etmemeye karar verdi. BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali hava saldırısı taleplerini şahsen onaylamak zorunda kaldı. New York'tan hava saldırısı onayı almak ise birkaç gün sürebilirdi.¹⁹⁰ Bu talimatlar hava desteği talebine verilecek cevap süresini mümkün olduğunca uzatarak sistemi işlemez hale getirmişti. Sırlara karşı hiçbir zaman yıpratıcı ve caydırıcı bir hava saldırısı icra edilemedi.

Sırp hedeflerini bombalamak için NATO uçakları tarafından yapılan hava saldırıları, Srebrenica'da geniş bir alana yayılmış olan Sırlar tarafından misilleme yapılmasına sebep oldu. Asıl sorun BM Güvenlik Konseyinin 836 numaralı kararıyla tanımlanan BM'nin güvenli bölgesinde uygulanacak olan kurallarla ilgiliydi. Fransa hava saldırılarının güvenli bölgeyi savunmak için kullanılmasını istemekteydi. Clinton yönetimi ise, Genelkurmay Başkanı Colin Powell'in önerisine istinaden ısrarla NATO hava kuvvetlerinin sadece BM barış gücü unsurlarını korumak amacıyla kullanılmasını istiyordu. Burada da görüldüğü gibi daha önceleri hava kuvveti kullanılması konusunda ısrarcı olan ABD, bunun artık sınırlı olarak kullanılmasını istiyordu. Diğer taraftansa Fransız Hükümeti hava kuvvetlerinin kullanılmasını desteklerken, bölgedeki askeri operasyonun sorumlusu Fransız general Janvier kesinlikle hava hareketine karşıydı. İşte bu uyuşmazlık aslında binlerce insanın ölümüne sebep olmuştu.¹⁹¹

Sonuç olarak BM komutanlarının "Güvenli Bölgelere yapılacak saldırıları nasıl caydıracağı" net değildi. BM Kararlarında "Gerekli tedbirleri almak üzere

¹⁹⁰A.g.e., s. 92.

¹⁹¹A.g.e., s. 92.

*kuvvet kullanmada dahil olmak üzere nefsi müdafaa hakkı verilmiştir” ifadesi yer almaktaydı.*¹⁹²

Bölgenin güneyinde meydana gelen olaylarla bağlantılı olarak Hollanda Savunma Bakanlığının 3.17 ve 3.18 numaralı raporlarında, UNPROFOR gözetleme postalarında yaşanan bir olay şöyle anlatılmaktadır: “*Geri çekilme hattı başlangıcında (Srebrenica’ya doğru) 5 adet BH askeri ellerinde anti-tank silahı ile tespit edildi.*” Daha sonra aynı paragrafta, bir grup BSO askerinin 20-30 barış gücü askerinin bulunduğu U Gözetleme Postasına geldiği ve personelin silahlarını aldıkları anlatılmaktadır. Sonra ise BSO askerlerinin Hollanda askerlerine kendileri ile gitmeleri ya da Srebrenica’ya dönmeleri konusunda seçim şansı verdikleri belirtilmektedir. Geri çekilme hattında anti-tank silahları ile gördükleri BH Ordusu üyelerinin tehdidiyle yüz yüze kalan ve F Gözetleme Postasında olan olayları anımsayan U Gözetleme Postası personelinin, BSO kontrolündeki bölge gitmeyi tercih ettikleri belirtilmiştir.¹⁹³

Bu olay, Hollanda Taburu gözetleme postası personelinin nasıl gönüllü şekilde BSO’ya teslim olduklarını göstermektedir. Ayrıca bu olayın, tam da BSO tarafından rehin alınmış olan yüzlerce UNPROFOR personeliyle ilgili rehine krizinin sonuna gelindiğinde ve rehinlerin salınacağı zaman meydana gelmiş olması da durumu daha karmaşık hale getirmiştir. U, S, K ve D gözetleme postaları personeli 8-9 Temmuzda BSO birliklerine gönüllü bir şekilde rehine olarak teslim olmuşlardı. Hollanda Birliği askerleri kasten böyle yaparak, bölgede sıcak temas sağlamış olan askerleri kötü durumda bırakmışlardı, tekrar UNPROFOR’u rehine krizine sürüklemişlerdi.¹⁹⁴ Bölgede yaşayan insanların hayatlarını, kendilerini BSO'nun ellerine bırakarak tehlikeye atmışlardı. Bu durum BSO'ya hava saldırılarının yapılmaması konusunda UNPROFOR'a şantaj yapma imkânı vermişti. Sonuç olarak Hollandalı askerler, BM tarafından ilân edilen güvenli bölgeye BSO birliklerinin girmesini engellemek, birleşik harekâtın bir parçası olarak bölgelerini savunmak ve BSO birliklerinin kuvvetlerinin mevzilerini işgal etmek olan görevlerini tehlikeye atmışlardı. Hollandalı askerlerin Bosnalı Sırp'lardan çekinmek yerine BH ordusu askerlerinden çekinmeleri ve Sırp'lara onlara iyi davranacağını, en

¹⁹²A.g.e., s. 93.

¹⁹³Nuhanović, a.g.e., s.191.

¹⁹⁴A.g.e., s.192.

azından Boşnaklardan daha iyi davranacaklarını düşünmeleri ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur. Hollanda Tabur Komutanlığı, UNPROFOR komutanlığına, Hollanda Birliği personelinin ne şekilde BSO'nun eline geçtiğinin bilgisini vermemiştir. UNPROFOR Hollanda Birliği, rehin alınan personelinin BSO tarafından, tamamen savaş kuralları çerçevesinde esir olarak alındığı algısını oluşturmuştur.¹⁹⁵ Oysa ortada bir rehin alma ya da tutuklama olayından bahsetmek mümkün değildir. Tam aksine, bir taraf seçme ya da taraf değiştirmeden söz edilebilirdi. İfadelere bakıldığında hiçbir Hollandalı askerin BSO tarafından tutuklanmadığı, onların gönüllü olarak Sırp tarafına geçtikleri açıkça anlaşılmaktadır.

İsnam Taljić, kitabında yaşanan başka bir olayı şöyle anlatmaktadır:

*“BM Barış Gücü’ne bağlı Hollanda Birliğinin komutanı, NATO uçaklarının Çetniklere müdahalede bulunacağını öne sürerek çekilmemizi istiyordu. Çünkü Çetniklere çok yakındık, 20 m. kadar olduğumuz için zarar görebilirdik. Bu müdahalenin yararımıza olduğunu düşünerek kabul ettik ve siperlerimizi terk ederek yarım kilometre geriye çekildik. Ancak NATO uçakları gelmedi. BM Barış Gücü mensubu 30 Hollandalı asker gözlerimizin önünde Çetniklere teslim oldu. Çetnikler de bizim terk ettiğimiz mevzilere girdiler. İhanetti bu! Biz çayırlarda kalmıştık. Kısa bir süre öncesine kadar bize ait olan siperlerden üzerimize ateş ediliyordu”.*¹⁹⁶

Bu olaydan Keith Doubt’un kitabında şöyle bahsedilmektedir:

“BM’nin Srebrenica’da yapılan toplu katliamları engelleme konusundaki başarısızlığının yanında ahlaki olarak en berbat hareketlerden bir tanesi de Güvenli Bölgede konuşlu olan Hollanda Birliğinin komutanı Albay Karremans’ın Srebrenicalı askeri ve politik liderlere olan tavsiyesiydi. Bu liderlere 10 Temmuz akşamında, Sırp Ordusunun Srebrenica’ya ilerleyişini durdurmak için 11 Temmuz sabahında yoğun NATO hava saldırısı yapılacağı söylenmiştir. Karremans Srebrenicalı liderlere NATO uçakları tarafından hareket eden her şeyin yok edileceği ve bundan dolayı ölüm bölgesi olabilecek Srebrenica bölgesinin haritasını gösterdi. Karremans, Srebrenicalı liderlere Bosnalı askerlerin savunma hattını boşaltmalarını ve NATO hava saldırılarının ertesi sabah başlayacağından dolayı bölgeden uzak durmalarını tavsiye etti. Ancak NATO hava saldırısı gerçekleşmedi.

¹⁹⁵A.g.e., s.192.

¹⁹⁶Taljić, a.g.e., s.19.

*Karremans'ın tavsiyesi neticesinde ertesi gün Sırp Ordusunun şehre girmesi kolay oldu ve dünyanın izlediği soykırma başladı.*¹⁹⁷

İsnam Taljić şöyle devam etmektedir: *"Bu yılın başlarında savaş hastanesinde görev alan doktor Mehmić'in arkadaşı İngiliz doktor göz yaşlarına boğulmuştu. Dr. Stewart hayretler içindeydi. Yaralılar gözlerinin önünde ölüyorlardı. Sağ kalabilenler de son ekmeğe kabuklarıyla ve şekerli çayla karınlarını doyurmaya çalışıyorlardı. Açlıktan değil de yaralarının açtığı acılardan ölmeyi umuyorlardı. Dr. Stewart paraşütlerle yiyecekler atıldığı sırada olay yerinde bulunmuştu. Sanırım yiyecek paketlerinde toz halinde domuz etinin bulunması Onu çok etkilememişti. Yiyecekleri gönderenler kuzey doğu Bosna'daki okullarda yabancı dil olarak sadece Rusçanın öğretildiğini düşünmüşlerdi. Bu nedenle ne yediğimizin farkında olamayacağımızı, açlığın sınırlarında bulunduğumuz için yiyecek paketlerinde toz halinde bulunan domuz etini de iştahla yiyeceğimizi sanmışlardı. Halk daha önceden alışık olmadığı renge sahip domuz tozunu nasıl kullanacağını bilmiyordu. Paketlerin üzerinde İngilizce küçük harflerle kullanma talimatı yazılıydı. İnsanlar kendilerine yabancı gelen renkteki bu tozun çamaşır deterjanı olduğuna inandı. Zira parmaklarla yokladıklarında yağlı olduğu ortadaydı. Netice olarak bu tozu yemediler."*¹⁹⁸

2.1.3. 9 Temmuz 1995 Pazar

Karremans'ın değerlendirmelerine göre Sırp, Hollandalı gözetleme postalarından öncelikle bölgenin güney yarısında bulunan ve kalan son iki posta olan D ve K Gözetleme Postalarını açacaktı. Ayrıca, Sırp tarafından rehin alınan Hollandalı askerlerin *"İtinayla"* tedavi edileceğine inandığını söyledi. Sırpın, *"İyi kurgulanmış bir plana"* göre faaliyet yürüttüklerini, *"Zamanında"* hedeflerine ulaşacaklarını belirtmekteydi. Sırpın o an tüm güvenli bölgeyi almayı planladıklarından emin olan Karremans, BM mevzilerini korumak için NATO yakın hava desteği kullanılmasına karşıydı. *"Yakın hava desteğini kullanmak için henüz şartlar uygun değil. Bosnalı Sırp Ordusunu hem Srebrenica'nın kendisi hem de Gözetleme Postalarını ve birlikleri hedef haline getirerek provoke edecektir."* demişti. *"Özellikle P Gözetleme Postası kuzeydeki M-63 çok namlulu roketatar, Bratunac'taki M-77 çok namlulu roketatar, tüm topçu silah ve füzeleri, civarında"*

¹⁹⁷Keith Doubt, **Understanding Evil, Lessons From Bosnia**, Fordham University Press, New York, 2006, s.104.

¹⁹⁸Taljić, a.g.e., s.175.

bulunanlar hedefe kilitlemiş vaziyettedir. Bu silah sistemleri ortadan kaldırılmadığı sürece ne yapılabilir ki?" değerlendirmesinde bulundu.¹⁹⁹

Karremans: *"NATO Hava Kuvveti desteği ile bir BM mevziine ateş eden tek bir tankı yok etmek, boğa önüne kırmızı bir bez koymakla eşdeğer bir intihar olacaktır. Öte yandan, büyük bir NATO hava saldırısı ile, Hollanda'nın tespit ettiği on beş Sırp topçu mevzii ve tankı saf dışı bırakılabilir."* görüşünü benimsemişti. Karremans, topyekûn bir güç olmadığı sürece Sırp'ları kesin bir şekilde durdurmak için onlarla yüzleşmemeye karar vermişti.²⁰⁰ Belki de kısmen doğru olabilirdi. Çünkü tek tek ve basit hedefleri yok etmek çözüm değildi. Ancak topyekûn ve esaslı saldırılarla sonuç alınabilirdi. Yapılacak lokal saldırılar Sırp'ları daha çok kızdıracak ve intikama sürükleyecekti. Ancak Sırp'ların niyetini okumada başarılı olamamış ya da öyleymiş gibi davranmıştı. O Sırp'ların tüm bölgeyi almak gibi bir niyetlerinin olmadığına inanmıştı ki Onu bu düşünceye itebilecek herhangi bir bilgiye ya da istihbarata sahip değildi.

9 Temmuz'da tanklar asfalt yolda görüldü ve BSO'nun zırhlı araçlarına ateş açılması için uygun koşullar sağlanmış oldu. Ancak o gün iki Hollanda ZPT'si (Zırhlı Personel Taşıyıcı) Boşnak toplarının yanına park ettiler ve oradaki Boşnak topçularına kesinlikle ateş açmamalarını söylediler. Böyle yaparak Hollandalılar, yerel savunma kuvvetlerinin kendilerini savunmak için ellerinde bulunan en önemli silahı kullanma hakkından yoksun bırakmışlardı. Ayrıca daha önce açığa çıkmamış olan topçu mevzilerinin açığa çıkmasına da neden oldular ve topçu personelinin hayatını tehlikeye attılar. BSO birlikleri iki beyaz UNPROFOR ZPT aracının Bajramovići Köyü yakınlarına park ettiğini görmüşlerdi ve topun yerini işaretleyerek tanktan ateş açtılar. Sonuç olarak topçu mevziinin komutanı yaralandı. Hollandalı askerler, top mevziinin yanında iken tank topu mermisi yanlarına düşmüştü.²⁰¹

Bosna Sırp Ordusunun yerleşimi ve mevziilerine gelince, harekât boyunca aktif olan silah mevziileri şu şekildeydi: Korpivno ve Rogat tepelerinde 10-11 Temmuzda faaliyette olan 205 kalibrelik havan, tank ve top mevzileri vardı. Žuti'nin çok yakınında Hollanda P Gözetleme Postasının birkaç yüz metre yakınında tank ve çok namlulu roket rampaları faaliyettedir. Potočari'de Hollanda üssü kuzeyindeki

¹⁹⁹ Rohde, a.g.e., s. 91.

²⁰⁰ A.g.e., s. 91.

²⁰¹ Nuhanović, a.g.e., s. 201.

mevziinin bulunduğu Žviježda Tepesinde ve Pribicevać Dağında, kasabanın güney batısında tank ve havanlar faaliyetliydi. Kasabanın güneyinde Bukova Glaha Tepesinde bir tank faaliyetliydi. Ayrıca Žalažje'den ve Sase bölgesine kadar bir topçu bataryası faaliyetliydi. Bunlar 6-11 Hazirandan itibaren bölgeyi ve çevresini ateş altına alan ve sürekli bombalayan esas mevzilerdi.²⁰² UNPROFOR hava kuvvetleri saldırıdan beş gün önce bu mevzileri yok edebilir ya da en azından bir kısmını etkisiz hale getirmek için angaje olabilirdi. Dahası çeşitli aralıklarla Hollandalıların (Tuzla ve Saraybosna üzerinden) üst komutanlarına, Bosna Sırp Cumhuriyeti Ordusuna ait topçu mevzilerinin yukarıda belirtilen mevzii listeleri verilmişti. Buna rağmen bunların hiçbirisi hedef olarak görülmemiştir. Srebrenica etrafındaki bütün bu Bosna Sırp Cumhuriyeti Ordusu topçu mevzileri hem UNPROFOR hem de NATO tarafından gayet iyi bilinmekteydi. Srebrenica bölgesinde bulunan bu hedeflerin çoğu UNPROFOR ve NATO haritalarına tam olarak işlenmişti.²⁰³

2.1.4. 10 Temmuz 1995 Pazartesi

Janvier, Şubat ayında Kuvvet Komutanı olarak göreve geldikten sonra, BM askerlerine keskin nişancılar tarafından atış yapılmasından dolayı bir taraftan Sırları sorumlu tutarken, diğer taraftan Boşnak Ordusunu sürekli eleştirmekteydi. Janvier'in Müslümanlar hakkındaki şüpheleri alışılmadık değildi. Birleşmiş Milletler misyonunda görev yapan birçok Batılı subay, Bosnalı Müslümanların, Sırp "Soykırımının" çaresiz ve silahsız kurbanları olmadığını ve bu durumu medyanın bu şekilde tasvir ettiği düşünüyorlardı. Onlara göre Müslümanlar, basında çıkanların aksine daha iyi silahlanmışlardı ve Sırların işlediği savaş suçlarının abartılı olarak duyurulmasında ve yalan haber yapılmasında oldukça etkiliydiler. Bazı subaylar daha da ileri giderek Müslümanların Sırları şeytan gibi göstermek ve uluslararası alanda sempati toplamak maksadıyla, Şubat 1993'te 72 kişinin hayatını kaybettiği meşhur pazar yeri saldırısı da dahil olmak üzere, kendi insanların üzerine bomba yağdırdıklarına inanıyorlardı. Şüphelerin doğruluğuna dair herhangi bir kanıt yoktu ancak bazı üst düzey Fransız subaylar ve BM yetkilileri, Bosnalı Müslümanların, BM ve NATO'yu Sırlara karşı savaşa sokmaya çalıştıklarını iddia etmeye devam ettiler. Janvier, 10 Temmuzda Bosnalıları, BM'yi Srebrenica'daki savaşa sokmaya çalışmakla suçladı. *"Herkes, BH birliklerinin kendilerini savunacak kadar güçlü*

²⁰²A.g.e., s. 252.

²⁰³A.g.e., s. 252.

olduğunu hatırlatıyorum. Srebrenica'ya ulaşım yolları Bosnalılar tarafından savunulmadı. Durum 1993 ile aynı değil. Bosnalı askerlerin, Srebrenica'ya giden rotayı bloke etmek için Hollanda Birliklerine ve Srebrenica üzerinde uçan NATO uçaklarına ateş açtıkları hakkında yeni bilgiler aldım" dedi.²⁰⁴ Oysa bu bilgileri kimden ve nereden aldığını hiçbir zaman açıklamadı. Janvier, Boşnakları mağdur olarak görmüyor, Sırplarla eşit şartlarda savaşan bir millet olarak görüyordu. Hâl böyleyken Müslüman Boşnaklar için özellikle NATO uçaklarını kullanarak Hristiyan Sırplarla savaşmak, Ona göre ileride tarif edilemez bir durum olarak karşılımlarına çıkabilirdi.

Boşnakların Srebrenica üzerinde uçan uçaklara ateş açtığı iddiası hiçbir zaman ispatlanamadı. Sırp uçaklara ateş açmış olababilirlerdi, ancak daha önce hiçbir Hollandalı barış gücü askeri, Bosnalı askerlerin onlara ateş açtığını rapor etmemişti. Bu iddia ile ilgili raporun dayanağı sadece Hollandalılara ait bir ZPT'ye bahse konu olan olay günü sabahı Amila Omanović'in evinin yakınındaki yoldan atıldığı iddia edilen şaibeli "*Müslüman el bombası*" idi. Janvier, "*Bosna Ordusu bizi istemediğimiz bir yola itmeye çalışıyor*" iddiasında bulunmuştu. Yasushi Akashi de bunu tasdik etmişti. "*BH eylemleri başlatıyor*" ve "*BM ve uluslararası toplumu sorumlu davranmaya ve onlarla ilgili yanlış yargılara varma konusunda dikkatli olmaya çağırıyorum*" demişti.²⁰⁵ Görüldüğü gibi masum insanların hayatını korumakla görevli olan BM temsilcisi Yasushi Akashi bile orada ne için olduğunu unutmuş, tarafsız davranmak bir yana, katliam yapan Sırpların tarafını tutar şekilde davranmaktaydı.

Bosna Sırp Ordusu komutanı Ratko Mladić, İngiltere'de yayın yapan The Independent gazetesine verdiği röportajda "*Savaş ve silahlar, şu an Balkanlar'da olduğu gibi, oyun oynamak için çok tehlikeli*" açıklamasında bulundu. "*Eğer dünya Beni dinleseydi 'Savaş' sözcüğü bile sözlük içinde olmayacaktı, sadece oyuncak silahlar var olurdu.*" dedi.²⁰⁶

Janvier, 10 Temmuz saat 12:05'de, Srebrenica'dan Tuzla'ya gönderildikten dört saat sonra, hava saldırısı talebini imzalamıştı. NATO uçakları saat 12:06'da İtalya'daki pistten kalkmaya başladı. Daha sonra Janvier, Sırbistan Cumhurbaşkanı

²⁰⁴Rohde, a.g.e., s. 113.

²⁰⁵A.g.e., s. 114.

²⁰⁶A.g.e., s. 141.

Slobodan Milošević'e BM hava gücünü kullanmak zorunda kaldığını ve Bosnalı Sırp'ların saldırılarını durdurmaları konusunda yardım istediğini söyledi. Milošević, hemen Mladić ile irtibata geçeceğini ancak yakın hava desteği ve hava saldırıları arasındaki farkı Ratko Mladić'in anlayabileceğinden şüpheli olduğunu, hatta şiddetle tepki göstereceğini söyledi. En erken kalkan NATO uçakları Srebrenica'ya saat 13:45'de ulaşabilirdi. Hollandalılar hava saldırısı talebinde bulunduktan yaklaşık 5 gün sonra, nihayet taleplerden biri onaylanmıştı. Ancak altıncı talepte hava saldırıları başladı.²⁰⁷

Fransız General Janvier, uluslararası baskıya dayanamayıp katliam yapan Sırp'lara "BM hava gücünü kullanmak zorunda kaldığını" beyan ediyor, bunun için neredeyse onlardan özür dileyecek duruma düşüyordu.

Hollanda Birliğinin 10 Temmuz tarihli raporunun 285 Numaralı Paragrafında, UNPROFOR komutanlığına ait bir görüşmeyle ilgili olarak şunlar anlatılmaktadır:

*"Yaklaşık olarak saat 19:00'da Zagreb'de bulunan ana karargâhtaki UNPF operasyon amiri, kuvvet komutanına yakın hava desteği için hava araçlarının beklemede olacağını, ihtiyaç olursa bir saat içinde hazır olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca hava araçlarının gece uçuş özelliği bulunduğunu, ancak yerel saat olarak 20:30'a kadar gece uçuş özelliğine ihtiyaç duyulmayacağını ifade etmiştir. Saat 19:30'da Srebrenica'da diğer bir UNPROFOR mevziinden alınan bir mesaja göre L Gözetleme Postası ateş altında bulunmaktadır."*²⁰⁸

Yani, hava araçları bir saat içinde hazır olabilirdi ve gece görüş özelliğine sahiptiler. Janvier, hava araçlarının kullanımını onayladıktan bir saat sonra Srebrenica bölgesinde bulunan Bosna Sırp Cumhuriyeti Ordusu kuvvetleri ateş altına alınabilirdi. Hava araçları bunu gece de yapabilecek yeteneğe sahipti. BSO Kuvvetleri 10-11 Temmuzda gecenin herhangi bir vaktinde ateş altına alınabilirlerdi.

BM Raporu 286 Numaralı Paragraf:

"Saat 19:10'da SRSG (Special Representative of the UN Secretary General-BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi), başkan Milošević ile irtibata geçmeye çalıştı ancak başaramadı. Saat 19:45'te Hollanda'daki kuvvet komutanlığı karargâhı, SRSG ofisini, Sırp'ların

²⁰⁷A.g.e., s. 155.

²⁰⁸Nuhanović, a.g.e., s. 267.

saldırı düzenlediği, tahmini sayılarının 150 kişi olduğu ve Hollandalıların mevzilerinden Sırp'ları uyarmak için havaya uyarı ateşi açıldığı konusunda bilgilendirdi. Kuvvet komutanı Janvier, Kriz Harekât Merkezini saat 19:55'te topladı. O, toplantı boyunca, NATO pilotlarından 'Kokpit hazır'²⁰⁹ durumunda bulunmalarını istedi. Çünkü Sırp'lar önceki ikazları dinlememişti. Ayrıca her ne kadar karargâh personeli ileri hava kontrolörlerinin²¹⁰ yerlerini aldıklarını ve iki adet tank ve topçu mevzii tespit edildiğini bildirse de, Janvier, vurulacak bir hedef olmadığını belirtmişti. Aynı zamanda kuvvet komutanı genel karargâhı tarafından hazırlanan raporda Hollanda Hükümetinin, kendi askerlerinin ve aktif olarak faaliyet yapan gözetleme postalarının herhangi bir kayıp vermemesi üzerine odaklandığını belirtti.²¹¹

BM raporunun bu paragrafı incelendiğinde Janvier'in açık olarak hava saldırısına karşı olduğu anlaşılmaktadır. UNPF komutanlığının da olduğu bir yerde vurulmak üzere uygun bir hedef olmadığını iddia etmiştir. Oysa bunun doğru olmadığı ve iki tank ve topun tespit edildiği, uçakları hedeflere yönlendirecek olan ileri hava kontrolörünün yerini almış vaziyette hedefe uçakları yönlendirmek üzere hazır olduğu görülmektedir.

2.1.5. 11 Temmuz 1995 Salı

BM Raporu 297 Numaralı Paragraf:

"Hollanda Birliği, kuzey doğu sektörle yaklaşık olarak 11 Temmuz saat 04:00'da irtibata geçti ve toplam 40 hedefin tespit edildiğini, NATO uçaklarının 06:50'de hedeflerde olabileceğini belirtti. Yaklaşık olarak saat 07:00'da Hollanda Birliği personeli sığınaklara giderek yakın hava desteği maksadıyla yapılacak olan hava saldırılarını beklediler. Hava saldırıları icra edilemeyince taburdaki görevli komutan kuzey doğu sektördeki operasyon komutanını aradı. Operasyon komutanı cevap olarak kendilerine herhangi bir hava saldırısı isteği gelmediğini ve hiçbir yakın hava desteği talebinin de ulaşmadığını belirtti. Yani cephedeki Hollanda Taburu askerleri hava saldırısı dalgası beklerken üst kademedeki komutanlar Sırp Cumhuriyeti Ordusunun saldırılarının tekrar başlayıp başlamayacağı ile ilgili bilgi ve yakın hava desteği ihtiyacıyla ilgili talebi beklemekteydi. Saat 07:55'te Srebrenica'daki UNMO personeli, bölgedeki durumun normalin dışında ve ürpertici şekilde sakin ve sessiz

²⁰⁹Cock-pit Ready (Kokpit hazır) durumu: Uçakların acil olarak kalkabilmeleri için kullanılan alarm durumları ile ilgili havacılık tabiridir.

²¹⁰İleri hava kontrolörü: Uçakları hedefe yönlendirmekle görevli havacı personel.

²¹¹A.g.e., s. 268.

*olduğunu beyan etti. Ayrıca onlar da kendilerinin sonraki 15 dakika boyunca geniş çaplı NATO hava saldırısının icra edilmesini istediklerini ve sığınaklarda emniyetli şekilde beklediklerini belirttiler."*²¹²

Raporda belirtildiğine göre Hollanda Birliği yoğun hava saldırısı beklediği sırada üst komutanlıkta Sırp saldırılarının başladığı ve yakın hava desteği talebini bekledikleri gerçeği ile ilgili karmaşa olduğu görülmektedir. Hollanda Birliğinin hava saldırısı ile müdahalenin gerekliliğine inandığı açıktır. Eğer hava saldırısı planlanmadıysa, UNPROFOR personeli neden hava saldırısı beklentisi içerisinde sığınaklarda saklanmışlardı? İleriki bölümlerde de bahsedildiği üzere, bu konuyla ilgili yapılan açıklamalara göre yazılı ve kayıtlı herhangi bir hava desteği isteği bulunamamış, telefonla yapılan istekler ise dikkate alınmamıştı. "Emirler yazılı ve sözlü olarak verilebilir" kaidesi askeri bir argüman olarak tüm dünya ordularında kullanılmaktadır ve acil durumlarda talepler yazılı olarak ya da sözlü olarak iletilebilir. Daha sonra sözlü iletilen talepler yazılı hale getirilebilir. Savaş ortamında sözlü talepleri dikkate alınmaması söz konusu olamazdı. Zaten resmî olarak tutulan, Zagreb'deki UNPF ve New York'ta bulunan BM ana karargâhı arasında geçen yazışmalar, UNPF'nin, NATO hava araçlarının yakın hava desteği maksadıyla, ihtiyaç duyulduğunda hazır olarak beklettiğini göstermektedir.

BM Raporu 299 Numaralı Paragraf:

*"Hollanda Birliği, yakın hava desteği talebini, saat 07:45'te hava saldırılarının yapılmayacağını öğrendikten sonra yinelemiştir. Kuzey doğu sektöründen bir kıdemli subay kendi şahsi kayıtlarından saat 08:39'da yakın hava desteği talebinin Saraybosna'ya ulaşım ulaşımadığını kontrol ettiğini hatırlatmıştı. Saraybosna'daki UNPROFOR personeli bu raporla ilgili olarak o dönemde böyle bir talebin kendilerine ulaşmadığını belirtmiştir. Hollanda Birliği daha sonra, belki de o sabah ikinci defa yapılmış olması muhtemel yakın hava desteği talebini tekrarlamıştı. (Bir basın mensubu daha sonra kuzey doğu sektöründen, 11 Temmuz sabahında yapılmış olan iki adet yakın hava desteği talebiyle ilgili belgeyi ortaya çıkardı.)"*²¹³

Ortadaki karmaşa Hollanda Birliğinin yakın hava desteği talebini ilk olarak 11 Temmuz saat 07:45'te, bölgeye saldırı olduktan sonra saat 10:45'te yaptığını ve

²¹²A.g.e., s. 283.

²¹³A.g.e., s. 284.

UNPROFOR'un Saraybosna'daki komutanlığının bu isteği güncelleyerek tekrar UNPF'nin Zagreb'deki komutanlığına ilettiğinin tespit edilmesiyle açıklığa kavuşmuştur. Bu durumda: Janvier'in bu isteği onaylayıp onaylamadığı, yapılan isteğin, NATO'nun İtalya'da uçuş için hazır bekleyen komutanlığına ulaşım ulaşmadığı, 10 Temmuzdan itibaren hazırda bekleyen uçakların Srebrenica civarında için uçup uçmadığı konuları soru işareti olarak ortaya çıkmaktadır.

BM Raporu 300 Numaralı Paragraf :

“Hava desteği sağlanıp sağlanmadığı ve talep edilip edilmediği konusundaki karışıklık 07:00-10:00 arasında ortalama 3 saat sürmüştü. Buna rağmen, her ne kadar Sırplar saat 10:00'da birliklerini çekmediyseler de, onlar kasabadaki mevzilere saldırmaya tekrar başlamamışlardı. Bu süreç boyunca, UNPROFOR'un karargâh amiri, UNPF'nin talebinden dolayı saat 06:00'dan itibaren havada olan NATO uçaklarının İtalya'ya dönerek yakıt ikmali yapmaları gerektiğini belirten NATO temsilcisiyle görüştü. UNPROFOR karargâh amiri, Sırp saldırıları devam ettiği için yakıt ikmali yapılması ve uçakların derhal bölgeye dönmeleri konusunda onunla hemfikir. O, ayrıca uçakların olabildiğince çabuk bölgeye dönmelerini rica etti. NATO temsilcisi ise uçakların yakın hava desteği talebine ancak saat 14:00'da cevap verebileceğini belirtti.”²¹⁴

Bu paragraftan önce BM raporunda hiçbir yerde hava araçlarının uçtuğundan ve UNPF komutanlığının onlara böyle bir görev verdiğinden bahsedilmemiştir. Janvier tarafından verilen son emir tüm pilotların "Kokpit hazır" durumunda bulunmalarıydı ki onların havada olmamaları gerekmekteydi. Onların ifadelerine göre uçaklar saat 06:00'dan itibaren havadaydı ve yakıtları bittiği için İtalya'ya dönmek zorunda kalmışlardı. Oysa uçakların yakıt kapasitesi sınırlıdır ve saatlerce havada kalma yeteneğine sahip değildirler. Yani talep edilmeden havada uçmaları, sonrasında ihtiyaç duyuldukları anda yakıt ikmali için bölgeyi terk etmeleri bir planlama fiyaskosudur ki NATO gibi tecrübeli bir organizasyonun böyle bir hata yapma ihtimali çok düşüktür. Tercüman Hasan Nuhanović ayrıca kitabında şu ifadelerle yer vermiştir:

“Saat 07:00-07:30 arasında Binbaşı Bouring, Yüzbaşı William ve Çavuş Rave'den oluşan irtibat timi, Potočari'deki üstün Bravo Bölüğüne geldi. Tim Beni Vezionica'dan aldı ve tercüman olarak

²¹⁴A.g.e., s. 286.

toplantıya götürdü, PTT binasına gittik. Bouring konuşmaya başlamadan önce Ramiz ve Fahrudin yüksek sesle alaycı şekilde, yüzlerinde ekşi bir gülümseme ile 'Ne oldu Binbaşı Bouring, hava araçları nerede?' dedi. Devamında Fahrudin 'Ben hiçbirinin gelmeyeceğini biliyorum, sizin sözünü tutmayacağınızı ve hava saldırısı olmayacağını tahmin ettim.' dedi. Bouring'in cevabı ise 'Ben komutan Thom Karremans'dan bir mesaj getirdim. Thom Karremans Hollanda Taburu kasabanın içinde en azından bir Sırp askeri görene kadar hava saldırısı talebinde bulunmayacak' şeklinde oldu. Bu söylenen hem çok komikti hem de o kadar korkunçtu ki, Fahrudin ve Ramiz'in yüzü bembeyaz kesildi. Bouring durumun ne kadar ciddi olduğunu anladı ve bu durum karşısında kendi söylediği şeyden kendi de hoşlanmadı. Fahrudin ve Ramiz'in şiddetle tepki göstermesini beklerken söylediği şeyi en az iki defa daha tekrarladi. Daha sonra 'Söylediğim şeyin sizin için ne kadar zor olduğunu biliyorum, ancak Ben sadece elçiyim ve bunlar Benim sözlerim değil, Ben bunları size iletmek için Thom Karremans'tan emir aldım.' diyerek ekledi. Fahrudin ve Ramiz, ne söylediğini tekrar anlatmasını istediler. Ramiz normal bir ses tonuyla Onun tekrar konuşmasını sağlamaya çalışıyordu. 'Sırplar zaten kasabanın içinde, siz bunun göremiyor musunuz? Onlar zaten ekmek fırınının oraya geldiler, kasabanın içlerine doğru ilerliyorlar.' dedi. Fahrudin sinirli şekilde 'Binbaşı Bouring, Ben şimdi dışarı gidip bir Çetnik'i yakalayıp buraya getireceğim, siz o zaman hava desteği talebinde bulunacak mısınız?' diye sordu. Bouring cevap verdi 'Bizim keşif timlerimizin söylediğine göre Sırplar henüz kasabaya girmedi.' dedi."²¹⁵

Hollandalı askerlerin olan biteni görmemek üzere emir aldıkları görülmektedir. Thom Karremans, ancak personelinin hayatıyla ilgili garanti almış olma durumunda savaşın ortasında NATO hava desteğinden vazgeçebilirdi. Eğer Sırpları rapor edilmezse bu kasabada Sırp yoktur anlamına gelecekti. Oysa Sırplar kasabanın her yerindeydiler.

Yine BM raporlarında, Srebrenica düşmeden önceki nihai harekât şu şekilde anlatılmaktadır:

BM Raporu 304 Numaralı Paragraf :

"Öncü Sırp birlikleri kasabaya gerek UNPROFOR ve gerekse BH Ordusundan çok az ya da hiçbir direnişle karşılaşmadan girdiler. Orada bulunan bir şahsın anlattıklarına göre, saat 14:07'de kasabanın

²¹⁵A.g.e., s. 292.

güneyinde bulunan ekmek fırınına Sırp bayrağı asıldı. Hollanda Bölüğü bölgesinde bulunan mülteciler de dahil olmak üzere, Srebrenica bölgesinde yaşayanlar saat 14:30'da Potočari'ye göç etmeye başladılar. Srebrenica düşmüştü. O ana kadar Hollanda Taburundan yapılan üç belki beş adet hava desteği talebi komuta zincirinde çeşitli kademelerce geri çevrilmişti. Ayrıca Hollanda Birliği askerleri Sırp kuvvetlerine karşı tek kurşun bile atmadılar.”²¹⁶

Görüldüğü gibi bir savaşın ortasında her türlü tehdit altında olan askerlerin hiçbir mermi atmaması açıklanamaz bir durumdu. Ayrıca bölgede bulunan Boşnak askerler güvenli bölge uygulaması kapsamında buraları boşaltmışken zaten direniş beklemek söz konusu olamazdı.

BM Raporu 305 Numaralı Paragraf:

“18 NATO uçağı Srebrenica'ya uçtu. 6 tanesi düşman savunma sistemini baskı altına alacak şekilde donatılmış olarak, hedeflere saldırmak üzere özel olarak görevlendirilmişti. Saat 14:40'ta iki NATO uçağı, güneyden kasabaya doğru ilerleyen Sırp araçlarına iki adet bomba bıraktı. Eğer bir zarar verdiyse bile o dönemde tam olarak ne zarar verildiği bilinmiyordu. NATO uçakları ayrıca güney ve kuzeybatı bölgelerinde uçtular ancak hedef tespit edemediler.”²¹⁷

Bosna Sırp Ordusunun, 9 Temmuzda fırının yakınında, zaten beklendiği gibi bayrak açtığını görülmektedir. Paragraf 304'te Srebrenica'nın düştüğü, 305'te ise NATO hava harekâtının başladığı görülmektedir.

Srebrenica ilk olarak saat 14:07'de düşmüştür, ilk uçaklar ise saat 14:40'ta bölgede görülmüştür. Diğer bir değışle, uçaklar, Sırplar kasaba fırını bölgesinde bayrak açtıktan 33 dakika sonra gelmişlerdir. Oysa daha önceki paragraflarda uçakların “*Kokpit hazır*” durumda bekletildikleri ve sabah 06:00'dan itibaren havada oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Hollanda Birliğinin Sırp kuvvetlerine direkt olarak herhangi bir atış yapmadığı açık olarak görülmektedir. 18 uçağın havalandığını, 6'sının hedefleri ateş altına almak için görevlendirildiğini, geri kalan 12'sinin sadece Bosna Sırp Ordusunu baskı altına almak için havalandığı anlaşılmaktadır.

BM Raporu 306 Numaralı Paragraf :

²¹⁶A.g.e., s. 305.

²¹⁷A.g.e., s. 305.

“NATO uçaklarının yakın hava desteği için havalanmasından kısa bir süre sonra, BSO telsizden Hollanda Taburuna bir mesaj yayınladı. Eğer NATO hava kuvvetlerini kullanmaya devam ederse, esir tutulan Hollanda Taburu askerlerini ve şehri top atışına tutarak şehirde toplanmakta olan binlerce insanı öldürmekle tehdit ettiler. SRSG, bu esnada Hollanda Savunma Bakanlığında bir telefon aldığı, yakın hava desteğinin sonlandırılması gerektiğini, çünkü Sırp askerlerinin görünürde Hollanda Taburu birliklerine çok yaklaştığını, onların tehlikeye atılacağını bildirdi. SRSG, isteğe boyun eğmekten başka seçenekleri olmadığını düşündü. Bu mesaj NATO'ya da iletildi ve hava harekâtı sonlandırıldı. Bakanlık aynı çağrıyı New York'taki BM Genel Sekreterliği altında görev yapan barışı koruma misyonuna ve Hollanda daimi temsilciliğinde bulunan askeri temsilciye de ilettili.”²¹⁸

BM raporlarına göre, her ne kadar hava harekâtı gecikse de, rapor açık şekilde göstermektedir ki Hollanda Savunma Bakanlığı değil, Janvier ve Akashi hava harekâtını durdurmuşlardır. BM raporları, Hollanda Savunma Bakanlığını araya girerek hava saldırılarını durdurmakla suçlarken, BM'yi de uçakların geç intikal ettirmesinden dolayı suçlamaktadır. Fakat diğer dokümanlar analiz edildiğinde, hava saldırılarının durdurulmasından sadece Hollanda Savunma Bakanlığı değil, aynı zamanda Janvier ve Akashi'nin de sorumlu olduğu açıkça görülmektedir.²¹⁹ Ayrıca UNPROFOR ve UNPF komuta zincirindeki diğer personelin de Janvier ve Akashi'ye her ne kadar bir talimat verip vermedikleri bilinmese de, hava harekâtını durdurmalarına engel olmayarak onay verdikleri düşünülebilir. Burada üzerinde durulması gereken asıl durum ise, raporlardan da anlaşıldığı üzere, BM ve NATO yetkilileri, önce vurulacak hedef göremedikleri için hava harekâtı düzenlemediklerini, sonrasında ise Hollandalı rehine askerlerden ve Sırpların Hollanda üssüne çok yaklaşmış olmalarından dolayı askerlerin zarar görmemesi için harekât yapmadıklarını beyan etmişlerdir. Bunca teknolojiye rağmen görülemeyen hedeflerin, birden bire Hollanda Üssüne, ateş altına alınamayacak kadar yaklaşıktan sonra görülmeleri yine ayrı bir soru işaretidir.

Özel Temsilci Yasushi Akashi'nin 11 Temmuz 1995 Tarihinde saat 16:42'de Kofi Annan'a “Acil” koduyla gönderdiği mesaj incelenecek olursa:

²¹⁸A.g.e., s. 306.

²¹⁹A.g.e., s. 307.

"Saat 14:40'ta, NATO uçakları, Srebrenica güneyinde bulunan Hollanda mevzilerini tehdit eden iki adet Sırp tankını ateş altına aldılar. Bombaların hedefi imha edip etmediği belli değil. İkinci dalga hava saldırısı hedef bölgeden kaynaklanan engellemeler yüzünden iptal edildi. Havalanan uçaklar Sırp tanklarının tıkama mevzilerinden güneye doğru hareket ettiklerini rapor ettiler."

Akashi'nin neden bahsettiği anlaşılmamaktadır, çünkü görüş koşullarının kötü olduğu ile ilgili daha öncesinde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Aksine havanın güzel olduğu ve tek bir bulut dahi olmadığı görgü tanıkları tarafından teyit edilmiştir. Ayrıca BM raporu 306. Paragrafta, Hollanda Savunma Bakanlığı Yasushi Akashi'yi aradığı için hava harekâtının iptal edildiği belirtilmektedir. BM raporu ve Yasushi Akashi'nin yazdıkları arasında büyük çelişki bulunmaktadır. Buradan, Yasushi Akashi'nin, telefon konuşması hakkında Annan'ı bilgilendirmediği, ancak hava saldırılarının iptal edilme sebebi olarak zayıf görüş koşullarını öne sürdüğü sonucuna varılabilir. Yine Akashi'nin bahsettiği tıkama mevzileri kasabanın güneyinde değil içerisinde bulunmaktadır. BM raporlarına göre Sırp'lar saat 14:07'de kasaba fırınının olduğu bölgeye ulaşmıştır. Orada tanklar da bulunmaktadır.²²⁰

"NATO uçakları yüksek hazırlık seviyesinde, ayrıca sivillerin ihtiyaçlarını belirleyebilmek maksadıyla bölgeden detaylı bilgileri toplamaktayız."²²¹

Yasushi Akashi'nin, her hayat kurtarmak için kuvvet kullanımı söz konusu olduğunda, yiyecek, ilaç ve bunun gibi insancıl ihtiyaçların tedarik edilmesinden bahsettiği görülmektedir. Bu bölgedeki insanlar nasıl yemek yiyeceklerini değil nasıl hayatta kalacaklarını düşünmekteydiler. Devamında gönderilen diğer mesajlarda da Yasushi Akashi'nin ısrarla yiyecek tedarikinden bahsettiğini görülmektedir. Ancak insanların infazdan nasıl kurtarılacağından bahsedilmemiştir.

"Biz ayrıca Hollanda Savunma Bakanlığıyla, Hollanda Taburunun güvenliği ve muhtemel tahliyesi ile ilgili konuları da görüşüyoruz."²²²

Burada Özel Temsilci Yasushi Akashi'nin öncelikle Hollanda Taburunun güvenliğini ve muhtemel tahliyelerle ilgili konulardan bahsettiği görülmektedir.

²²⁰A.g.e., s. 309. Orada bulunan bir görgü tanığının anlattıklarına göre, saat 14:07'de kasabanın güneyinde bulunan ekme fırınına Sırp bayrağı asıldı. Bkz. A.g.e., s. 305,

²²¹A.g.e., s. 311.

²²²A.g.e., s. 311.

Ancak insanların güvenliğini nasıl sağlanacağından ve onların güvenli bölgelere muhtemel tahliyelerinden bahsetmemektedir. Hollanda Savunma Bakanlığının da aynı yaklaşımı sergilediği görülmektedir.

*"Saat 14:10'da NATO hava araçları iki Sırp tankına saldırdı. İki sorti yapıldı gibi görünüyor. İlkinde F-16 uçakları hassas olmayan mühimmat taşıyordu."*²²³

Bu çok önemli bir noktadır, çünkü uçakların söylendiği gibi akıllı bomba, güdümlü füze gibi silahlar taşımadıkları anlaşılmaktadır. Bu tür mühimmatlar o dönem NATO'nun elinde bulunan en önemli mühimmatlar iken ve yine o birkaç sene öncesinde Irak'ta kullanılmışken, neden burada kullanılmadı sorusu akla gelmektedir.

*"Potoćari'den ilk gelen haberler orada sadece 24 saat yetecek kadar su ve yiyecek olduğu yönündeydi. Yine de UNMO saat 17:11'de Hollanda Birliğinin durumunu düzeltmeye çalıştığı yönünde rapor verdi. Birlikler rasyonlarını açtılar ve onlardan çorba hazırlamaya çalışıyorlar."*²²⁴

Binlerce insan kasabaya göç etmişken, yakın köyleri doldurmuşken ve Potoćari'deki Hollanda Birliği üssüne akın etmişken insanların aklında bir tek şey vardı: Hayatta kalmak. İlk mülteci grubu Hollanda Birliği olan Bravo Bölüğüne ulaşmıştı. Birkaç saat içerisinde binlercesi de ulaşacaktı. Özel Temsilci Yasushi Akashi mültecileri nasıl koruyacaklarını değil o an çok daha önemli bir konu olan çorba tedarikini rapor etmektedir. Mülteciler, Hollandalılardan sadece Sırp askerlerine karşı koruma talep etmişlerdi.

Yasushi Akashi'nin raporu okunduğunda Srebrenica'da insancıl bir kriz olduğu anlaşılmaktadır. Ancak orada olan insancıl bir krizin çok daha ötesindeydi ve bu durum insancıl bir krizde yapılabilecek bir müdahaleden çok daha ciddi müdahaleler gerektirmekteydi. İnsancıl bir krize müdahaleden farklı olarak burada insanların açlıktan değil tecavüz ve infazlardan kurtarılmaları için acil politik ve askeri müdahale gerekliydi.

²²³A.g.e., s. 315.

²²⁴A.g.e., s. 317.

*“Hollanda Birliği ve UNMO takımı BSO komutanları ile saat 19:30'da görüşmeye çalışmıştır. Taburun niyeti küçük bir güvenli bölge oluşturarak yurdundan sürülenleri korumaktır.”*²²⁵

Eğer bu fikir hayata geçirilebilseydi, binlerce yetişkin erkek ve gencin hayatları kurtarılabilirdi. Bu durum akla bazı soruları getirmektedir: Bu fikir neden hayata geçirilememiştir, sorumlusu kimdi? Hollanda Birliği neden bu fikirden vazgeçmişti ve karşı durmuştu? Hollanda Birliği neden sadece 5-6 bin mülteciyi üsse almıştı, geri kalan 20 bin kişinin statüsü neydi, ya da onları kampın dışında kalmaya kim zorlamıştı?

O anda Srebrenica ve Potoćari hava sahasında iki adet uçak varken iki adet mülteci grubu insan konvoyu halinde UNPROFOR'un Potoćari'deki üssüne doğru hareket etmekteydiler. O anda Sırp Ordusu kuvvetleri, güneyden, güney doğu ve güney batıdan bölgeye girmeye başlayınca, yetişkin ve genç erkeklerin ailelerini Vezionica'daki Hollanda Bravo Bölüğü kampına bırakarak kuzey batıdaki dağlara doğru kaçmaya başlamaları aniden verilmiş bir karardı. Nitekim, bu iki insan konvoyunun birisi içerisinde bir miktar yetişkin ve genç erkeğin de bulunduğu, ancak daha çok kadın ve çocuklardan oluşan konvoydu, diğeri ise sadece yetişkin ve genç erkeklerden oluşan bir konvoydu. Birincisi Potoćari'ye doğru, ikincisi ise kuzey batı bölgesinde bulunan tepelere doğru gitmekteydi.²²⁶

Tercüman Hasan Nuhanović, o anki durumu kendi kitabında şu şekilde anlatmıştır:

“Ramiz, Bravo Bölüğünden bir kaç kamyonla yaralıların hastaneden alınarak tahliye edilmesini istedi. Yüzbaşı Gruin ise bunu reddetti. O esnada Ben de oradaydım. Bir UNHCR sürücüsü olan Faruk ve tercüman yardımcısı olan (translator assistant) Almir Ramić'te Ramiz ile beraber Yüzbaşı Gruin'i Ramiz'in teklifi konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı. Bu sırada yaklaşık olarak saat 14:00'da bir grup mülteci Bravo Bölüğü'nün kapılarını kırdı ve UNPROFOR'a ait olan kamyon ve diğer araçlara tırmanmaya başladı. Tam o esnada kalabalığın olduğu bölgeye iki adet top mermisi isabet etti ve birçok mülteci orada öldü, birçoğu da yaralandı. Panik başladı. Bundan sonra Srebrenica hava sahasında iki adet NATO uçağı uçmaya başladı, insanlarda Potoćari'ye doğru yönelmeye başladılar. Bravo Bölüğü'nün

²²⁵A.g.e., s. 319.

²²⁶A.g.e., s. 322

kamyonları da içinde mültecilerle beraber hareket ettiler. Küçük bir yerel grup ise güneyde kasabanın savunma mevzilerini tutmakta idi. Bir grup Kozarica tepelerinde, Hollanda Birliğinin terkedilmiş H mevzilerine yakındı. Veli Delić bu grubun komutanıydı. Bu grup Seyyar bir lançerle Sırp ordusunun kasabaya girmeye çalışan araçlarını vurmaya çalışıyordu. Hollanda Birliği Bravo Bölüğü Vezionica'daki kampı terk ettikten sonra yerel grup kampa giderek oradan, daha önce toplanan silahları ve Hollandalılara ait bazı silah ve terk edilmiş ZPT'leri aldılar. Bir çift ZPT çalışmaktaydı ve bu askerler bunlarla güneyden cadde üzerinden gelen BSO'ya ateş açtılar. Bu BSO'ya karşı yapılan son direniş oldu. Onların sayesinde BSO kuvvetlerinin aynı gün Potoćari'ye girmeleri ciddi şekilde engellenmiş oldu. BSO kuvvetleri 12 Temmuzda sabah olmadan Srebrenica istikametinden Potoćari'ye giriş yaptı."²²⁷

Bosna Sırp Ordusu Kuvvetleri 11 Temmuz'da bölgenin %10 ilâ %20'sini ele geçirmişlerdi. Diğer bir deyişle %80 oranında bölge güvenli bölge idi. Yani BSO'nun elinde değildi. Bu durum şu soruyu akla getirmektedir: "Neden UNPROFOR ve NATO Hava Kuvvetleri BSO'nun bölgenin geri kalan %80'inin ele geçirilmesine engel olmadı?" BSO'nun, Srebrenica'nın %10-%20'sini ele geçirdikten sonra bölgenin tümünü ele geçirme niyetinde olduğu gayet açıktı. Bölgenin %80'i ile birlikte henüz hiç dokunulmamış direnek noktaları vardı. Örneğin Sućeska'nın tamamı ve Potoćari'nin tamamı gibi.²²⁸

Aşağıdaki tabloda 11 Temmuzda BM ve NATO'nun Hollanda Birliği'ne sağladığı YDH faaliyeti kronolojisi verilmiştir.

Tablo- 2 BM ve NATO'nun Hollanda Birliği'ne sağladığı YDH faaliyeti kronolojisi: Mavi Kılıç Kriz Harekât Timi Toplantısı.²²⁹

Toplantıya Katılanlar:	
Yasushi Akashi Korgeneral General Bernard Janvier Tümgeneral Ash Tom Tuğgeneral Kolsteren Hava Tuğgeneral Rudd Albay De Jonge Albay Dureau	SRGS Kuvvet Komutanı Kuvvet Komutanı Yardımcısı Kurmay Başkanı NATO İrtibat Subayı G3 Kara Amiri Kuvvet Komutanı Askeri Yardımcısı

²²⁷A.g.e., s. 322.

²²⁸A.g.e., s. 328.

²²⁹A.g.e., s. 329.

Yer	Birleşik Harekât Merkezi- Harekât Konferans Odası
Saat	İcra edilen Faaliyet
12:10	COMAIRSOUTH'tan komuta edilen NATO uçakları havalandı.
13:10	G2 durum raporu verdi: Hollanda Birliği'ne BSO tarafından saldırı düzenlendi. NATO uçakları havadaydı ve Srebrenica bölgesine saldırı planlandı.
13:45	NATO, BSO'ya ait hava savunma sistemlerini Srebrenica yakınlarında tespit etti.
13:47	Yasushi Akashi, Başkan Milošević'le yaptığı önceki telefon görüşmesini rapor etti. Yasushi Akashi Milošević'e yakın hava desteği ve harekât alanındaki hava saldırıları arasındaki farkı anlattı. Milošević ise, Mladić'e göre ikisi arasında herhangi bir fark olmadığını, Srebrenica'da bulunan BM kuvvetlerinin bundan dolayı hedef olma riski olduğunu ifade etti.
13:50	NATO, Srebrenica yakınlarında bulunan SA-6 (Rusların yerden havaya atılan füzeleri) hava savunma sistemlerini aktif hale getirme ihtimalini rapor etti.
13:55	Amiral Smith, General Janvier'i aradı. Amiral Smith, Janvier'in SA-6 lançerlerine saldırı izni vermesini istedi. Janvier BM ve NATO kuvvetlerine meşru müdafaa kapsamında onay verdi ve teklifi kabul etti.
13:58	İki taktik hava savunma ekibi Srebrenica'nın batısında bulunan BSO tarafından ateş altına alındığını rapor etti. Bir kişi yaralandı, bir kişi ise iyi durumdaydı.
14:02	NATO, uçaklarının bir saat içinde hedef bölgesinde olacağını belirtti. ²³⁰
14:03	NATO, ELINT'in (Bir çeşit NATO uçağı) muhtemel BSO'ya ait Marconi radarlarının aktif hale geldiğini rapor etti.
14:07	CNN'den Brent Sadler, BSO'nun Hollanda Taburu mevzilerine saldırdığını, buraları devre dışı bıraktığını ve Srebrenica'ya saldırı başlattığını rapor etti.
14:14	İlk NATO hava saldırı grubu hedefi temizledi.
14:20	EF-111S serisi uçaklar angajmanı kesti ve EF/A-18S uçaklarına devretti.
14:27	NATO, Mike Ryan tarafından (USAF) Cyclops'dan (COMAIRSOUTH) verilen rapora göre 10 dk. içinde hava saldırısı için bölgeye ulaşacak uçakların listesi: 4 F-16s- Hollanda 4 F/A-18s- İspanya 2 A-10s- ABD 2 E/A-6Bs- ABD ²³¹
14:35	BSO hava savunma sistemleri (SA-6) aktif hale geldi.

²³⁰Burada hala NATO'nun hava saldırısı yapma niyetinde olduğu görülmektedir.

²³¹Burada bu ilk paketin 12 uçaklık büyük bir paket görmekteyiz. Eğer bunlardan bir kısmının, diğerleri için kep görevi üstlendiğini düşünürsek, Sırların SA-6 füzelerine rağmen, Sırlara kayıp verdirmek için çok sayıda uçak olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca sadece tankları imha etmek için iki adet A-10 uçağı olduğunu da görüyoruz. Yine ilk paket için yapılan açıklamalara bakılacak olursa, birden fazla sorti yapılacağı anlaşılmaktadır. Çok açık olarak görülmektedir ki muharebe alanında sonucu değiştirmek için yeterli sayıda ve güçte hava desteği mevcuttu. Ancak bu operasyonlar birden bire iptal edildi. Bkz. a.g.e., s. 331.

14:40	Hollanda'ya ait bir NATO uçağı olan MK-82 başlığı taşıyan F-16 uçağı, Hollanda Taburu mevziine saldıran iki adet BSO zırhlı aracına ateş açtı.
14:50	Janvier Hollanda Birliğı unsurlarına gözetleme postalarını boşaltmalarını ve BH Ordusuyla hiçbir şekilde temasa girilmeden Potoćari'ye çekilmelerini emretti.
15:02	Slobodan Milošević, Yasushi Akashi'yi telefonla aradı. ²³²
15:07	Telekonferans sona erdi. Yasushi Akashi, Slobodan Milošević'in BSO tarafından yapılan harekâtın, BH ordusu tarafından yapılan terörist eylemlere, pusu ve saldırılara ve birkaç hafta önce öldürülen 150 BSO askerine karşı cevap olarak icra edildiğini belirtti.
15:23	CNN (Charles Mann) NATO'nun Srebrenica yakınındaki BSO kuvvetlerine saldırdığını rapor etti.
15:30	İkinci uçuş grubu (İspanyol F/A-18s) BSO kuvvetlerine ait hedeflere saldırdı.
15:32	Yasushi Akashi, Amiral Smith ile telekonferans için ofisini aradı. ²³³
15:40	Mavi Kılıç Kriz Harekat Grubu harekatı sonlandırdı.
16:00	NATO hava kuvvetleri BSO hedeflerine angajmanı kesti. Yasushi Akashi, Amiral Smith ile görüşükten sonra hava harekâtı sonlandırıldı.

Dünyada ilân edilmiş olan ilk “*Güvenli Bölge*” nihayet düşmüştü. Bir Hollandalı barış gücü askeri ve yaklaşık 50-75 Müslüman asker güvenli bölgeyi savunurken ölmüşlerdi. Savaşın en çarpıcı zaferinde, yaklaşık 50-75 arasında Bosnalı Sırp askeri de ölmüştü. Saat 16:50'de Hollanda Savunma Bakanı Joris Voorhoeve, eski Yugoslavya'daki BM misyonunun sivil başkanı Yasushi Akashi'yi arayarak Srebrenica'da daha fazla yakın hava desteğı planlanmasını istemediklerini bildirmişti. Bosnalı Sırp kasabayı kontrol altında tutarken, otuz Hollandalı rehinenin hayatını

²³²Akashi Milošević'e NATO uçaklarının Srebrenica'daki UNPROFOR birliklerinin emniyeti ve güvenliğini sağlayacağını belirtti. Ayrıca Srebrenica'ya yaklaşmakta olan BSO kuvvetlerinin Srebrenica'daki Hollanda Gözetleme Postalarına yaptığı saldırılardan dolayı yakın hava desteğı görevi planlandığını söyledi. Akashi, Hollanda unsurlarının BSO tarafından baskıya maruz kaldığını belirtti. Ayrıca eğer BSO saldırılardan vazgeçerse ve çekilirse yakın hava desteğine gerek kalmayacağını belirtti. Bunun dışında BM güvenlik konseyinin 998 Numaralı Kararını ve güvenli bölge uygulaması gereğince Genel Sekreterin son raporlarını hatırlattı. Akashi ise Slobodan Milošević'e bir önceki hafta BSO kuvvetlerinin Hollanda Taburundan bir askerlerini öldürdüklerini, UNPROFOR'un Mladić'le görüşmek için aradığını, ancak ulaşamadığını belirtti. Bu son yapılan harekatın zaten “*İstikrarsız*” olan barış sürecini daha da tehlikeye atmayacağını umduğunu ve barış sürecinin yeniden başlaması gerektiğini belirtti. Bkz. a.g.e., s. 329.

²³³Bu bölüm dokümanın muhtemelen en önemli kısmı, çünkü Akashi, hava saldırılarını komuta eden Amiral Smith ile yanında hiçbir görgü tanığı olmadan özel görüşme yapmak için odadan çıkmıştı. Bkz.a.g.e., s. 329

tehlikeye atmanın hiçbir anlamı olmadığını söyledi. Voorhoeve aramadan on dakika önce, BM Kuvvetleri Komutanı Bernard Janvier saldırıları zaten iptal etmişti.²³⁴

Bombalamalar esnasında bombaların gerçekte nereye düştüğü belli değildi. Görgü tanıklarına göre, bir Sırp tankı yok edilmişti. Ancak o gece Bosna Sırp televizyonu, ön camı kırılmış ve önünde küçük bir krater olan yalnızca bir cip gösterdiler. Ratko Mladić, Albay Karremans'a, bombanın neredeyse kendisine isabet edeceğini ve az kalsın sekiz askerinin öldürüleceğini söyleyerek şikâyet etti. Ancak Bosna Sırp Drina Kolordu Komutanı General Milenko Živanović, bombardımanın sadece sembolik olarak yapıldığını söyledi. Bosnalı Sırp askerler, kasabanın üzerindeki tepeye araçlarını park etmişlerdi ve Srebrenica'ya yürüyerek indiler. Bombardıman esnasında hiçbir asker ölmemişti. Çünkü bombalar nihayet düştüğünde Sırplar zaten Srebrenica kasabasına ulaşmışlardı. Ne yazık ki Sırp komutanlar bile bombalamanın sembolik olarak yapıldığını rahatça beyan edebiliyorlardı.²³⁵

Hiçbir BSO mensubu asker o gece üsse gelmemişti. BSO askerleri üs bölgesinden 500-800 m. mesafede beklediler. O süre boyunca akşam birkaç saat içerisinde birkaç bin mülteci üsse geldi. Sonra Yüzbaşı William tercümanına bir miktar çocuklu kadının dışında hiç kimsenin üsse alınmayacağını, mültecilere iletmesini istedi. Bununla ilgili hiçbir açıklama yapılmadı. Tercüman bunu kalabalığa iletince çok kötü duruma düştüler, bazıları bağırmaya bazıları ise ağlamaya ve inlemeye başladılar. Yüzlerce kadın, bebek ve çocuklarıyla üssün dışında kalmışlardı.²³⁶ Hollandalılar en azından yaşlı ve çocuklu kadınları üsse alarak onların dertlerine çare olabilirlerdi. Ancak zaten üs içerisinde mevcut olan insanlardan kurtulmaya çalışırken elbette bu insanlara sırt çevirmeleri olağandı.

Sonuç olarak 11-12 Temmuz gecesi, 5-6 bin kişi üsse girmişti ancak yaklaşık 20 bin kişi üssün dışında kalmıştı (**Resim-7** 12 Temmuz 1995'te Potočari Kampı). O gece üs dışarısında görevli bulunan ve bu insanlarla irtibatta olan tercümanlar aracılığıyla erkeklerin Sućeska bölgesinde toplandıkları, kadın ve çocukların ise Potočari'de bulunan UNPROFOR üssüne gelmeleri söylenmişti. Böylece Potočari'deki kalabalık yetişkin ve genç erkeklerin Sućeska'da toplandıklarını ilk

²³⁴Rohde, a.g.e., s.172.

²³⁵A.g.e., s.167 .

²³⁶Nuhanović, a.g.e., s. 334.

defa orada öğrenmişlerdi, ancak kimse onlara Potoćari'den Tuzla'ya tepeleri yarıp gitme ihtimalinden bahsetmemişti. Tüm gece boyunca erkekler Potoćari'yi terk edip tepelerden Sućeska'ya doğru yola koyuldular. Ailelerini, eşlerini, küçük çocuklarını Potoćari'de bıraktılar. Çünkü şu artık çok açıktı, üç yıllık savaştan sonra Sırp güçleri ile karşılaşacak olan tüm erkekler sivil ve silahsız olsalar bile büyük tehlike altındaydılar. Bu durumda babalar Sućeska'ya doğru giderken yetişkin çocuklarını da anneleri ile bıraktılar. Bu gençleri Potoćari'de bırakmanın ölümcül bir hata olduğu sonraki günlerde ortaya çıktı.²³⁷

Potoćari'de saat 16:00'da, üssün dışında bulunan Hollandalı subay, Teğmen Eelco Koster telsizden: "*Neler olup bittiğini kendiniz görmelisiniz.*" şeklinde çağrı yaptı. Srebrenica'dan üsse kadar olan beş metre genişliğindeki asfalt yol mülteciler ile doluydu. Binlerce yıpranmış ve bakımsız kadın, çocuk ve yaşlı adam Hollandalıların Kampına doğru yürüyorlardı. Görüntü hem trajik hem de ilginçti. Parlak mavi, kırmızı ve yeşil şalvar giymiş binlerce kadın, karmaşık desenli şişkin pantolonlar içindeki Müslümanlar, çocukları kucaklarında veya ellerinden tutmuş vaziyette gelmekteydiler. Kirli beyaz gömlekle ve lacivert kasketli yüzlerce yaşlı adam kırmızı, kahverengi, yeşil ve sarı çanta ve battaniyeler taşıyorlardı. Yeşil çimen ve ağaçların her iki tarafı insanlarla dolmuştu. Kalabalıktan, çığlıklar atan çocuklar, bağırıp ağlayan kadınlar ve Hollandalılara lanet yağdıran yaşlı insanların seslerinin yankısı yükseliyordu. Açık mavi kaskları ile yorgun barış gücü askerleri ve beyaz BM ZPT araçları kalabalığa daldı. Başlangıçta, Hollandalılar, yaklaşık 5 bin sivilin üssün içine girmesine izin verdi. Fabrika binasının ana salonu dolduğunda, Hollandalılar üssün dikenli tel çitinde açtıkları deliği kapattılar. Mülteciler bu duruma kızmıştı. Her ne kadar bahçede açık havada oturmaları gerekecek olsa da, tüm mülteciler üç dönümlük alana yayılmış olan komplekse kolayca sığılabirdi.²³⁸

Sırplarla sıcak çatışmaya karşı olan İngiltere Başbakanı John Major, Hükümeti adına güvenli bölgenin düşmesini kınadı. Çevredeki güvenli bölgeye yerleştirilen İngiliz birliklerinin, Srebrenica'daki Hollandalılar ile aynı tehlikeli ve aşağılayıcı kaderle karşı karşıya kalabileceklerinden, NATO'ya, geriye kalan güvenli bölgeleri en iyi şekilde savunma çağrısında bulundu. Potoćari'de Sırp tarafından

²³⁷A.g.e., s. 338.

²³⁸Rohde, a.g.e., s. 173.

rehin tutulan 750 barış gücü askerinin serbest bırakılması BM'nin öncelikli gündemi olmuştur.²³⁹

Bosna Sırp Ordusu komutanı General Ratko Mladić zafer kazanmış edasıyla Srebrenica'ya girdi. İri yarı General bir kamera ekibiyle, Srebrenica'nın terk edilmiş postane binasının yanından geçmekteydi. *"Potočari'ye"* diye bağırdı, televizyon kamerası her hareketi yakalarken parmaklarını kuzeye doğru salladı ve *"Potočari'ye!"* dedi. Sonra General durakladı ve bir Bosna Sırp TV gazetecisine kısa bir röportaj verdi. Ratko Mladić, *"Burada, 11 Temmuz 1995'te Srebrenica'dayız. Bir başka büyük Sırp bayramında bu şehri Sırp halkına hediye olarak sunuyoruz. Sonunda Dahijas'ın isyanı sonrasında bu bölgedeki Türklerden intikam alma zamanı geldi."* dedi. Sırp General Srebrenicalı Müslümanları Türkler olarak adlandırıyordu. *"Dahijas'ın isyanı"*, 1804'te Türklerin bastırıldığı bir Sırp ayaklanmasıydı. Yüz doksan yıl sonra General Ratko Mladić intikam almak istiyordu.²⁴⁰

Albay Karremans, Bosnalı Sırp tarafından saat 20:30'da Bratunac'da yapılacak olan bir toplantı için çağrıldı. 18:30'da Saraybosna'dan yeni emirler aldı. Kendisine hiçbir silahı teslim etmemesi, bu konuyu *"Pazarlık konusu dahi yapmadan"* koşulsuz olarak Sırp ile ateşkes müzakerelerine başlama talimatı verildi. Hollandalılar, mültecilere tıbbi yardım sağlamak ve insani yardım dağıtımını koordine etmek için bütün gözetleme postalarından çekilecek ve Potočari'ye konsantre olacaktı. İnsani yardım faaliyetlerini icra etmek bahanesiyle bölgeyi boşaltarak, yapılacak olan katliamlara tanık olmamak, insanları ölüme terk etmek asıl sorgulanması gereken konuydu. Albay Karremans, *"Sorumluluğunuz altındaki sivilleri korumak için makul olan önlemleri alınız"* şeklinde yazılmış olan emrin altını çizdi ve Hollandaca olarak yanına *"mümkün değil"* diye yazdı. *"Yakın hava desteği sağlayan birlikler de dahil olmak üzere kuvvetleri koruma"* ile ilgili bir başka talimatın yanına da yine *"mümkün değil"* diye yazdı.²⁴¹

Karremans iki irtibat subayı ile, Hotel Fontana'daki restorana girer girmez odadan derin ve güçlü bir ses geldi. İri kıyım General *"NATO saldırılarını emreden siz misiniz? Askerlerimin sekizini öldürdünüz!"* dedi. Bosna Sırp Ordusu'nun komutanı Ratko Mladić, Karremans'ı azarlıyordu. *"Askerlerin Beni öldürmeye"*

²³⁹A.g.e., s. 172.

²⁴⁰A.g.e., s. 173.

²⁴¹A.g.e., s. 180.

çalıştı! Askerleriniz bana ateş etti! Görevinde başarısız oldun!" diye bağırdı. "Müslümanları hiçbir zaman silahsızlandırmadın!" dedi. Daha sonra ortam yumuşadı ve barış gücü askerlerine içecek verildi. Karremans ve Ratko Mladić'in şarap kadehleri tutarak yüz yüze durdukları o kötü şöhrete sahip sahnenin videosu da burada kaydedildi. Bosnalı Sırp komutanlar, uzun boylu, sıska Hollandalı Albay ile zaferlerini kutladılar. Ratko Mladić "İkinci görüşme için saat 23:30'da geri dönmeniz gerekecek. Mültecilerden bir temsilci ve opština (hükümet-belediye) temsilcisi getirin." dedi. Karremans, birliğe geri döndü. Bir süre uğraştıktan sonra, Srebrenica'da bulunan lisenin otuz iki yaşındaki müdürü Nesib Mandžić'e saat 21:30'da ulaştı. Mandžić tereddütlüydü. Sırp'lar yerel bir lider olduğuna karar verilerse kendisini tutuklayabilirlerdi. Karremans ve subayları, görüşmelerin Hollanda ve Müslümanların güvenliğinin tek yolu olduğunu, alternatif olmadığını söylediler. Mandžić bu riski almaya karar verdi.²⁴²

Yapılan görüşmede Mladić, Karremans'a ve mültecilerin temsilcisine, tüm Müslüman askerlerin teslim olmaları ve silahlarını Bosnalı Sırp Ordusu'na devretmeleri gerektiğini söyledi. *"Müslüman askerler için açık bir mesajım var,"* dedi Ratko Mladić. *"Hayatta kalma veya yok olma."* Ratko Mladić, ertesi gün sabah saat 10:00'a kadar bir ateşkesin yürürlüğe girmesini kabul etti, ancak bir uyarıda bulundu: *"Eğer Hava saldırılarını durdurmazlarsa, BM birliklerini ve mültecileri bombalayacağım. Bu, Hollandalılara ve mültecilere karşı misilleme olacak."* dedi. Sırp general, Bosnalı Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović'i de eleştirdi: *"Izetbegović'in birlikleri birçok Sırp sivili öldürdü,"* dedi. *"Ancak kadınlara ve çocuklara karşı askeri güç kullanmak istemiyorum"* diye açıklama yaptı Ratko Mladić. Karremans'a *"Bir sonraki toplantıya Naser Orić'i getirebilir misin"* diye sordu. Hollandalı Albay, Orić'in Nisan ayından beri kuşatma bölgesinde görülmediğini açıkladı. Ratko Mladić daha sonra Karremans'a yaralılara tıbbi tedavi sunmayı teklif etti, zarar görmeyeceklerini ve Cenevre Sözleşmelerine göre muamele göreceklerini söyledi. Ertesi sabah mültecilerden ve mümkünse kentten sivil ve askeri liderlerinden bir heyetle tekrar gelmesi istedi.²⁴³

HQ UNPROFOR /Saraybosna başlıklı faks evrakı 11 Temmuz saat 18:27'de 1291/95 referans numarası ile gelmiştir. Mesaj UNPROFOR'da görevli olan Fransız

²⁴²A.g.e., s. 181.

²⁴³A.g.e., s. 183.

General H.M. Gobilliard tarafından imzalanmış ve UNPROFOR /Tuzla ve Hollanda Birliği komuta heyetine gönderilmişti.

“Konu satırı: Srebrenica’da bulunan Hollanda Birliği ve mültecileri korumakla görevli olanlara verilen emirler.

Mesaj:

Srebrenica’daki yeni gelişen durumlara istinaden aşağıda belirtilen hususlar UNPROFOR’un savunma kuvvetleri Hollanda Birliği ve Srebrenica mülteci koruma gücü için emredilmiştir:

a. BSO Kuvvetleri ile ateş kes için irtibata geçilecektir. Silahların ya da herhangi bir askeri teçhizatın teslim edilmesi ya da pazarlık edilmesi söz konusu bile olamaz.

b. Kuvvetler Potočari kampında toplanacaktır. Sivillerin ve mültecilerin korunması için tüm tedbirler alınacaktır.

c. Her türlü sağlık önlemleri alınacak, yerel sağlık unsurlarından faydalanılacaktır.

ç. Tüm imkânlarla kuvvetler korunacak ve saldırılara karşılık verilecektir.(Bu ayrıca gerekli olduğu takdirde yakın hava desteğinin de kullanılmasını öngörmektedir.)

d. Medikal ve diğer yardım malzemelerinin alınması için hazır olunacak ve koordinasyon kurulacaktır.”

Gobilliard, Hollanda Birliğinin tüm mültecileri üsse aldığını düşünmektedir. Tüm Hollanda Birliği kuvvetlerinin üs içerisinde toplanmasını ve korumaları altında olan mültecilerin korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını emretmektedir.²⁴⁴

Buradan Hollanda Birliğinin, Saraybosna’yı, mültecilerin büyük çoğunluğunun kampın dışında olduğu ve çok küçük bir azınlığın kampta olduğu konusunda bilgilendirmediği görülmektedir. Tüm bunlar dikkate alınmaksızın asıl önemli olan nokta Karremans’a söylenen şey mültecileri Sırp güçlerine teslim etmemesi ve onları korumasıdır.

²⁴⁴Nuhanović, a.g.e., s. 341.

3.66. Paragrafta belirtildiği üzere Hollanda Taburu, yeteri kadar su, tuvalet ve yiyecek maddesi olmadığı bahanesini ortaya atarak kampın içerisinde olanların dahi “bir insanlık felaketi ile karşı karşıya” olduklarını belirtmektedirler.²⁴⁵

Burası bu raporun en önemli bölümlerindedir. Mülteciler, Potočari’ye yiyecek ve Hollanda Birliğinin yapacağı herhangi bir yemek servisinden faydalanmak için gelmemişlerdi. Onlar hayatta kalabilmek için her türlü kötü şartta yiyeceksiz, susuz olarak sadece üssün içinde kalabilmek niyetindeydiler. Oraya gelen hiç kimse Hollandalılardan, ne yiyecek nede başka bir şey istememişlerdi.

Ratko Mladić, Boşnak güçlerinin direnişe devam etme ve NATO’nun UNPROFOR tarafından çağırılma ihtimalinden dolayı tedirgindi. Ertesi günün nasıl gelişeceğinden yeterli istihbarat eksikliğinden dolayı emin değildi. Kararını verebilmek için bazı faktörleri değerlendirmek zorundaydı. Değerlendirmelerine etkileyen iki temel faktör vardı. Bunlar: Bölgede bulunan Boşnak kuvvetlerinin tahmin edilemeyen hareketleri ve NATO hava saldırısı olma ihtimali. Ratko Mladić için üzerinde kafa yorması gereken diğer bir faktör ise “Zaman”dı. Durumun günlerce uzaması Onun işine gelmiyordu.²⁴⁶ Amacı şuydu: Karremans’ı korkutmak ve bu yolla UNPROFOR’un tekrar NATO kuvvetlerini desteğe çağırmasını engellemek. Sonrasında ise Boşnak güçlerini temsilciler aracılığıyla ikna ederek onları kuşatmak ve silahlarını bırakmalarını sağlamak. Böylece daha fazla kayıp vermemin önüne geçerek hile ile Boşnakları yok edip bölgeyi işgal edebilir ve hedefine ulaşabilirdi. Bu sebepten dolayı Ratko Mladić Potočari’de toplanan mültecilerle herhangi bir pazarlığın peşinde değildi. Çünkü onlar Onun için bir tehdit unsuru değillerdi. Bundan dolayı O, Karremans’a, UNPROFOR için araç temin ederek Potočari’den mültecileri tahliye etmeyi teklif etmişti.²⁴⁷

Ratko Mladić, yerel temsilcilerden oluşan bir heyetle toplantı yaptı. Amila Omanović, Ibro Nuhanović ve Nesib Mandžić, Boşnakları temsilen toplantıya katılmışlardı. Toplantıda konuşulanlar David Rohde’nin kitabında şu şekilde anlatılmaktadır:

²⁴⁵A.g.e., s. 349.

²⁴⁶A.g.e., s. 351.

²⁴⁷A.g.e., s. 352.

“Ratko Mladić temsilcilerden Amila'ya ‘Kocana söyle silahını bırakırsa, serbestçe gidebilir.’ dedi. Amila ‘Kocam hiçbir zaman asker olmamıştır ve savaş boyunca herhangi bir silah taşımamıştır.’ dedi. Askeri ve sivil kıyafetler giymiş yarım düzine Sırp, uzun bir masa etrafında toplanmıştı. Mandžić, önceki geceye oranla daha fazla Sırp yetkilisi ve subayının bulunduğunu fark etti. ‘Sakın korkmayın, sadece oturun. Her şey yoluna girecek. Bir anlaşmaya varmak için buradayız.’ dedi Ratko Mladić. ‘Kimsenin kılına zarar gelmeyecek. Nereye taşınmak istediğinizi seçebilirsiniz.’ dedi. Üç Müslüman müzakereci, Albay Karremans ve Hollandalı subaylar, Sırpların karşısında oturmaktaydılar. Masanın en başında Mladić oturmaktaydı. Video kamerası ile olayın her anı kayıt altına alınmaktaydılar. O ise tamamen anın tadını çıkarıyordu.

Çevresindeki adamları, yerel Sırp Ordu Komutanlarını ve sivil görevlileri tanıttı. Son olarak, Amila Omanović, Ibro Nuhanović ve Nesib Mandžić kendilerini tanıttılar. Konuşma zamanı gelmişti. Amila bir an tereddüt etti ve sonra titrek bir sesle öne çıktı. ‘Binlerce kadın ve binlerce çocuk adına yardım istemek için buradayım. Çünkü bütün bu insanlar çaresizdir. Onlar korkuyorlar. Yardıma ihtiyaçları var. Kadınlar ve çocuklar son üç yıldır bölgede olanlardan sorumlu değildir. Hepimiz sivil insanlarız. Aramızda asker ya da siyasetçi yok.’ dedi. Daha sonra Ibro Nuhanović kendisini tanıttı. ‘Lütfen mültecileri suçlamayın. Birçok şeye ihtiyacımız var. İlaç, yiyecek, su ve diğer malzemelere ihtiyacımız var. Biz ve Hollandalılar, bu toplantının belirli noktalarını konuşmak için dün gece Boşnak hükümetinden biriyle görüşemedik. Herhangi bir talimata sahip değiliz.’ dedi. Daha sonra Ratko Mladić konuşmaya başladı. ‘1992’de Naser Orić’in askerleri Srebrenica çevresindeki köylerde birçok kişiye saldırdı. Birçok Sırp askeri, ailesi ve sivili öldürdüler. O köyleri harap ettiler. 1993 yılında güvenli bölgeler kurulur kurulmaz, Srebrenica halkının kaderi Sırpların eline geçti. Buraların kaderi yine Sırpların elinde. Saraybosna ya da BM’in yardım etmesi için artık çok geç. Son üç yılda çok fazla sefalet yaşandı. Bölgedeki Müslüman askerler gıda, intikam ve terör baskınlarında birçok kişiyi öldürdüler. Şu anki durum büyük bir başarı ancak burada, Drina’daki köylerde büyük kayıplar yaşadık.’ dedi. Amila’nın savaş öncesinden okul arkadaşı olan Miroslav Deronjić konuşmaya başladı: ‘Ailemden on yedi kişinin öldüğünü biliyor musun? Bunun için intikam alacağım. Sorumlu olan her kim ödeyecek.’ dedi. Bir bakışla Ratko Mladić Onu susturdu. General edasıyla konuşmasına devam etti. ‘Mültecilere yardım etmeye hazırım, ancak yerel sivil ve askeri liderlerin yardımına ihtiyacım var. Srebrenica’da kalmak isteyen herkes kalabilir veya Sırbistan’a, Tuzla çevresindeki

*Müslüman topraklara hatta yabancı ülkelere tahliye edilebilirler' dedi.*²⁴⁸

Burada Mladić'in kullandığı ifade aslında olan biten tüm gerçeği ortaya koymaktadır: "1993 yılında güvenli bölgeler kurulur kurulmaz, Srebrenica halkının kaderi Sırpların eline geçti". Doğru bir ifadedir çünkü Naser Orić liderliğinde yerel kuvvetler Sırpları kasabaya sokmamışlardı ve eğer BM müdahalesi olmasaydı belki de binlerce insan hayatta kalacaktı, en azından ölenler işkence ve boğazları kesilerek değil, savaşarak öleceklerdi.

'Müslüman askerlerin bir seçimi var: hayatta kalmak ya da yok olmak. Suçlu olanlar bunun bedelini ödeyecekler. Her kim silahlarını bırakırsa dokunulmayacak. Savaş durdurulmalı. Saldırı devam ettiği sürece mültecilere yardım edemem. Müslüman askerler silahlarını UNPROFOR'un huzurunda bile teslim edebilirler. Ben de tahliyeye yardım etme niyetindeyim.' dedi. *'Hayat Srebrenica çevresinde çok iyiydi. Ben eski durumuna yani 1992'den önceki güzel hayata tekrar dönmek istiyorum, 1992 ve 1993'te yaşananları sevmiyorum. Ben profesyonel bir askerim. Sivilleri ya da askerleri öldürmekten hiç zevk almıyorum. Size yardım edeceğim. Tahliye esnasında size en iyi nasıl yardımcı olabileceğimizi düşünmelisiniz. Temel ihtiyaçlarınız neler? Mültecilerin yiyecek, su ve ilaç açısından ne ihtiyaçları var, kaç mülteci var?'* dedi. Mandžić *'Yirmi beş bin kişi kadar. Mültecilerin çoğu Tuzla'ya gitmek ve aileleri ile birlikte olmak istiyor.'* dedi. Mladić, Karremans'a döndü ve *'Tahliye için dizel yakıtı ihtiyacım olacak.'* dedi. Beş ay boyunca, BM'nin dizel yakıt sevkiyatı için çıkarılan konvoylarına askerleri tarafından izin verilmeyen Ratko Mladić, elbette Hollandalıların ne kadar yakıt olduğunu biliyordu. Karremans, *'Sana verecek hiç mazotum yok.'* dedi. Ardından Ratko Mladić *'Askerler tahliye sırasında eskort sağlayacaklar.'* dedi. Karremans, *'Tahliye olacak olursa, taburum eskortluk yapmalıdır. Her araca bir Hollandalı asker koyabilirim.'* dedi.²⁴⁹

IKV NGO'su olarak görev yapan Mient Jan Faber'in kaleme aldığı raporlara göre Karremans, UNPROFOR ve Hollandalı otoritelerin, UNPROFOR kamyon ve otobüslerini göndermeyerek yaptıkları büyük hata, aslında en önemli noktaydı.

Buluşmada Ratko Mladić'in taleplerine işaret eden Hollanda Birliği bilgilendirme raporları 3.67. paragrafta bakıldığında şunlar göze çarpmaktadır: Kladanj'a yapılacak olan tahliye 12 Temmuz saat 13:00'da başlayacaktı. Tabur komutanı Hollandalıların eskort görevi yapmaları konusunda ısrar etmişti. Grup,

²⁴⁸Bkz. Rohde, a.g.e., s. 190.

²⁴⁹A.g.e., s. 191.

yaralılarından, hasta ve zayıflardan, kadın ve çocuklardan ve diğerlerinden teşkil edildi. Sağlıklı olan erkeklerin savaş suçları ile ilgilerinin olup olmadığı araştırılacaktı. Tabur komutanı, sorgulama fayda sağlamayacağı için karşı çıktı. Mültecilerin taşınması için dizel yakıt sağlanacaktı.(O dönemde Hollandalılarda dizel yakıt yoktu. BSO “*ödünc*” verecekti.)²⁵⁰

Mient Jan Faber tarafından yazılan IKV raporları, Ratko Mladić ile otobüs ve kamyon temin etmekte görevlendirilen General Živanović (BSO Drina kuvvetleri komutanı) arasında geçen konuşmaları içermektedir. Bu konuşmalar Lahey Mahkemesinde görülen Kristić davasında savcı Buttler tarafından analiz edilmiştir. Bu dokümanlara göre Ratko Mladić otobüslerin 12 Temmuz saat 07:35'e kadar toplanması için emir vermemiştir.²⁵¹ O akşam UNPROFOR Bosna'dan ve Hırvatistan'dan boş otobüs ve kamyon konvoyu göndermeyerek Potočari'deki insanları oradan güvenli bir şekilde tahliye etmek adına çok büyük bir fırsatı kaçırmıştı. Belki bu konvoyla uluslararası komite, Kızıllaç, gazeteciler ve benzeri görevliler bölgeye gelebilirlerdi. Yine Mladić'in böyle bir şey yapmasında iki maksat olabilir: Birincisi, Sırlar her ne kadar erkekleri katletseler de, bu topraklarda kalan Müslümanlar bir şekilde tekrar güçlenip onlar için tehdit oluşturabilirlerdi. Mladić, savaş alanından sivilleri tahliye etme adı altında aslında etnik temizlik yapmış oluyordu ki bunda da başarılı oldu. Sırlar, hem erkekleri katlettiler hem de onların geride kalan ailelerini buralardan sürdüler. Ve tüm bunlar BM bayrağı altında oldu. İkncisi, Mladić burada bulunan tüm erkekleri katletmek istiyordu. Ama taşıma işlemini BM araçları yapacak olsaydı erkekler ve kadınları ayırma konusunda bu kadar rahat davranamayabilirdi. Kadınlarla beraber erkekler de taşınabilirdi. Bu yüzden kendisi yapmak istedi. Oysa boşuna endişelenmişti, çünkü UNPROFOR, eğer siviller BM araçlarıyla taşınmış olsalardı bile Sırlara aynı şekilde sivilleri ayırıştırma konusunda yardımcı olurlardı. Zaten kadın ve erkeklerin ayırıştırılmalarında Hollandalıların aktif rol aldığı açıkça görülmektedir.

Sonraki iki gün boyunca BM'nin böyle bir girişim içinde bulunmasını hiçbir anlamı yoktu. Zaten Ratko Mladić, tahliye işini kendi kontrolünde ve kendi araçları ile yapmıştı. Eğer böyle bir konvoy faaliyeti iki gün boyunca icra edilmiş olsaydı büyük miktarda insanın hayatı kurtarılabilirdi.

²⁵⁰Nuhanović, a.g.e., s. 353.

²⁵¹A.g.e., s. 353.

Karremans sonraki birkaç gün içinde ortada görünmedi, onu bir daha kimse görmemişti. Franken yeni gelişen durumla ilgili sorumlu Hollanda Birliği subayının artık kendisi olduğunu beyan etti. Sonra Nesib ve Ibro'ya bu andan itibaren Potoćari'deki mültecilerin tahliyesi amacıyla yeni planın hazırlanmasından kendilerinin sorumlu olduğunu beyan etti ve önlerinde duran masanın üzerine not defteri ve kalem koydu. Onlardan tahliye için en iyi çözümü bulmalarını istedi.²⁵²

Mladić, kuşatma içinde bulunan bu insanlara ultiatom verebilmek için, temsilci olarak tüm bölgeyi temsil edebilecek sivil ve askeri temsilcilerin Karremans tarafından toplantıya getirilmesini istemişti. Bunun yerine Mladić üç sıradan insanla toplantı yapmak zorunda kalmıştı. Ibro, Nesib ve Amila her ne kadar sivil ve askeri otoriteyi temsil etmese de Potoćari'deki mültecilerin kendine özgü delegeleri olmuşlardı. Mladić delegelere kim her nereye gitmek isterse gidebileceği konusunda söz vermişti. Ayrıca kalmak isteyenlerde kalabilecekti. Delegelere ne yapmak istediklerine kendilerinin karar vermeleri gerektiğini, UNPROFOR'unda buna yardımcı olacağını belirtti. Onlar endişelenmişti.²⁵³

Hasan Nuhanović, eserinde gelişen olaylarla ilgili olarak şöyle devam etmektedir:

“Mladić her kim nereye gitmek isterse gidebileceğini söylemişti, ancak devamında erkeklerin sorgulanacağını ve savaş suçluları listesinden kontrol edileceklerini de söylemişti. Ben, Ibro ve Nesib ile bunun Potoćari'deki erkekler ve çocuklar için ne anlama gelebileceğini tartıştık. Biz politik olarak veya savunma bölgesine aktif olarak görev almış herhangi birimin Potoćari'ye gelmemiş olacağını değerlendirdik. Ancak yine de gelenler varsa onların dağlara doğru gitmeleri gerektiğini düşündük. Politik ya da askeri olarak herhangi bir şeye karışmayan binlerce genç erkekte dağlara doğru gitmeye karar verdiler. Çünkü UNPROFOR'a güvenmiyorlardı. Biz ayrıca geçmişteki faaliyetlerine bakmadan Sırpların eline geçen tüm erkeklerin götürülüp bir yerlerde öldürülebileceğini biliyorduk. Savaş suçluları ile ilgili liste hikâyesi Mladić ve adamları için olabildiğince erkeği yakalamak için bir bahaneydi. Tüm bunların ışığında 25 dk. kadar konuştuktan sonra Nesib ve babam Ibro aşağıdaki planı Franken'in önüne koydular:

²⁵²A.g.e., s. 374.

²⁵³A.g.e., s. 374.

a. Hollanda Taburu hızlı bir şekilde üstlerine, tüm dünyaya ve medya gruplarına burada neler olduğunu, Mladić'in taleplerini, özellikle tahliye esnasında erkeklere yapılması planlanan sorgulamanın arkasında ne olduğunu anlatmalıdır. (Orada bulunan tüm görgü tanıkları o gün Mladić'in 16-65 yaş arasındaki tüm erkeklerin sorgudan geçeceğini söylediğine tanık olmuşlardır.)

b. Uluslararası organizasyonların sahip oldukları tüm kamyon ve otobüsler mültecileri taşımak amacıyla Potočari'ye doğru yola çıkmalıdır.

c. Araçlar Potočari'ye ulaştıklarında tahliye şu şekilde organize edilmelidir: her otobüs ya da kamyonunda %90 oranında kadın ve çocuk, %10 oranında erkek olmalı ve en az bir ya da iki Hollanda Taburu askeri gidecekleri bölgeye ulaşana kadar refakat etmelidir.²⁵⁴

Babam ve Nesib, Franken'e yetişkin ve genç erkeklerin, kadın ve çocuklardan daha çok tehlike altında olduklarını, bunun için onları korumak adına bir şey yapılması gerektiğini belirttiler. Bu yüzden Franken'den, eğer tahliye gerçekleşirse, tüm gücüyle yetişkin ve genç erkeklerin, kadın ve çocuklar ile araçlara binmelerinin temin edilmesini ve her aracın UNPROFOR eskortu ile hareket etmesinin sağlanmasını istediler. Onlar Sırp askerlerinin otobüslere ve kamyonlara binerek ellerindeki listede ne yazıldığını çok önemsemeden, liste doğrultusunda sorgulama yapabilecekleri ve bazı erkekleri alabilecekleri riskinin mutlaka olduğunu ancak bir grup erkeğin kurtulma şansının bulunduğu konusunda hem fikirdiler. Onlar Sırpların bir grup erkeği alabileceğini, ancak Potočari'deki toplam insan sayısıyla kıyaslanınca bunun çok küçük miktarda olabileceğini değerlendirmişlerdi. Franken ve iki temsilci, eğer Sırpların elinde yazılı bir liste varsa, onların bu listede ismi olanları mutlaka alacaklarını hesap etmeleri gerektiği konusunda hemfikirdiler. Doğal olarak Sırplar hiç bir sebep olmadan herkesi listeye eklediler. Ancak Onlar bu isimlerin gerçekten Potočari'de olup olmadıklarını bilmiyorlardı (Bu isim listesi aslında 2000 kişi idi). Dolayısıyla Potočari'de onları toplama imkânları yoktu. Sadece bazıları tesadüfen denk gelebilirdi. Şu daha sonra görüldü ki, Franken her ne kadar Sırplara kampta bulunanların listesinin verilmesine karşı olsa da günün sonunda fark eden bir şey olmadı, çünkü Sırplar tüm yetişkin ve genç erkekleri aldılar. Biraz sonra Ben ana kapı tarafından bir gürültü duydum, toplantıdan çıktım ve ana kapıya yöneldim. Orada yerel dilde talimat veren Sırp askerleri ile

²⁵⁴A.g.e., s. 375.

otobüsleri gördüm. Bir grup kadın ve çocuk otobüslere gidiyordu. Ben hemen toplantı odasına döndüm. Nesib ve Babama hiçbir şeyin planlandığı gibi olmayacağını, Sırların kendi otobüsleriyle tahliyeye başladıklarını, bunun acil bir durum olduğunu belirttim.²⁵⁵

Nesib ve Babam olanlarla ilgili olarak Franken'den açıklama istediler. Dışarı çıkmasını ve talepleri yerine getirilene kadar tahliyeyi durdurmasını istediler. Biz burada şunu anladık, diğer Hollanda Taburu personeli gibi Franken'de acil bir tahliye istiyordu. Gerekçe olarak kendisi kadın ve çocukların mümkün olduğu kadar çabuk güvenli bölgelere taşınması gerektiğini belirtiyordu. Yetişkin ve genç erkekler feda ediliyordu. Sırlar Potočari'de toplu bulunan erkeklere her ne kadar onları öldürecekleri açık olsa da zarar vermeyecekmiş gibi davranıyorlardı. Eğer orada bir şey yapacak olurlarsa katledilen yığınları taşımaları mümkün olmayacaktı. O yüzden herkesi orada öldüremezlerdi.²⁵⁶

UNPROFOR personeli, Sırların Potočari ve Kladanj arasında kalan bölgeyi tamamen kontrol ettiklerini gayet iyi biliyorlardı. Diğer bir deyişle, otobüslerin gitmesi gereken rota Bratunac-Konjević-Polje-Nova Kasaba-Midići-Vlasenica-Tisca ve Luce idi. Bu bölgeler Bosna savaşında Sırların Boşnaklara yaptıkları mezalimlerle adı çıkmış yerlerdi. Herhangi bir insan, otobüslere kadın ve çocuklarla beraber bindirilmiş olan erkekler için Sırların yol boyunca her türlü fırsatı kollayacağı ve onları araçlardan indireceği sonucunu çıkarabilirdi. Ayrıca önemli miktarda kadın da öldürülmüştü. BH bölgesine ulaşabilen kadınlar, Franken onları kurtardığı için değil Mladić onları öldürmek istemediği için bölgeye ulaşmışlardı.²⁵⁷

“Franken durumu kontrol etmek maksadıyla dışarı çıkmıştı. Yaklaşık 15 dakika sonra geri döndü. Orada Ratko Mladić ile görüştiğini, Mladić'in Ona artık kendisinin yetkili olduğunu söylediğinden bahsetti. Ayrıca artık Hollanda Birliğinin tahliyeyi durduramayacağını söyledi. Nesib ve Babam durumu protesto ederek acil tahliyenin durdurulmasını istediler, erkeklerin artık tehdit altında olduğunu belirttiler.”²⁵⁸

Yani artık Potočari'deki Hollanda Birliği yetkilileri, Mladić'e boyun eğmiş ve kısmen de olsa emri altına girmiş durumdaydılar. Ellerindeki iletişim araçlarıyla tüm dünyayla irtibata geçerek neler olduğunu aktarabilirlerdi. Sorgulanması gereken

²⁵⁵A.g.e., s. 376.

²⁵⁶A.g.e., s. 377.

²⁵⁷A.g.e., s. 378.

²⁵⁸A.g.e., s. 379.

gerçeklerden biri de Hollanda Birliğinin bunu yapamamış olmasıydı. Hollanda Birliğinin kullandığı tek iletişim aracı dünyanın geri kalanını bilgilendirmek amacıyla Karremans'ın mektup şeklinde hazırladığı resmi raporlardı ki bunlar da yetersizdi, çünkü raporlar gerçek resmi yansıtmıyordu, olan bitenler hakkında çok kısa bilgiler içeriyordu ve bunlar Hollanda Taburu personelinin kendilerine göre uyarlanmıştı.

“Nesib ve Babam, sürekli teklif yaptıkları Franken'in, onlarla konuşurken ne kadar kibirli davrandığını, onları dinlemek istemeyince duymazdan geldiğini ve toplantılardan her canı isteyince ayrıldığını görünce artık Onun taleplerini yerine getirmemeye başladılar. Franken emrini tekrarladı: 'Üs içerisinde bulunan 16-65 yaş arası tüm erkeklerin listesini yapın.' Nesib ve Babam Franken'in kadın ve çocuklar gibi silahsız ve sivil olan yetişkin ve genç erkek mültecilere ayrı davranmalarından hoşlanmadılar. Erkeklerle ilgili olarak listenin hazırlanması, sivil ve silahsız olan erkeklere karşı artık ayırım yapılacağı anlamına gelmekteydi. Franken Onları yatıştırmaya çalıştı ve 'Liste onları korumaya yardımcı olacak.' dedi. Ayrıca 'Listede ismi olanlar korunacak, çünkü herkes onların UNPROFOR koruması altında üs içerisinde olduğunu bilecek.' dedi. Nesib'in ve Babamın başka seçeneği kalmamıştı, her ne kadar listedekileri nasıl koruyacağı bilinmese de, Franken onlara başka seçenek bırakmıyordu.”²⁵⁹

Yetişkin ve genç erkeklerin isimlerini üs içerisinde hazırlayan personel toplantı odasına gelmiş ve Franken'e listeyi teslim etmişti. Franken, isimleri saydı ve imzaladı. Listeyi hazırlayan kişi Franken'e bütün erkeklerin isimlerini vermek istemediklerini belirtmişti. Hollanda Taburu bölgesinde 16-65 yaş arasında 239'dan fazla kişi vardı. Görgü tanıklarının ifadesine göre 500 kadarlardılar.²⁶⁰ Bilindiği kadarıyla bu listede ismi bulunan hiç kimse sağ olarak kurtulamadı. Franken, böyle bir liste hazırlayarak sadece Mladić'in emirlerine itaat etmişti. Onlara ne olacağı Onun için çok önemli değildi.

Akashi, BM'nin NATO'nun yakın hava desteği sağlamaması nedeniyle sorumlu tutulmasından dolayı endişe duyuyordu. *"Yakın hava desteğinin çok geç ve çok az olduğu yönünde eleştiriler vardı, ancak Hollandalılar güçlü bir savunma hattı kurmuşlardı. Bu takdir edilen bir durumdu. Hollanda Savunma Bakanı esir alınan askerlerine yönelik tehditler nedeniyle hava eylemlerinin askıya alınmasını*

²⁵⁹A.g.e., s. 381.

²⁶⁰A.g.e., s. 387.

istediğinden, başka seçeneğimiz kalmadı." dedi.²⁶¹ Oysa savaşın başından sonuna kadar sürekli dile getirilen konu barış gücü askerlerinin çok yetersiz olmalarıydı. Hatta Hollanda Birliği 450 kişilik hafif silahlarla donatılmış çok yetersiz ve güçsüz bir durumdaydı. Akashi'nin Hollandalıların güçlü bir savunma hattı kurduğu fikrine nasıl vardığı ciddi bir soru işaretidir.

Janvier, *"Yakın Hava Desteğini durdurmak için çok önemli bir askeri argüman var"* demişti. Ona göre hava kuvvetlerinin kullanılması uygun değildi çünkü *"Birimler birbirlerine çok yakın olduklarından yakın hava desteğine devam etmeniz imkânsız."* dedi. Akashi'nin özel asistanı John Almstrom *"İki tank hariç, saldırdığımızda kazançlı çıkabileceğimiz hedefler gördüğümüzü sanmıyorum. Hava kuvvetleri, piyadeye karşı etkili değil"* diyerek aynı düşüncüyü savundu. İngiliz NATO irtibat bürosunda görevli Hava Tuğgeneral Mike Rudd, söze girerek *"Amiral Smith ile konuştum. Tartışmak istemiyor. Yakın hava desteğinin neden bu kadar geciktiğini sürekli sordu. O yalnızca kendi sorduğunda uçakların gönderildiği söylüyor."* dedi ve şöyle devam etti: *"Eğer tartışacak olursak, yakın hava desteği çok geç kaldı, hedefler vardı ve işe yarayabilirdi"* dedi. Janvier, *"Bu yaklaşıma tamamen itiraz ediyorum"* dedi.²⁶² Janvier daha önceleri hava desteği için gerekli şartları oluşmadığı bahanesini öne sürmüştü, daha sonra ise birliklerin birbirine çok yakın oldukları gerekçesiyle hava saldırısı yapılamayacağını belirtmişti.

Zagreb toplantısında, Akashi kısmen Bosna Hükümetini suçladı. Akashi, *"BH Ordularının, birliklerinin ve teçhizatlarının 'Güvenli bölgelerde' bulduklarını ve buralardan saldırılar düzenlediğini hatırlamalıyız. Sırları provoke eden budur."* dedi. Toplantılarda hemen hemen hiç konuşmayan Akashi'nin yardımcı Tomiko Ichikawa, kendisine itiraz etti. Bosna Hükümetinin, BM'nin onları savunması halinde güvenli bölgeleri askerden arındırılacağına söz verdiğini belirtti. Zagreb'in Mayıs ayında Güvenlik Konseyi'ne sunduğu görev hakkındaki altı aylık raporda, herkesin bildiği gibi her ne kadar tam olarak sonuç alınmadıysa da Srebrenica'nın silahtan arındırılmasının örnek bir model olduğu belirtilmişti. Tomiko Ichikawa *"Srebrenica'nın çok güçlü bir sembolik değeri var. Uluslararası toplumdan çok ciddi bir tepki alacağız"* diyerek Akashi'yi ikaz etmişti. Akashi ise, *"Hollandalıların bazı mültecileri beslerken TV görüntüleri olsaydı elimizde bu bize biraz yardımcı olurdu."*

²⁶¹Rohde, a.g.e., s. 196.

²⁶²A.g.e., s. 197.

dedi.²⁶³ Yani Akashi aslında mültecilere yardım etmek yerine, uluslararası kamuoyuna mültecilere yardım edildiği izlenimi vermenin yollarını aramaktaydı. Onun için mültecilerin ne durumda olduğunun, erkeklerin öldürülmelerinin, kadınların toplu tecavüzlere uğramalarının önemi yoktu. Kıdemli bir BM bürokrati olarak Onun tek derdi uluslararası kamuoyunun olaylara vereceği tepkiydi.

Karremans, sabahın erken saatlerinde Salı gecesi toplantıda görüşülen konuları açıklayan bir rapor hazırladı. Karremans, Sırp'ların üssün hemen önüne "*İki tank, üç ÇNRA ve bir adet otomatik silah*" yerleştirdiği belirtti ve : "*Ben daha fazla: Bu insanları savunamıyorum, kendi taburumu savunamıyorum. En üst düzeyde müzakereler tek çıkış yolu.*" diye yazdı.²⁶⁴ Oysa iki gün önce herhangi bir hedef tespit edilemediğinden hava saldırısı talebinde bulunamayacaklarını yerel temsilcilere bildirmişti.

Sivillere ait küçük bir kamyonun yanı sıra birkaç cip ve araba ayarlandı. Kamyon en arkaya yerleştirildi, bir televizyon kamerası da arabalardan birine yerleştirildi. Sırp askerler halka ekmek fırlatıyor ve TV ekibi de bu sahneyi videoya çekiyordu. Kamyon durdu. Müslümanlar bir somun ekmeği yakalamak için çırpınırken, askerler kameralar için gülümsüyor, bir taraftan "*Kirli domuzlar*" diye mırıldanıyorlardı.²⁶⁵

Sırp general, Hollandalılara doğru yürürken mülteci kalabalığı da arkasından devam etti. Etrafında bir Sırp tercümanı ve silahlı muhafızlar vardı. "*Komutanınız kimdir?*" diye sordu Ratko Mladić BM tercümanlarına. "*Ben*" diye yanıtladı Koster. İrtibat subayı henüz gelmemişti. Koster ve Ratko Mladić birbirleriyle tanıştılar. "*Neler oluyor?*" diye sordu Koster. "*Ne yapmak istiyorsunuz?*" "*Halkla konuşmak istiyorum,*" dedi Ratko Mladić. "*Önce Albay Karremans'la konuşmanız gerekiyor,*" dedi Koster. "*Bunu yapmayacağım. Ben halkla konuşacağım.*" dedi Ratko Mladić. Koster'i geçti ve kalabalığa doğru yöneldi. Korumaları, tercümanı ve Sırp TV kamerası ekibi Onu takip etti. "*Sen Albay Karremans'la konuşmak zorundasın,*" diyerek generali ikaz etti Koster. "*Burada sorumluluk Bende*" diye mırıldandı Ratko Mladić. "*Hiçbir şey yapmak zorunda değilim.*" Ratko Mladić, kırmızı-beyaz kurdele çizgisinden geçti. Müslümanların olduğu kalabalığı geride bırakarak Hollanda Üssü

²⁶³A.g.e., s. 197.

²⁶⁴A.g.e., s. 198.

²⁶⁵A.g.e., s. 205.

duvarlarına ulaştı. Kötü şöhretli komutanı gören mülteciler, donup kalmıştı. *"Korkmaya gerek yok."* diye bağırdı Ratko Mladić ve gülümsedi. *"Güvenli bir yere götürüleceksiniz. Sırp lar tarafından yapılacak herhangi bir düşmanca eylemden sakın korkmayın."* dedi. Kameralar kaydettiğinde, askerler çocuklara çikolata ve şeker veriyorlardı. Ratko Mladić, sevecen büyükbabayı oynuyordu. *"Kimse zarar görmeyecek, kimse zarar görmeyecek."* diye Müslüman bir çocuğun başını okşayarak tekrarladı, *"Korkacak bir şey yok. Hepiniz tahliye edileceksiniz."* diyordu. *"Teşekkürler"* dedi şaşkın mülteciler. Ratko Mladić kalabalığın dışına çıktı. Otobüsler ve kamyonlar mültecileri taşımaya başladılar (**Resim-8** 13 Temmuz 1995'te Mültecileri Taşımak İçin Gelen Sırp Taşıtları). Koster, Binbaşı Franken'e telsizden durumu anlattı ve yine telsizden kendisine Ratko Mladić ile tekrar görüşmesi söylendi. *"Albay Karremans ile konuşmaya gitmelisin,"* diye tekrarladı Koster. *"Rütbeniz nedir?"* diye sordu Ratko Mladić. *"Teğmen,"* dedi Koster. Ratko Mladić gülümsedi. Eğleniyor gibi görünüyordu. *"Elinizden geleni yaptınız,"* dedi patron edalı bir ses tonuyla. *"Burada sorumluluk Bende. Neler olacağına Ben karar vereceğim. Planlarım var ve bunları gerçekleştireceğim. İşbirliği yaparsanız, sizin için en iyisi olur."* dedi. *"Herhangi bir şekilde işbirliği yapmayacağız"* dedi Koster. *"Bizim iznimiz olmadan insanları oradan alamazsınız. Ne yapacaksınız?"* diye sordu Koster. *"Mültecileri daha iyi bir yere götüreceğiz."* dedi Ratko Mladić sinir bozucu bir sesle. *"Hiçbir şey bizi durdurmaz"* dedi General ve yanındakiler ile uzaklaştı. Koster Onu takip etmeyi denedi, ancak Ratko Mladić'nin korumalarından biri Onu bir kenara itti. Koster geri çekildi.²⁶⁶

Elli kadar silahlı Sırp askeri ve çoğunluğu silahsız olan otuz kadar barış gücü askeri vardı kampın girişinde. Binbaşı Franken'den tekrar telsiz çağrısı geldi ve kesinlikle işbirliği yapmaması emredildi. Ayrıca otobüs ve kamyonların her birine adam koyması söylendi. Koster, otobüslere binmek için birkaç asker gönderdi. Hızla geri döndüler ve Sırp lar tarafından araçlara binmekten alıkonduklarını söylediler. Müslüman erkeklerin bazıları biraz direnç gösterirken bazıları hiç direnç göstermedi. Koster'i derin bir depresyon hali kapladı. Hollandalıların koruması gereken insanları Sırp lar tutukluyor ve sürgün ediyorlardı.²⁶⁷ Böyle bir savaş ortamında ise barış gücü

²⁶⁶A.g.e., s. 206.

²⁶⁷A.g.e., s. 207.

askerlerinin silahsız vaziyette görev yapmaları ise olabilecek en garip durumdu. Belki de kendilerini hiçbir şekilde tehdit altında görmüyorlardı.

Diğer taraftan Karremans ishal rahatsızlığı ile uğraşırken, Hollanda üssü içinde bulunan Müslüman temsilciler Nesib Mandzić ve Ibro Nuhanović, komutayı alan Franken ile görüşüp erkeklerin ayrıştırılmasından dolayı müdahale etmesini istediler ancak Franken yapabileceğinin en iyisini yaptığını, kontrolün artık Sırlara geçtiğini söyledi.²⁶⁸ Yani Hollandalılar artık Sırlara teslim olmuşlardı. Fakat bu durum net olarak BM komuta kademesine bildirilmemişti.

İki temsilci BM uydu telefonundan ümitsiz bir şekilde Bosna Hükümetinden birileri ile irtibata geçmeye çalıştılar. Yarım saat sonra Bosna Başbakanı Haris Silajdzic'e ofisinden ulaştılar. Mandzić Sırların otobüs ve kamyonlar ile geldiğini ve sivilleri götürdüklerini anlattı. Erkek ve kadınlar ayrıştırılıyordu ve bölgede Hollandalıların hiçbir kontrolü kalmamıştı. Silajdzic Mandzić'e, Bosna Hükümeti'nin BM ilişkileri bakanı olan ve o anda kendi ofisinde bulunan Hasan Muratović ile konuşmasını söyledi. *"Orada kalın. Otobüslere binmeyin"* dedi Muratović. *"Otobüslere binerseniz eğer korkunç şeyler olur. İnsanları durdurun."* dedi. Mandzić, *"İmkânsız"* dedi. *"Tam bir panik var. Ratko Mladić ve askerleri BM üssüne girdi. Mültecilerin arasındalar. İngiltere ve Fransa, Ratko Mladić'in birliklerine Srebrenica'dan çıkmak için bir ültimatoma verme konusunda anlaşılacak aksi halde hava kuvvetleri saldırıya geçecektir."* dedi Muratović. Mandzić telefonu kapattı ve Ibro Nuhanović'le konuşmaya başladı. Mandzić en kötü durumun gerçekleşmesinden korkuyordu. Ayrıca Srebrenica'ya uçakların gelmeyeceğini de biliyordu.²⁶⁹

O esnada mültecilerin arasında bulunan teğmen Duijn inisiyatifi ele alıp bir Sırp yetkiliye neler olup bittiğini sordu. Sırp askeri, *"İki seçeneğimiz var"* dedi. *"Müslümanlar gidiyorlar. İki yüz otobüs 20 dakika içinde burada olacak. Hollandalılar, taşımaya yardım edebilir veya biz taşıma işini kendi bildiğimiz gibi yaparız."* diye cevap verdi.²⁷⁰

Kalabalığın Sırp askerlerinin yanına gelmesiyle birlikte Müslüman erkekler ailelerinden ayrıştırıldılar ve yoldan yaklaşık yirmi metre uzakta bulunan küçük bir

²⁶⁸A.g.e., s. 209.

²⁶⁹A.g.e., s. 210.

²⁷⁰A.g.e., s. 211.

eve yönlendirildiler. Van Duijn Sırp'lardan birine "O adamlarla ne yapacaksınız ?" diye sordu. "Onları sorgudan geçireceğiz ve savaş suçlusu olup olmadıklarına bakacağız. Savaş suçlularının isim listesi var." dedi. Van Duijn bunu merkezdeki harekât merkezine bildirdi. Harekât merkezindeki memur, "Adamları evde görebiliyor musun?" diye sordu. Van Duijn "Onları sürekli görebiliyorum," dedi. "Bunu Binbaşı Franken'e bildiririm," dedi yetkili. Muhtemelen götürülen erkeklerin tamamı burada infaz edilmişti.²⁷¹

Sırbistan'ın başkenti Belgrad'ta bulunan ABD'li maslahatgüzar Rudolf Perina Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević'i ziyaret etti. Birleşik Devletler, Bosnalı Sırp subayların maaşlarını ödeyen ve onların silahlarını temin eden Milošević'in Ratko Mladić ve birliklerini dizginleyebileceğini ümit etmekteydi.²⁷²

Diğer taraftan konvoyu eskortluk yapma olayı kaotikti. Egbers ve bir çavuş ciplerini birkaç günlük yiyecek ve su ile doldurmuşlardı. Binbaşı Franken'den gelen emirler, nereye giderlerse gitsinler otobüsleri takip etmeleri yönündeydi. Konvoy Sırp topraklarından hızla geçerken, Hollandalılar telsizden gittikleri yönü ve gördükleri nehirleri ve dağları anlattılar. Potočari'de harekât merkezine dönen Hollandalı subaylar, konvoyun Bosna doğusundaki rotasını haritalarından çizmeye çalıştılar. Egbers'e verilen emirler, kadınlara ve çocuklara hiçbir şey olmadığından emin olmak içindi. Fakat Sırp'lar insanları incitmeye başladığında Hollandalılar'ın ne yapacakları belli değildi. Egbers silahsızdı ve barışı koruma görevlilerine verilen emirler "Durumun tehlikeye girmesi durumunda yapabileceğinin en iyisi olduğunu düşündüklerini yapmak" şeklindeydi.²⁷³ Yani Hollandalı askerler kendilerine herhangi bir şey olmayacağından o kadar emindi ki, savaş ortamında intikal ederken bile silah taşımamaktaydılar. Çünkü bu aslında onların savaşı değildi.

Tişća'da tahliyeden sorumlu bir Sırp, kadınlar otobüslerden inerken: "Tamam, özgürlüğüne yürüebilirsiniz." dedi. Bitkin ve yorgun Müslüman kadınlar, dört mil boyunca Müslüman bir belde olan Kladanj'a yürümek zorunda kaldılar. Öncü cipe binen Yüzbaşı Voerman ilk mülteci grubuyla birlikte Müslümanların merkezi Bosna'ya geçti. Voerman güvenli bir şekilde Bosna'nın merkezine ulaştı, o orada kaldı. Müslümanların olduğu tarafta, Bosnalı hükümet askerleri ve Pakistanlı BM

²⁷¹A.g.e., s. 212.

²⁷²A.g.e., s. 212.

²⁷³A.g.e., s. 213.

barış gücü askerleri, travma geçirmiş kadınlara ve çocuklara yiyecek ve su verdiler. Mülteciler daha sonra Müslümanların önderliğindeki hükümet tarafından Tuzla'daki BM Kuzeydoğu Sektörü karargâhının kapısına, daha önceleri havaalanı olarak kullanılan bölgeye otobüslerle taşındılar. Binlerce mülteci, BM karargâhının kapısının önünde kümelenmişti. Yavaş yavaş BM Yüksek Mülteci Komiseri ve diğer yardım grupları tarafından kayıtları yapıldı. Büyük bir çadır kent hummalı şekilde, havalimanının ana pisti ile yakınlarındaki Majeveca Tepelerinde bulunan Sırp topçuları arasında kalan bir bölgede kurulmuştu. BM'yi, güvenli bölgenin düşmesinden dolayı sorumlu tutan hükümet, binlerce mülteciye bakmanın BM'nin sorumluluğunda olduğunu söyledi. Ancak hava alanında yeterli sığınma evi, su ve tuvalet imkânı yoktu ve bölgenin bir kısmı Yugoslav Ordusu birliklerinden kalma mayınlarla doluydu.²⁷⁴

Hollandalı askerlere, ısrarla silahlı bir çatışmaya dönüşebilecek herhangi bir şey yapmama konusunda emirler veriliyordu. Onlara göre Sırplarla çatışmak veya onları tahrik etmek, yalnızca Hollandalı barış gücü askerlerinin veya Müslüman sivillerin hayatlarının tehlikeye düşmesine yol açacaktı. Binbaşı Franken, nihayet Hollanda üssünde bulunan barış gücü askerlerine, silahlıktan silahlarını almaları ve hücum yeleklerini emretmişti. Sırp mültecilere *"Türk annelerini s..kin!"*. *"Naser şimdi nerede? Naser, ananı s..keyim!"* diye bağıryorlardı. Bir Sırp askeri ağzında kurşun yarası bulunan genç bir Müslüman çocuğa *"Seni nereye getirdiklerini görüyor musun? Ve şimdi sana da ateş ediyorlar"* diyerek Müslümanların çocuğu propaganda nedeniyle vurduklarını ileri sürdü. *"Bu çocuklar bizim olsaydı ne yaparlardı?"* dedi. Kadınlarla alay ediyorlardı. Başka bir Sırp askeri, iki çocuğu olan bir Müslüman kadın gördü. *"Çocuklarınız nerede?"* diye sordu. *"Benimle"* dedi. *"Sadece iki? Beş tane değil mi? Gözlerime inanamıyorum."* dedi asker alaylı bir sesle. Doğum oranları ile ilgili hakaret ve saplantı yeni bir şey değildi. Bosna'da çok fazla Müslüman çocuğu olduğu fikri, fanatik Sırp milliyetçilerinin takıntılı olduğu konulardandı.²⁷⁵

1995'te, Sırp milliyetçiler, Srebrenica'yı, Müslümanların yüzyıllarca Sırp karşısında yürüttüklerini iddia ettikleri *"Soykırımın merkez üssü"* olarak görmekteydiler. Milliyetçilerin, Naser Orić'in veya Müslüman askerlerinin, Tuzla'da ve civarında yaptıklarından dolayı intikamı hak ettikleri düşüncesinin aslında işgalin

²⁷⁴A.g.e., s. 214.

²⁷⁵A.g.e., s. 215.

bahanesi olduğu o gün öğleden sonra ortaya çıktı. Amaç sadece Srebrenicalı her bir erkeği öldürmekti. Hollandalıların gözleri önünde, bir Sırp minibüsünden indirilen beş Müslüman mahpus kaçmaya çalışmış, ikisi olay yerine vurularak öldürülmüş, diğer üçü tekrar teslim olmuştu. Başka bir olayda, beş Müslüman, tabancalı bir Sırp askeri tarafından BM merkezinin karşısında bulunan fabrikaya götürülmüş, dakikalar sonra, beş veya altı atış duyulmuş ve Sırp askeri fabrikadan yalnız çıkmıştı.²⁷⁶

Ratko Mladić, Müslümanları insan değil nesne olarak nitelendiren bir Sırp-Hırvat anlayışındaydı. Van Duijn'e yolda yığın halinde bulunan 5 bin civarında kadın ve çocuğu işaret ederek *"Şunlara bak, çocuk yapıyorlar başka bir şey yapmıyorlar. Eğer böyle devam ederse, birkaç yıl içinde Hollanda'yı bile işgal ederler."* dedi. Van Duijn *"Ben hiç öyle düşünmüyorum, Hollanda'da Avrupalı milliyetten siyah insana kadar farklı her kültürden insan var. Bazıları otuz yıldan fazla bir süredir Hollanda'da yaşıyor ve hiç problem yaşamadık. Umarım bundan sonrada olmaz."* diye cevap verdi. *"Mesele o değil, bunlar üç yüz yıldan fazla bir süredir burada yaşıyor ve bu yüzyılda başlattıkları üçüncü savaş bu."* diye yanıtladı Ratko Mladić.²⁷⁷

O akşam, Bosna Sırp radyosu, Bosna Sırp Ordusunun *"Güçlü bir karşı saldırıyla Srebrenica'yı özgürleştirdiğini, Ordunun, teslim olan sivillere, BM üyelerine ve Müslüman askerlere Cenevre Sözleşmesine göre davrandığını"* bildirmekteydi. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović, o günün başında, güvenli bölgeyi zorla yeniden kurma çağrısında bulundu ve Srebrenica'nın düşüşüne Akashi'nin *"Kararsızlığının"* neden olduğunu söyleyerek Onu suçladı, istifa etmesi çağrısında bulundu. Bosnalı Başbakan Haris Silajdzic, ABD Senatosunda çoğunluğun lideri Bob Dole'a, BM'ye ve uluslararası topluluklara *"Soykırımı ortak olmalarından"* dolayı kınayan birer mektup gönderdi ve ABD Kongresi'ni BM silah ambargosunu kaldırmaya çağırdı. Artık Žepa da, kuzeyden ve güneyden Sırp tarafından saldırı altındaydı.²⁷⁸

Bosnalı yetkililer BM'nin burayı savunmasını istediler. Fransa Cumhurbaşkanı Chirac, Fransa'nın güvenli bölgeyi yeniden kurmaya hazır olduğunu bildirdi ve BM Güvenlik Konseyini, *"Ani Reaksiyon Gücü"* tarafından güvenli

²⁷⁶A.g.e., s. 218.

²⁷⁷A.g.e., s. 223.

²⁷⁸A.g.e., s. 225.

bölgenin yeniden kurulması konusunda karar vermeye çağırıldı. Akashi ise bunun "İmkânsız" olacağını söyledi. İngiltere Başbakanı John Major'ın yardımcıları Fransız önerisini mevcut durumdan dolayı reddetti. Clinton yönetimi ise yapılan teklif hakkında net bir tavır ortaya koymadı. BM, ABD ve Avrupa uygun bir hareket tarzı belirleme konusunda anlaşmaya varamadı.²⁷⁹ Olayın bir oldu bitti ile hemen çözülmesi ve konunun kapanması isteniyordu. Sonucun ne olacağı, insan hakları ihlalleri ve yapılan katliamlar öncelikli konuları değildi. Onlar için mesele sadece kendi kamuoylarında konunun gündemden düşmesiydi.

Karadžić, BM toplantısında bölgedeki güvenli bölgelerin yeniden tesis edilmesi çağrısında bulunulan kararı alaycı bir şekilde eleştirdi: "*Çekilme olmayacak. Srebrenica bize ait. Hırvat Ordusu Mayıs ayında Sırp kontrolündeki alanı ele geçirdiğinde neden hiç kimse 'Hırvatlardan Batı Slovenya'yı terk etmesini istemedi?' Slovenya'da olduğu gibi Srebrenica'da da katliam olmayacak. Srebrenicalı siviller gitme ya da kalma konusunda serbesttir. Aynı şey BM askerleri için de geçerlidir.*" dedi. Aslında bir yönüyle haklıydı. Almanların himayesinde olan Hırvatların yaptıkları katliamlara göz yumulması ve hiçbir zaman gündeme gelmemesi Sırp'lar'a da katliam yapma konusunda cesaret vermişti. Ratko Mladić, Srebrenica'yı terk etme izni isteyen bir yerel lider heyeti ile bir araya geldiğini söyledi. "*Müslümanlar kendi iradeleriyle tahliye edilecekler. Sivillerin, liderlerinin yanlış politikalarından sorumlu tutulmaması gerek. Hâlâ savaşıma çalışan birkaç grup var, ama yakında onlarla da ilgileneceğiz*" dedi.²⁸⁰

Diğer taraftan ormana doğru kaçan insanlar kendilerini neyin beklediğinden habersizdiler. Sırp hava savunma silahları, 3 ila 5 bin kadar Müslümanın dinlenmekte olduğu yeşillik alanı görecektir şekilde tepeye yerleştirilmişti. Nişancının yarım mil genişliğinde insanlardan oluşan net bir hedef alanı mevcuttu. İlk yirmi saniye Sırp'ların ne kadar mermi atabileceği ya da kimseyi vurup vuramayacağı soru işaretliydi. Sonraki beş dakikada ise dehşet verici bir görüntü ortaya çıkmıştı. Ağaçların arasında yürüyen insanlar pusuya düşürüldü. Sırp'lar iyi planlanmış bir keşifle, sonraki birkaç gün erkeklerin hangi ağaç kümelerinde olduğunu tespit edip, üzerlerine uçaksavar mermileri ve havan mermileri yağdırdılar. Cesetler ağaçların

²⁷⁹A.g.e., s. 226.

²⁸⁰A.g.e., s. 226.

üzerine fırlamışlardı. Hayatta kalanlar ise cesetleri üzerlerine çekerek altına gizlendiler.²⁸¹

Sonuçta, en az 125 ölü ve yüzlerce yaralı tepe boyunca yatmaktaydı. Yaralılar yavaş yavaş kan kaybından ölmek üzere ölüme terk edildi. Yaşayanlar ise, ormanın içinde saklandı ya da kaçmaya çalıştılar. Altı mil uzunluğundaki insan konvoyu ikiye bölündü. Herhangi bir örgütlenme kalmamıştı. Manevra birliğinin komutanı Binbaşı Mido Salihović, intikali durdurdu. Kimse geri dönmek istemedi, ancak Salihović ve adamları, iki saat boyunca bölgede kaldı ve yolunu kaybeden insanları yol boyunca kılavuzladılar. Salihović, Ibran Malagić ve diğer askerler, yüzlerce kişiyi yönlendirerek tehlikeli yol ve araziden uzaklaştırdılar. General Ratko Mladić, planlı ya da plansız bir şekilde, sayıları 10 ila 15 bin olan çoğunluğu silahsız Müslüman erkeği on kilometre karelik bir alanda yok etmişti.²⁸²

Diğer taraftan Potoćari'de kalan erkekler intihardan söz etmeye başlamışlardı. Bir yaşlı adam büyük bir kaya parçasını kafasına vurarak kendine zarar vermeye çalıştıktan sonra tedavi için Hollandalıların hastanesine kaldırılmıştı. Karanlıkta Sırp kızlar güzel kızları kaçıyorlardı. Anneler gündüzleri kızlarının suratlarını çamurla kirletiyor ve onları çirkin yapmak için köylü kıyafetleri giydiriyorlardı. Kızlarına bebeklerini veriyor, böylece bakire görünmelerini engellemeye çalışıyorlardı. Adeta bir korku bulutu Potoćari'yi kuşatmıştı. Potoćari'nin otoparklarında ve fabrika binalarında bulunan 15 bin Müslümanı, açlık, yorgunluk ve ruhsal bozukluklar tüketmişti. Bu görüntüler bölgede yakın devriye gezen veya üssün içerisinde saklanan Hollandalı askerleri de adeta felç etmişti. Ve bu durum yırtıcılar gibi dolaşan Sırp askerlerini ve polislerini mutluluktan sarhoş ediyordu. Yakınlarda oturan iki kadın sessizce dua ederken, dört Sırp askeri yirmi sekiz yaşındaki bir kadını bacaklarından havaya kaldırıp sürükleyerek götürdükleri bir fabrika salonunun merkezinde tecavüz ettiler. Kadın durmaları için çığlık attı, ancak ağzına bir bez tıkadılar.²⁸³

“Erkekler ve çocuklar battaniyelerin altında saklanıyor veya kadın gibi giyiniyorlardı. Genç kızlar yüzlerini örtüyordu. Fener ışıkları adeta yüzlerden oluşan bir denizde bir şey arıyor gibi dolaşıyordu..”

²⁸¹A.g.e., s. 228.

²⁸²A.g.e., s. 229.

²⁸³A.g.e., s. 230.

Işığın çarptığı herkes korkudan donup kalıyordu, ışık başka tarafa gidince rahatlıyorlardı. Bazen kör edici ışığın arkasından bir ses 'Sen, bizimle gel' diyordu. Bir eş veya anne, onun daha küçük olduğu söyleyerek bağışlanması için yalvarırdı. 'Şimdi,' diye komut veriyordu ses. Bir küçük kız çocuğu sessizce kalkıp kayboluyordu."²⁸⁴

Sınır hattında ise sivilleri taşıyan konvoyda, üç silahsız erkek hemşire, elli dört yaralı Müslüman ve Médecins Sans Frontières için çalışan on Müslüman hemşire vardı. Yedi otomobil, ambulans ve kamyonlara yayılmışlardı. Yolculuğun sonunda Sırp askerleri talimat vermeye başladılar ancak görevli Dr. Schouden ilk önce sarhoş olan askerlerin ne söylediğini anlayamamıştı. Müslüman kadınların yaptıkları gibi yaralılarda son dört kilometre boyunca Müslümanların yaşadığı topraklara doğru yürüyeceklerdi. "Hayır, hiçbir şekilde," dedi Schouden. "Onları sedyeyle taşımak zorundayız." İki sarhoş Sırp asker araçları aramaya başladı. Aramalarda savaşabilecek yaşta olan yirmi yaralı Müslüman erkeği bulduklarında kızdılar. Bir asker ayrıldı ve beş Sırp askeri ile geri döndü. Kamyonun iki sakat erkek sürüklenerek indirildi ve koltuk değneği üzerinde durmaya zorlandı, Schouden ise durumu protesto etti. Sedyeleriyle beraber 18 yaralı yolun kenarına bırakıldı. Kamyonetten sürüklenerek indirilen yirmi kişi, özgürlüklerine kavuşmak için dört kilometre boyunca yürümek zorunda kaldılar. Hastalardan bazıları ağır yaralı olduklarından, yalnızca sürünerek gidebilirlerdi. Schouden, Hollanda Üssüne telsizle ulaşmaya çalıştı, ancak Sırp konvoyun hemen terk etmesini istediler. Yirmi hasta ve on iki Müslüman hemşireden dördünün onlarla birlikte kalmalarını söylediler. Sırpların Bosna merkez hattına geçiş noktasında bulunan sarhoş Sırp askerleri, Schouden'in konvoyu Potočari'ye doğru yola çıktıktan sonra, yirmi yaralı Müslümanı dövmeye ve tekmelemeye başladılar. Bir yaralı Müslüman silahla kötü şekilde dövüldü. Bacağı kırık olan bir kişi ise bastonsuz olarak yürümeye zorlanmıştı. Dört Müslüman hemşire ise Sırp tarafından götürülmüştü. 19 yaşındaki bir hemşireye defalarca tecavüz edilmişti. Geri kalan yaralılar ise muhtemelen öldürülmüşlerdi ²⁸⁵

Hollanda Taburu personelinden Rutten ve Kolsteren, 12 Temmuzda Sırp buldukları yolun karşısında bulunan evin arkasında 9 kişiyi infaz ettiklerine şahit olmuşlardı. Bu Hollanda Taburu Üssünün dışında meydana gelen ilk olay değildi. Eğer böyle bir olay bu noktada bile olabiliyorsa, o zaman Sırp konvoyu otobüsle

²⁸⁴A.g.e., s. 231.

²⁸⁵A.g.e., s. 236.

taşıdıkları ve diğerlerinden ayırdıkları, başka yerlere götürdükleri insanlara ne olabileceği gayet açıktı.²⁸⁶ Aslında binlerce insanın infaz edildiği bir yerde bu infazların Hollandalıların gözleri önünde olması, bu tür müstakil olayların önemini artırmaktaydı. Adeta BM bayrağı altında soykırım yapılmaktaydı.

Aynı zamanda Hollanda Taburu için bu tür müstakil olaylar katliam yapıldığına dair kanıttı ve üssün dışında bekleyen erkeklerin hayatlarını kurtarmak için tek yol onların üssün içerisine girmesine müsaade etmektir, ancak Hollanda Taburu personeli bunu yapmamış, aksine üs içerisinde bulunanları bile üssü terk etmeye zorlamışlardı. Aslında Hollanda Birliği ve Potoçari'deki herkes erkeklerin hiç bir zaman tahliye edilmeyeceklerini, ancak başka yerlere götürüleceklerini, hayatlarının ciddi anlamda tehlikede olduğu biliyorlardı.

Hollanda Tabur komutanlığı ne olup bittiğini bilmiyormuş gibi davranıyordu, hatta tahliye işleminin sorunsuz olduğunu düşünüyorlardı. Hollanda Taburu personelinin mültecilere tam olarak söylediği: *“Her şey planlandığı gibi gidiyor, tahliye devam ediyor, sıranız geldiğinde sizde tahliye edileceksiniz.”* olmuştu.²⁸⁷

Listede bulunan 239 kişi, aynı zamanda yaralılarından oluşuyordu, fakat orada daha fazla yaralı vardı ve muhtemelen korktukları için isimlerini listeye dahil ettirmek istememişlerdi. Uluslararası MSF personeli olan Alman vatandaşı Christina Schmidt ve askeri doktor olan Avusturyalı David O'Brien üs içerisinde kalırken, bir grup yaralı, yerel sağlıkçı personel ve yerel MSF personeli ile kamyonlara bindiler. Bundan sonra kamyonlar Bratunac'a doğru yola çıktı. Hollanda Birliği unsurları sağlıkçı personele ve MSF personeline, hafif yaralıların Luke Köyüne, ciddi şekilde yaralananların ise tıbbi müdahale yapılabilmesi için Bratunac'a götürülmelerini söylediler. Ancak yaralılara refakat eden MSF personeli ve sağlıkçıların ifadelerine göre kamyonlar, çok geçmeden Žuti Bölgesinde durduruldu. Bazı yaralıların Bratunac'a gitmelerine izin verilirken bazıları da dövülerek öldürüldü. Tüm bu olanlar Hollanda Birliği personelinin gözleri önünde olmuştu ve UNPROFOR'dan ya da BM komutanlığından hiç kimse bu yaşananları ya da üssün hemen dışında olanları rapor etmemişlerdi. Bir grup yaralı, Luke Köyüne kamyonlarla ulaşmıştı. Yine burada bazı yaralılar götürülerek infaz edilmişlerdi.

²⁸⁶Nuhanović, a.g.e., s. 393.

²⁸⁷A.g.e., s. 393.

Görgü tanıklarının ifadelerine göre yaralılara refakat eden bazı hemşerilere Luke'de 12-13 Temmuzda akşam boyunca tecavüz edilmişti.²⁸⁸

Potoćari'de üssün dışında bulunan mülteciler için durum çok vahimdi. Katliam başlamıştı. Yetişkin ve genç erkekler artık sadece kadın ve çocuklardan ayrıştırılmıyorlardı, aynı zamanda toplu infazlar da başlamıştı. BM'nin Srebrenica ile ilgili raporunun 342. Paragrafı Hollanda Birliği raporuna atıfta bulunmaktadır. 342 numaralı paragraf şöyledir:

“Hollanda Taburu raporu aynı zamanda 12-13 Temmuz gecesi olanları anlatmaktadır. BSO Potoćari'de erkekleri katletmeye başlamıştı. Rapora göre 12 Temmuzda akşamın erken saatlerinde bir Hollandalı asker, BSO tarafından 10 kişinin Hollanda Birliğinin batı tarafına doğru götürüldüklerini görmüştü. Daha sonraları birkaç Hollandalı asker 13 Temmuzda bölgeye gitmiş ve orada suyun kenarında 10 adamın cesediyle karşılaşmışlardı.

Tüm cesetlerin üzerinde arka tarafta kalp hizasında silah yaraları vardı. Başka bir olayda Hollanda personeli BSO askerlerinin en az beş erkeği Potoćari'deki geniş bir fabrikaya götürdüklerini görmüşlerdi. Kısa bir süre sonra 5-6 el tabanca sesi duydular. Sırp askerleri bir süre sonra fabrikadan çıktılar, ancak Hollandalı askerler orada ne olduğunu soramadılar. Yine başka bir Hollandalı asker bir grup Sırp askerinin arasında dizlerinin üzerinde veya oturan bir erkekle ilgili bir olay anlatmıştır. Sırp askerleri o adamı bir evin arkasında bir yere sürükleyerek götürdüler. Önce çığlık ve daha sonra atış sesi geldi. Sonra Sırp askerleri yalnız olarak döndüler ve diğer Sırplarla tokalaştıktan sonra ayrıldılar. Hollanda Birliği askeri o anda bir infaz yapıldığını tam olarak anlayamamışlardı. Bir başka ifadede bir Hollandalı asker, beş mülteci erkeğin, Potoćari girişinde minibüsten aşağı indirildiğini görmüştü. İki tanesi kaçmaya çalışmıştı ancak Sırp askerlerine doğru kaçmıştı. Hollandalı askerler iki el ateş sesi duydu ve insanların yere düştüklerini gördüler.”²⁸⁹

Yani paragraftan da anlaşılacağı üzere aslında tüm soykırım Hollandalıların gözleri önünde olmuştu. Her ne kadar daha sonra gerçeklerin bir kısmını anlatmış olsalar da askerlerin ifadeleri çok ilginçtir. Tüm askerler o anda ne olduğunu tam olarak anlayamadığını belirtmekteydiler. Masum sivil insanlar bir yerlere eli silahlı Sırplar tarafından götürülüyor, daha sonra çığlık ve atış sesleri geliyor, sonra Sırp

²⁸⁸A.g.e., s. 394.

²⁸⁹A.g.e., s. 399.

askerleri gittikleri yerlerden yalnız olarak dönüyorlardı. Tanıkların hepsi aynı şeyden bahsediyorlardı. Ancak ne yazık ki oraya gönderilen gerek BM personeli gerekse Hollanda Birliği askerleri bu davranışın ne anlama geldiğini anlayamıyorlardı, ya da yapılanları sessiz kalarak onaylıyorlardı.

Hollanda Tabur Komutanlığı, Saraybosna ya da Tuzla'da bulunan UNPROFOR'daki amirlerine, Zagreb'teki UNPF komuta karargâhına, ya da sürekli irtibatta buldukları Lahey'deki Hollanda Savunma Bakanlığına, Hollanda Taburu Üssü dışında yapılan infazlar hakkında bilgi vermemişlerdi. Hollanda Taburu subaylarının haber vermemelerinin sebebi, üst komutanlarının kendilerinden infazların engellenmesini ve yetişkin ve genç erkeklerin teslim edilmesinin önüne geçilmesini isteyeceklerinden mi, yoksa korktukları için midir, bu bir soru işareti olarak kalmıştır.²⁹⁰

Hollanda Birliği personeli, aslında bu olaylar başladıktan sonra müdahale ederek bu infazların önüne geçemezlerdi, ancak yapılabilecek en iyi şey yardım gelene kadar yetişkin ve genç erkeklerin kampa girmelerine müsaade etmektir. Bu yapılmadığı gibi içeride olanlarda Sırlara teslim edilmiştir.

Tercüman Hasan Nuhanović tahliyelerle ilgili şunları anlatmaktadır:

“Binbaşı Franken, BM gözlemcileri ve diğer Hollanda Taburu personeliyle yaptığım şahsi görüşmelerde, üssün dışındaki tahliyelerin saat 20:00'da askıya alındığını söylediler. Görebildiğim kadarıyla artık Potočari'ye hiçbir otobüs gelmiyordu. Mandzić ve Nuhanović, Franken'le saat 20:00'da tekrar görüştüler ve gün boyunca 15 bin mültecinin tahliye edildiği ve orada hâlâ 5 bin mültecinin üssün dışında bulunduğunu söylediler. Franken, geri kalanların, yani üssün dışında olanların tahliyesinin sabah devam edeceğini ve sonra sıra 'Üssün içerisinde' bulunanlara geleceğini belirtti. Franken kendinden emin bir ses tonuyla konuştu ancak bir kelime bile dışarıda neler olduğu hakkında bir şey söylemedi. O erkeklerin toplatılması, kötü muamele görmesi ya da öldürülmesi hakkında hiçbir kelime etmedi. Üssün dışında olan her şey normalmiş gibi davranıyordu. Üssün dışında bulunan ve halâ sayıları 5 bin kadar olan mültecilere neler olduğu ile

²⁹⁰A.g.e., s. 402.

ilgili üssün içinde bulunan hiçbir sivile bir şey söylenmemiştir. Bu iki grup arasındaki iletişim tamamen kopuktu.”²⁹¹

Hollandalıların önceliği Srebrenica'nın boşaltılması, sonra da kendi üslerinin boşaltılmasıydı. Onlara ne olduğu ya da olacağıyla pek ilgilenmiyorlardı. Aslında Hollandalılar bu insanları özellikle erkekleri üssün içerisine alarak sadece ölümlerini ve acılarını biraz geciktirmişlerdi.

“İki MSF uluslararası temsilcisi, Alman Kristina Schmidt ve Avusturyalı David O'Brien, Luke Köyü yolunda neler gördükleri hakkında üs içerisinde bulunan mültecilere hiçbir şey söylemediler. Her ne kadar sürekli olmasa da tüm gece, üssün dışından atış sesleri gelmekteydi. Siviller tüm geceyi işkence altında geçirdiler. Gece yarısından biraz önce, Ben BM askerinin ofisindeydim. O esnada MSF koordinatörü Kristina Schmidt, ofise geldi. O askeri gözlemcilerin lideri olan Andre De Haan'a bir şeyler fısıldadı ve dedi ki: 'Sen üssün dışındaki cesetleri gördün mü?' (Ben tam olarak 9 cesedi mi, yoksa bu cesetleri mi dedi anlayamadım.). De Haan kafasını salladı ve neden bahsettiğini bilmediğini söyledi. Ben sanki De Haan, Kristina Schmidt'in demek istediklerini dinlemek istemediği ve Onu susturmak istediği gibi bir izlenime kapıldım. Ben konuşmaların geri kalanını dinlemedim, çünkü bunları duyar duymaz Franken'i aramaya başladım. Onu ofisinde yalnız olarak buldum. Ona bu konuda ne bildiğini sordum. O 'Bu tam bir saçmalık, bu doğru değil, bunu sakın gidip üssün içinde yayma. İnsanların paniklemesini istemiyorum. Üssün dışında olanlar hakkında sadece Sırpların 43 kişiyi sorgulamak için bir eve götürdüklerini biliyorum. Sabahleyin yapacağım ilk iş oraya gidip Sırplardan sorgulamaya katılmayı talep etmek olacak. Ben ne hakkında konuştuklarını bilmek zorunda değilim. Ancak orada bulunmayı talep edeceğim.' dedi. Franken'in cevabı buydu.”²⁹²

Sivillerin hayatını kurtarmak için bulunan askerinden sağlık çalışanına herkes adeta anlaşmış gibi infazları, cesetleri ve yapılanları görmez geliyor, hatta olanlar hakkında konuşmuyorlardı.

Üssün dışında 5 bin mülteci vardı ve her ne kadar gün boyunca bir kısım Hollanda Birliği askeri üssün dışında görevli olarak olaylara tanıklık etse de, Sırplar tarafından götürülen erkekler gece boyunca işkenceye maruz kalmışlardı. Sırplar hiçbir şekilde fiziksel bir temas kurmadıkları için o anda tek güvende olanlar üssün

²⁹¹A.g.e., s. 411.

²⁹²A.g.e., s. 412.

içerisinde bulunanlardı. Hollanda Birliği askerlerin 13 Temmuz tarihli raporlarında belirttiklerine bakılırsa üssün dışında bulunan cesetleri dahi görmemişlerdi. Kamuoyu, Hollanda Birliği askerlerinin aslında cesetleri gördüklerini Hollanda Savunma Bakanlığının olaydan dört ay sonra 30 Ocak'ta yayınladığı resmi raporlardan öğrenmişlerdi.²⁹³

2.1.6. 13 Temmuz 1995 Perşembe

Bratunac'ta bir depoda yüzlerce erkek tutulmaktaydı. Bu kişilerden olan görgü tanığı Hurem Suljić bir şekilde hayatta kalmayı başarmıştı. Anlattıklarına göre gece boyunca buldukları depodan dışarıya gruplar halinde 40 kadar erkek sürüklenerek götürülmüşlerdi. Adamların yalnızca beşi geri dönmüştü. Onlar ise Sırp tarafından depoya geri sürüklenerek getirilmiş ve yere yatırılmışlardı. Hepsisi yarı bilinçsizdi ve yüzleri ve ağızları kan içindeydi. Sabah olunca beşi de ölmüştü. *"Lütfen onları dışarı çıkarmamıza müsaade edin."* dedi, içeridekilerden birisi. Mahkûmlar cesetleri deponun arkasına sürüklediler. Sabah 09:00'da iki araç dışarıya çıktı. Kapıda bir Sırp görüldü. *"Benim için bir şeyler yapacak on çalışkan erkeğe ihtiyacım var"* dedi. Kimse gönüllü olmadı. Kalanlardan 10 sağlam genç erkek seçildi ve araçlar yola çıktı. Saat 10:00'da bir Sırp askeri içeri girdi ve Müslümanlardan tüm paralarını vermelerini istedi. Yaşlı erkekler bir şeyleri olmadığını söylediğinde, tüfeğiyle başlarının arkasından ateş etti. *"Parasından vazgeçmeyen herkes için on kişiyi öldüreceğim! Bulmak için köpekleri buraya getireceğim!"* dedi. Esirler kıyafetlerine gizledikleri paraları verdiler. Sırp paraları topladıktan sonra da dayığa devam etmişlerdi.²⁹⁴

Deponun içinde tutulan insanlar, dışarıda öldürülmekte olan insanların çığlıklarını, soluklarını ve inlemelerini duymaktaydılar. Sırp esirlere işkence yaparken *"Piç Türk"* diye küfrediyorlardı. Birkaç dakika sonra bir Sırp *"Bu bitti"* diye mırıldandı. Kesilmiş boğazdan fışkıran kanın çıkardığı sesi, adamın yerde çırpınmalarından dolayı çıkan ayak sesleri takip etti. Mahkûmların boğazı kesildiğinde, bedenleri yerde çırpınıyordu. Sonra her şey tekrar başlıyordu. Gardiyanlar yavaş yavaş bir sonraki kurban için depoyu tarıyorlardı. 400 mahkum

²⁹³A.g.e., s. 414.

²⁹⁴Rohde, a.g.e., s. 249.

çömelmiş vaziyetteydi. Sırası gelen kurbanlar dışarı sürüklenirken yardım çığlıkları atıyorlardı.²⁹⁵

Sistemik bir şekilde katliamlar yapılırken, diğer tarafta Fransa Cumhurbaşkanı Chirac, Başkan Clinton'u Srebrenica hakkında görüşmek için aramıştı. Chirac kızgındı. Sırların erkekleri kadınlardan ayırması ve kamplarda²⁹⁶ tutulmaları nedeniyle durumun kendisine II. Dünya Savaşı'nı hatırlattığını söyledi. *"Bir şeyler yapmalıyız,"* diye ısrar etti. Clinton ise *"Evet, harekete geçmeliyiz."* dedi. Chirac, cesur bir hareketle Amerikan helikopterleri ve Fransız birlikleriyle şehri geri almayı önerdi. Clinton şaşkın bir şekilde Chirac'a kasabayla ne yapacaklarını sordu. *"Sırları önce buradan atıp, sonra bütün Bosna'yı terk etmeye mi zorlayacağız?"* diye sordu. Clinton, önerinin pratik olmadığını ve desteklemediğini açıkça belirtti. Daha sonra Clinton yardımcısına, *"Batı'nın şimdiye kadar başarılı olduğu tek zaman, NATO'nun Sırları bombaladığı zamandı."* itirafında bulunmuştu.²⁹⁷

BM Raporu 346 Numaralı Paragraf :

*"UNMO'nun Srebrenica'dan verdiği rapora göre Sırlar Potočari kampı dışındaki mültecileri taşıma işlemine 13 Temmuzda yaklaşık olarak saat 07:00'da yeniden başladılar. Sırlar tekrar yetişkin ve genç erkekleri kadınlardan ayırarak Bratunac'a göndermeye devam ettiler. Daha önce olduğu gibi Sırlar, Hollanda askerlerinin kendilerini grubun arkasından takip etmelerine müsaade etmediler. Aynı şekilde erkeklerin nereye götürüldüğü hakkında bilgi vermediler. UNMO yetkilileri ayrıca, Sırların kalabalığın içinden aldıkları birçok erkeği öldürdükleri ile ilgili söylentileri araştırmaya çalışacaklarını belirttiler."*²⁹⁸

Rapordan anlaşıldığı üzere ne UNMO yetkililer ne de Hollanda Birliği personeli o ana kadar yapılmış herhangi bir kötü muameleyi ne görmüşler ne de bu söylentilere inanmayı gerektirecek bir sebebe rastlamamışlardı. Ancak bu rapor,

²⁹⁵ A.g.e., s. 250.

²⁹⁶ Boşnak halkın yok edilmeye çalışıldığı bu kamplar; açık havada, yataksız, susuz, tuvaletsiz, sürekli dayak işkence yapılan yerlerdi. Bunlar Nazilerin kurdukları kampları aratır nitelikteydi. Bosna-Hersek genelinde 50 adet esir kampı mevcuttu. Bunlar, Banjaluka, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Brčko, Kljuc, Kotor Varoš, Sanski Most'ta bulunmaktaydılar. Bkz. Fahriye Emgili, "Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği", Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S. 21 (2012), s. 62.

²⁹⁷ Adnan Rondić, **Living the Life of Srebrenica**, Heinrich Böll Foundation, Office for Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2015, s. 93.

²⁹⁸ Nuhanović, a.g.e., s. 424.

Hollanda Birliği askerlerinin 12 Temmuzda bile infazları gördüklerini belirten raporlarla çelişmektedir.

Sırplar, bir gün önce tamamlayamadıkları tahliyeye, ertesi gün 13 Temmuzda sabahın erken saatlerinde tekrar başladılar. Bu tahliyeler akşama kadar devam etti ve Hollandalılar içerideki mültecilerin zamanının geldiğini bildirdiler. Kamyonların damper kapakları açıldı ve askerler içerisinden ikişer ikişer inmeye başladılar. Neredeyse tüm askerlerle birlikte Alman şefir köpeği vardı. Bu askerler, 12 Temmuzda Potoćari'de görülen BSO askerlerinden farklı olarak zeytin yeşili üniforma giyiyorlardı ve bir çoğunun kafasında kask vardı. Görünen o ki onlar bölgeyi artık temizlemek için gelmişlerdi. Kısa bir süre sonra, saat 12:00'yi biraz geçerken bir grup Hollanda Birliđi askeri birkaç bin mültecinin bulunduğu hangara girdi ve tercüman aracılığıyla (Hasan Nuhanović'ten söylediklerini tercüme etmesini istemişlerdi.) *“Üssün dışındaki mültecilerin tahliyeleri tamamlandı, sıra size geldi. Üssü beşer kişilik gruplar halinde boşaltın”* dedi. Nuhanović, üssün dışındaki erkeklerin sorgulandığını bildiği için, Hollanda Birliđi personeline erkek ve kadınların birlikte mi yoksa ayrı olarak mı gideceklerini sormuştu. Onlar da erkeklerin ailelerinden ayrılmamasını ancak beşerli gruplar halinde gitmelerini söylemişlerdi.²⁹⁹

Hollanda Taburu personeli mültecileri: Yetişkin ve genç erkeklerin, kadın ve çocuklardan ayrıştırıldıkları, üssün dışında bir kısım insanın infaz edildiği, üssün hemen yakınında dokuz ceset bulunduğu, BH bölgesinde Sırpların araçlara el koymasından dolayı Hollanda Taburu askerlerinin araçlara eskortluk yapamadıkları, Sırpların erkekleri kadın ve çocuklardan ayırarak farklı otobüslere yerleştirdikleri ve onları Kladanj'a değil Bratunac'a götürdükleri, Kladanj yolu üzerinde birçok ceset görüldüğü, kadın ve çocuklarla araçlara binmeyi başaran erkeklerin Kladanj yolunda araçlardan indirilerek farklı yerlere götürüldükleri ve Ratko Mladić'in kadın ve çocukların tahliye edileceğini, ancak 16-65 yaş arası erkeklerin savaş suçluları listesinden kontrolünün yapılacağını söylediği ile ilgili olarak bilgilendirmemişlerdi. Üs içerisinde bulunan hiçbir erkek, kadın ya da çocuk kapıdan çıkınca aslında

²⁹⁹A.g.e., s. 426.

kendilerini neyin beklediğini bilmiyordu. Diğer bir deyişle Franken ve diğer Hollanda Taburu personeli bilinçli olarak bunları gizlemişlerdi.³⁰⁰

Bratunac'ta olduğu bilinen ve o dönemde halâ hayatta olan, aynı zamanda BM Sekreterliğinin BM Srebrenica raporunda da bahsedilen bu insanların durumu uluslararası temsilciler ile Sırp temsilciler arasında yapılan tüm görüşmelerde öncelikli olarak ele alınmalıydı. Ayrıca orada bulunan erkeklerden “Sivil” olarak değil de “Askerlik çağındaki erkekler” olarak bahsedilmesi, onların Sırplar tarafından “Potansiyel tehdit” olarak görülmesi hususunda Sırpları kısmen de olsa haklı gösterme çabası olarak yorumlanmaktadır.

“Özel temsilciler tarafından verilen rapora göre: Tuzladaki havaalanı Srebrenica'dan göç eden insanlara daha fazla ev sahipliği yapamazdı. Özel temsilcilerin tahmini şuydu: Tuzla havaalanı insanlarla dolup taşana kadar, Bosna Hükümeti yer değiştiren insanlara yardım etme konusundaki karşı duruşunda inatçı davranmaya devam edecektir. Saraybosna, BM ve Uluslararası kamuoyunu utandırmayı başarmaktadır. Yerlerinden sürülen insanların Tuzlaya yerleştirilmesi bölgedeki nüfus dengesini bozacağı için Federasyonda huzursuzluğa neden olabilir.”³⁰¹

Görüldüğü gibi insanların hayatları risk altındayken Akashi, Srebrenica'dan Tuzla'ya gelen mültecilerin nüfus dengesini bozmak suretiyle sıkıntılara sebep olacağıyla ilgili kaygılarından bahsetmektedir. Yani Srebrenica'dan Tuzla'ya gelen mültecileri “Etnik denge”yi bozması anlamında tehdit olarak görmektedir. Ayrıca savaşta büyük yara alan ve insanları soykırıma uğrayan Bosna hükümetini de BM'yi uluslararası kamuoyu nezdinde utandırmakla suçlamaktadır.

“Bu arada dün Potočari'de, saat 12:00 civarında Bosna Sırp Ordusu kasabaya ilerledi ve Hollanda Taburu etrafında bulunan mevzileri işgal ettiler. Onlar ayrıca büyük miktarda mültecinin barınmakta olduğu ve asıl kamp yerinden 300 metre mesafede bulunan prefabrik fabrika bölgesine de bir kıta asker gönderdiler. Burada bulunan mültecilere Sırpların silah doğrultmak suretiyle tehdit ettikleri konusunda duyumlar mevcuttur. Bununla ilgili olarak UNMO'nun durumu incelemesi istendi. Fabrikaya giden UNMO yetkilileri, bu

³⁰⁰A.g.e., s. 428.

³⁰¹A.g.e., s. 433.

iddiaların tamamen yalan olduğunu bildirdi. Aksine bazı askerlerin mültecilere şeker ve sigara dağıttıkları tespit edildi.”³⁰²

Görüldüğü gibi Akashi, askeri gözlemcilerin Hollanda Taburu üssü dışında mültecilere yapılan kötü muamele ile ilgili iddiaları yalanlandığını beyan etmektedir. Sadece Akashi'nin bunu raporunda belirtmesi değil gözlemcilerine bu iddiaları inkâr etmesi de bir o kadar şaşırtıcıdır. Çünkü 13 Temmuz Tarihinde Sırp katliamı artık başlamış, hatta bitmek üzereydi. Hollanda Taburu askerleri bu bölgede, 13 Temmuz sabahında, dokuz ceset gördükten sonra Akashi 13:40'ta, bu raporu göndermişti. Sırp askerlerinin sivillere şeker dağıttığını iddia etmek ve kötü muamele olmadığını belirtmek kamuoyunu yanıltmak suretiyle aslında tamamen yapılan soykırıma göz yumulmasının başka bir şekliydi.

“Dün saat 15:12'de Bosnalı Sırp lar, 30 otobüs ve kamyon temin ederek askerlik yaşında olan erkekler hariç mültecileri Bratunac'a taşımaya başladılar. Araçlar konvooya eskortluk eden Hollanda Birliği askerlerinin düzenli kontrolü altındaydı. 16:45'e gelindiğinde UNMO yetkililerinin tahminine göre Hollanda Birliğinin eskortu altında 3 bin insan Bratunac'tan Kladanj'a taşınmıştır. Siviller ara hattına yakın bir yerde araçlardan indirildiler ve BH hattına kadar yürüdüler. Buradan sırayla BH otobüsleri ile Tuzlaya taşındılar. Basında yazılanların aksine hiç bir UNPROFOR ve UNHCR sürücüleri ya da araçları sivillerin taşınmasında kullanılmamıştır. Saat 22:45'te BSO'nun taşıma işlemi bu sabah saat 07:00'a kadar durduruldu.”³⁰³

Paragrafta Akashi'nin “Basında çıkanların aksine hiç bir zaman UNPROFOR ya da UNHCR sürücüleri taşıma işleminde kullanılmamıştır” diye rapor yazdığı görülmektedir. Akashi, UNPROFOR ve UNPF'ın mültecilerin taşınmasında aktif görev almamış olmasının güzel bir şey olduğunu düşünmektedir. Ayrıca anlatılanlara bakılınca rutin bir taşıma işlemi yapıldığı algısı oluşmaktadır.

Hollanda Birliği raporu: 3.78 Numaralı Paragraf:

“Teçhizat durumuna gelince, eldeki malzeme sayısı, çatışmalar sonucunda işlemez duruma gelenler, BSO tarafından çalınanlar ve BSO ile yakın temas sonucunda işlemez hale gelenler çıkarıldıktan sonra mevcut ortaya çıkmıştır. Miktarı tam olarak bilinmeyen ve kullanılamaz hale gelen en önemli silahlar 14 zırhlı araç, 18 Mercedes-Benz arazi

³⁰²A.g.e., s. 434.

³⁰³A.g.e., s. 435.

aracı, bir kamyon, 6 adet 81 mm.lik havan, 6 adet TOW, 18 adet makinalı tüfek ve birçok hafif silah mevcuttur. BSO askerleri tarafından bu silahların birçoğuna, gözetleme postaları işgal edildiği zaman, Mercedes-Benz arazi aracına ise mültecilerin tahliyesi esnasında el konmuştur."³⁰⁴

İfadelere bakılacak olursa birçok araç, silah ve malzemenin Hollandalı askerler tarafından rehin alınmaları karşılığında Sırlara verildiği görülmektedir. Verilen üniforma ve kasklar yüzünden birçok Boşnak, Sırp askerlerini BM askeri sanarak aldatılmış ve öldürülmüştür. Bu malzemeler karşılığında ise Hollandalı askerler Bratunac'ta otellerde açılanmışlardır.

Üssün içinden zorla dışarı çıkarılmadan önce içeride 5-6 bin kadar mültecinin mevcut olduğu raporlardan anlaşılmaktadır. Yine raporlara göre saat 12:00'de zorla dışarı çıkarılmışlardı, saat 16:00'da ise ilk tahliye başlamıştı. Üssün içerisinde halâ 2 bin erkek bulunmaktaydı ve Hollanda Taburu en azından onları zorla dışarı çıkarmak yerine tahliyeden sonra kalanları içeride koruyabilirdi. Ancak bu olmadı, Hollanda Birliği askerleri mültecileri, onlara ne olacağına bakılmaksızın dışarı çıkardılar. İlginç olan nokta ise, mültecilerin Hollanda Birliği tarafından zorla dışarı çıkarılması olayı, BM raporlarında yüzeysel olarak geçmişti ve bu konu hakkında hiçbir açıklama yapılmamıştı. Ayrıca bilindiği kadarıyla Sırlar askerler ve Hollandalı askerler, bir askerin ölmesi dışında (ki kim tarafından öldürüldüğü tespit edilememiştir.) hiçbir sıcak temasa girmemişlerdir. Buna rağmen envantere bulunan araç ve silahların durumu ve miktarı bildirilirken birçok araç ve silaha Sırlar tarafından el konduğu belirtilmektedir.

BM Raporu 348 Numaralı Paragraf:

"UNMO yetkilileri, saat 17:15'te Sırların üssün dışında bulunan sivillerin taşıma işlemini tamamladığını ve daha sonra üs içerisinde bulunanların taşınması işlemine başladıklarını rapor etti. Onlar bir saat sonra BSO'nun taşıma işleminin tamamlanabileceğini beyan ettiler. Bir gün önce hazırlanan 239 kişilik listede bulunanların büyük çoğunluğu ve listeye ismini dahil ettirmek istemeyen 60 kişilik grup hâlâ üs içerisindeydi. Bir görgü tanığının ifadelerine göre bu insanlar BSO'ya teslim edilmeleri durumunda öldürülmekten korktuklarını beyan etmişlerdi. Görgü tanığı ayrıca bu çekincelerin Hollanda Birliği'nde görevli olan ve aynı zamanda 9-10 erkeğin cesedini suyun kenarında bulan ve infazlar yapıldığını bizzat gören

³⁰⁴A.g.e., s. 441.

komutanlara da anlatıldığını beyan etmektedir. Onlar Sırlara teslim edilmemek için yalvarmışlardı ancak sonuç değişmedi. Hollanda Birliği askerleri daha sonra bu insanlardan bölgeyi boşaltmalarını ve Sırlara teslim olmalarını istediler. Sonrasında ise Hollanda Birliği askeri Sırların onları öldürmek için teslim aldıklarına inanmadıklarını ve Cenevre sözleşmesine uygun olarak muamele yapılacağına inandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca teslim edilecek olanların listesinin hazırlanmasının mülteciler adına bir güvence olduğuna inandıklarını beyan etmişlerdir.”³⁰⁵

Nesib Mandzić ve Ibro Nuhanović, Franken'le yaptıkları görüşmede yetişkin ve genç erkeklerin kapıdan çıkar çıkmaz ölümcül bir tehlikeyle karşı karşıya kalacaklarını söylemişlerdi. Ancak Franken verdiği karara karşı herhangi bir şey duymak istemediğini vücut dili ve tavırlarıyla göstermekteydi. Franken'in bu görüşme boyunca davranışları ve kullandığı ifadeler, mültecilerin üs içerisinde zorla çıkarılmalarının pozitif bir gelişme olduğu düşüncesinde olduğunu göstermekteydi. Ayrıca O bu konuyu konuşurken kullandığı kelimeler ve yüz ifadesi, Onun mülteciler ile ilgili verdiği kararın an için en iyisi ve tek çözüm olduğunu empoze etmeye çalıştığını göstermekteydi. Franken'e, listede ismi yazılı olan insanlarla ilgili ne tür bir garanti verdiği sorulduğunda *“Ben az önce Sırların yanından geldim, üssün dışında onlarla birlikteydim. Bir Sırp albayı ile görüştim (Sırp albayın adını vermemiştir). Ona 239 kişilik isim listesini gösterdim. O böyle bir isim listesinden dolayı mutlu olmadı ancak onlar bu listede ismi yazan insanlara zarar vermeden önce iki defa düşünmek zorunda kalacaklar. Bu listeyi aynı zamanda Cenevre'ye, La Haye'e ve diğer birkaç bölgeye de gönderdim, bir kopyasını da cebime koydum.”* demiştir.³⁰⁶

BM Raporu 349 Numaralı Paragraf:

“Taşıma işlemi sona doğru yaklaştıkça, birinci UNHCR takımı Srebrenica bölgesinde geri kalanlara ulaşmayı başarmıştı. UNHCR konvoyu Belgrad'tan 12 Temmuzda yola çıkmıştı. Uluslararası sınırdaki durduruldu. Ancak 13 Temmuzda akşam saatlerinde hareketine müsaade edildi. Konvoydakiler, Sırp askerlerinin yoğun olarak bulunduğu Bratunac'tan geçerken yolda sarhoş bir şekilde kutlama yapan askerler görmüşlerdi. Konvoy, UNPROFOR bölgesinde Sırp otobüslerini bekleyen Boşnakları taşımak için UNPROFOR ve Sırp

³⁰⁵A.g.e., s. 445.

³⁰⁶A.g.e., s. 447.

*askerlerinin bulunduğu Potočari'ye doğru ilerledi. Bu faaliyet tamamlandıktan sonra UNHCR yerel karargâhı tarafından Potočari'den dışarı güvenli geçiş koridoru oluşturulunca, UNHCR konvoyu Bratunac'a geri döndü. UNHCR üyeleri bölgedeki Sırlardan, çok miktarda Boşnak'ın futbol sahasının yakınında Sırp askerleri tarafından tutulduğunu duydular. Bratunac'ta otel odalarına yerleşmiş olan UNHCR elemanları, futbol sahası istikametinden gece boyunca atış sesleri duydular.*³⁰⁷

Bu konu, dosyanın en önemli noktalarından biridir, çünkü uluslararası UNHCR karargâhının şu konularda bilgiye sahip olduğu anlamına gelmektedir: Erkekler Bratunac'ta futbol sahasında tutulmaktaydılar, o istikametten aralıklı olarak atış sesleri duyulabiliyordu. UNPROFOR, UNPF personeli ve Hollanda Taburu komuta heyeti bunun farkındaydı. UNPROFOR, UNPF personeli ve Hollanda Taburu komuta heyeti bu insanların tutulması ile ilgili bilgiye sahip iken, onların kaderi ile ilgili bilgileri gerek kamuoyu gerekse üst komutanlıklarıyla paylaşmamışlardı.

Hollanda Üssü içerisinde yaşananlara dönecek olursak, David Rohde'nin kaleminden şöyle anlatılmaktadır:

“Saat 19:00'da Hollanda üssü içinde sadece 200 Müslüman mülteci kalmıştı. Üç BM Askeri Gözlemcisi, Hasan Nuhanović'e ailesinin üsten ayrılması gerektiğini söyledi. Hasan sinirliydi. Annesi askeri gözlemcilerin ofisinde oturmuş ağlıyordu. Babası, eşine ve en küçük oğluna eşlik mi etmeliydi yoksa Müslüman bir müzakereci olarak haklarını savunmak için üs içerisinde mi kalmalıydı, buna karar vermeye çalışıyordu. Yirmi sekiz yaşındaki tercümanı bir düşünce sardı. ‘Kardeşimi öldürtebilirim’ diye düşünüyordu. Srebrenica'nın düştüğü anlaşıldığında ailesi, kardeşi ve kendisinin hayatta kalabilmeleri için en iyi olanın Birleşmiş Milletler ile birlikte kalmaları gerektiği konusunda anlaşmışlardı. Tuzla'ya yapılacak olan 40 millik yürüyüş tehlikeli ve öngörülemez bir çabaydı. Hollandalılar sahte belge hazırlamayı reddetseler bile onlar Sırların onları ailelerinden ayırmalarına izin vermezlerdi diye düşündü. Birleşmiş Milletler Askeri Gözlemcileri, Médecins Sans Frontieres'ten yardım görevlileri ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği temsilcileri de aynı şeyi söyledi. Kardeşinin kalıp kalmaması Hollanda üssü komutanının vereceği

³⁰⁷ A.g.e., s. 449.

karara bağılıydı. Son gruplar ayrılırken Hasan'ın babası onu bir kenara çekti. 'Annen ve kardeşinle gidiyorum' dedi.³⁰⁸

Umutsuz çevirmen, Binbaşı Franken'e yalvardı: 'Lütfen kalmasına izin verin. Lütfen adını listeye koyun! Eğer kardeşim kalırsa babam da kalacak ve annemin otobüste iyi olacağından eminim.' dedi. Sırplar Franken'e son mülteciler ayrıldıktan sonra üs içerisinde Müslüman olup olmadığını kontrol edeceklerini söylemişlerdi. Franken kızdı 'Hayır' dedi. Hollandalı Binbaşı başka seçeneği olmadığını düşünüyordu. O ve adamları hâlâ kuşatılmış ve silahsızlardı. Erkeklerin isimlerinden oluşan liste bulunduğu için Sırpların, Müslümanları öldürmeye cesaret edemeyeceğine inanıyordu. Hasan, şok olmuş şekilde ailesine geri döndü. Son iki yıldır çalıştığı kuruluş, ailesini öleceklerini düşündüğü yere gönderiyordu. Annesi hıçkırıklara boğuldu. Yirmi yaşındaki erkek kardeşi ayağa kalktı. Hasan'a 'Sen benimle gelmiyorsun!' diye bağırды, gözyaşı dökerek. Hasan'ın annesi ve kardeşi ön kapıya doğru giderlerken, Binbaşı Franken babasına doğru yürüdü ve 'Sen kalabilirsin, sen listedesin' dedi. Ibro Nuhanović 'Ben karım ve oğlumla gideceğim' dedi. Franken Hasan'a dönüp 'Diğer çalışanlar gibi kantine git, Sırplar birazdan gelip arama yapacaklar kampta. Sizin kimliklerinizi kontrol edecekler. Daha sonra olacaklardan biz sorumlu değiliz.' dedi. Franken daha sonra döndü ve Hasan'ın babasıyla kapıya doğru gitti.

Sans Frontières'in yanı sıra başka bir MSF çalışanının iki genç oğlu da vardı. Aileler, Hollandalıların talimatlarını ihlâl ederek oğullarını üssün içerisinde saklandılar. Müslümanlar, Sırpların BM kimlik kartlarını iyice kontrol etmeyeceğini düşünerek kumar oynuyorlardı. Nuhanović adeta kendini öldürmek istedi. Kardeşi içinde aynı şeyi yapabiliirdi. Yaklaşık otuz dakika sonra bir grup Sırp askeri uzun zamandır beklenen aramayı yapmıştı. Boş fabrika salonuna hızla baktılar. Kantine varınca kapıyı açtılar, içerideki Müslümanlara baktılar ve ayrıldılar. Müslümanların hepsinin BM kimlik kartları olup olmadığı kontrol edilmedi. Hasan Nuhanović'in kardeşinin üs içerisinde kalmasına izin verilmiş olsaydı, O da tespit edilemeyecekti.³⁰⁹

UNPROFOR temsilcileri ve Hollanda Birliği personeli, raporlarında ve ifadelerinde Hollanda Birliğinin üs içerisinde bulunan erkekleri dışarı çıkararak ölüme gönderdiklerine inanmadıklarını ve böyle bir şeyden haberdar olmadıklarını söylemişlerdi. Oysa Kristina Schmidt'in, kendi çalışanı olan Boşnak ailelerinin üs

³⁰⁸Rohde, a.g.e., s. 264.

³⁰⁹A.g.e., s. 267.

içerisinde kalmaları için araya girmesi üssün dışında erkekleri neyin beklediğini bildiklerini göstermekteydi.

Üs içerisinde tercümanlık yapan Admir Jusupović, Binbaşı Franken ve üs içerisindeki ortamla ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

“Binbaşı Franken çok sert biriydi. Biz kampta kalanların isimlerini liste halinde oluşturduk, o liste sonra da kayboldu. Franken kampta kimlerin olduğuna dair liste istemişti. Kamptaki insanlar bana tabancalarını teslim ediyorlardı. Çünkü korkuyorlardı; Sırlar gelecek tabanca görünce ‘Sen asker misin ne işi var tabancanın sende?’ diye soracaklarından korkuyorlardı. Yani insanlar kendilerini savunmaktan korkuyorlardı. Tabancayı görünce hemen öldürülmekten korkuyorlardı. Kampta bir kadın kendini astı. Ben onu kurtardım. Sonra bana bağırdı neden kurtardın diye. Ne yaşadığını bilmiyorum. Aslında çok şey görmüştük orada ama hep endişe içinde olduğumuzdan olup bitenin farkında değildik. Hep tehdit ediyorlardı. Birilerinin gözünüzün önünde öldüğünü görüyorsunuz. Ama normal geliyordu artık. O kadar çok korku var ki, bir şey hissetmiyorduk artık. İşte Sırp askeri diyorsunuz. Birisi gelecek arkadan ateş edecek diye Ben de bekliyordum. Bende insanım, ancak duygum kalmamıştı. Hep bir bekleyiş ve endişe vardı. Ne açlığımı, ne susuzluğumu hissedebiliyordum. Bitki gibi, ruh gibiydim. Hollandalılar söylüyor Bende tercüme ediyordum. Çok şey gördüm ama beynim o kadar şeyi almadı. Galiba stres ve korkudan kampın içine girip birkaç defa ağladığımı hatırlıyorum.”³¹⁰

General Kristić’in Lahey Mahkemeleri’ndeki yargılaması esnasında savcılar tarafından çağırılan Franken bir duruşmaya katılmıştı. Yargılama esnasında Mısırlı Hakim Fuad Riad, Franken’e şu soruyu sordu: “Siz erkeklerin üssü terk ettiği anda öldürüleceğini biliyor muydunuz?” Franken: “Evet efendim,” şeklinde cevap vermişti.³¹¹ Aslında mahkeme süreci başlayana kadar BM’de görevli bu insanların söyledikleri birçok şeyin yalan olduğu mahkeme sürecinde ortaya çıkmıştır. Görevli BM personelinin tek amacı en hızlı şekilde ülkelerine dönmektir.

Potočari’deki olaylarla ilgili olarak 12 ve 13 Temmuzda Hollanda Birliğinin, Bosna’daki görevi esnasında, medyada ve resmi raporlarda pasif bir tavır sergilediği belirtilmektedir. Hollanda Taburu ve UNPROFOR’un 12-13 Temmuzda üssün içerisinde ve etrafında bulunan yetişkin ve genç erkeklerin öldürülmeleriyle ilgili

³¹⁰ Admir Jusupović’le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

³¹¹ Nuhanović, a.g.e., s. 461.

olarak pasif tavır sergilediklerini belirten ifadeler aslında kısmen hatalıdır, onlar aktif rol almışlardı. Çünkü insanları dışarı kuvvet kullanarak sürmüşlerdi. Hollanda Taburu askerleri Koster ve Rutten'in ifadelerinde de belirttikleri gibi, bazı durumlarda yetişkin ve genç erkeklerin kadın ve çocuklardan üssün dışında ayrıştırılmaları faaliyetine bizzat katılmışlardı. Bunlara ek olarak Potočari'de ayrıştırılarak götürülen erkeklerin içerisinde 16 yaş altı ve 65 yaş üstü birçok insan vardı. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, “*Askerlik çağındaki erkek*” ifadesini, erkek mültecilerin ayrılması esnasında kullanan Akashi, bu insanları potansiyel savaşçı olarak lanse etmişti.

BM Raporu 351 Numaralı Paragraf:

“UNMO yetkilileri ve Hollanda Birliği, Boşnak erkeklerin Bratunac'ta esir olarak tutulduğunun farkındadır, ancak tam olarak sayıları ve yerleri bilinmemektedir. Artık kasabanın farklı yerlerinde 4-5 bin kadar Boşnak erkeğin tutulduğu hakkında sağlam kanıtlar vardı. Bir depo, bir eski okul, üç sıra halinde dizilmiş otobüsler ve bir futbol sahası. Esir olan Hollanda Birliği askerleri de Bratunac'ta farklı yerlerde tutulmaktadırlar (Futbol sahasına yakın yerde bulunan otel Fantana ve Teknik Okulda).”³¹²

Akashi'nin bahsettiği 13 Temmuzda Bratunac'ta görülen 4 bin erkeğin aksine Hollanda Birliğinin ve BM gözlemcilerinin, Bratunac'ta tutulan erkeklerin kesin sayısını ve yerini bilmedikleri belirtilmektedir.

Akashi'nin 13 Temmuz tarihli raporunun 12. Paragrafında “*Sivilleri taşıma işlemi tamamlanır tamamlanmaz*” Ratko Mladić'in Hollanda Birliğinin bölgeyi terk etmesine müsaade ettiği belirtilmektedir.³¹³ Bu durum ise bölgede bulunan BM'nin ne kadar çaresiz ve etkisiz olduğunun bir göstergesidir.

BM Raporu 353 Numaralı Paragraf:

“13 Temmuz akşamı UNMO personeli, Ratko Mladić'in kendilerine, bölgede Bandijera üçgeni denen yerde, bir kaç yüz Boşnak askeri cesedi bulunduğunu söylediler. Ratko Mladić, Hollanda Birliği'nden 'Daha fazla asker öldürmek istemediğini, sadece teslim olmaları ve silah bırakmaları gerektiğinin' BH Ordusuna bildirilmesini

³¹²A.g.e., s. 438.

³¹³A.g.e., s. 440.

istedi. Ancak BSO, UNMO veya Hollanda Birliğinin bölgeye gitmesine ve cesetlerle ilgili verilen bilgiyi teyit etmesine müsaade etmemektedir. Bu rapor BM komuta zincirine doğrundan iletilmiş, ertesi sabah New York'taki sekreterliğe ulaşmıştı. SPSG temsilcisi (Akashi), Srebrenica'da bulunan UNPROFOR'u tehlikeye atmamak için bu bilginin medyaya servis edilmesini istememiştir."³¹⁴

Buradan Akashi'nin, öldürülen Boşnaklarla ilgili Ratko Mladić'in UNPROFOR'u bilgilendirdiği haberini bilerek halka duyurulmasını engellediği açık şekilde görölmektedir.

"Uluslararası faktörlerin" olaylarla ilgili sorumluluk derecesini belirtmek açısından 13 Temmuz tarihi şu sebeplerden dolayı önemlidir:

- 13 Temmuzda Srebrenica bölgesinde artık hiçbir Boşnak kalmamıştı. Çünkü onlar bölgeyi ormandan terk etmeye karar vermiş ve terk etmişlerdi (Sınır hattına ulaşmadan öldürülenler hariç).

- Potoćari'de artık hiçbir Boşnak kalmamıştı, çünkü Hollanda Taburu Sırp güçlerine üssün dışında olanların taşınmasına izin vererek ve yardım ederek onların işini kolaylaştırmıştı.

- Aynı gün üssün içerisinde olanlar da Hollanda Birliği tarafından Sırlara teslim edilmişti.

- 13 Temmuzda çok açık bir şekilde Sırp Güçleri ele geçirdikleri Boşnak erkekleri infaz etmişlerdi.

- 13 Temmuzda Franken, Nesib Mandzić'e ve Ibro Nuhanović'e 239 kişilik listeyi Cenevre Lahey'e ve diđer birkaç yere gönderdiğini beyan etmişti.

- 13 Temmuz akşamında ve 13'ünü 14'üne bağlayan gecede uluslararası UNHCR subayları 4 bin kişinin tutulduğu ve sürekli atış sesi duyulan futbol sahasının hemen yanındaki bir evdeydiler.

- 13 Temmuzda Akashi New York'a "Biz Bratunac'ta askerlik çağında olan 4 bin erkeğin olduğuna inanıyoruz" şeklinde ifadeler içeren bir rapor göndermişti.

- 13 Temmuzda, Hollanda Taburu tarafından verilen rapora göre ve Srebrenica'yla ilgili BM raporuna göre Hollanda askerlerinin bin kadar Boşnak'ın

³¹⁴A.g.e., s. 466.

Nova Kasaba'da tutulduklarını görmüş ve o bölgeden gelen atış seslerini duymuşlardı.

• 13 Temmuzda Mladić Potočari'deki askeri gözlemcilere ve Hollanda Birliği'ne Bandijera Bölgesinde birkaç yüz öldürülmüş Boşnak askerinin bulunduğunu söylemişti.

• 13 Temmuzda Hollanda Taburu personeli Potočari'de dokuz Boşnak'ın cesedini görmüşler, Hollanda Taburu üssünün hemen yakınında çeşitli infazların yapıldığına şahit olmuşlardı.³¹⁵

Yani Sırp lar yakaladıkları erkekleri infaz etmektedirler, tutuklu olarak bulunan Boşnakların hayatlarının kurtarılabilmesi için acilen adımlar atılmalıydı ancak gerekli adımlar atılmamıştır.

2.1.7. 14 Temmuz 1995 Cuma

Birleşmiş Milletler ve ABD'li yetkililer, kentin kırk sekiz saat içerisinde düşebileceğini kamuoyuna açıklamışlardı. Janvier ise Bosna doğusundaki üçüncü ve en büyük yerleşim bölgesi olan ve 60 bin kişiye ev sahipliği yapan Goražde'yi savunmak amacıyla yapılan planları reddetmişti. Janvier, *"BH'nin (Goražde'de) 6 bin askerleri var"* diyerek şişirilmiş bir ifade kullanmıştı. *"Goražde'yi Sırp Ordusuna karşı savunacak yeterli kuvvetleri var. Bosna Hükümeti eğer bir şey yapmak isterse şimdi kendileri yapabilir."* dedi.³¹⁶

Sırp lar, iki BM yardım konvoyunun üsse ulaşmasına izin vermeden önce tüm mültecilerin ayrılmasını beklemişlerdi. Perşembe akşamı bir gıda konvoyu gelmiş ve 30 bin litre yakıt, birkaç ton gıda getirmişti; bir hafta yetecek kadar tıbbi malzeme de cuma gecesinde bölgeye ulaşmıştı. Sırp ların, Hollandalıların bölgeyi terk etmesine izin vermeyebileceğinden korkan BM'li yetkililer, Ratko Mladić'ten Sırp ların Srebrenica'daki Müslümanları *"Sürmesi"* için kullanılan yakıtın geri ödenmesine karar vermişlerdi. Yakıt Sırp lara ücretsiz olarak verildi.³¹⁷ Aslında diğer bir bakış açısıyla bakacak olursak Sırp ların sadece taşıma işleminde değil aynı zamanda etnik temizlik ve soykırımda kullandıkları araçların yakıtları da BM tarafından sağlanmış oluyordu. Sonunda BM, korumak için söz verdiği 40 bin kişinin ülkeden sürülmesi

³¹⁵A.g.e., s. 468.

³¹⁶Rohde, a.g.e., s. 285.

³¹⁷A.g.e., s. 288.

için gerekli yardımları sağlamış oldu. Güvenli bölge olan Žepa'ya yapılan Sırp saldırısı yoğunlaşırken, rehin olarak tutulan 400 barış gücü personeli halâ değerli bir baskı unsuruydu. Askerleri öldürmekle yapılan tehdit Žepa'yı savunmak için gereken NATO hava saldırılarını da durdurabilirdi.

Bu kritik süreç içerisinde önemli noktalar uluslararası komiteler tarafından kısmen doğru olarak ya da yanlış olarak BM'nin New York'daki Güvenlik Konseyine ve BM Genel Sekreterliğine ulaştırılmaktaydı. Örneğin ortada tam bir katliam varken sadece gıda ve ilaç ihtiyacından bahsedilmesi, raporların hiçbirisinde öldürülen ya da tecavüz edilen insanlardan bahsedilmemesi ne kadar büyük bir bilgi eksikliği olduğunun kanıtıydı. Güvenlik Konseyi ve BM Genel Sekreterliğinin en temel bilgi kaynaklarından birisi BM'nin SRSG'si olan Yasushi Akashi tarafından bildirilen raporlardı.

Akashi'nin 14 Temmuz raporu ve 15 Temmuzda Belgrad'ta Milošević ve Mladić ile yaptığı Z-1168 referans numaralı görüşme BM'nin New York'ta bulunan Sekreteri Annan'a, New York-Gharehan, New York-Goulding ve Cenevre'de Stollenberg'te bulunan ICFY adreslerine gönderilmiştir. Paragrafın son cümlesinde *“Bir UNHCR konvoyu ortalama 24 tonluk ilk yardım malzemesi ile Bratunac'a doğru yola çıkmıştır.”* denmektedir.³¹⁸ Bu, UNHCR'un Potočari'de, konvoy çıkmadan önce ne olduğunu bildiği anlama gelmektedir. Ancak ne Boşnaklara yardım etmek için, ne de Bratunac'ta tutulan erkekleri kurtarmak için hiçbir şey yapılmamıştır.

5'inci Paragrafta ise Pakistan Taburundan bahsedilmektedir. Tuzlaya yakın bir yerde konuşlandırılmış bulunan Pakistan Taburu, Akashi'nin notlarında da geçen Bratunac'ta bulunan hastanedeki 87 hasta ve yaralının ICRC tarafından tahliyesine yardımcı olmak amacıyla kamyon ve yardım teklifinde bulunmuşlardır. ICRC, Pakistan Taburunun teklifini reddetmiştir.³¹⁹

Pakistan Taburunun sadece bir grup insanın tahliyesi için değil aynı zamanda genel anlamda yardım talebinde bulunduğu açıktır. Durum şunu göstermektedir, ne UNPROFOR, ne de ICRC, Pakistan Taburundan faydalanmamışlardır. Ancak

³¹⁸Nuhanović, a.g.e., s. 473.

³¹⁹A.g.e., s. 475.

gerekçelerinin ne olduğu bilinmemekle birlikte, Müslüman bir ülkenin olaya dahil olmasının istenip istenmediği de bir soru işaretidir.

Dahası, Akashi 13 Temmuz raporunda Bratunac'taki erkeklerin gözetim altında tutulduğundan bahsetmiştir. Mladić'in sorgulama yapılacağını bildirmesi ve adamları tutması, Akashi'nin onlarla bir antlaşma yaptığı anlamına gelmektedir. Ayrıca 13 Temmuz raporu ayrıntılı olarak analiz edilirse eğer: "*Bratunac'ta BSO tarafından, gözetim altında tutulan 4 bin kadar askerlik çağında erkek olduğunu değerlendirmekteyiz. Onların kaderi açık olarak buradaki herkesi ilgilendirmektedir.*"³²⁰ Yani tutuklu ya da hapsedilmiş gibi tek bir ifadeye yer verilmemektedir. Akashi sadece bu insanların Bratunac'ta tutulduklarını ve aslında bunların birer potansiyel asker olduğunu ifade etmekle yetinmektedir.

Akashi, 14 Temmuzda yazdığı raporun 11'inci paragrafında "*Bratunac'da, Srebrenica'da, Potočari'de hatta Pale'de bulunan, sayısı bilinmeyen ve kayıp olan büyük miktardaki mültecilere ulaşmak için UNPROFOR, UNHCR ve ICRC'nin taleplerine rağmen bölgeyi kontrol edenler tarafından müsaade edilmemektedir.*"³²¹ Akashi'nin raporunda belirttiği belgelere bakılacak olursa öncelikle Bratunac, sonra Potočari ve Srebrenica'dan bahsedilmektedir. Bratunac, her ne kadar daha önceki raporlarda belirtilmemiş olsa da, aslında uluslararası dikkatin merkezinde olması gerekmektedir.

BM'nin Srebrenica ile ilgili raporu ve Akashi'nin raporları incelendiğinde, erkeklerin ayrıştırılması, birçok kişinin infaz edilmesi, tutuklanması, mahkûm veya rehin alınmasıyla ilgili tek bir satır yazıya rastlanmamaktadır. Ancak aynı dönemde, Sırp tarafından kontrol altında tutulan ve 55 civarında olan, Boşnak tutuklulara nazaran daha iyi şartlarda Bratunac'ta otelde tutulup turist muamelesi yapılan Hollanda Taburu personelinden ise rehine olarak bahsedilmektedir.

Akashi'nin 15 Temmuz gününü anlatan 17 Temmuz tarihli raporu incelenecek olursa:

"Kime : BM Annan

Bilgi : Stoltenberg

³²⁰A.g.e., s. 478.

³²¹A.g.e., s. 481.

Kimden : Akashi

Bay Carl Bildt, Bay Thorvald Stoltenberg ve Ben (Akashi) Belgrad'ta 15 Temmuz cumartesi günü Başkan Milošević ile görüştüğümüz. General Rumpert Smith Bana eşlik etti. Bildt'in talebi üzerine Milošević'in toplantıya katılması sağlandı. Ratko Mladić ve Smith uzun süre karşılıklı tartıştılar. Her ne kadar çeşitli konularda anlaşmalar da, toplantı, iki general arasında diyalog kurulmasını sağladı. 19 Temmuzda yapılması planlanan toplantıda kesinleştirilecek birçok konu üzerinde resmi olmayan anlaşmalara varıldı. Ratko Mladić'in toplantıya katılmasıyla ilgili olarak toplantıya katılanlar tarafından, hassas olan ortam yüzünden, Mladić'in toplantıya katıldığı bilgisinin kamuoyu ile paylaşılmamasına karar verildi.”³²²

Paragrafı değerlendirirken, dokümanın aynı zamanda ana cümlesi olan son cümle dikkate değerdir. “Tüm katılanlar Ratko Mladić'in toplantıya katıldığına kamuoyuna duyurulmaması konusunda hem fikir oldu.” Elde edilen bilgilere bakılırsa hiç kimse Bratunac'ta tutulan 4 bin kişiden veya 239 kişilik listeden bahsetmemektedir. Yapılan gizli toplantıda sadece Mladić'in bulunduğu bilgisinin paylaşılmaması, en önemli nokta olarak görülmektedir. Daha sonra Bildt, BM raporunda 376'ncı paragrafında belirtildiği üzere bu kararın, Ratko Mladić'in görünüşte Karadžić'in bilgisi olmadan toplantıya katılmasından dolayı alındığını belirtmektedir.³²³ Bildt'in ifadelerine göre toplantının gizli tutulmasının sebebi, görünüşte Mladić ve Karadžić arasındaki rekabetten faydalanılmak istenmesiydi. Aynı zamanda UNPROFOR, UNPF ve diğer bütün uluslararası temsilciler, Mladić'ten 55 Hollandalı rehineyi serbest bırakması için, kendisinden talepte bulunurken küçük düşmüşlerdir.³²⁴

BM Srebrenica raporu: 375. paragraf

“ICFY eş başkanı, SRSG ve UNPROFOR komutanı, Belgrad'taki ABD temsilciliğinde 15 Temmuz sabahında bir toplantı icra ettiler. Bay Bildt toplantının sonuçları ile ilgili olarak bir gün sonra bilgi verdi. Akşam yemeği sonrası Milošević ve Mladić'in de katılmış olduğu seremoni şeklindeki geniş kapsamlı olarak icra edilen toplantıya katılan kıdemli uluslararası temsilciler, Srebrenica'da yetişkin ve genç erkeklere karşı uygulanabilecek muhtemel insan hakları ihlalleri ile

³²²A.g.e., s. 491.

³²³A.g.e., s. 494.

³²⁴A.g.e., s. 495.

ilgili raporlar hakkında bilgi sahibi idiler ancak toplu ve sistematik olarak yapılan infazların farkında değillerdi. Bu toplantıya son detayları görüşmek amacıyla Ratko Mladić ve UNPROFOR komutanları tarafından yapılan ikili görüşmelerle devam edilmiştir.”

15 Temmuzda her taraf ceset doluyken uluslararası temsilcilerin toplu infazlardan haberdar olmaması aslında ihtimal dışıdır. BM temsilcilerinin hiçbir şey olmamış, soykırım yapılmamış gibi genel bir konuda toplantı yapılmış kadar rahat olmaları ve ikili görüşmeler yapmaları da bir o kadar dikkat çekicidir.

Ayrıca BM barış gücü askerleri Bratunac'ı terk ederken orada bulunan binlerce insan halâ infaz edilmek üzere tutukluymdu. 8 Temmuzdan itibaren Hollanda Taburu askerleri Bratunac'ta tutuluyorken hiçbir kıdemli UNPROFOR temsilcisinin 11, 13 ve 14 Temmuzda buraya giderek kendi askerlerini görmeye çalışmamış olmaları da dikkate değer bir konudur. Belki de UNPROFOR temsilcileri rehin askerlerle ilgili bir endişe taşımıyorlardı ya da Bratunac'ta tutulan Boşnakların durumuna şahit olmak istemiyorlardı. Ayrıca 55 Hollandalı rehine (ki otelde adeta turist muamelesi görmekteydiler ve kendi istekleriyle rehine olmuşlardı.³²⁵) için verilen mücadelenin yarısı dahi 4 bin tutuklu Müslüman erkek için verilmemişti. Onlar hiçbir toplantıda pazarlık konusu dahi yapılmamışlardı.

BM raporu 377'nci paragrafta 15 Temmuzda Belgrad'ta yapılan toplantının sonuçları şu şekilde belirtilmişti:

“Srebrenica ile ilgili antlaşmanın önemli noktaları, BM ana karargâhına bildirildiği kadarıyla şu şekildeydi:

- *UNHCR ve ICRC'nin bölgeye tam olarak erişiminin sağlanması,*
- *ICRC'nin 'Savaş tutsaklarının' durumuna ilişkin bilgilere acil olarak ulaşımının sağlanması, Boşnak Sırp toplama merkezlerindeki uygulamaların Cenevre antlaşmalarına göre denetlenmesi,*
- *17 Temmuzdan itibaren uygulanmak üzere, Srebrenica'nın Belgrad-Ljubović-Bratunac üzerinden yeniden ikmal ve tedarikinin yapılmasına yönelik UNPROFOR'un isteklerinin karşılanması,*
- *Hollanda Birliğinin tüm teçhizatıyla birlikte, 21 Temmuzda Srebrenica'dan çıkışına, Bratunac üzerinden gidişine müsaade edilmesi,*

³²⁵Bkz. Rohde, a.g.e., s. 305.

- *UNPROFOR'un Potočari'de ve Bratunac'ta bulunan yaralı personelinin tahliyesini ambulans desteği ile acil olarak organize etmesine müsaade edilmesi.*"

Yine burada hiçbir şekilde erkeklerin Bratunac'ta tutulmalarından bahsedilmemektedir. Ayrıca ilk defa savaş tutsakları ifadesi uluslararası otoriteler arasında geçen görüşmelerde kullanılmıştır.³²⁶

Yetişkin ve genç erkekler daha önceden savaş tutsağı olarak belirtilmemiştir. Ancak tutuklu bulunan erkeklerden askerlik çağındaki erkekler olarak bahsedilmekteydiler ki bu ifade savaş tutsağından çok farklıdır. Sadece o anda silahlı olarak yakalananlar savaş tutsağı olarak adlandırılabilirdi ki öyle oldu. Diğer taraftan (Potočari'de bulunan ve herkes gibi ormana kaçan büyük çoğunluk) silahsız olan insanlar ise savaş tutsağı olarak adlandırılmışlardı. UNPROFOR'un olduğu bir yerde iken alınıp götürülen yetişkin ve genç erkekler bu şekilde sınıflandırılmazlardı. Yakalanan Hollanda Taburu askerleri "Rehine" olarak adlandırılırken silahsız Boşnaklar "Savaş tutsağı" olarak sınıflandırılmaktadır. Yani sivillerin asker muamelesi görerek savaş tutsağı olarak sınıflandırılması Sırpların sivilleri yakalayıp tutuklamasını haklı gösterecek yanlış bir ifadedir.

Diğer taraftan anlaşmada "*Erkeklerin tutulduğu toplanma merkezleri*" ifadesi yer almaktadır. BM raporunun bu paragrafını okuduğu zaman Sırp otoriteleri Boşnaklar için bazı toplanma merkezleri oluşturmuş ve Boşnaklar oraya zorla götürülmemiş, kendi istekleri ile gitmişler gibi bir algı oluşmaktadır.

2.1.8. 16 Temmuz 1995 Pazar

Barış gücü askerleri serbest bırakılmıştı ve onların serbest bırakılması General Ratko Mladić'in iyi niyet göstergesi gibi gösteriliyordu. Elli beş rehine ertesi gün uçacakla evlerine gideceklerdi. Hollanda Taburunun geri kalanlarının onlardan sonra gitmeleri planlandı. Er Schellens, orada hayatın bir barış muhafızı olmaksızın, bir Bosnalı Sırp rehinesi olarak daha iyi olduğunu düşündüğünü belirtmişti. Yemekler daha iyiydi, istediği birayı içiyordu ve eviyle daha uzun telefon görüşmesi yapabiliyordu. K Gözetleme Postasından rehin alınan O ve diğer dokuz kişi, zamanlarının çoğunu Sırp çocuklarla futbol oynayarak geçiriyorlardı. NATO saldırı

³²⁶Nuhanović, a.g.e., s. 496.

yaparsa Ratko Mladić'in onları öldürmekle tehdit ettiğinden tamamen habersizlerdi.³²⁷ Aslında Er Schellens'in bu düşünceleri yapılan soykırımda, Hollandalıların sorumluluklarının bulunduğu ve olayları görmezden geldikleri gerçeğini desteklemekteydi. Onlar kendi rahatları için teslim olmuş, kendilerini şantaj malzemesi haline getirerek binlerce insanın ölümüne sebep olmuşlardı. Bu durum muhtemelen Sırplarla savaşma konusunda isteksiz davranan birçok Avrupa devletinin de bahanesi olmuştu.

Srebrenica'nın düşüşünden sonra Sırp zafer kutlaması yaptılar. Diğer taraftan rehin düşen Hollandalı askerlerden olan Schellens, Milići'ye doğru giderken bir taraftan da adeta yığın halinde giden Müslüman kadınların ve çocukların konvoylarını izliyordu. Ancak Schellens'in bir önceki gün gördüğü şeyler kafasını kurcalamaktaydı. Diğer on dokuz rehine ile Sırp otobüsleriyle Nova Kasaba'dan geçerken bir gibi futbol sahasını dolduran onlarca çanta ve sırt çantası görmüşlerdi. Bir traktör, üzerine bir düzine ceset yığılmış olan bir römorku çekiyordu. Bir ekskavatör, Jadar Nehrine yakın bir yolda, bir toplu mezara benzeyen bir çukur kazıyordu. Çürüyen etin kokusu midelerini bulandırmıştı. Kuzeye doğru ilerleyince, yolda yatan iki ceset görmüşlerdi. Sırp temizleme ekipleri lastik eldiven giymiş vaziyette yukarı ve aşağı yürüyorlardı.³²⁸ Bunların hepsi soykırımın izleriydi ve dolaylı olarak bu yapılan katliama ortak olmuşlardı ya da seyirci kalmışlardı. Buna rağmen Hollandalı askerler uzun süre katliam yapıldığına inanmadıklarını belirtmişlerdi.

Schellens ve diğer barış gücü askerleri Zagreb'e girdiklerinde üst düzey Hollandalı askeri yetkililer tarafından sıcak karşılanmışlardı. Üst düzey Hollandalı askeri yetkililere ve BM gözlemcilerine, gördükleri şeyleri anlattılar, ancak cesetlerle, Sırp "*temizleme*" ekipleri ve iş makinelerinin toplu mezarlar kazmalarıyla ilgili herhangi bir bilgi kamuoyuna duyurulmadı.³²⁹

Drazan Erdemović'in birliğindeki askerler ise yaptıkları katliamları anlatarak övünüyorlardı. Stanko Savanović, bir sürü Müslümanı infaz ettiğini söyleyerek övünmekteydi. Onun 17 yaşındaki kardeşi 1993 yılında Müslümanlarla savaşırken ölmüştü, ancak o gün kendisi 250 Müslümanı öldürdüğünü belirtmişti. Erdemović ise

³²⁷A.g.e., s. 305.

³²⁸A.g.e., s. 305.

³²⁹A.g.e., s. 306.

yetmiş kişiyi öldürmüştü.³³⁰ Belgrad'ta yapılan toplantıdan sonra 16 Temmuzda Sırp kuvvetleri 1200 ila 1500 kadar Boşnak'ı Žvornik ve Bijeljina arasında bulunan Pilica Köyünde bir çiftlikte infaz timi ile katletmişlerdi. İnfaz timinin üyelerinden olan ve 1996'da Lahey Mahkemelerinde otoritelere gönüllü olarak ifade veren Drazen Erdemović bu olayla ilgili kanıtları mahkeme heyetine sunmuştu. Lahey Mahkemeleri'nde ifade veren Drazen Erdemović, infaz timi ile infaz edilenlerin Potočari'den gelenler olduğunu beyan etmişti.³³¹ Buradan şu sonuçlar çıkarılabilir: 13-14 Temmuzda Mladić'in kuvvetleri, ormandan terke zorlananlardan yakalanan ve tutuklananları zaten toplu olarak infaz etmeye başlamışlardı. Ayrıca Potočari'den götürülen erkeklerin büyük çoğunluğu Sırp tarafından Bratunac'ta ve devamında Zvornik'te bir yerlerde tutuluyorlardı. Yani 15 Temmuzda Belgrad toplantısı esnasında Mladić Potočari'den topladıkları insanları henüz öldürmemişti. 15 Temmuzda bu insanların hayatları halâ kurtarılabilirdi. Eğer görüşmeyi yapan temsilciler Mladić'e ısrarla tutukluların yerini sormuş olsalardı ve koşulsuz olarak serbest bırakılmaları istenseydi, belki bu insanlar kurtarılabilirdi. Ancak onlar için önemli olan sadece kendi isteğiyle teslim olmuş 55 Hollandalı rehinenin durumuydu.

BM temsilcisi Kenneth Biser'in 15 Temmuz Raporu:

“Srebrenica'dan sürülmemiş insan kalmadı. Hollanda Taburu ile birlikte Potočari'de bulunan 59 hasta ve yaralı ile Bratunac'ta durumu daha kötü olan 30 yaralı, toplam 89 kişi mutlaka tahliye edilmelidir.”

Kenneth Biser, raporunun devamında Srebrenica'dan sürülmüş ve Tuzla civarında başka kasabalarda konaklayan mültecilerin sayısını vermektedir: Lucavac: 3617, Srebrenica: 3505, Živinice: 3979, Banovici: 3046, Gracanica: 1650, Kladanj: 500, Tuzla: 500. Biser'in raporunun diğer bölümünün başlığı “Peki Ötekileri” idi (Bu rakamların yerel otoritelerden alındığını beyan etmektedir).

“Srebrenica'da bulunan yetkililerin aktardıklarına göre bölgede tespit edilen 16,797 insanla birlikte geri kalan 25 bin kişinin yeri ve kaderi endişe vericidir. Potočari'de bulunan 6 bin kişi içerisinde muhtemelen askerlik çağında olan 293 erkek alınmıştır. Potočari'nin

³³⁰A.g.e., s. 309.

³³¹A.g.e., s. 309.

üçra köşelerinde bulunan 15-20 bin kişi içerisinde ise 700 erkek alınmıştı.”³³²

Binbaşı Guy Sands 16 Temmuz tarihli raporunun 6’ncı paragrafında 16-60 yaş arasında bulunan ve tahmini sayısı 7-8 bini bulan erkek nüfuzunun kaçabilmek niyetiyle dağlara doğru gittiğini, bunların 4-5 bininin savaş suçu işlediği iddiasıyla sorgulanmak üzere Bratunac'a getirildiğini anlatmaktadır.

Binbaşı Guy Sands’ın 16 Temmuz raporunun 7’nci paragrafında ise:

*“1. Sırların, Srebrenica’daki Boşnakları yakalamaları, tutuklamaları, öldürmeleri yani köklerini kazımaları tam olarak 72 saat sürdü. Belli bir amaç için orada bulunan Hollanda Birliğinden ve dolayısıyla Srebrenica Güvenli Bölgesi’nden düzenli ve planlanmış bir etnik temizliği sona erdirmesi beklentileri varken, UNPROFOR ve Uluslararası komiteler, Sırp Boşnak rejimine karşı az ya da hiçbir tepki göstermeden sadece olayı seyretmekle yetindiler.”*³³³ ifadeleri geçmektedir.

Görüldüğü gibi UNPROFOR kuzey doğu komutanlığında görevli olan Binbaşı Guy Sands, 16 Temmuzda neler olduğunu önemli materyalleri de tanımlayarak açık şekilde ifade etmektedir:

- İnfaz,
- Yerinden edilen ve tutuklanan erkekler,
- Erkeklerin götürüldüğü yer (Bratunac),
- Srebrenica Güvenli Bölgesinin artık işe yaramadığı gerçeği,
- Her şeyden önemlisi Sırlara karşı az ya da hiç tepki gösterilmediği gerçeği.³³⁴

Sands, ayrıca 2’nci paragrafta genç erkeklerin götürülen grubun içerisinde olduğunu açık şekilde ortaya koymaktadır:

“2. Son 22 saat içerisinde 38-42 bin kişilik toplam nüfuzdan 22 bin insan Srebrenica bölgesinden sınır çizgisinin Boşnak Hükümeti kontrolü altında olan tarafına geçtiler. Neredeyse onların hepsi yaşlı

³³²A.g.e., s. 503.

³³³A.g.e., s. 506.

³³⁴A.g.e., s. 506.

*kadın, yaşlı erkek ve 14 yaş altı çocuğu olan kadınlardan oluşmaktaydı.*³³⁵

16 Temmuzda Sands, özellikle Bratunac'a ulaşan 14 yaş üstü erkek olmadığına vurgu yapmaktadır.

16 Temmuzda Bijeljina ve Potočari arasındaki yolda ICRC temsilcileri gördüklerini rapor etmişler miydi? Pilica'nın köyüne götürülen 1200 ila 1500 kişi infaz timiyle bu bölgede infaz edilmişlerdi. Birçok insanın infaz edildiği yer olan Pilica, Kozluk, Bratunac, Žvornic ve Karakaj, aynı zamanda o dönemde Sırp otoritelerinin tutukluları infaz etmeden önce tuttıkları yerlerdi. ICRC temsilcilerinin 6 cip araçlı konvoyu, 16 Temmuzda Pilica'ya çok yakın olan ve aynı zamanda birçok infazın yapıldığı Kozluk bölgesinin içerisinden geçmişlerdi. Burada yapılan katliamları görmeme ihtimalleri yoktu. Yine ICRC personelinin, Potočari'den döndükten sonra kamuoyuna ne tür bir rapor sundukları soru işaretidir.

17 Temmuzda gün doğmadan önce saat yaklaşık 03:00 iken, bir Hollandalı subayı üs içerisinde bulunan UNPROFOR tercümanlarının uyuduğu koğuşa gelerek bir tercümanın kendisi ile gelmesini istemişti. Hollanda Birliği tercümanlarından olan Mujo Mujkić yatağından kalkarak gelen subay ile gitti. O yaklaşık yarım saat kadar sonra döndü ve odada bulunanlara Hollanda Birliği tesisleri kapısına 3-5 kişilik bir grubun geldiğinden bahsetti. Onlar kormuş vaziyette, Srebrenica'dan Tuzlaya ormandan 11 Temmuzda, yola çıkan grubun içerisinde olduklarından ve içerisinde buldukları insan konvoyunun Sırp tarafından pusuya düşürüldüğünden, gözlerinin önünde yüzlerce insanın öldürüldüğünden, Sırp keşif birliklerinin her yerde olduğundan bahsetmişlerdi. Ayrıca Hollanda Taburu askerlerine üsse girebilmek için yalvarmışlar, eğer Hollanda Taburu askerleri onları içeri almazlarsa öldürüleceklerini söyleyerek hıçkırarak ağlamışlardı. Mujo Mujkić Hollanda Taburu subayının onlara üsse almadığını ve kapıdan uzaklaşmalarını söylediğini anlatmıştı.³³⁶ Yani olanları duymak istemedikleri gibi görgü tanıklarının anlatacaklarına da tahammülleri yoktu. Çünkü katliamdan haberdar olup herhangi bir şey yapmamak onlara pahalıya mâl olabilirdi. En iyisi olanları görmezden gelip duymamaktı. Hollanda Birliği personeli sadece bu insanların hayatta kalması için yardım etmeyi reddetmemiş, aynı zamanda bu insanlardan dışarıda neler olduğunu

³³⁵A.g.e., s. 506.

³³⁶A.g.e., s. 517.

öğrenme şansını da kaybetmişti. Bu durum Hollandalıların politikaları gereği yaralı ve hastalar hariç üsse hiç kimseyi almadıklarının bir başka inkâr edilemez ve bariz örneklerden bir tanesidir.

2.2. Marş Smrti- Ölüm Yürüyüşü

12 Temmuzda şafak vaktinden önce 15 bin kişiden oluşan insan konvoyu Buljim Köyünden ve Sırp lar tarafından kontrol edilen bölgelerden geçmeye başlamışlardı (**Harita-9** Temmuz 1995'te Srebrenica ile Žepa'daki durum ve Marş Smrti). Oralar zaten saldırı altındaydı ve patlamalar Potočari'den bile duyulabiliyordu. Konvoydaki insanlar, Bratunac- Konjević Polje-Nova Kasaba yolu üzerinden kuzey yamaçları Tuzla'ya uzanan Ulrc Dağına ulaşmayı planlıyorlardı. Grupta az sayıda insan silahlıydı, büyük çoğunluk ise silahsızdı. İnsan konvoyu için rotadaki en büyük engel Bratunac-Konjević-Polje-Nova Kasaba yolundaki Sırp güçleri idi. Büyük miktarda asker, tank ve zırhlı aracı bu yola yığarak burayı kapatmışlardı. Konvoyda bulunan insanlar çok zor durumdaydılar. Her yerden açılan ateşten dolayı yolu geçemiyorlardı. Hatta kimyasal silah bile kullanılıyordu (İnsan Hakları Gözlemcilerinin 1996'da verdikleri raporlarda kimyasal silah kullanıldığı belirtilmiştir). Bu şartlar altındayken Sırp askerleri mavi miğferli olarak yollarda dolaşıyorlardı. Megafondan insanlara teslim olmaları için *“UNPROFOR burada ve güvenliğinizi garanti ediyor”* şeklinde anonslar yapıyorlardı. Yüzlerce belki binlerce insan bu anonslara inanıp Sırp askerlerine teslim oldular. BSO'da görevli general Radislav Kristić davasında verilen tanık ifadelerine göre teslim olan bu insanların hepsi öldürülmüştü.³³⁷

Son birkaç grup şafaktan hemen önce hızlıca kaçmıştı. Bundan sonra ağır makinalı tüfekler adeta kükremeye başladılar. Sırp zırhlı personel taşıyıcıları yol boyunca yerleştirilmişlerdi. Sırp yaya devriyeleri yoğunlaşmıştı. Psikolojik savaş başlamıştı. *“Etrafınız sarılmış durumda, kaçamazsınız, teslim olun ya da öleceksiniz.”* diye anons yapıyordu megafonları kullanan Sırp askerleri. Sırp lar çalınan Hollandalı askerlerin üniformaları ve BM ZPT'leri ile bölgeyi dolaşıyorlardı. Aslında bunlar çalınan değil Hollandalı askerler tarafından teslim edilen malzemelerdi. İnsan avında insanları yanıltmak için etkin biçimde kullanılmışlardı. Sırp lar megafonlarla *“Zarar görmeyeceksiniz, UNPROFOR tahliyeyi takip*

³³⁷A.g.e., s. 395.

etmektedir" diyorlardı. Konjević Polje'nin hemen kuzeyinde, Kušlat kasabasında, on yedi tutuklu Jadar Nehri kıyısına gönderildi. Uyarı yapılmadan, muhafızlar ateş etmeye başladılar. Diğer taraftan Kravica yakınında, bir sırtın üzerinden kaçmaya çalışan erkeklere bir uçaksavar ateş etmeye başladı. Sırp askerler asfalt yolu devriye gezmekteydi. Bunlardan birinde Kalaşnikof tüfeği vardı ve beyaz eldivenler giymişti, kaç Müslümanın teslim olduğunu belirlemede güçlük çekiyordu.³³⁸

Yaralılar ağaçlardan ve battaniyeden yapılmış el yapımı sedye üzerinde sürüklenerek taşınıyordu. Ter kaplı yüzlerde korku ve teslimiyet görülmekteydi. Artık çökmüşlerdi. Mahkûmlara, gömlekleri çıkarttırıldığında beslenme yetersizliğine işaret eden zayıflıkları ortaya çıkmıştı. Tutuklanmış olan Müslümanlar isimleri megafonlardan bağırma ve iyi muamele gördüklerine yemin etmeye mecbur edildiler. "Burası güvenli. Sırplara gelin!" diye bir tutsağa silah zoruyla anons yaptırıldı. Sırp askerler ve ZPT'ler asfalt yolları kestiğinden, 7 bin kadar Müslüman erkek Ratko Mladić'in "Demir çemberinde" sıkışmıştı. Açlık çeken, bitkin olan ve moral bozukluğu yaşayanlar, ormanda teslim olmaya başladılar.³³⁹

Ölüm yürüyüşüne katılan ve hayatta kalmayı başaran Isnam Taljić kitabında yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

"Osman Halilović ile Karakaj'da bulundum. 3 bin Srebrenicalı ile esir düşmüştük. Pek çoğu konvoydan ayrılmış olanlardandı. Cüğüm adlı kafenin yanında ele geçmişlerdi. Diğer esirler esir konvoyuna istemeden katılanlardı. Çetnikler, BM ve Kızıl Haç amblemleri taşıyan araçlar içerisinde hareket halindeydiler. Araçlar içerisinde insanlara sesleniyor ve onların güvencesi altına girmeye çağırıyorlardı. Bu arada tutuklu haldeki bazı Boşnak esirleri, megafonla diğerlerine seslenmeleri için zorlamışlardı. İnsanları uluslararası barış gücüne teslim olmaya çağırıyorlardı. Kendilerine inanan insanları tırlara yükleyip Karakaj'a getirdiler. Hepsini kil fabrikasına tıktırdılar. Öldürülmeleri saatler sürdü. Elinde makinalı tüfekle fabrikaya giren Çetnikler esirlerin üzerine ateş açıyordu. Daha sonra buldozerle çığnemelerine rağmen can vermeyenleri tekrar kurşuna dizdiler. Onları da madende kullanılmayan vagona yükleyerek boksit yüklü killerin içine attılar. İşleri çok uzamıştı. Gece olmuştu. Bu nedenle öldürmeye ara verdiler."³⁴⁰

³³⁸Rohde, a.g.e., s. 245.

³³⁹A.g.e., s. 246.

³⁴⁰Taljić, a.g.e., s. 274.

'Ben şuralıyım, adım bu, çocuklarıma selâm söyleyin.' Kimi karısına selam söylüyor, kimi annesinin adını haykırıyor, son nefeslerini vermek üzere olan insanlar gece karanlığında selâm ediyorlardı. Aşağıda ise halâ teslim olmamız için çağrıda bulunuyorlardı. 'Boşuna hayatınızı kaybetmeyin! Sizi Tuzla'ya götürecek otobüsler burada bekliyor. BM ile anlaşma yapıldı, Sırp komutan Ratko Mladić bunun için şeref sözü verdi.' Etrafımda bulunan herkesin ölü olduğunu sanıyordum. Ancak aralarından bazıları ayağa kalkmaya çalıştılar. Aşağılara doğru gittiler. Yerimden kıpırdamadım. Burada kalarak ölü taklidi yapmaya devam ettim. Dehşetin en çarpıcı boyutu başladı. Yaralılar acılarına sabredemez bir haldelerdi. Yardım çağrılarını gökyüzünü inletiyordu. Çetnikler ise her taraftaydılar. 'Neredesiniz' diye haykırıyorlardı. Bazı kişiler karanlık içerisinden ses veriyordu. Akabinde gırtlakların kesilmesinden çıkan sesler işitiliyordu. Öldürülen yaralıların olduğu yerden fişkırarak kan seslerini duyuyordum. Ölülerin de gırtlaklarını kesiyorlardı. Hava aydınlanmaya başlamıştı. Onlar halâ kesiyorlardı. Ortalık iyice aydınlandı. Çetnikler insanların gırtlaklarını kesmeye devam ediyorlardı. Halâ ölülerin arasında yatıyordum. Bekliyordum. Ne bekliyordum acaba? Etrafı dinliyor ve bekliyordum. Sırt üstü yatar vaziyette kapalıya yakın gözlerimle etrafımdaki insanların koyun gibi kesilmelerini izliyordum. Öldüğünden emin olmadıkları herkesi kesiyorlardı. O sırada bir Çetnikin bağırsığını duydum. 'Sen numara yapıyorsun, işte sıran geldi.' O anda kalbimin durduğunu sandım. Bu arada genç bir delikanlının sesi duyuldu. Hemen üzerine atlayarak karnını parçalamaya, karnını vücudundan çıkarmaya başladılar. İnsan vücudunun parçalanmasından çıkan sesleri duydum. Dünyam tersine döndü. Ağaçlar, gökyüzü, tepeler ve midem tersine döndü. Sanırım kendimden geçmiştim. Aptallaşmıştım. Kimileri Çetniklerle birlikte aşağı iniyor, kimileri birbirini öldürüyordu. Bazısı kendi kendini öldürüyordu. Normal durumda olan kimse yoktu. Herkes delirmiş gibiydi. Behatiye'nin kardeşi Poljak İzet, el bombasını fırlatarak beş kişiyi öldürdü. Bunu neden yaptığını sordum. 'Görmüyor musun, bunlar Çetnik, bizden değiller.' dedi. Diğer bombayı da vücuduna yapıştırarak kendini öldürdü. Yeniden tepenin aşağısına dönüp ölülerin içine yattım. Beş altı gün ölülerin arasında yatarak akli başında kalan birileriyle karşılaşmayı bekledim. Etrafta bulabildiğim küflenmiş yiyeceklerle karnımı doyuruyordum. Ölü askerlerin katılmış ellerindeki paketleri zorlukla çekip alarak içindekileri yiyordum. Öte yandan Çetnikler arada bir buraya uğrayıp öldüğünden emin olmadıklarını kesmeye devam ediyorlardı.³⁴¹

³⁴¹A.g.e., s. 286.

Ölüm yürüyüşüne katılanlardan Rehber Hasan Hasanović ise şunları anlatmaktadır:

“Ne yazık ki 10 Temmuz geldiğinde biz evlerimizi terk etmek zorunda kaldık, kuzenlerimizin yanına taşındık. Çünkü Sırp'lar artık çok yaklaşmışlardı. Sonraki gün kasaba düştü. Annem ve küçük kardeşim ile Potočari'ye gittik. Büyükannem ve annem BM'nin bizi koruyacağını düşünüyorlardı. Ben, babam ve kardeşim ormana kaçtık. İlk gün Srebrenica'dan Tuzlaya 10 km yol yürüdük. Bomba sesleri duymaya başladık ve Srebrenica'nın artık bittiğini anladık. Artık hiçbir zaman geri dönemeycektik. Babam ve kardeşimle beraberken birden ateş başlayınca kaybolduk, onlara ne oldu bilmiyorum. Ancak muhtemelen Allah tarafından gönderilen bir iç ses bana devam etmem gerektiğini söyledi. Ben kaçarken tekrar atış başladı. Mermiler ağaçlardan sekiyordu. Çok korkmuştum ve Beni yakaladıklarında nasıl işkence yapacaklarını biliyordum. Ceketimi çıkarıp attım ve kaçmaya başladım. Onlar Benim öldüğümü düşüneceklerdi. Bir suyun başında başka gençler gördüm. Ben onlardan daha iyi durumdaydım. Sonra bir 15 km. daha gittim. Bir tepeye ulaştım. Tepeden aşağı yola indim. Bu yol Saraybosna'ya giden ana yoldu. Sabahın erken saatlerinde saat muhtemelen 04:00'te biri omuzuma dokundu ve tanklar geliyor dedi. Aşağı saklanmak zorunda kaldık ve tanklar geçip gitti. Daha sonra Jadar nehrini geçtik. Geçerken ayakkabılarımı çıkarmıştım ve ayaklarım yaralandı. Ayakkabılarımı çıkarıp sırtıma asmıştım. Çok acı çekiyordum. Biz en yüksek dağlardan birine tırmandık. Ve orada bir müddet kaldık. Yanlış hatırlamıyorsam 13 Temmuz'a kadar kaldık. Hava kararana kadar orada bekledik ve tekrar yürümeye başladık. Kamenica Tepesine ulaştık. Daha sonra bir adam daha önce gördüğümüz tanklar tarafından Kamenica'da bir pusu atıldığını ve birçok insanın öldüğünü söyledi. Babam ve kardeşime ne olduğunu henüz bilmiyordum ancak devam etmek zorundaydım. 14 Temmuz'da günün çoğunda yükseklerdeydik, ağaçlar arasında. Ben bir çeşit gaz kokusundan rahatsız oldum ve daha sonraları sinir gazı olduğunu öğrendim. Bir çok insan halüsinasyon görüyordu. İnsanlar ağızlarını havlu ile kapatmışlardı. Bazı doktorlar insanları sakinleştirmeye çalışıyorlardı. Ben gece boyunca dinlenemedim, çünkü uyuyamadım. Etrafımda ailemden bana sahip çıkabilecek kimse yoktu. Sabah tekrar kaçmaya başladık. Kamenica Vadisi dışına çıktığımızda insanlar sessiz olmamızı söylediler. Ve tekrar atışlar başladı. Atışlarla beraber 'hurra' diye bağırışlar duydum. Yaklaşık 100 m.den ateş ediyorlardı ve Ben çok korkmuştum. Yerde kıvrılmıştım. Onların ağır silahları olduğunu biliyorduk. Hemen önümde yatan 14-15 yaşlarında bir genç vardı. Vücudunun derisi soyulmuştu, bağırıyordu. Ona yardım etmesi için

Allah'a dua ettim. Sonra oradan zar zor kaçtık. Tuzla yoluna girdik. Tepeleri aştık.

15 Temmuz gibi ormanda yağmur başladı. Daha önce hiç görmediğim kadar şiddetli yağıyordu. Hava da çok soğumuştü. Biz bir ateş yaktık. Patikanın her tarafında elbise parçaları vardı. İnsanlar muhtemelen yürürken üzerlerindeki ağırlıkları atmışlardı. Bende onlardan birini aldım ve giydim. Sabah yine devam ettik. Aslında yağmur bizim Tuzlaya daha emniyetli şekilde yaklaşmamızı sağladı. Baljkonica'ya ulaştık. Burası bizim için son engeldi. 16 Temmuzda Tuzla civarında Bosna Ordusu ile Sırp Ordusu arasında şiddetli çatışmalar vardı. Onlar bizim bu yolu kullanacağımızı biliyorlardı. Bu yüzden saatlerce ormanda bekledik. Sonra birisi geldi ve ortalık temiz gidebiliriz dedi. Biz o çatışma alanından geçerken çok sayıda hurdaya dönmüş tank gördük. Halâ sağdan soldan mermi sesleri geliyordu. Oradan sonra ilk köye girdik. İleride Boşnak evleri gördük ve bize yardım ettiler. Onların bize yardım etmesi ve evlerine alması inanılmazdı. Yol boyunca hiç yiyeceğim olduğunu hatırlamıyorum. Kamyonlarla bizi bir yere götürdüler. Kahvaltı yaptıktan sonra otobüse bindik. Nereye gittiğimizi bilmiyordum. Zaten uyumuştum. Büyük bir şehre geldik. Yüzüme bakan bir bayan bana yardım etti. Tuzla havaalanına gittik. Ve daha sonra annem ve anneannemle buluşabildik orda. Babam ve kardeşime ne olduğunu anlamamız çok zaman aldı. 2003'te babamı, 2005'te kardeşimi gömdük. O gün Benim için hayatımın en zor günüydü.”³⁴²

Yine bu yürüyüşe katılarak hayatta kalanlardan Astsubay Hasan Hasanović şunları anlatmaktadır:

“10 Temmuzda Ben çok mutluydum. Saat üçte NATO uçakları vurmaya başladılar ve Sırp mevzilerine sis bombası attılar. Bu uçakları görünce her ne kadar sis atsalar da çok mutlu oldum. Ancak bir daha hiç geri gelmediler. 11 Temmuz sabahında Ben gördüğüm bazı şeyleri anlayamadım. Çünkü artık orada asker olarak görevli değildim. Bu bölge askerden arındırılmıştı ve biz Bosna Ordusundan artık emir alamıyorduk. Kendi başımıza hareket etmek zorunda kaldık. Neler olduğunu anlayamıyordum, çünkü olanları köyümden takip etmeye çalışıyordum. Çok yüksekte olan köyümden Potočari'ye baktığımda insanların koştuğunu görüyordum. Neler olduğunu anlamaya çalışıyordum. Ben annem, karım ve amcamla birlikte olanları izliyordum. İki kardeşim vardı ancak onlar bu esnada yanımda değillerdi. Olanları gördüğümde çok rahatsız oldum ve ne yapacağımı

³⁴²Rehber Hasan Hasanović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.07.2016)

kestiremedim. Sonra ordudan bir arkadaşımın mesajı geldi. Orduda daha önceden görev yapan ve yapabilecek durumda olan herkesin ormanda toplanmasını istiyorlardı. Çünkü Sırplar Srebrenica'ya gelmişlerdi. Annemi, eşimi ve altı aylık bebeğimi nasıl bırakıp gideceğimi bilemiyordum. Onları öylece terk edemedim. Çünkü onlara ne olacağını bilmiyordum. Ancak o anda aileme sadece hoşça kal dedim, başka hiçbir şey diyemedim. Çocuğumun yanına sadece dokundum. Hiçbir şey söyleyemedim. Çünkü ağlıyordum. Onlar bana neden bizi terk ediyorsun diyerek bakıyorlardı. Köyüme bir araç geldi. İçi insan doluydu. Potočari'ye BM kampına gideceklerdi. O an ne olduğunu anlamaya başladım. Siviller Hollandalı Askerlerden yardım alabilmek için kampa gidiyorlardı. Potočari'ye gidenleri gördüğüm an Hollandalı Askerlerin olduğu yere gitmek istemedim. Arkadaşım Šušnari Köyüne gitmemiz gerektiğini söyledi. Sivillerin Hollandalı Askerler tarafından korunacağı söylendi. Ben onların sivilleri koruyacağına inanmıyordum. Ancak onlara ne olacağını da bilmiyordum. Karımı ve çocuğumu tekrar görememekten korkuyordum. Ancak yine de Šušnari'ye gittim. Orada olanları görünce çok şaşırardım. Yaklaşık 15 bin insan orada toplanmıştı. Genç ve yaşlı erkekler ile kocalarını terk etmek istemeyen kadınlar oradalar. Kimse konuşmuyor, herkes sessizdi ve olanları takip etmeye çalışıyorlardı. Benim için en büyük problem iki erkek kardeşimin nerede olduğunu bilmemektir. O kalabalıkta aradım ve sadece birini bulabildim. Biz bu büyük kalabalığın içerisinde saat 20:00-21:00'e kadar bekledik. Çünkü Bosna-Hersek Ordusunun halâ askeri ve bir miktar silahı olan 25. Tümeni oradaydı. Onlar beklemeye devam etmemizi istediler. Direniş gösterip savaşacak mıyız, belli değildi. Çünkü Potočari'de çok fazla sivil vardı. Orada iken savaşmalı mı yoksa gitmeli mi karar verilememişti. Daha sonra oradan gidilmesine ve sivillerin de bizimle beraber arkadan hareket etmelerine karar verilmişti. O anda Benim verdiğim karar ise kardeşimi yanımdan ayırmamak olmuştu. Düşünün 15 bine yakın insandan oluşan bir kalabalık vardı. Şöyle anlatayım, saat 00:00'da hareket edilmesi kararlaştırıldı, saat 03:00'te ancak yürüyebildik. Çok yavaş yürüyebiliyorduk, çünkü çok kalabalıktık. Normalde birkaç saatte gidebileceğimiz yerlere neredeyse 24 saatte gidebiliyorduk. Belli yerlerden sonra orman bittiği için hava kararana kadar beklemek zorunda kalıyorduk. Sırplar bu kalabalık gruplarla hareketimize izin veriyorlardı, çünkü onlar bize farklı yerlerde pusula atmayı planlıyorlardı. Sonda kalan bir gurup insanı öldürdüler. Benim küçük kardeşim de öldürülenlerin arasındaymış. Ben birilerinden kardeşimin öldürüldüğünü duyduğumda gerçekten ölüp ölmediğini öğrenmek için geriye doğru koştum. Önce Onun olduğuna inanmak istemedim, komşumuz olan Osmanović Bana Onu tarif etti. Mavi bir montu ve paraşütten yapılmış bir pantolonu vardı. Bunları duyunca

geri gittim ve anlattığım gibi Onu gördüm. Orada yatan altı kişinin bedenini çevirerek yüzlerine baktım ve gerçekten öldürüldüğünü gördüm. Yapabileceğim hiç bir şey yoktu. Onun için dua ettim, Fatiha okudum ve yola devam ettim.

Diğer öldürülen insanları da taniyordum. Baba ve oğlu vardı. Onlar el ele tutuşmuş şekilde yatıyorlardı. Ben tekrar geriye diğer kardeşimi bulmak için koştum. Büyük kalabalık hareket etmemiş bekliyordu. Sadece silahlı olan küçük bir grup etrafı kolaçan etmek için hareket etmişti. Geçmemiz gereken bir asfalt yol vardı. Güvenli olup olmadığını kontrol ediyorlardı. Bravica'ya gittiğimizde orada henüz kardeşimi bulamamıştım. Orada otlar henüz kesilmemişti, uzundu. Herkes otların arasında sadece oturuyordu. Birileri hadi yola çıkıyoruz dediğinde herkes yürümeye başladı. O otların arasında birden bire bir kadın sesi duyuldu. O kadın bir Sırp askerdi ve 'Baliya'³⁴³ ve 'Baliyanın annesi' diye bağırdı. Aynı zamanda 'İslâm' demek onlar için 'Türk'³⁴⁴ demektir. Herkesi 'Türk' diye çağırıyorlardı. O kadın daha sonra 'Baliyanın annesi, Türkün annesi, şimdi bir Sırp kadının neler yapabileceğini göreceksin.' diye bağıyordu. Bağıldıktan sonra üç el ateş etti. Sonra geriden önümde bulunan büyük bir ağaca ateş etti. Onlar daha önce buraları tuzaklamışlardı. Ağaca da bir mayın tuzaklamışlardı. Mayın patladı ve ağaç devrildi. Neredeyse 15 kişi devrilen ağacın altında kalarak can verdi. Yaklaşık 30 ila 60 dakika arasında ateş devam etti. Hiç durmadılar. Otlardan dolayı nereye ateş ettiklerini göremiyorduk. Güneş batmadan biraz önceydi sanırım. İnsanlar korkudan ne yapacaklarını bilmeden sağa sola kaçıyorlardı. Bende kaçmaya başlayınca dereye düştüm ve akıntıya kapıldım. Kafam o kadar karıştı ki akıntı yönüne gitmem gerekirken akıntının ters yönüne doğru gitmeye çalışıyordum. Sonra hava iyice karardı. Akıntıyla boğuşurken ters tarafta atış ve top sesleri duyuyordum. Bir korku filmi gibiydi. En iyi yapımcılar bile bu durumu anlatamazlardı. Ben kaçmaya başladım. Etrafımda bizden insanlar vardı ama onlardan bile şüphe duymaya başladım. Silahlarını gizlediklerini düşünüyordum. Sonra kendimi Kravica'da bir fabrikanın yanında buldum. Orada ancak kendime gelebildim. Kravica'da o kalabalıktan binlerce insanı öldürdüler. Orası bir Sırp köyüydü. Kravica'ya vardığımda ağaçların arasından baktım. Orada guruplar halinde birçok Sırp askerinin

³⁴³“Baliya” Slav dillerinde kötü bir anlamı olan bir kelimedir ve Sırp tarafından Boşnak Müslümanları aşağılamak için kullanılmaktadır.

³⁴⁴Osmanlı Yönetimi altındaki Müslüman Slavlar kendilerini “Turci-Turks” yani İslâma bağlı” olarak adlandırmaktaydılar. “Türkler” için etnik anlamda “Turkuşi” ya da “Osmanlija” ifadeleri kullanılmaktaydı. Avusturya yönetimi altında ise kendini “Turk” olarak ifade etmek aynı zamanda “Muhaliif” olarak görünmek anlamına gelmeye başlayınca Müslüman entellektüeller ve elit kişiler kendilerini ve yakın Müslüman çevrelerini “Muslimani” olarak ifade etmeye başladılar. Küçük bir grup elit ise kendilerini “Muslim Serbs” olarak ifade etmiştir. Bkz. Burg – Shoup, a.g.e., s. 19.

beklediğini gördüm. Gelecek insanları öldürmek için bekliyorlardı. Fabrikanın arkasında bir yol gördüm. Orada otobüsler vardı ve otobüs sivililerle doluydu. Bu otobüslerin Potočari'den kadın ve çocukları taşıyan otobüsler olduğunu anladım. Çünkü tarih 12 Temmuzdu. Sonra yine etrafıma bakmaya başladım. Her yerden çığlık sesleri geliyordu. Birisi 'Beni öldür böyle yaralı bırakma' diye Sırp askerine bağıırıyordu. Tek amacım Udré Dağını bulmak ve ulaşmaktı. Sonra tekrar kardeşimi kaybettiğim yere geldim. İnanması zor ama neredeyse cesetlerden dolayı toprağa basamıyordum. Orada birçok insanın da yaralı olduğunu gördüm. Çok kötü durumdaydılar. Ancak o kadar insana yardım edemezdim. Yanlış hatırlamıyorsam binden fazla insan yatıyordu orada. ICRC sonra yapılan araştırmalarda orada yaklaşık 930 insan cesedine ulaşmıştı. Daha sonra ise yaklaşık 200 kişinin cesedine daha ulaşıldı. Ben yine yalnız gitmeye devam ettim. Nereye gideceğimi bilmiyordum. Biraz daha ilerledikten sonra Udré Dağını gördüm. O insanların içerisinde kardeşim var mıydı bakamadan devam ettim. Udré Dağı çok uzaktaydı. Otların arasında bir patika gördüm. Birçok insan oradan gittiği için Bende oradan gitmeye karar verdim. Sonra ileride orada hayatta kalan insanları gördüm. Ancak onlara katılıp katılmama konusunda kararsızdım. Çünkü onların güvenilir olduğundan emin olamıyordum. İnsanları görmeden önce Burnica Köyüne ulaşmıştım. Orada dört ceset gördüm. Onlar bir telin üzerinde yatıyordu. Onlar yetişkin insanlardı, muhtemelen yakalanmışlardı ve ateş edilerek öldürülmüşlerdi. Onların öldürülmüş olduğunu görünce Sırpların çok yakında olduklarını düşündüm. Sonra bahsettiğim bölgeye geçtim. Orada bir erkek çocuk gördüm. 15 yaşlarındaydı. Çökerek oturmuş vaziyetteydi ve uyuyor gibiydi. Onu hafifçe sallayınca uyandı. Henüz bir çocuk olmasına rağmen şüpheli davranıyordu. Kıyafetleri çok temizdi ve o dönemde Srebrenica'da temiz kıyafetli birilerini bulmak çok zordu. Üzerindeki alt üst eşofman çok temizdi. Boynunda kırmızı bir havlu ve elinde ise otomatik bir silah vardı. Onu uyandırmadan önce silahını aldım. O zamana kadar silahım yoktu. Uyandıktan sonra 'Annem ve babam Tuzlaya gitti. Ne yapacağım.' dedi. Sonra Onun Srebrenica'dan olduğunu ve geride kaldığını anladım. Ona silahı nereden aldığını sordum, ancak bir şey söylemedi. Silahı almaya ve Onu yanımda götürmeye karar verdim. Sonra Bana 'Ben buralardanım ve buraları iyi biliyorum. Seni yola götürebilirim.' dedi. Böyle konuşması ve Beni bir yerlere götürmek istemesi Bana çok şüpheli geldi. Ancak iyi niyetli görünüyordu. Beni sağ tarafa götürmek istiyordu, sol tarafa gidenlerin hepsi ölmüştü. Bölgede küçük bir ev vardı ve o tarafa gidenler öldürülmüştü. 'Orada stadyum var ve o tarafa bakma, çünkü orada bir sürü insan öldürüldü' dedi. Stadyumu gördüm. Ben yüksekten yürüyordum. Yaklaşık iki metre aralıklarla oyun sahasında yerde yatan 16 insan cesedi gördüm. Oyun sahasının

yanından geçtikten sonra 40 cesede daha rastladık. O çocukla ilerlerken yolda sandalyede oturan bir adam gördük. Ona yaklaşınca gördüklerime inanmadım. Bir okul sırasına bağlı olarak oturuyordu. Tüm yüzü işkenceyle soyulmuştu. Yüzündeki organlar kesilmişti. Kan yüzünden gözlerini göremiyordum. Cinsiyet organları da kesilmişti. Ancak halâ hayattaydı. Üzerine kadın elbisesi geçirmişlerdi. Orada öylece bağlı şekilde bekliyordu. Ona donmuş şekilde kaç dakika baktığımı bilemiyorum. Sonra çocuğun yanımda olmadığını fark ettim. Belki korkarak oradan kaçtı bilemiyorum. Sonra iki Sırp askerinin arkamda olduğunu fark ettim. O adama yardım edemedim ve koşmaya başladım. O anda çocuğun Sırp olduğunu ve Beni tuzağa düşürdüğünü düşündüm. Ancak sonra O çocuğun altı kişiyi Udré Dağına götürdüğünü öğrendim. O askerler bir cip aracının önünde duruyorlardı. O iki askere yaklaştığımda 'Acele et bizi değiştirmeye gelecekler' dediler. Böyle konuşmalarını sebebi, Benim silahım onlara nişan almış vaziyetteydi ve onların silahları omuzlarında asılıydı. Onları öldüreceğimi düşündüler. Sonra yine 'acele et' dediler. Bende geriye doğru gitmeye başladım ve koştum. O esnada yolun bittiğini görmedim ve dereye yuvarlandım. Yılın bu mevsiminde su seviyesi çok yüksek oluyordu. Daha sonra sudan çıktım ve o iki askerin Benim kaçmama izin verdiklerini anladım. Onlar eski Yugoslavya askeri üniforması giyiyorlardı. Çayırların arasında yürümeye devam ettim. Udré dağına yaklaştığım zaman kalabalık bir insan gurubu gördüm. Bana uzak oldukları için bizden olup olmadıklarını anlayamadım. Ancak Udré'e yaklaşınca onlara katılabildim. Bende onların yanına gittiğimde Müslüman olduğumu söyledim ve ancak öyle onlara katılabildim. Udré'e ulaşınca kardeşimi bulabileceğimi düşündüm. Herkes yere oturmuş olduğu için yüzlerini görebiliyordum. Dağa doğru harekete başladık ve ancak orada kardeşimi bulabildim. Dağa tırmandığımızda orada daha önce Bana yol gösteren çocuğu gördüm. Başka altı kişiyi daha oraya getirmişti. Bende dağın eteklerinde kardeşimi bulabilmişim. Bir ayağında çorap vardı diğer ayağı ise çıplaktı, yaralıydı ayağı. Ayakkabılarımı ona verdim. Akşam saat 18:00-19:00 civarında yola çıkmak için sıralandığımızda gördüğüm grup, yola çıktığımızdan daha küçüktü. Yürümeye başladıktan sonra sağdan soldan el bombaları atılmaya başladı. Udré civarında bir bölgedeydik ve pusuya düşmüştük. Onlar bizim orada olduğumuzu biliyorlardı ve pusu attılar. Yürümeye başladıktan hemen sonra üç adam daha öldürüldü. Onları gömebilecek kürek ya da malzememiz yoktu. Ancak onların ceketlerini alıp yola devam etmek zorundaydık. Yaklaşık iki gün boyunca yürüdük. 14 Temmuz gelmiştik. Žornica'ya gelene kadar herhangi bir pusu olayı olmadı. Ancak orada bir pusu daha attılar. Birçok insan öldü. Sonra devam ettik ve dinlenmek için durduk. Ben biraz uyudum. Gücümü kaybetmişim çünkü yiyeceğim

yoktu. İrmaktan bol bol su alıyorduk ama yiyecek yoktu. Meyveler henüz olmamıştı, bu yüzden yiyemiyorduk. İnsanlar halüsinasyon görmeye başlamışlardı. 'Anne bir dilim pasta daha ver' gibi şeyler söylüyorlardı. Uyku Bana iyi gelmişti. Çünkü o zamana kadar hiç dinlenmemiştim. O esnada kardeşimi tekrar kaybettim. Yürümeye başlayınca yine pusuya düştük. Bu en büyüğüydü. Orada bine yakın asker vardı. Bizde ise ancak 9-10 askerde silah vardı. Onlar pusuyu yarmayı başardılar. 3-4 askeri öldürdüler. Onlar sayesinde birkaç saatte oradan kurtulmayı başardık. Çok yavaş yürüyorduk çünkü çok fazla pusu vardı. Ayrıca yaralımız çoktu. Serbest bölgeye çok yakın bir yere geldik. Orası bizim için önemli bir noktaydı. Yolda bir araç gördük. Üzerinde ağır silah vardı. Kardeşimi tekrar buldum. Kardeşim Ahmet'in vücudunda 6-7 yerde yara vardı. Açık bir alan olduğu için saklanacak bir yer yoktu. Hava çok açıkken Allah birden yağmur ve sis gönderdi. Şiddetli rüzgâr esmeye ve yağmur yağmaya başladı. Bu bizim için iyi oldu. Bu sayede açık bölgeden geçebildik. Silahlı askerler bir pusu olma ihtimaline karşı hep önde ilerliyordu. Birkaçı orada öldürüldü, ayrıca bizim meşhur komutanlarımızdan Eyüp Golić'te orada şehit edildi. 16 Temmuz civarındaydı. Oradan bizden önce çok insan geçmişti ancak mayına basan olmamıştı. Fakat biz ve bir arkadaşım geçerken mayına bastık ve mayın patladı. Mayının etkisiyle Ben fırladım. Daha sonra uzun bir sessizlik oldu. Ben etrafta bağıarak kardeşimi aradım ama ses veren olmadı. Her tarafım kandı ve kandan dolayı bir şey göremiyordum. Kardeşimi bulmak için elimle her şeyi yoklamaya başladım. Jel gibi bir şeye dokundum. O anda dokunduğum şeyin kardeşimin bağırsakları olduğunu anladım. Kardeşim daha sonra 'Benim Ben, lütfen karnıma dokunma, çok acıyor' dedi. Daha sonra başka biride Benim adımı söyledi. O komşumuz Admir'di. Onun iki bacağında da ciddi yaralanmalar olmuştu. Onun pantolonunu parçaladım ve yaralarını sardım. Onu 100 m. taşıdıktan sonra tekrar kardeşimin yanına gittim. İkisini de bir su kaynağının yanına taşıdım. Sonra orada bir kaç doktor buldum. Onlar halâ hayattalardı. Doktor Fatima, Davut Basić ve İlyas Pilav. Onlar kardeşimi görünce onu artık taşıyamayacağını, yaklaşık on dakika içinde hayatını kaybedeceğini söylediler. Yine de yaklaşık dokuz buçuk saat hayatta kaldı. Tamamen şuurunu kaybetmişti. Gözünün altında bir yara vardı. Yine de söylendiğinden daha uzun yaşamayacağını anlayınca bir karar verdim. Ben yola çıkmadan önce zaten anneme söz vermiştim. 'Eğer kötü bir şey olursa ikisi olmasa da mutlaka birini güvenli bölgeye götüreceğim' demiştim. Onun öleceğini bilsem de bana ne olursa olsun Onun cesedini götürmeye karar verdim. Ve bunu yaptım. Onu biraz taşıdım biraz dinlendim. Herkes kendi hayatı için savaşıyordu. Birisinin öleceğini anlayınca insanlar ona yardım için zaman harcamıyordu. Kardeşimin ısrarla 'Ben öleceğim Beni bırak' demesine rağmen Onu

taşıdım, dinlendim ve yine taşıdım. Israrla 'Lütfen Beni bırak' diyordu. Onun için yapamadığım şey ise Benden ısrarla su istemesine rağmen Ona yaralı olduğu için su veremedim. Eğer su içerse hemen öleceğini biliyordum. Sanırım bu konuda kendimi affedemiyorum. Ben de bir Müslüman olarak 'Eğer ölecek olursan lütfen Kelime-i Şahadet getir' diyordum. O tabi o durumda tam olarak söyleyemiyordu. Sonra oturmamı ve başını bacaklarıma koymamı istedi. Sonra Bana yeğenini (Benim oğlum) göremeyeceği için çok üzgün olduğunu söyledi. Bacaklarıma yatmışken, uzun uzun yüzüme baktı. İki defa derin nefes aldı ve vefat etti. İki komşum Benim Onu orada bırakmayacağını anlayınca 'Biz senin taşımaya yardım ederiz' dediler. Sonunda güvenli bölgeye ulaştık. O, yaklaşık gece 01:00'da vefat etmişti. Onu saatlerce taşıdık. Sonra saat 08:00'da bir camiye ulaşabildik. Yolda yürürken birçok insanın yolda pusularda öldürüldüğünü gördüm. Oraya ulaşınca ne kadar az insanın hayatta kaldığını gördüğüm için çok üzülmüştüm."³⁴⁵

Ölüm yürüyüşünün yapıldığı bu koridorda binlerce insan katledildi. Aslında bu koridorun açılması da soykırım planının bir parçasıydı. 18 Temmuzda Ratko Mladić'in Bosnalı direnişçilerin kaçmaları için bir koridor açılması emri üzerine Drine Kolordu Komutanlığına bağlı komutanlar Ratislav Kristić başkanlığında toplandı. Toplantıya Dragan Obernović, Vinko Pandurević, Albay Trkulja, Albay Sladoyević ve bazı subaylar katıldı. Radislav Kristić "Koridor açılacak, BH Ordusu 28. Tümen Kuvvetleri geniş bir çembere alınıp pusuya düşürülecek. Ondan sonra ne yapmanız gerektiğini tarif etmem gereksiz, işinizi bilirsiniz. Bunlar son kalıntıdır ve süpürme operasyonları ile son kalıntılar da temizlenmiş olacak." şeklinde talimat verdikten sonra oradan ayrıldı.³⁴⁶

19 Temmuzda Obrenović ve Radislav Kristić arasında geçen telsiz konuşması yakalanmıştı:

"RK: Obrenović tamam mı?

DO: Evet.

RK: Güzel.

DO: Efendim nasılsınız?

RK: Beni sevindirdiniz, teşekkür ederim.

³⁴⁵Astsubay Hasan Hasanović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 11.07.2016).

³⁴⁶Koçak, a.g.e., s. 160.

DO: Bu başarı sizlerin efendim. Size biz çok ama çok teşekkür ediyoruz.

RK: Onları pusuya düşürüp çemberi daraltma sırasında kayda değer bir sorun yaşandı mı?

DO: Tanrıya şükür bir sorun yok. Zaten açlık ve susuzluk onları perişan etti.

Direnmeye mecalleri kalmamıştı.

RK: Pis cesetleri hemen kaybedin.

DO: Elbette biz çalışıyoruz siz merak etmeyin.

RK: İyi.

DO: Bir kısmını esir aldık elimizde.

RK: Hepsini öldürün, lanet olsun.

DO: Plana göre gidiyoruz, her şey iyi.

RK: Tek bir canlı bırakılmamalı.

DO: Her şey plana göre gidiyor. Her şey iyi.

RK: Türkler muhtemelen bizi dinliyorlardır. Onların piçlerini nasıl geberttiğimizi dinlesinler.

*DO: Evet onlara izin ver.*³⁴⁷

Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere aslında hiçbir şey tesadüfi olmamıştı. Sivillerin açılan bu koridordan kaçacakları ve orada kurulacak pusularla tüm erkeklerin öldürüleceği herkes tarafından net bir şekilde biliniyordu. İnsanlara yaşama şansı bırakılmamıştı. Ya Sırlara teslim olarak öleceklerdi ya da hayatta kalabilmek için çok uzun ve yorucu bir yolculuğa çıkacaklardı. Ancak bu yolculuktan sağ kurtulma ihtimali de çok düşüktü. İkisi arasındaki tek fark ise ikinci seçeneği değerlendirenlerin az da olsa bir şansı vardı. Çok azı kurtulabilecekti ama denemeye değerdi.

2.3. Temmuz Sonrası Dönem

Srebrenica Güvenli Bölgesinin düşmesine sebep olan faktörlere bakılacak olursa: Bölgede oluşan tehditlerin önüne geçmek adına elde tek etkili yol olan ve aynı zamanda yerel unsurlara vaat edilen hava saldırıları ve yakın hava desteği icra

³⁴⁷A.g.e., s. 161.

edilmemişti. Her ne kadar aksini iddia etseler de, Hollanda Savunma Bakanlığının, UNPROFOR'un Hollanda birliklerinin sahip olduğu silah gücü Sırlara karşı kullanılmamıştır. Bir savaşın ortasında olmalarına rağmen hiçbir sıcak çatışmaya girmemiş olmaları bunun kanıtıdır. Çatışma olmadan askerlerinin kendi rahatlarını düşünerek teslim olmaları, tüm araç ve silahlarını Sırlara teslim etmeleri ve hepsinden önemlisi rehine krizinde ana unsur olarak hava desteğinin kullanılmasını engellemiş olmaları Srebrenicalı binlerce insanın hayatına mâl olmuştur. UNPROFOR, pratikte icra ettiği görev süresi boyunca, muharebe alanındaki üstünlüğün Sırlara geçmesine sebep olmuştur.³⁴⁸ Hollanda Tabur personeli olaylara kayıtsızlık göstermeye başlamıştı ve onların eve dönmelerini engelleyen her şeye karşı tavır sergilemekteydiler.

O dönemde ABD'nin Yugoslavya temsilcisi olan Warren Zimmermann, rehine krizi ile ilgili olarak: *“Bosna'daki sıcak savaşta kuvvet kullanımının sınırlandırılması BM'i zayıflık sembolü ve bir çeşit şantaj adayı haline getirmiştir. BM'in doğal olarak yapması gerekenleri yapamayışı sayesinde zayıflığı iyice pekişmiştir. Hatta bu nefret savaşında tarafsızlık saldırgan tarafın elini güçlendirmiştir.”* demiştir.³⁴⁹

Hollanda Birliği personelinden Rutten ve Kolsteren'in 17 Ağustos 1998'de Hollanda'da yayın yapan TV Nova'ya verdikleri bir röportajda belirttiklerine göre dışarıdaki olaylara da müdahil olmuşlardı. Zaman zaman Sırlar için çalışmışlardı.

*“Ben oraya gittiğimde, Üsteğmen Van Duijn ve bir kısım arkadaşlarımı, muhtemelen Sırp yüzbaşı olan bir asker ile, insanları 16-17 kişilik gruplara ayırırken gördüm. Orada olanların yanlış olduğunu düşündüm. Ben o an olanların yanlış olduğunu düşündüğüm için değil, neler olduğunu ve ne şartlar içinde yapıldığını belgelemek için kameramla kayıt altına aldım. Sonra Üsteğmen Van Duijn'e doğru gittim ve Ona Sırlarla işbirliği yapmaması gerektiğini söyledim. Özellikle yolun karşı tarafında, Onların önünde silahlarıyla oturan Sırları gördüğüm için Benim hiç tasvip etmediğim bir rol üstlendiğimizi düşündüm.”*³⁵⁰

³⁴⁸Nuhanović, a.g.e., s. 56.

³⁴⁹Robert F. Baumann -George W. Gawrych- Walter E. Kretchik, **Armed Peacekeepers in Bosnia**, Combat Studies Institute Press Fort Leavenworth, Kansas, 2004, s. 48.

³⁵⁰Nuhanović, a.g.e., s. 384.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere artık insanları Sırp lar gruplandırmıyor, onları korumakla görevli olan UNPROFOR personeli gruplandırıyor. Sonra da onları Sırlara teslim ediyorlardı. Daha önce de bahsi geçtiği üzere 1996 yılında mahkeme esnasında Franken erkeklerin dışarı çıktıkları andan itibaren öldürüleceklerini bildiğini beyan etmişti. Hâl böyleyken Hollandalı askerlerin soykırıma dolaylı da olsa ortak olduklarını söylemek yanlış olmaz.

Ölüm yürüyüşü esnasında karşılaşılan UNPROFOR araçlarında bulunanların Sırp mı yoksa UNPROFOR personeli mi olduğu halâ ortaya çıkarılmadı. Bu araçların bu olaylardan bir kaç gün önce Hollanda Birliği personelinden çalınan araçlar olma ihtimali yüksektir. Ancak Hollanda Birliği raporlarında diğer detaylara da yer verilmiştir. Örneğin Hollanda Birliği tarafından verilen bilgilendirme raporunun 5.25'inci paragrafında³⁵¹ kadın ve çocukların otobüslerine refakat eden iki Hollanda Taburu askeri, UNPROFOR üniforması giyen Sırp askerlerini iki Hollanda Birliği ZPT'sinin yanında Konjević Polje'de gördüklerini belirtmektedirler. Daha sonra paragrafta belirtildiğine göre Sırp lar iki Hollanda Birliği askerinden ZPT'in üzerine çıkmalarını ve oradaki silahları sökerek onlara vermelerini istemişlerdi. Ayrıca onlara kendi can güvenlikleri açısından herhangi bir BH Ordusu askeri görürlerse ateş açmalarının iyi olacağını söylemişlerdi. İddiaya göre bu personel ZPT ile N Gözetleme Postası mevzilerini, BH Ordusu tarafından buralar işgal edilince boşaltmışlardı. Oysa BH Ordusu askeri Hollandalı askerlerden silahlarını teslim etmelerini isteyince ZPT personeli bu isteği reddetmiş, dahası yakın mesafeden onlara silahlarını doğrulmuşlardı.³⁵²

Hollanda Taburu personeli silahlarını BH Ordusu askerlerine teslim etmeyi reddetmiş, onlara silah doğrultarak tehdit etmişlerdi, ancak Sırp askerlerine silahlarını, teçhizatlarını, ciplerini ve ZPT'lerini hiçbir şekilde karşı koymadan teslim etmişlerdi. Bu teslim edilen malzemeler kaçan insanları tuzağa düşürmek için kullanılmıştı. Böylelikle dağlarda kaçan insanlar, teslim edilen üniforma ve kasklardan dolayı tuzağa düşürülmüş, teslim olmuş, dolayısıyla da öldürülmüşlerdi. Sırp lar Hollandalıların teçhizatlarını, hatta belirtildiği gibi askerlerini dahi bu amaç için kullanmışlardı.

³⁵¹Bkz., a.g.e., s. 396.

³⁵²A.g.e., s. 396.

Rutten'in Hollanda Nova TV'de 17 Ağustos 1998'de verdiği röportajın devamına bakılacak olursa: “Müslüman kadınlar bölgeden güvenli yerlere götürülürken erkekler başka bir yere götürülüyordu.” demektedir. Yani insanların ayrıştırıldığı ve ne için yapıldığı aşikârdı. Devamında Hollanda Taburu Üssüne dönen Rutten, kendisini kızdıran bir duruma şahit olduğunu beyan etmektedir. Hollanda Taburu askerleri Müslüman mültecilerin taşınmasına yardımcı olmaktaydılar:

“Huys: Sırplar pasif miydi?”

Rutten: Evet öyle söylemek daha doğru olur.

Huys: Tğm. Van Duijn'in tam olarak ne yaptığını gördün?

Rutten: Ben Ona neden Sırlara yardım ediyorsun, bırak kendi işlerini kendileri yapsın dedim.

Huys: Tartışma ne kadar sertti?

Rutten: Evet çok sertti.

Huys: Kullandığın kelime ‘collaboration’³⁵³ miydi?

Rutten: Evet Ona öyle söyledim.

Huys: Arkadaşların senin Ütğm. Van Duijn ile olan tartışmana karşı tepki verdiler mi?

Rutten: Kremer tansiyonu düşürmeye çalıştı. Olayı alevlendirmemem için Beni bir adım geri itti. Onunla konuştum ve Bana ‘Evet şu an yaptığımız şey dışında başka ne yapabiliriz?’ dedi. Ben sadece Onun, Benim bu yaptıklarımızı halâ bir işbirliği olarak gördüğümü bilmesini istedim.”³⁵⁴

Tğm. Rutten'in bu ifadelerinden Hollanda Birliği askerlerinin erkeklerin, kadın ve çocuklardan ayrıştırılmalarında ve farklı otobüslere bindirilmelerinde direkt olarak rol aldıkları anlaşılmaktadır. Dahası Sırp askerleri, Hollanda Birliği askerleri onların işini yaparken bir kenarda oturmuş olayı seyretmişlerdi.

³⁵³ “collaboration” terimi İngilizcede olduğu gibi, Hollandacada da 2. Dünya savaşında Almanların kullandığı gibi işbirliği” anlamına gelmektedir.

³⁵⁴ A.g.e., s. 403.

Hollanda Üssü içerisinde yaşanan olaylara tekrar dönecek olursak, sonraki günlerde, Franken'in Nesib Mandžić ve Ibro Nuhanović'e kendisinin listeyi Sırlara gösterdiğini, Onlara listenin bir kopyasını "*Lahey/Cenevre*"ye gönderdiğini, bir kopyasını da kendisinin sakladığını söylediğini görmekteyiz. Her ne kadar bununla ilgili herhangi bir ipucuna ne BM raporunda ne de Hollanda Birliği raporlarında ulaşılamamış olsa da, belki Franken bu dediğini yapmış olabilir. Ancak Sırların istediği listedeki insanların Sırlara teslim edildiği bilinmektedir. Sonuçta listedeki tüm insanlar öldürülmüştür ve bunun BM koruması altında yapılmış olması olayı daha vahim hale getirmektedir. Franken yaptı her şeyi "*Tahliyenin*" sorunsuz olarak tamamlanması maksadıyla yaptığını savunmaktadır.³⁵⁵ O, kadın ve çocukların hayatları tehlikeye düşebileceğinden tahliyenin durmasını ve sekteye uğramasını istemediğini beyan etmektedir. Ve bundan dolayı yetişkin ve genç erkeklerin hayatlarını feda etmiştir. Diğer taraftan Franken ve Hollanda Taburu için tahliyenin durmadan devam etmesi için asıl neden, erkekleri dikkate almaksızın, mültecilerden olabildiğince çabuk kurtulmak, Potočari ve aslında Bosna-Hersek'ten kendi tahliyelerini sağlamak olarak görülmektedir.

Savaştan önce %62'si Müslüman olan bölgede ancak en fazla %1'lik Müslüman kalmıştı. Bratunac, Žvornik, Bijeljina ve onlarca, düzinelerce Müslüman çoğunluğun olduğu kasabalar "*Etnik açıdan temizlenmişti.*" Drina Vadisinde yaşayan 150 bin Müslüman topraklarından sürülmüş ya da öldürülmüştü.³⁵⁶

Srebrenica'daki Bosnalı Sırların zaferinden üç ay sonra, General Ratko Mladić'in güçleri büyük bir NATO bombardımanı ve Müslüman-Hırvat ittifakıyla karşı karşıya kaldılar. Srebrenica'ya yapılan saldırı ve müteakiben yapılan infazlar savaşın dönüm noktası olmuştu. Eylül ayı ortasına kadar, Sırların savaşı sona erdirme girişimi geri tepmişti. Bosna'nın Sırlar tarafından kontrol edilen kısmı %70'den %50'nin altına düşmüştü.³⁵⁷

17 Temmuz Pazartesi günü, ABD'de dış politikadan sorumlu bürokrat Anthony Lake, Bosnalı Sırlara yönelik hava saldırısı ve Müslüman Bosna hükümetine karşı uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını içeren ABD'nin yeni diplomatik girişimi olan "*End Game-Oyun Sonu*" stratejisini sundu. ABD Dışişleri

³⁵⁵ A.g.e., s. 407.

³⁵⁶ Rohde, a.g.e., s. 281.

³⁵⁷ A.g.e., s. 312.

Bakanı Warren Christopher, Savunma Sekreteri William Perry, BM Genel Sekreteri John Shalickashvili, ABD'nin BM Büyükelçisi Madeleine Albright ve Millet Meclisi Ulusal Güvenlik Danışmanı Sandy Berger bu stratejiyi görüşmek üzere bir toplantı düzenlediler. Artık Bosna'da bir Amerikan birliğinin varlığı kaçınılmaz görünüyordu. Temel sorun, onlar bir barış anlaşmasına zorlanacak mıydı, yoksa BM'nin geri çekilmesiyle gülünç duruma mı düşüleceklerdi. Ertesi gün 18 Temmuzda, Başkan Yardımcısı Gore, Clinton'a Bosna hakkındaki görüşlerini bildirdi: *"En kötü çözüm, soykırımı kabul etmek ve başka bir şehri ele geçirip, daha fazla mülteci almak. Aynı zamanda, sadece görüntülerle olayı yönlendiremeyiz, çünkü korkunç şeyler olduğu halde fotoğraflanamayan birçok yer var, ancak görüntüleri de görmezden gelemiyoruz."* dedi. ABD'li yetkililerin kafası olan olaylarla ilgili olarak bir hayli karıştı. Çünkü kaçınılmaz bir gerçek vardı: Soykırım. Er yada geç önlerine çıkacaktı.³⁵⁸

Chirac'ın Srebrenica'nın yeniden ele geçirilmesi önerisi, Fransa'nın geleneksel duruşunu yansıtmaktaydı. Chirac, yeniden zarları atmak ve kendi tavrını açıkça göstermek istiyordu. Gore, *"Gerçek anlamda askeri açıdan mantıklı olan pratik bir şey bulmalıyız. Kabullenme bir seçenek değil. Aynı çizgide düşünüyordum."* dedi. Mevcut statükonun artık kabul edilemeyeceğini söyledi. Clinton ise, *"Durum, hava kuvvetlerinin kullanılması gerektiğini gösteriyor, Amerika Birleşik Devletleri artık dünyanın kum torbası olamaz."* dedi. Ertesi gün, 19 Temmuzda, saldırılar Bosna ve komşusu Hırvatistan'da önemli ölçüde alevlendi. Bosnalı Sırp, Bosna'nın doğusundaki Birleşmiş Milletlerin diğer güvenli bölgesi olan Žepa'ya saldırırken, komşu Hırvatistan'daki Sırp, batı Bosna'da ülkenin öbür yanında Bihać bölgesine büyük bir saldırı başlattılar. Bölgede 60 mil karelik alan bir günde düştü. Sırp milliyetçileri için, kendi *"Oyun sonu"* stratejisi sorunsuz ilerlemekteydi. Hedef, geri kalan Müslüman bölgelerini ele geçirmek ve Sırp'ların işgal ettiği Bosna topraklarının %70'ini, Hırvatistan topraklarının %30'unu birleştirerek *"Büyük Sırbistan"*ı ilân etmek gibi görünüyordu. Fakat kumar oynuyorlardı. Bihać, batı için ve daha çok komşu Hırvatistan için stratejik olarak Srebrenica'dan çok daha önemliydi. Hırvatistan ve Bosna arasında olan ve Sırp milliyetçileri tarafından kontrol edilen 180 bin kişinin yaşadığı geniş Bihać bölgesi

³⁵⁸A.g.e., s. 312.

uzun cephe hatları ile binlerce Sırp birliğini ve düzinelerce Sırp tankı ve topçusunu bağlayabilirdi.³⁵⁹

Bölge düşerse, Sırp askerleri ve tankları boşa çıkacak ve Hırvat Ordusuna o yaz başlaması beklenen saldırı gerçekleşecekti. Sırp lar Bihać'ı tehdit ederek, güçlü Hırvat Ordusuna savaşa katılmaları için bir bahane veriyorlardı. Son üç yılda, Birleşik Devletler sözsüz olarak, Hırvat hükümetinin BM silah ambargosunu ihlâl etmesine ve önemli tankları ve ağır topçuları gizlice ithal etmesine izin vermişti. Emekli ABD'li generaller, Hırvat Ordusu subaylarını en son teknolojik NATO taktikleri konusunda eğittiler. Hırvatistan, savaşa katılacak olursa, savaş genişleyecek ve Sırp lar kendilerini silahsız Müslümanların değil gerçek bir ordunun karşısında bulacaklardı.³⁶⁰ Fakat aynı yardımı ve cömertliği Boşnaklar için göstermediler. Onların katledilmesine seyirci kalmışlardı. Tabi ki Katolik Hırvatların Müslüman Boşnaklarla aynı kaderi paylaşmalarına hiçbir batılı devletin gönlü razı olamazdı.

21 Temmuzda, Amerika ve Avrupa savunma ve dışişleri bakanlıkları, Londra'da toplandılar. Goražde'de "*Gerekli ve kararlı*" hava gücü kullanılmasıyla ilgili konuların görüşüldüğü konferans, "*Londra Deklarasyonu*" olarak yayımlandı. Amerikan, Fransız ve İngiliz yetkililer deklarasyonu önemli bir olay olarak gördü. Ancak Boşnak hükümeti tarafından deklarasyon bir başka boş söz olarak görüldü. Bosna Başbakanı Haris Silajdžić, konferansı "*Bıktırıcı*" olarak nitelendirdi. Batılı analistler, bildiriye anlamsız bir Amerikan ve Avrupa söylemi olarak gördükleri için önemsemediler. Bildirinin en önemli hususlarından birisi, aslında yazılı olmayan anlaşmaydı, Žepa'ya değil, sadece Goražde'ye yapılan saldırı, büyük hava saldırılarını tetikleyecekti. General Ratko Mladić'in askeri güçleri tarafından tutulan Žepa, göz ardı edilmişti. Korkunç Sırp saldırılarıyla iki yıl boyunca izole edilmiş olan bölgede direnen 15 bin Müslüman, Srebrenica'nın Müslümanları ile aynı kadere terk edilmişti. BM ve NATO'nun askeri değerlendirmesi olan, Sırp saldırısının ortasında dağlık bir bölgeyi takviye etmenin tehlikeli olduğu konusu doğrudu. Fakat 21 Temmuzda BM'nin takviye ihtiyacı yoktu. Žepa'nın kendi halkı kasabayı tutuyordu. Sırp tanklarına ve topçularına hava saldırıları yapılarak yerel savunma

³⁵⁹A.g.e., s. 313.

³⁶⁰A.g.e., s. 314.

kuvvetleri takviye edilebilirdi.³⁶¹ Žepa da yine Srebrenica ile aynı kaderi paylaşmak üzereydi.

Diğer taraftan Srebrenica'da görev yapan Hollandalılardan oluşan konvoy, 22 Temmuz günü saat 04:00'de Zagreb'teki BM karargâhına ulaştı. Hollanda Kraliyet Başkanı Williem Alexander, Savunma Bakanı Joris Voorhoeve ve ülkenin üst düzey askeri liderleri barış gücü askerlerini kahramanlar gibi karşıladılar. Ertesi gün, Hollanda askeri yetkilileri, BM insan hakları müfettişleri ve personelinin Hollandalılar tarafından seçilen 17 barış gücü askeri ile yalnızca beş saatlik bir süreyle röportaj yapmalarına izin verdiler. Bir kısım barış gücü askeri, gazetecilere Srebrenica ve Potočari'de gördüklerini anlatmaya karar verdi. Askerlerden biri dokuz cesedin fotoğrafını çeken Oosterveen'di. Bir diğeri ise Sırp ları "*Naziler*" olarak gören ve onlarla çalışma konusunda istekli olan diğer Hollandalıları kınayan barış gücü askeri Ron Rutten idi. Basın toplantısında Voorhoeve, Sırp askerlerinin Müslümanları kaçırdıklarını gördüğünü ve ardından silah sesleri duyduğunu anlatmıştı. Ayrıca, Hollandalı askerlerin, 1.600 Müslümanın yerel bir okul bahçesinde öldürüldüğüne dair bir bilgi aldıklarını söyledi. Voorhoeve, Tuzla'dan kurtulanların rapor ettiği tecavüz ve diğer zulüm söylentilerinin sayısının çok fazla olduğunu ve yalan olamayacak kadar "*Gerçek*" olduğunu söyledi.³⁶²

Daha sonra olaylara kayıtsız kalmakla suçlanan Srebrenica'daki Hollandalı komutan Albay Karremans, bir bildiri okudu. Bölgedeki saldırıların "*Mükemmel planlı bir askeri operasyon*" olduğunu söyledi. Ona göre Bosna Sırp Ordusu komutanı General Ratko Mladić çok akıllıydı. "*Fakat o bir komutandı, centilmen değil. Bu savaşta centilmen yoktu.*" dedi. Karremans, Srebrenica'yı mahveden liderlere atıfta bulunarak "*Biz Bosna'daki tarafların 'iyiler' ve 'kötüler' olarak ayrılamayacağını öğrendik*" dedi. Yani katil Sırp larla katledilen Boşnakları aynı kefeye koyuyordu. Bölgedeki sivillerin tedavisi hakkında hiçbir şey söylemedi ve askerlerin Potočari'de gördükleri infazlardan veya dokuz cesetten bahsetmedi. Egbers ve diğer 13 Hollandalı barış gücü askeri, 13 Temmuz gecesi Nova Kasaba futbol sahasından gelen silah seslerinden komutanlarına bahsetmişlerdi, ancak Karremans bundan bahsetmeye gerek duymamıştı. Hollandalı barış gücü askerlerinin silahlarının teslim edildiği, alındığı, soyulduğu ve bir anlamda Sırp lar tarafından yapılan

³⁶¹A.g.e., s. 316.

³⁶²A.g.e., s. 317.

"Müslüman avına" dolaylı olarak destek oldukları gerçeğinden bahsetmedi. Müslümanların "Tahliyelerinin uluslararası insancıl hukuk" uyarınca gerçekleştirildiğini belirtti. Franken, bir konuyu da ekledi: "Konvoylara gelince onlar BM güçleri tarafından eskortlanmıştır." dedi ve imzaladı.³⁶³ Oysa daha önce anlatılanlarda Sırpların Hollandalı askerlerin eskortlama yapmalarına müsaade etmedikleri belirtilmişti. Eğer Karremans'ın ifade ettiği gibi eskort faaliyeti yapılabildiyse, yolda konvoylardan indirilen ve infaz edilen erkeklerle ilgili olarak Hollandalı askerlerin büyük bir ihmali ve sorumluluğu vardır denilebilir.

Hollanda üssünde bulunan 239 Müslüman erkeğin Sırlara teslim edilmelerinden veya adlarını içeren listeden de bahsetmedi. Daha önce listeyi dünyaya göstermeye söz veren Binbaşı Franken, listeyi o günkü Zagreb BM temsilcilerine teslim ettiğini belirtmişti. Hollanda Taburu personeli nihayet 24 Temmuz'da Hollanda'da kahramanlar(!) gibi karşılanarak dönüşü tamamladılar.³⁶⁴

Barış gücü personeline, Eylül ayında hazırlanması planlanan rapordan önce gördükleri hakkında basına konuşmamaları konusunda talimat verilmişti. Hollandalılar ayrıldıktan sonra, insan avı Srebrenica çevresindeki ormanlarda devam etti. Yüzlerce erkek halâ hayattaydı. Sırp askeri birimleri, onları bulmak için günlük devriyeler dolaştırıyorlardı. Sırplar için Müslümanların Sırp sivillerine saldırıp onları öldürmelerinden korkmaları bir motivasyondur; intikam ise başka bir motivasyondur. Hemen hemen yakalanan bütün Müslümanlar infaz edildi. Bir toplantıda, Amiral Leighton Smith, Janvier'e NATO'nun Žepa'ya yardım etmek için ne yapması gerektiğini sordu. Janvier, "Hiç bir şey yapamam. Žepa'ya gitmek için Sırp topraklarından geçmek zorundayım ve savaşa hazır değilim" dedi. 24 Temmuzda BM'nin insan hakları raportörü eski Polonya Başbakanı Tadeusz Mazowiecki, BM adına Srebrenica'nın düşüşüyle ilgili bir hafta süren soruşturma başlattı. Mazowiecki, 7 bin kişilik Srebrenica'da 40 bin kişinin "Kaybolduğunu" düşünüyordu. Batılı liderleri, Žepa'nın 15 bin kişilik halkının aynı kaderi yaşamasına izin vermemeye çağırdı. 14 Temmuzda Karakaj'ın kuzeyinde bulunan Dulići'deki Kızıl Çamur

³⁶³A.g.e., s. 318.

³⁶⁴A.g.e., s. 318.

Barajı'nda ikinci büyük toplu infazda öldürülen orta yaşlı, yetişkin ve genç erkeklerin cesetleri, BM savcılar tarafından sınırı geçtikten sonra rapor edildi.³⁶⁵

Katliamdan ancak 50 gün sonra NATO birlikleri tarafından Sırp'lara hava saldırıları yapılmış, bu çaresizlik ve tepkisizliğin üzeri örtülmeye çalışılmıştır. Güvenli bölge fikrinin mimarı Mazowiecki katliam sonrasında BM İnsan Hakları Raportörlüğü görevinden istifa etmiş ve durumu kısaca şöyle açıklamıştır: "*Sadece barbarlık olarak adlandırılabilir, çok büyük ölçüde ve çok ciddi bir insan hakları ihlâli: sivil insanlara saldırılar, infazlar ve tecavüzler...*"³⁶⁶

Potočari'de Hollanda Taburu çalışanlarının yanı sıra askeri gözlemciler, Hollandalı subaylardan Rutten ve Kolsteren'in Nova TV'de yayınlanan röportajlarında belirttiklerine göre Sırp'lar, kadın ve çocuklardan ayırdıkları yetişkin ve genç erkeklere ait çantaları ve tüm dokümanları yakmışlardı. Rutten ve Kolsteren bu insanların kimliklerinin de yakıldığını beyan etmişlerdi. Açık olan şu ki, Ratko Mladić'in 16 ve 65 yaş arası erkekleri kontrol ettikleri iddiası tamamen yalandı ve Sırp güçleri yaşına bakılmaksızın tüm erkekleri, kimlik kartına ihtiyaç duymayacakları, toplu infaz alanlarına götürüyorlardı.³⁶⁷

İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporunun 22'nci bölümünde 239 kişilik liste ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

"BH kontrolü altındaki bölgeye ulaşıldıktan sonra, Cenevre'de ve Hollanda'da bulunan İnsan Hakları Örgütü gibi diğer organizasyonların yanı sıra hükümet teşkilatları ile irtibata geçilmiştir ve irtibata geçilenler bu liste ile ilgili hiçbir bilgileri olmadığını beyan etmişlerdir. İnsan Hakları İzleme Örgütü temsilcileri daha sonra Hollanda Dışişleri Bakanlığı ile irtibata geçerek böyle bir listeden haberdar olup olmadıklarını sormuştur. Ancak onlar da liste hakkında hiçbir şey bilmediklerini beyan etmişlerdir. Daha sonra ise İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün talepleri üzerine Hollanda'da bu konuyla ilgili bir araştırma yapılmış olup listenin Savunma Bakanlığında olduğu ortaya çıkmıştır. Listenin bir kopyası müteakiben Hollanda Dışişleri Bakanlığına, oradan İnsan Hakları İzleme Örgütüne gönderilmiştir. Bunun yanında İnsan Hakları İzleme Örgütü, Zagreb'te

³⁶⁵A.g.e., s. 319.

³⁶⁶Adnan DAL, , "Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Alija Izetbegović" , Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yalova, 2015, s. 31.

³⁶⁷Nuhanović, a.g.e., s. 466.

bulunan Barışı Koruma Misyonu görevlilerinin, her ne kadar orijinal olmasa da, listenin bir kopyasına ulaştıklarını öğrenmiştir. 13 Eylül 1995'te İnsan Hakları İzleme Örgütü BM Kurmay Başkanı olan Tümgeneral Tom Kolsteren'e, BM'nin listenin herhangi bir kopyasına ulaşıp ulaşmadığını ve BM yetkililerinin kayıp olan yetişkin ve genç erkeklerin kaderi ile ilgili konuyu Bosnalı Sırp yetkililerle görüşüp görüşmediklerini sormak amacıyla bir mektup göndermiştir. 4 Ekime gelindiğinde halâ bir cevap alınamamıştır. Biz ayrıca ABD'den Richard Holbrooke'a yetişkin ve genç erkeklerin kaderlerinin sorgulanması ile ilgili isteğimizi ve listenin bir kopyasını da içeren mektubu, 8 Ekimde Cenevre'de Sırp delegeleri ile yapılacak olan görüşmelerde ele alınmak üzere gönderdik. Ancak şu ana kadar ABD'li yetkililerden mektubumuza herhangi bir cevap alamadık. Her ne kadar Hollanda basını Hollanda Savunma Bakanlığının listeyi gizlemiş olduğu ile ilgili konuyu gündeme taşımış olsa da, görünen o ki, Sırp tarafından kontrol edilen toplama merkezlerine erişebilmek için lobi faaliyeti yürüten ICRC dışında hiç kimse kaybolan yetişkin ve genç erkek çocukların kaderi ile ilgili herhangi bir araştırma yapmamıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü raporu, 239 kişilik listenin uluslararası örgüt ve hükümet teşkilatlarına ne şekilde ulaştırıldığını da içeren yeterli ve açık bir kronolojiyi sunmuş olsa da, bir şeyler yapılabilecekken hiç bir şey yapılmamıştır. Listede ismi geçen insanların kaderi ile ilgili konuya gelince, liste ile yakından ilgili olanlar bile, Srebrenica düştükten sonra Yugoslav ve Bosnalı Sırp otoritelere kaybolan insanların akıbetini öğrenmek için herhangi bir baskı yapmamışlardır.”³⁶⁸ (EK-2 239 kişinin isim listesi³⁶⁹)

En önemli raporlar New York'taki BM ana karargâhına Zagreb'den gönderilmiştir. Yasushi Akashi, dokümanlardan bu dosyaların tamamlayıcı bölümlerini, o dönemde 1995 yazında BM Genel Sekreterliği altında görev yapan ve dünya çapında barışı koruma operasyonları sorumlusu olan Kofi Annan'a göndermekteydi. Bundan dolayı Kofi Annan'ın bu raporları BM Genel Sekreteri Butros-Ghali'ye gönderdiği gibi BM Güvenlik Konseyine de göndermesi gerekmekteydi. BM, eski Yugoslavya ile ilgili olan bütün olayları “*Kontakt Grubuna*” bildirmeliydi. Kontakt Grubunun genel koordinatörü o dönemde, aynı zamanda AB temsilcisi olarak görev yapan İsveçli Diplomat Carl Bildt'ti.³⁷⁰ Eğer bu evraklar bahsedilen kanaldan Güvenlik Konseyine kadar aksatılmadan gönderildiyse,

³⁶⁸A.g.e., s. 537.

³⁶⁹Human Rights Watch, **The Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping Bosnia and Herzegovina**, C.:7, S.:3 (Ekim 1995), s. 72.

³⁷⁰Nuhanović, a.g.e., s. 132.

Güvenlik Konseyinin olaylarla ilgili ihmali vardır denilebilir. Ancak raporlara bakıldığında görünen o ki en önemli hususların dahi süzgeçten geçirilerek bildirildiği görülmektedir. Örneğin bir insanlık trajedisi yaşanırken Akashi'nin raporlarında sıcak çorba dağıtıldığından bahsedilmektedir. Ya da Bratunac'ta tutulan erkeklerin kaderi ile ilgili hiçbir ifade bulunmamaktadır, Hollandalı rehinelere kadar pazarlık konusu dahi yapılmamışlardır.

2 Haziran 1995'te Thom Karremans, irtibat personeli Ramiz Bekirović'e

"Hollanda Taburu, Hava Kuvvetleri için istekte bulundu ama istek reddedildi. Ben tüm Srebrenica etrafında bulunan gözetleme postalarını geri çekmek için emir aldım. Bu muhtemelen BH Ordusunun şu anki durumu ile alakalı. Goražde'de bulunan İngiliz UNPROFOR birlikleri gözetleme postalarını BSO'ya teslim ettiler ve şu an Sırp onları kontrol etmekte. Fazla miktarda UNPROFOR personeli tutsak olarak Sırp'ların elinde. Bu NATO'nun Pale'deki mühimmat deposunu bombalamasından sonra oluşan son durumdur. Mevcut BM ve BH politikası gereği, Sırp herhangi bir şekilde provoke edilmeyecektir ve özellikle hava saldırısı planlanmayacaktır. Özel Temsilci Yasushi Akashi ve diğer BM diplomatları şu an Mladić ile rehine krizini çözmek üzere görüşmektedirler. Ben UNPROFOR'dan adamlarımı Srebrenica civarındaki postalardan geri çekmek için emir aldım. Ancak Lahey'de bulunan Savunma Bakanlığına danıştım ve Bakanlığımı çekilmemeyi teklif ettim. Olumlu cevap aldım. Bundan dolayı adamlarım posta bölgelerinde bekleyecekler." demıştır.³⁷¹

Yani 2 Haziran 1995'ten itibaren artık resmi olarak hava saldırısı düzenlenmeyeceği açıktı. Buna rağmen sonraki dönemlerde gerek Karremans gerekse Franken sürekli sivilleri hava saldırısı talebinde bulunuldu ve bekliyoruz diyerek oyalamışlardır.

26 Temmuz'da halâ binlerce Müslüman sivil ve asker dik tepelerde saklanıp Žepa'ya gitmeye çalışıyorlardı. Ratko Mladić bir megafon aldı ve şu sözleri sarf etti: *"Ben Ratko Ratko Mladić! Ben Ratko Ratko Mladić! Teslim olun! Zarar görmeyeceksiniz!"* Günün sonunda, yaklaşık 2500'ü Žepa'lı 15 bin kişi otobüsle Tišća'ya götürülüp sınırdan dışarı atıldı. Sırp askerler otobüs başına bir gözlemciye izin verdiler. Erkekleri ailelerinden ayırmaya yönelik hiçbir girişimde bulunulmadı. Buna rağmen Ratko Mladić'in güvenini bir önceki gün hazırlanan savaş suçlarıyla

³⁷¹A.g.e., s. 132.

ilgili iddianame sarsmamış gibi göründü. Sırp kumandanı Müslümanlar otobüslere binerken "*Allah olamaz, Birleşmiş Milletler olamaz, hiçbir şey size yardımcı olamaz. Ben sizin Tanrınızım*" diyordu.³⁷²

27 Temmuz'da Žepa komutanı Avdo Palić, General Ratko Mladić ve iki BM yetkilisi ile yaklaşık 3 bin adamının teslim olması ve çekilmesi konusunda görüştü. Palić, Sırp'lar tarafından hor görülmesine karşın, güvenlik garantisi olmaksızın görüşmelere gelmeye gönüllü oldu. Toplantı sonrasında Müslüman komutan, BM yetkililerinin olduğu bir ortamda Ratko Mladić'in iki muhafızı tarafından götürüldü. Ertesi sabah BM yetkilileri Ratko Mladić'e Palić'in nerede olduğunu sorduğunda General "*Ben vurdum!*" cevabını verdi. BM müzakerecileri 29 Temmuzda bölgeye döndüklerinde, kasabada daha önceden gördükleri Bosnalı Sırp birliklerinin çoğunun gitmiş olduğunu, hatta Žepa'daki 3 bin erkeğin üzerindeki kuşatmanın kalktığını gördüler. Genellikle kendine güvenen Ratko Mladić, artık dengesini kaybetmiş gibiydi. Bosnalı Sırp Generale üstünlük sağlanmıştı. Ülke çapında binlerce Sırp birliği, Sırp sınırının Bosna tarafında, yani batı cephesinde, Srebrenica'daki insan avına katıldığı için Žepa saldırısı gerçekleştirilememişti. Daha da önemlisi, Ratko Mladić'in Žepa kuşatması esnasında güçlü Hırvat Ordusu bir yıldırım manevrası yaparak kuşatmayı bozmuştu.³⁷³

Amerikan Yönetimi, Srebrenica'nın düşüşünden sonra toplu infazlara ilişkin çok çarpıcı kanıtlar elde etmişti. Bir CIA analisti 02 Ağustos'ta bütün gece, Nova Kasaba bölgesinin ABD tarafından çekilmiş hava fotoğraflarını incelemişti. Fotoğraflarda elde edilen görüntüler teşhis edilmişti, bunlar toplu mezarlardı. Bir casus fotoğrafta Nova Kasaba futbol sahasında yüzlerce tutsak olduğu görülüyordu. Birkaç gün sonra tutuklular gitmişti ve yakında bölgelerde oluşan dört yeni kazı alanı göze çarpıyordu (**Resim-9,10,11** Nova Kasaba'da Futbol Sahasında Tutulan Erkekler ve Kazı Alanları). Kanıtlar 04 Ağustosta Günlük Ulusal İstihbarat raporunda sunuldu ve Albright'ın bunları açıklaması için lobi yapıldı. Kanıtlar 10 Ağustos'ta BM Güvenlik Konseyi toplantısında kapalı bir oturumda açıklandı. Raporlar, ABD'li yetkililerin, Sırp'ların bombalanması konusunda muğlak davranan ve olanlara şüpheli yaklaşan Avrupalıları, Sırp vahşetine ilişkin ikna edebilecekleri güçlü kanıtlar sunmaktaydı. Avrupa'da ise, Lake'in girişimi farklı yorumlara sebep oldu.

³⁷²Rohde, a.g.e., s. 321.

³⁷³A.g.e., s. 322.

Avrupalılar, Clinton'un kişisel itibarını bir kenara bırakıp yeni bir diplomatik girişim başlatmasından dolayı mutluydular, ancak planın Sırları cezalandırma yöntemlerine ilişkin bölümüne karşı çıktılar. İşbirliği girişimlerinin başarısız olması durumunda Sırların bombalanması ve silah ambargosunun kaldırılması konularına itiraz ettiler. 14 Ağustos'ta ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Richard Holbrooke, Lake'ten görevi devraldı.³⁷⁴

İşte bunun gibi Avrupalıların ve Amerikalıların yaşanan bu vahşet ve katliamlarla ilgili olarak farklı yaklaşımlar sergilemeleri belki de Sırların işini oldukça kolaylaştırmıştı. Bu farklılıklara bir tablo halinde göz atacak olursak:

Tablo- 3 Avrupalıların ve Amerikalıların Bosna Savaşına olan yaklaşımları.³⁷⁵

	Avrupa Devletlerinin Yaklaşımı	ABD'nin Yaklaşımı
Savaşın Yapısı	İç savaş	Sırp saldırganlığı
Tercih Edilen Yaklaşım	Savaşan taraflara eşit mesafede olmak	Sırp tarafına baskı yapmak
Sırp/Bosnalı Sırp Ayrımı Yapmak	Henüz erken	Artık geç
Kabul Edilebilir Çözüm Yolu	Etnik kimliklere göre bölünme	Savaş öncesi duruma dönme: Çok uluslu Bosna
Savaşı Sonlandırma Yolu	Görüşmeler	Görüşmeler ve askeri güç kullanımı

ABD casus uydu fotoğrafları toplu infaz ile ilgili şüpheleri teyit etmişti. Nova Kasaba'da düzinelerce ceset gören ve Potočari'de infazlara tanık olan Hollandalı barış gücü askerleri ile röportajlar yapılıyordu. Farklı ifadelerde ise Hollandalıların bölgedeki Müslüman askerlerden hoşlanmadığı belirtiliyordu. Hollanda Savunma Bakanlığı tarafından daha sonra, akarsu yakınlarında bulunan dokuz Müslüman

³⁷⁴A.g.e., s. 326.

³⁷⁵Bert, a.g.e., s. 131

erkeği içeren fotoğrafların bulunduğu bir filmin film laboratuvarında "kazayla" imha edildiği açıklandı. Hollanda parlamentosunun aşırı uçtaki üyeleri, Savunma Bakanlığını olayları örtbas etmekle suçladı. Utanç verici bilgiler sızmaya devam etti. Hollandalı komutan yardımcısı Binbaşı Robert Franken, Hollandalıların eşlik ettiği tahliye işlemlerinin uluslararası hukuka göre yapıldığını bildiren bir açıklama yayınladı. 239 kişilik isim listesi Hollanda da politika malzemesi olmaya devam etti. Listede isimleri bulunan 239 kişinin, Hollanda üssünden atıldıklarına dair gerçek açığa çıktı. Savunma Bakanı Joris Voorhoeve, iddialara yanıt vermek için düzenlediği basın toplantısında, önce listenin var olduğunu inkâr etti. Bir gün sonra Voorhoeve bir liste olduğunu itiraf etmesine karşın, Hollanda Ordusundaki üst düzey yetkililer Voorhoeve'nin kendilerini listenin varlığından haberdar etmediklerini söylediler.³⁷⁶

Hollanda Savunma Bakanlığı, 30 Ekimde nihai raporunu yayınladı. 4 Ekim tarihinde hazırlanmış olan rapor şaşkınlık yaratmıştı. Hollandalı askerlerin gördükleri olayların bir kısmına raporda yüzeysel olarak değinildi, ancak olayların genel olarak önemsenmediği ya da çarpıtıldığı görüldü. Raporda, UNPROFOR komutanlarının, yakın hava desteği taleplerini reddettiklerine dair referanslar verildi. Referanslar ilk bakışta General Janvier'e atıfta bulunuyor gibiydi, ancak ilk iki talebi reddedenin UNPROFOR genel sekreteri Hollandalı General Nicolai olduğuna dair işaretler vardı. Çavuş Mülder "*Müslümanları avlamak*" zorunda kalmaları ile ilgili olarak: "*İki Hollandalı askere ZPT'de oturması için emir verilmişti. Kendi güvenliklerini sağlamak için herhangi bir BH askerini gördüklerinde ateş etmelerinin kendileri açısından iyi olacağı tavsiyesi ile ellerine hafif silah verildi. Bir süre sonra Hollandalı askerler BH askeri görmeden ve kimseye ateş açmadan geri döndüler.*" dedi. Yakalanan her Müslümana "*Bosnalı asker*" deniliyordu. Daha sonra bu ifadeleri veren ve Srebrenica'da görev yapmış olan bazı Hollandalı askerler, Bosna'da yaşadığı tecrübelerden ve travmalardan dolayı hayata küserek ordudan ayrıldılar. Çoğu Hollandalı, yaşadıklarını Amerikalıların Vietnam'da yaşadıkları ile kıyaslamaktaydı. Onlara göre imkânsız bir göreve gönderilmişlerdi ve başarısızlıktan dolayı suçlanıyorlardı.³⁷⁷

³⁷⁶Rohde, a.g.e., s. 327.

³⁷⁷A.g.e., s. 328.

Goražde'ye Sırp tarafından planlanan saldırılar gerçekleştirilememişti. Londra Bildirgesi ve bölgedeki 12 bin kişilik Ani Reaksiyon Kuvveti sayesinde Sırp geri adım atmıştı ve Avrupalıların çekilmelerini bekliyorlardı. Ancak 28 Ağustosta bir pazar yerine düşen bomba 37 kişinin ölümüne ve 88 kişinin yaralanmasına sebep oldu. Sırp her zamanki gibi NATO bombardımanına bahane üretmek için Müslümanların kendi halkını bombaladığını iddia ettiler. Ancak BM'in yaptığı krater analizi sonucu ölümlere sebep olan bu bombanın ve başka bölgelere atılan diğer dört bombanın Sırp bölgesinden geldiği tespit edildi. Saraybosna'daki BM komutanı İngiliz General Rupert Smith'in artık hava saldırısı başlatması için bir sebebi vardı. Londra Bildirgesinden çıkan Goražde'yi savunma kararına daha sonra Saraybosna, Bihać ve Tuzla da dâhil edildi. Rehine tehdidi kozunu ortadan kaldırmak amacıyla barış gücü personeli, Goražde'yi birkaç hafta içinde terk etmişlerdi. Üç buçuk yıl süren bir savaşın ardından Washington, Paris ve Londra, Sırlara karşı NATO hava saldırısı yapılmasını desteklemişlerdi. Bütün tarafsızlık bahaneleri ortadan kalkmıştı. Saldırıları engelleyebilecek olan Janvier, oğlunun düşünündeydi. Goražde'yi terk eden son İngiliz barış gücü askerleri 28 Ağustosta Sırbistan'a güvenli bir şekilde ulaştılar. Bosnalı Sırp'ların kalesi olan Pale'de, 30 Ağustos sabahı saat 02:00'da yer sallanmaya başladı. İlk bombalar boşaltıldı. Sonraki üç gün boyunca, NATO uçakları ve Saraybosna'nın kuzeyinde bulunan Igman Dağı'na ağır topçu silahlarını konuşlandıran Ani Reaksiyon Kuvvetleri, kuşatılmış kent çevresindeki Sırp mevzilerini vurdular. Janvier izinden döndü ve General Ratko Mladić ile görüşmeyi kabul etti. Janvier'in önceden karar verilen BM-NATO ultimatoma sadık kalınması gerekiyordu: *“Hava saldırıları ancak Ratko Mladić'in ağır silahlarını Saraybosna'dan çekmesi durumunda durdurulacaktı.”*³⁷⁸

Mladić, silahlarını çekmesi durumunda Saraybosna'da Sırp tarafından tutulan mahallelerin Müslüman saldırılarına karşı savunmasız kalacağını söyledi. Saat 04:08'de bir mektup kaleme aldı, ancak mektup NATO ultimatunun özel koşullarını sağlamıyordu. Mektuptan dolayı geçici olarak ilân edilen ateş kes süresi uzatıldı. Sonraki gün NATO yönetim organı Kuzey Atlantik Konseyi, Ratko Mladić'in mektubunun ultimatomu karşılamadığına karar verdi. Janvier, ateş kes süresinin uzatılması ve ağır silahların çekilmesi durumunda, Müslümanların saldırmayacağı konusunda söz vermeleri için BM'nin Müslümanları zorlaması

³⁷⁸A.g.e., s. 329.

gerektiğini savundu. Fakat Washington, Londra ve Paris arasında güç kullanımına ilişkin olarak nadir görülmüş şekilde bir fikir birliği vardı. Ratko Mladić'in, silahlarını çekmesi için kırk sekiz saat süre verildi. Ancak Sırp silahları mevzilerinde kaldı. Bombalama 5 Eylül'de devam etti. NATO uçakları Sırp iletişim sistemlerini vurunca, Bosna ve Hırvat orduları bunu Birleşik Devletlerin saldırı için sessiz onayı olarak gördü ve avantajı ele geçirdiler. Ortak bir Müslüman-Hırvat saldırısı ile Batı Bosna süpürüldü. Bosnalı Sırp lar bozguna uğramış gibi görünüyordu. İki yıllık çıkmaz ve Sırp ların zaferlerinden sonra 100 mil karelik Sırp bölgesi bir haftada düşmüştü.³⁷⁹ Oysa aynı kararlılık Srebrenica'da da gösterilmiş olsaydı binlerce masum insan katledilmeyecekti. Önceleri yeterli hedef tespit edilemediği, sonraları ise Sırp ların birliklere çok yakın olmaları ve rehinelere bahane edilerek hava saldırıları yapılmamıştı. Belki de Sırp lar için çizilmiş bir sınır vardı ve ancak bu sınırı aştıklarında olaylara bu denli ciddi biçimde müdahale edilmişti. Yani belki de Srebrenica çok önceden feda edilmişti.

Batı Bosna'daki topraklarında parçalanmalar meydana gelen Bosnalı Sırp Devlet Başkanı Radovan Karadžić ve General Ratko Mladić, Holbrooke ve ekibi tarafından 14 Eylül'de hazırlanan anlaşmayı imzaladılar. Silahlarını Saraybosna'dan çekmeyi ve barış görüşmelerine derhal başlamayı kabul ettiler. NATO saldırıları durduruldu. Sonra Ratko Mladić, bir böbrek taşı tedavisi için Belgrad askeri hastanesine gitti. Sonunda ağır silahlar Saraybosna'nın çevresinden çekildi. NATO'nun tarihinde yapılan en büyük operasyonda uçaklar, cephanelikler, SAM füzeleri ve iletişim merkezleri de dahil olmak üzere 56 hedefe 3.400 sorti ve 750 saldırı gerçekleştirdiler. Bosnalı Sırp lar teslim oldu. Üç buçuk yıl sonra, Saraybosna kuşatması sona erdi.³⁸⁰ Bosna'da büyük çaplı NATO hava saldırılarının kullanılması, potansiyel rehinelere Sırp topraklarından çıkarıldığında yıkıcı şekilde etkili olmuştu.

Holbrooke, kendini başka bir problemle karşı karşıya buldu. Müslüman ve Hırvat güçleri arasında batı Bosna sorunu başladı. 19 Eylül'de toprak dengesinin %51-49'ı aşması üzerine Holbrooke ve diğer ABD'li yetkililer Müslümanlara ve Hırvatlara durdurmaları söylediler. Holbrooke, Bosnalı Cumhurbaşkanı Izetbegović ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tudjman ile yaptığı görüşmede, gelen istihbarat değerlendirmelerine göre Sırp sınır hatlarının yoğunlaştığını ve karşı saldırının

³⁷⁹A.g.e., s. 330.

³⁸⁰A.g.e., s. 331.

mümkün olduğunu belirtti. Ancak, BM yetkilileri, Hırvat tanklarının Bosna'nın Sırlar tarafından işgal edilen en büyük şehri olan Banja Luka'yı almaya sadece yetmiş iki saat uzakta olduklarını değerlendirmekteydiler. Şehrin düşmesi halinde, Bosna'nın batısında bulunan yüzlerce kilometrekarelik düz ovaların da devamında düşmesi beklenebilirdi ki bu da Bosnalı Sırların doğu Bosna'da ellerinde kalan küçük bir bölgeyle yetinmek zorunda kalmaları anlamına geliyordu. Banja Luka'nın düşmesi, bölgede bulunan 200 bin Sırp'ın Sırbistan'a göç etmesi anlamına geliyordu ki bu durum muhtemelen Milošević'in gücünü tehdit edebilir ve ABD barış girişimini bozan bir gelişme olabilir değerlendirmeleri yapıldı. Üç yıl sonra orduları kazanan Bosna-Hersek Başkanı Alija Izetbegović, yumuşama konusunda daha az istekli davranıyordu.³⁸¹ Sonuçta, Hırvatların tanklarına ve topçu desteğine güvenen Bosnalıların çok az seçim şansı vardı. 5 Ekim'de Holbrooke altmış günlük ateşkes imzalanmasını sağladı. Sırların Una Nehri yakınlarında bir miktar toprağı geri almaları ile Müslüman ve Hırvatlardan iki şehir tekrar düşmüş oldu. 12 Ekim'de ülke çapında bir ateşkes sağlandı. Müslümanlar, Hırvatlar ve Sırlar, Lake'in "*Oyun Sonu*" stratejisinde çizilen çizgileri aşarak daha çok toprak almak adına adeta savaştılar.1 Kasım'da Bosna Cumhurbaşkanı Izetbegović, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tudjman ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Milošević, barış görüşmeleri için Ohio, Dayton'a geldiler. Bu buluşmayı yirmi bir günlük yoğun müzakereler takip etti. Anlaşma için istekli olan Milošević, çeşitli ödünler vermişti. Holbrooke ve Dışişleri Bakanı Christopher sonunda bölünmüş Bosna hükümetini müzakerelerin çöküşünün eşiğinde, 21 Kasım'da anlaşmayı kabul etmeye ikna etti. Anlaşmaya göre, Goražde Bosna Hükümeti sınırlarında kaldı ve ince bir koridorla Saraybosna'ya bağlandı. Savaş sırasında Saraybosna'da bulunan ve Sırlar tarafından ele geçirilen mahalleler, Batı Bosna'da Bosna Ordusu tarafından ele geçirilen topraklardan bir kısmı karşılığında Bosna Hükümetine devredildi. Srebrenica ve Žepa Sırların elinde kaldı. **Ülke nüfusunun sadece yüzde %31'ini oluşturan Sırlar, vahşice "*Etnik olarak saf*" hale getirdikleri bölgeleri de kendi topraklarına katarak Bosna'nın topraklarının %49'unu elde ettiler. Nüfuzun yalnızca %17'sini oluşturan Hırvatlar toprakların %25'ini aldılar. Nüfuzun %44'ünü oluşturan Boşnaklar**

³⁸¹A.g.e., s. 331.

ise sadece %25'ini aldılar ki savaşın mutlak kaybedeni olmuşlardı (Harita-10 Nisan 1994-Ekim 1995 Arası Bosna-Hersek'teki Durum).³⁸²

Dayton Barış Anlaşması 14 Aralık'ta Paris'te resmi olarak imzalandığı sırada Sırp tarafından Srebrenica katliamının delillerini yok etmek için yapılan çalışmalar sürüyordu. Casus uçaklar, 29 Eylül'de Dražen Erdemović ve birliğinin en son toplu infazlardan birini gerçekleştirdiği Pilica'daki çiftlikte ağır iş makineleri tespit ettiler. Bosnalı Sırp kurbanlarını gömmeye çalışmıyorlardı; Onları çıkarıyorlardı.³⁸³

Uluslararası Kızıl Haç Komitesi, bölgenin düşmesinden sekiz ay sonra Şubat 1996'da yeni bir liste hazırladı. Srebrenica'da 6.600'den fazla erkek halâ kayıptı. Dayton Barış Anlaşmasının bir parçası olarak gerçekleştirilen tutukluların değişimi anlaşmasına göre, Žepa'da tutuklanmış olan 800 kişi Sırbistan'da serbest bırakıldı. Aralarında Srebrenicalı birkaç düzine insan da vardı. Bratunac'ta ele geçen yaralıların birçoğu dahil olmak üzere bir düzine Srebrenicalının da bulunduğu Batković'teki Sırp savaş tutsakları kampı da boşaltıldı.³⁸⁴

Toplu mezarların varlığı konusunda ilk kanıtlara ulaşılmasında katkı sağlayan gazeteci yazar David Rohde, bulunan toplu mezar ve kazı alanları ile ilgili olarak kitabında şunları anlatmaktadır (**Harita-11** Katliam ve Toplu Mezar Yerleri):

“2 Nisan'da Grubavci'ye döndüm. Orada bulunan mezarın yaklaşık yüzde 70'i yakın bir zamanda kazılmıştı. 29 Ekimde yaptığım gezi, Sırp kanıtları yok etmeye itti. Ancak yapılan temizlik özensizdi. Mezarın yakınında parçalanmış bir ceset bulundu. Görgü tanıkları Mevlüdin ve Hurem'in ifadelerine göre ormanda Srebrenicalılara ait olduğu düşünülen bir kimlik belgesi yığını ve birçok elbise parçası bulundu. Bürokratik gecikmelerden dolayı Savaş Suçları Mahkemesi tarafından mayın temizleme firması ayarlanamaması, Temmuz ayına kadar şüpheli toplu mezarların çıkarılmasını sekteye uğrattı. Čerska yakınlarındaki ilk mezardan 150 ceset çıktı ki beklenenden çok daha fazla idi. Çoğu mağdurun elleri arkadan bağlıydı ve arkadan vurulmuşlardı. Bir grup mayın arama köpek timinin yanlışlıkla Bosna yerine Mozambik'e gönderilmesinden dolayı Nova Kasaba'daki mezarların açılmasına Ağustos 1996'da başlandı. Şüpheli dört mezar yerinden ikisi kazıldı ve sadece üç ceset bulundu. CIA'in 600 kayıp cesetle ilgili olarak, yüzey alanlarına yakın gevşek toprak alanlarda

³⁸²A.g.e., s. 332.

³⁸³A.g.e., s. 333.

³⁸⁴A.g.e., s. 334.

olduklarına dair tahmini yanlış çıktı. Bir sene öncesinden mezarların yakınında yerden dışarı çıkmış vaziyette olan ve tesadüfen gördüğüm, bacak hâlâ oradaydı. Bir adam, sığ bir mezara gömülmüş, yalnız başına yatıyordu. Organları da eksikti. Üsteki 2,5 m. toprakta ceset yoktu. Uzuvarlar ve vücut parçaları üsteki toprakla karıştırılmıştı ve bu işlem vücudunun parçalanmış olduğunu gösteriyor. Dražen Erdemović'in cellat olarak görev yaptığı Pilica'daki çiftlikte 116 ceset ve 14 vücut parçası bulundu. Mahkeme savcılar, Sırp güçlerinin toplu mezarları sistematik bir şekilde tahrip ettiği sonucuna vardı. Korkunç bir olaya imza atan Bosnalı Sırp güçleri, olayı örtbas etmek için, mezarları kazmış, çürümüş cesetleri kamyonlara yüklemiş ve ölüleri başka yerlerde yeniden gömmüşlerdi. Bu süreçte, sayısız ceset parçalanmıştı ve kimlik tespiti zorlaştırılmıştı.

*1996'da Amerikalı ve Avrupalı yetkililer Uluslararası Kayıp Kişiler Komisyonunu (ICMP Komisyonu) kurdu. Komisyonun amacı, tüm taraflar adına çatışmalardaki kayıpları tespit etmektir. Bosna'da 30 bin kişi kayıptı ve bunun 8.100'ü Srebrenica'dandı. General Ratko Mladić'in askerlerinin yaptığı katliam, İkinci Dünya Savaşından bu yana Avrupa'da yapılan en kötü, sistematik ve aşırı olan katliamdı. Yaklaşık 5 yıl süren ve süper güçler tarafından empoze edilen zoraki barıştan sonra yapılan araştırmalara göre Bosna'daki savaşta 150 ila 200 bin kişinin öldüğü düşünülmektedir.*³⁸⁵

1992'de savaştan önce, Bosna'da yaşayan 4,5 milyon insan vardı. Savaş boyunca 250 bin kadarı öldürüldü, 250 bin kadarı yaralandı ve 250 bin kadarı toplama kamplarında tutuldu. 2 milyon insan ise mülteci olarak ya kendi ülkelerinde başka yerlere ya da başka ülkelere göç ettirilerek evlerini terk etmek zorunda bırakıldılar.³⁸⁶

Her ne kadar 1992 yılındaki kurban sayısı belirsiz olsa da, binlerce kişi işkence gördü, öldürüldü ve on binlerce Müslüman toplama kamplarında tutuldular.³⁸⁷ Kamplarda kaç kişinin öldürüldüğünü kimse bilmemektedir, ancak en azından çok sayıda tutuklu hayatta kalmıştır. Fakat Srebrenica'da, çok az erkek

³⁸⁵Bkz., a.g.e., s. 337.

³⁸⁶Doubt, a.g.e., s. 8.

³⁸⁷1994'te yayınlanan BM raporuna göre Sırplar 962 adet kamp kurmuşlardı. 500 bin insan tutuklanmış, 50 bin kişi işkenceye maruz kalmış, binlerce kadın tecavüze uğramıştır. Sırp bölgelerinde toplam 300 adet toplu mezar tespit edilmiş olup her birinde 3 kişiden 5 bin kişiye kadar ceset tespit edilmiştir. En çok bilinen Sırp kampları Batkovića, Bijeljina, Bileća, Bosanski Brod, Bosanski Novi, Doboje, Foća, Iliđza, Kakanj, Keraterm, Kotor Varoš, Kozarac, Kula, Luka Brčko, Manjača, Omarska, Pale, Potočari, Rogatica, Trebinje, Trnopolje, Ugljik, Vijak, Višegrad, Vogošća ve Zvornik'tir. Bkz. Ante Čuvalo, **Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina**, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, Toronto, 2007, s. 16.

kurtulabilmiştir. Uluslararası kuruluşlar, binlerce erkeği silahsızlandırmış, onlara kendilerini koruyacaklarına dair sözler vermiş sonra da onları düşmanlarına teslim etmişlerdir.

Srebrenica düşmeyebilirdi. Bosna'nın doğusunda toprağa binlerce iskelet saçılmayabilirdi. Srebrenica'nın düşüşü önlenebilirdi. Srebrenica'yla ilgi alışılmadık olan şey “*Ölümünün bu denli hızlı*” olmasıydı. Birleşik Devletlerin, Fransa'nın, Britanya'nın, NATO'nun, Birleşmiş Milletlerin, Bosna'nın ve Hollanda'nın kasabayı etkin bir şekilde korumak için yaptıkları ortak başarısızlık, Bosna'daki savaşın en büyük tartışmalarından ve gizemlerinden biridir.

Kasabayı ele geçiren Sırp, Müslümanların Saraybosna'dan bölgeyi terk etmeleri yönünde gizli emirler aldıklarını düşünüyorlardı. Yine birçok Hollandalı da, Müslümanların Saraybosna'dan kenti savunmama yönünde talimat aldıklarından emindi. Hollandalılar ve Müslümanlar ise, Janvier'in hava saldırılarını durdurmak için Fransa'dan gizli emirler aldığına kesinlikle inanıyorlardı. Janvier, yine de Fransa'dan gelen gizli emirleri reddetmekte, Hollandalıları bölgede daha fazla direnç göstermemekle suçlamaktadır. Bosna Hükümeti ise kesinlikle gizli bir anlaşma olmadığını, tüm sorumluluğun Akashi ve Janvier'de olduğunu beyan etmektedir. Sonuç olarak bazı Srebrenicalılar, Saraybosna civarında bulunan ve Sırp tarafından tutulan mahalleler karşılığında Amerikalıların aracılık ettiği bir pazarlıkla güvenli bölgeden vazgeçildiği kanaatinde idiler.³⁸⁸

Janvier'in en büyük önceliği barış gücü personelinin güvenliğiydi. Janvier, tamamen Akashi'nin çatışmalar konusundaki fikirlerini yansıtır şekilde, kuvvet kullanma veya taraf olma konusunda isteksizdi ve Akashi gibi “*BM'nin rolünün durumu alevlendirmek değil, yatıştırmak*” olduğuna inanıyordu. Güvenli bölgeler, özellikle de Saraybosna ve Bihać, Sırp birliklerince rutin olarak bombalanıyor veya saldırılara maruz kalıyordu. Bihać, Sırp uçakları tarafından, NATO'nun yürürlüğe koyduğu “*Uçuşa Yasak Bölge*” kuralı defalarca ihlâl edilerek bombalanmıştı. BM kayıtlarına göre üç yıllık görev için ödenen bedel 173 barış gücü personeliydi ve bu rakam istikrarlı bir şekilde yükseliyordu.³⁸⁹

³⁸⁸Rohde, a.g.e., s. 341.

³⁸⁹A.g.e., s. 87.

Şehrin bu kadar çabuk düşmesinin sebepleri açıldı: NATO'nun yakın hava desteğinin olmayışı ve Naser Orić'in yokluğu, hem şehri savunanların hem de Hollanda barış gücü askerlerinin moralini bozmuştu.

Bosna Sırplarına, milletlerarası platformda savaşı durdurmaları için yapılan baskılar 1995 Mart'ından itibaren artırılmıştı. Bosna Sırp Cumhuriyeti Başkanı Radovan Karadžić bu baskılara tepki göstermişti. O, 8 Mart 1995'te Sırp Ordusu'na, "*Direktiva Za Dalja Deystva Op. Br. 7-Müdahalelerin Devamı İçin 7 No'lu Harekât Direktifi*" başlığıyla acil bir şekilde BM'nin güvenli bölgeleri Srebrenica ile Žepa arasındaki bütün irtibatın kesilmesine, Srebrenica üzerindeki baskıların şiddetlendirilerek burasının Müslümanlar için yaşanmaz hâle getirilmesine ve bütün Doğu Bosna'nın işgal edilmesine dair yazılı ve sözlü emirler vermişti. Fakat aynı günlerde, yani Srebrenica'nın işgalinden kısa bir süre önce, Bosna Genelkurmay Başkanlığı tarafından akıl almaz bir adım atılmıştı. General Rasim Delić'in emriyle, "*BM tarafından Srebrenica'nın 'güvenli bölge' ilân edildiği ve silahtan arındırıldığı*" gerekçesiyle, Naser Orić'in birliği başka bir alana, Tuzla'ya nakledilmişti. Oysa Naser Orić, Sırp Çetniklerinin saldırılarına başladıkları 1992'den 1995 yılına kadar, Bosna-Hersek Cumhuriyeti adına Srebrenica'nın müdafaasını başarıyla yürütmüş ve Sırplara kök söktürmüştü.³⁹⁰

NATO Hava Kuvvetleri Desteği daha önce kullanılmış olsaydı ya da Naser orada olsaydı, ya da daha acı bir ifadeyle BM müdahalesi olmasaydı, bugüne kadar tespit edilen 8332 kayıp halâ hayatta olabilirdi. Boşnaklar için gereken tek şey silah ambargosunun kalkması ve eşit şartlarda savaşmaktı. Silahları ellerinden alındıktan sonra kimseden kendini savunması beklenemezdi.

Müslümanlardan oluşan yerel savunma kuvvetleri, Sırplarla temasa girdiklerinde Sırpların ilerleyişi durmuştu. Meskun mahalde savaşmaktan ve ağır kayıplar vermekten kaçınan Sırplar düşmanlarının teslim olması için bombalamaya başladılar. Sivil kayıplar ortaya çıktıkça, Birleşmiş Milletler ve Batılı güçler Sırpları durdurmak için bir şeyler yapmak zorunda kaldılar. Zaman, Srebrenica'daki kilit faktördü. Yakın hava desteği ve Naser Orić'in varlığı, kasabaya birkaç gün daha kazandırabilirdi ki bu bile yeterli olabilirdi. Srebrenica'da Onunla savaşan erkekler halâ adını saygı ile anmaktadırlar. Eğer Naser Orić ve askerleri Srebrenica'da olsaydı

³⁹⁰ Alp, a.g.d., s. 164.

ve Srebrenicalı askerler ısrarla bölgeyi savunsaydı, kasaba en azından birkaç gün daha tutulmuş olurdu. Büyük olasılıkla BM, müdahale etmek zorunda kalacaktı.

Naser Orić'in neden Srebrenica'da olmadığı konusu kilit noktaydı. Naser, bölgeye geri dönmek için kendisinin bölgeye gitmesini yasaklayan Boşnak Hükümetine ısrar etmişti. Boşnak Hükümeti tarafından, Naser'e geri dönmesinin emredildiği, ancak Onun reddettiği belirtilmiştir. Saraybosna'nın bilerek Srebrenica'yı feda ettiği söylentileri o kadar su üstüne çıkmıştı ki, bu Bosna'nın savaş sonrası ilk seçimlerinde politik bir kampanya konusu haline gelmişti. 2 Ağustos 1996'da Bosna Ordu komutanı General Rasim Delić, Ramiz Bekirović'i taşıyan helikopterin 7 Mayıs'ta vurulmasından sonra Naser'in Srebrenica'ya geri dönmesi emrini verdiğini Bosna parlamentosunda yaptığı bir konuşmada açıkladı: "*Naser, Srebrenica'ya yalnızca silahlı bir helikopterle dönebileceğini söyledi*" dedi. Hükümetin kontrolündeki bir gazete daha sonra Naser'in Tuzla'da açtığı göl kenarındaki bir restoranda kara para akladığını söyleyerek Onu karalamaya çalıştı. Diğer taraftan Naser Orić, bir röportajında, aslında 7 Mayıs'ta Ramiz Bekirović ile vurulan helikopterde olacağını, ancak General Delić tarafından Srebrenica için yapılan silah sevkiyatı gerçekleşene kadar Bosna'da kalmasının istendiğini söyledi. Helikopter düştükten sonra Bosnalı pilotlar Srebrenica ya da Žepa'ya uçmayı reddetmişlerdi. Naser, kendisinin ve on beş subayının Srebrenica'ya yürüyerek gitmelerine karşı olduklarını söylemişti, çünkü geçmişte Sırp'lar bu tür yürüyüş gruplarının haberini almıştı ve pusu kurarak hepsi öldürmüştü.³⁹¹

Naser Orić, 1995 yılı başlarında Bosna-Hersek Ordusu tarafından Tuzla'ya çağırılması ile ilgili olayı şöyle anlatmaktadır:

"Komutanlığımız, sanki bir şey yapacakmışız gibi Beni Tuzla'ya çağırdılar. Ama bir şey yapamadık. Srebrenica... Bu Benim içimdeki en büyük yaradır. Ne kadar yaşayacağım bilemiyorum ama sanırım Beni öldürecek tek yara budur. Acımı biraz olsun hafifleten tek bir şey var: Bosna-Hersek'in hiçbir komutanı; Ben ve askerlerimin, Srebrenica bölgesini savunduğu kadar başka bir bölgeyi savunamadı. Hiçbir komutan Ben ve askerlerimin Srebrenica bölgesini birleştirdiğimiz kadar, diğer bölgeleri birleştirmeyi başaramadı. Diğer bölgelerdeki komutanların birçoğu kamera ve fotoğraf makinelerinin önünde üniforma ve silah ile poz vermekten savaşmaya vakit bulamadılar. Onlar poz verirken bizim hiçbir şeyimiz yoktu. Ben bir defa;

³⁹¹Rohde, a.g.e., s. 342.

Hollandalılar geldiğinde üniformamı giydim. Çocuklarım, babalarının, kim olduğunu bilsinler diye üniforma giydim.”³⁹²

Orić, kendisine ve askerlerine geri çekilme emrini kimin verdiği konusunda ise şunları söylemektedir:

“Rahmetli Alija Izetbegović hiçbir zaman geri çekilme emri vermedi. Geri çekilme emri politik değil, askeri bir emirdi. Daha net söylemem gerekiyorsa geri çekilme emrini veren General Rasim Delić idi. General Enver Hadzić, General Delić’in emri doğrultusunda, geri çekilme anlaşmasını kendisinin imzaladığını söylemişti. Hollandalı askerlere güvenerek geri çekilmek büyük bir hataydı. Size bir örnek vereyim: Çetnikler, asker bulunmayan bir bölge olan Sućeska Belediyesini işgal edip, o bölgenin bir kısmını aldılar. Biz bölgedeki Hollandalı askerlerden, Boşnak Müslümanların evlerine elli metre mesafeye kadar yaklaşan Sırları o bölgeden çıkarmalarını talep ettik. Ama Hollandalılar bunu yapmadılar. Gece bölgedeki Çetnikleri temizlediğimizde bu sefer Hollandalı askerler, ‘Boşnaklar köye gelip Çetnikleri öldürdüler’ diye rapor tuttular.”³⁹³

Naser Orić bölgenin kasıtlı olarak feda edildiğini iddia etmekteydi. 29 Mayıs’ta emir komutadan alındığını iddia etti. Daha sonra kasaba düşme eşiğine geldiğinde, Saraybosna’daki komutanlar imkânsız olacağını bildikleri halde bir kez daha Srebrenica’ya gitmelerini emrettiler. Kasabaya dönmek için yazılı bir emir istediğini söylediğinde ise komutanlığa çağrılarak emrin iptal edildiğinin söylendiğini belirtti. Son dönemde kendisini ve subaylarını Srebrenica’ya geri götürmek için bir helikopter pilotu bulma girişimde bulunmuşlardı, ancak pilot bulamadılar. Naser, Srebrenica düştüğü zaman BM ve Saraybosna’daki yetkililerin burayı feda ettiklerini açıkça belirtti. Tuzla konuşlu olan 2’nci Kolordu tarafından Srebrenica’ya yönelik baskıyı hafifletmek için Bosna merkezinden taarruz yapılması yönündeki tekliflerinin reddedildiğini söyledi. Ancak 2’nci Kolordudan üst düzey subaylar bir röportajda Srebrenica’ya yardım edebilmek için ellerinden geleni yaptıklarını söylediler. Richard Holbrooke ve diğer ABD’li ve Avrupalı yetkililer, gizli anlaşma yapıldığını şiddetle reddettiler. Sırlar ve Müslümanlar arasında gizli görüşmelerin somut kanıtı yoktu. Daha da önemlisi, Bosna Ordusunun Haziran ortasında Saraybosna çevresindeki mahalleleri ele geçirmek için yaptıkları başarısız saldırılar komplo teorileri ile açıklanamazdı. Müslümanların önderliğindeki hükümet

³⁹²Dikici, a.g.e., s. 199.

³⁹³A.g.e., s. 200.

mahallelerle ilgili anlaşmaya varmış olsaydı, saldırıların başarılı olması gerekirdi. Bosna Hükümetinin, Saraybosna saldırıları başarısız olduktan sonra, hâlâ Srebrenica'yı Sırlara teslim edeceğini düşünmek mantıksızdı. Bazı BM askeri görevlileri, Bosna Hükümetinin uluslararası sempatiyi kazanmak için Srebrenica'yı feda ettiğini iddia ettiler. Fakat bu kadar değerli bir alışveriş için kesin olan bir kazanım olmadan eldekilerden vazgeçmek pek mantıklı değildi. Batı'nın pasif davranışlarına ilişkin uzun rekor göz önüne alındığında, güvenli bölgenin düşüşünün BM misyonunda somut değişiklikler meydana getireceğine dair bir görüntü mevcut değildi.³⁹⁴

BM kuvvetlerinin bölgeyi savunacağını düşünen Naser ve adamları oraya geri dönmek için ciddi bir çaba göstermemişlerdi. Bir Subay, helikopter uçuşu organize etmek için son dakika görüşmeler yapıldığını söyledi. Bölge düştüğünde, O ve Srebrenicalı subaylar, BM'nin NATO Hava Kuvvetleri ile bölgeyi savunmamasına herkes kadar şaşırılmıştı. Eğer 7 Mayıs'ta helikopter vurulduğunda Bosna-Hersek'teki Naser Orić ve subayları ölmüş olsalardı, sorumluluk BM Özel Temsilcisi Yasushi Akashi ve Fransız General Bernard Janvier'in olacaktı. BM "*Güvenli Bölgeyi*" koruyamamıştı. Janvier, General Ratko Mladić ile 4 Haziran 1995'te gizli rehine anlaşması imzalandığına dair şüpheler vardı ve toplantı yapıldığının ortaya çıkmasından üç hafta sonra rehine krizi giderek büyümüştü. İddiaya göre Janvier, Srebrenica'dan yapılan hava saldırısı taleplerini geri çevirdi, çünkü ağırlıklı olarak Fransız barış gücü askerlerinden oluşan 350 tutuklunun serbest bırakılması karşılığında, gizlice Ratko Mladić'e "*Daha fazla Hava Saldırısı yapılmaması*" konusunda güvence vermişti.³⁹⁵

Dört gün sonra, 13 Haziranda Bosnalı Sırlar 28 rehineyi daha serbest bıraktı. Dışişleri Bakanı Aleksa Buha, Sırbistan Cumhurbaşkanı Milošević'in hava saldırısı olmayacağı konusunda güvence aldığını söyledi. Buha, "*Uluslararası toplumun, Başkan Milošević'e verdikleri sözü tutacaklarını ve daha fazla bombalama olmayacağını anlıyoruz*" dedi. Ancak Akashi, herhangi bir anlaşma yapıldığı iddialarını reddetti. Akashi, 17 Haziranda Belgrad'da Milošević ile bir araya geldi. Sırbistan Cumhurbaşkanı, Clinton'la hava saldırılarının Paris'in onayı olmaksızın gerçekleşmemesi konusunda anlaşmaya varıldığının Chirac tarafından kendisine

³⁹⁴Rohde, a.g.e., s. 344.

³⁹⁵A.g.e., s. 345.

söylendiğini belirtti. 18 Haziranda geri kalan 26 rehine daha serbest bırakıldı ve toplama noktalarındaki 92 barış gücü askerinin Saraybosna'ya çekilmesine izin verildi.³⁹⁶

Aynı zamanda BM, Fransız barış gücü askeri birlikleri, 27 Mayıs'ta Saraybosna'daki Vrbanje Köprüsünü geri aldıklarında tutukladıkları dört Bosnalı Sırp askerini de serbest bıraktılar. Bosnalı Sırp'ların başkan yardımcısı Nikola Koljević, Sırp'ların istedikleri sözleri aldığını söyledi. Koljević, *"Biz hava saldırısı yapılmaması konusunda söz aldık. Sırp'lara karşı daha fazla düşmanca hareket olmayacak"* dedi.³⁹⁷ Bu ifadeler zaten her şeyi açıklamaktaydı. Neden hava saldırıları yapılmadı, neden Sırp'lara karşı konulmadı, hatta neden BM askerleri "rehine" olmak üzere teslim oldular. Eğer rehinelere olmasaydı, Žepa'da olduğu gibi hava saldırıları yapılabilirdi, Sırp'lar baskı altına alınabilirdi. Ancak kimilerine göre gönüllü olarak rehin düşen askerler sebebiyle pasif bir tavır sergilendi, Avrupalıların gözlerinin içine baka baka soykırım yapıldı. Burada Avusturya kökenli Britanyalı felsefe yazarı Karl Popper'in sözlerine değinecek olursak: *"Dünya barışı her zaman silahlarla desteklenmelidir. Yabancı bir ülkede zor bir arazide Vietnam'da olduğu gibi savaşmak hatadır. Bunu çölde yapabilirsiniz ancak Balkanlarda yapamazsınız."* Popper'in sözleri kısmen doğrudur. Bosna arazisi gerçekten zor bir arazidir. Bundan dolayı O, askerlerin araziden çekilerek havadan müdahale edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre Bosna bir çöl değildir ve barış ancak havadan gelebilirdi. Ayrıca Balkanlardaki aşırı milliyetçiliği de komik bulmaktadır. Sırp'lar, Hırvatlar ve Boşnaklar *"Biz onlar dur diyene kadar birbirlerini katletmeye devam edecekler. Biz onları ne zaman vazgeçirirsek o zaman duracaklar."* diyerek yapılan katliamların anlamsızlığını işaret etmektedir.³⁹⁸

Janvier'in toplantıda Sırp'lara güvence verilmesi söylentileri ile ilgili BM'ye verdiği raporda, anlaşma yapılmadığını ancak Ratko Mladić'in bir mektup hazırladığını belirtmektedir:

"a. Sırp Cumhuriyeti Ordusu artık UNPROFOR üyelerinin yaşamını ve güvenliğini tehdit etmek için güç kullanmayacaktır."

³⁹⁶A.g.e., s. 346.

³⁹⁷A.g.e., s. 347.

³⁹⁸Dušan I. Bjelić ve Obrad Savić, **Balkan as Metaphor Between Globalization and Fragmentation**, The MIT Press, London, 2002, s. 192.

b. UNPROFOR, Sırp Cumhuriyeti hedeflerine ve topraklarında hava saldırıları da dahil olmak üzere artık güç kullanmamayı taahhüt edecektir.

c. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla tüm mahkûmlar serbest kalacaktır. "

Raporda belirtildiğine göre, Ratko Mladić, Janvier'den belgeyi Zagreb'e "Acil olarak onaylanması" için göndermesini istemişti.³⁹⁹

Mitterrand, Sırpı İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Fransa'nın müttefikleri olarak görürken, Chirac onlardan vazgeçmiş gibiydi. Chirac, 09 Hazirandaki Avrupa Birliği resmi yemeği esnasında, dönemin Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu Sırpı savunmaya başladığında, Sırbistan Cumhurbaşkanı Milošević ile yaptığı telefon görüşmesini yeni bitirmişti. Yunan lider, farklı devletlerde savunmasız vaziyette yalnızca Ortodoks dini inancını savunduklarını söyledi. Görgü tanıklarının anlattıklarına göre, Chirac Onun konuşmasını keserek ve öfkeli bir şekilde "Bana herhangi bir dini savaştan bahsetme, onlar, inançsız, hak hukuk duygusu olmayan insanlar, onlar teröristlerdir." demişti.⁴⁰⁰

NATO hava kuvvetlerinin kullanılmamasından dolayı en çok sorumlu olan iki kişi Yasushi Akashi ve Bernard Janvier'di. Janvier, 1999 ve 2001 yıllarında Srebrenica'da meydana gelen olaylarla ilgili iki ayrı soruşturma yürüten BM ve Fransız yetkililere ifade verdi. Nihai raporlara göre, BM savcılarıyla yaptığı görüşmelerde bir anlaşma yapıldığını reddetti. 2001'de Fransız Parlamentosunda da ifadesini tekrarladı. Janvier, "Görüşme yapılmadı, Ratko Mladić ile anlaşma yapılmadı. Tekrar vurgulamak istiyorum, hiç bir şüphe yoktur" dedi. Janvier, hava saldırılarının Sırpın Srebrenica'da ilerlemesini durduramayacağını söyledi. Hava Kuvvetlerinin etkinliğinin abartıldığını ileri sürdü. Janvier'e göre, sadece kara gücü Sırp saldırısını durdurabilirdi, "Hollandalıların neden daha fazla direniş göstermediğini kim sorguluyor" dedi. Katliamın sorumluluğunun savaşı başlatan Bosnalı Sırp komutanlara ait olduğunu söyleyerek sözlerini bitirdi. Srebrenica'dan kurtulan ve Ona şüpheyle bakan kişiler, Janvier'in ifadelerine inanmadıklarını söylediler. Gizli bir anlaşmaya varıldığı ve Janvier'in Srebrenica'nın düşüşü sırasında ve sonrasında yaptığı bir dizi ifadede buna işaret ettiği konusunda ısrarcıydı. 24

³⁹⁹Rohde, a.g.e., s. 348.

⁴⁰⁰A.g.e., s. 349.

Mayıs 1995'te Janvier, BM Güvenlik Konseyine, Bosna Hükümetinin güvenli bölgeleri suiistimal ettiğini ve saldırılar yapmak için kullandığını belirterek, BM'nin güvenli bölgelerden çekilmesi gerektiği konusunda ısrar etti.⁴⁰¹

Janvier, *"Sırp lar için en kabul edilebilir durum bölgeden ayrılmak olacaktır. En gerçekçi yaklaşım ve askeri açıdan mantıklı olan bu. Ancak uluslararası toplumun kabul etmesi olanaksız. ... Çevrilmiş bölgeler var olduğu sürece biz uzun bir süre etkisiz kalacağız. New York'ta BH'nin güvenli bölgeleri savunması gerektiğini söyledim. Bunu yapacak kadar güçlüler. Ancak bu teklif hiç de kabul görmedi."* dedi. Srebrenica'nın düştüğü gün onayladığı yakın hava desteği talebi haricinde, o bahar aldığı her hava saldırısı veya yakın hava desteği talebini reddetti. Akashi ve Janvier, NATO hava kuvvetlerinin Bosnalı Sırp ları öfkelen diren ve barış gücü askerlerini tehlikeye atan gereksiz, tehlikeli ve genellikle etkisiz bir araç olduğu görüşünü sürekli olarak savundular. Janvier tarafından NATO yakın hava desteği kullanımına ilişkin 29 Mayıs 1995 tarihli yeni ve kısıtlayıcı talimatlar, bu düşüncenin bir yansımasıydı. Janvier'in Ratko Mladić ile yaptığı gizli toplantıdan beş gün önce verilen talimatlar, hava saldırılarıyla ilgili gizli bir anlaşma yapılmadığını, sadece Akashi ve Janvier'in onları kullanmak istemediklerini işaret etmektedir. Yardımcılarının beyanlarına göre, 63 yaşındaki Akashi, ikili arasındaki ilişkilerde baskın olan taraf olmuş ve General Janvier'in çatışmalar konusundaki görüşünü güçlü bir şekilde etkilemiştir. Otuz üç yıllık bir BM deneyimine sahip olan Akashi, geleneksel barışı koruma yöntemlerinin koyu bir taraftarıydı.⁴⁰² Ancak anlaşma olmadan hava kuvvetlerinin kullanılması konusundaki isteksizlik iddiaları da bir o kadar rahatsız ediciydi. Muhafazakâr ve temkinli olan Akashi, 1993 yılında Srebrenica'yı kurtaran naif ama cesur eski BM komutanı General Philippe Morillon'un tam tersi mizaca sahipti. Akıllı ve saldırgan bir tarzı olan Bosna'daki İngiliz BM komutanı General Rupert Smith ise, anormal şekilde temkinli davranan bir BM kültürüne sahipti. General Smith, Saraybosna'yı Srebrenica'ya saldırı başlamadan iki gün önce terk etmişti. Yardımcıları, Srebrenica'nın feda edileceğini bildiği için Smith'in bıraktığı söylentilerinin gerçek olmadığını söyledi.⁴⁰³

⁴⁰¹A.g.e., s. 351.

⁴⁰²A.g.e., s. 352.

⁴⁰³A.g.e., s. 354.

Janvier'nin düşüncesindeki kilit unsur, Bosnalı Sırplarla iş yapılabileceği konusundaki açık inancıydı. Janvier, General Tolimir'in Sırp saldırılarının durdurulacağıyla ilgili sözüne içtenlikle inandığından, kasaba düşmeden önceki gece yakın hava desteği konusundaki talebini geri çevirmiş olabilirdi. Akashi, olanları talimat eksikliğinden kaynaklanan "kaotik" bir durum olarak nitelendirmekteydi. "Srebrenica olayı olduğunda, biz karar ve emirlerin eksikliğinden dolayı çok sıkıntı çektik. Janvier, kendini kurtardı." dedi. Akashi, Janvier ile ilgili olarak, saldırının son günlerinde Srebrenica'da hava kuvvetleri desteğini kullanıp kullanmama konusunda adeta "Eziyet etti" dedi. Akashi, Janvier'in Srebrenica'nın düşmeden önceki gece yapılan yakın hava desteği görüşmelerinden sonra, "Sırplar güvenli bölgeyi neden alsınlar bir türlü anlayamıyorum" dediğini iddia etmişti. Akashi, CIA analistleri ile aynı mantığı takiben, Janvier'nin Bosnalı Sırpların uluslararası camiayı tahrik etme riskini alabileceklerini düşünmediğini söylemişti.⁴⁰⁴

Janvier, ister bilinçli olsun, ister yanlış yönlendirilmiş olsun, Srebrenica'nın düşüşünden başka herhangi birine göre çok daha fazla sorumludur. Hava kuvvetinin kullanımına ilişkin koyduğu kısıtlamalar ve 10 Temmuz Pazartesi günü hava kuvvetleri desteğini onaylamaması feci sonuçlara sebep olmuştur. Güvenli bölgeye yapılan saldırıları engellemek için BM'nin aldığı 836 Sayılı "Güç kullanımını da içeren gerekli tedbirlerin alınması" Kararının gereğini uygulamamıştır.⁴⁰⁵

ABD Milli Güvenlik Kurulu, Dışişleri Bakanlığı, Pentagon ve CIA'deki üst düzey yetkililer, Srebrenica'nın "Kasıtlı olarak" ve "Sessiz sakin" feda edildiğini reddetmektedirler. Onlar, CIA'in Sırpların niyetlerini doğru bir şekilde değerlendirmesindeki başarısızlığı nedeniyle, ABD'nin Srebrenica'da olup biten durumun ciddiyetini küçümsemediğini iddia etmekteydiler. BM gibi, Sırpların tüm güvenli bölgeyi işgal etmeye niyetli olmadığına inanıyorlardı. 09 Temmuz Pazar günü ABD Milli İstihbarat Teşkilatında üst düzey yetkililere verilen günlük brifingde Sırp saldırılarının "Bosna Hükümetini Saraybosna'daki saldırılardan dolayı cezalandırmak ve bu yolla ateşkes için baskı yapmak" maksadıyla yapıldığı belirtilmişti. 10 Temmuz Pazartesi günü, Srebrenica düşmeden bir gün önce de yapılan değerlendirmeler değişmemişti. CIA, Sırpların kasabayı alma niyetinde olmadığını, çünkü binlerce sivil yerli halkla uğraşmak istemeyeceklerine

⁴⁰⁴A.g.e., s. 354.

⁴⁰⁵A.g.e., s. 355.

inanmaktaydılar. Ancak CIA'in Sırların sivillerle uğraşmak yerine onları katledeceğinin akla gelmemiş olması asıl sorundu.⁴⁰⁶ Srebrenica düşene kadar, CIA, Pentagon ve Milli Güvenlik Konseyi Bosna izleme görevlileri, General Ratko Mladić'in BM'nin güvenli bölgesine girme ve Batıyı provoke etme riskine girmeyeceğine inandıklarını söylüyorlardı. Zagreb'deki BM birimlerinde yapılan istihbarat değerlendirmeleri, Washington'daki CIA'in istihbarat değerlendirmeleri ile aynıydı ve belki de onları etkilemişlerdi. Ancak BM yetkilileri önemli bir bilgiyi atlıyorlardı: BM istihbarat analistleri, Bosnalı Sırların Naser Orić'ten intikam almak için besledikleri derin arzu ve Srebrenica'nın tarihi hakkında çok az şey biliyorlardı, Bosna ile ilgili çok az deneyime sahiptiler.⁴⁰⁷

Radovan Karadžić ve Ratko Mladić'e göre, Srebrenica'nın düşüşü Sırp halkının İslâma ve Türklere karşı asırlardır süren mücadelesinin bir parçasıydı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Srebrenica bölgesinde öldürülen Sırların intikamını almak için bu büyük bir fırsattı ve Bosna Sırp Ordusu'ndaki insan kaynağı kıtlığı dikkate alındığında, bu olay ileride yeniden karşı karşıya gelebilecekleri binlerce potansiyel askeri yok etme fırsatı sunmuştu. Ratko Mladić'in Srebrenica'ya girdiğinde verdiği "*1804 Dahijas'ın isyanında*" bölgede öldürülen Sırlar için "*Türkler*"den intikam alma sözü, kendini ifade etme şekli olarak görünüyordu. Tito'nun Partizanlarıyla savaşan Ratko Mladić'in babası, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sı ile ittifak kuran faşist Hırvatlar -Ustaşa- tarafından öldürülmüştü. O sırada Ratko Mladić⁴⁰⁸ sadece iki yaşındaydı.⁴⁰⁹

ABD'nin gelişigüzel ve kararsız politikaları, Ratko Mladić ve Radovan Karadžić'i tasavvur edilemeyen bir kuvvet haline getirmişti. Ratko Mladić'in kuvvetlerinin Boşnaklara karşı tanklarda 400'e 50 üstünlüğü vardı ve Mayıs 1995'te 350 BM barış gücü askerini, Temmuz ayında 55 Hollandalı barış gücünü askerini rehin alarak yeryüzündeki en büyük savaş gücünü olan NATO'yu iki kez durdurmayı başarmıştı. Ratko Mladić, Srebrenica'nın düşüşünden sonra askeri gücünün doruğuna ulaştı. Kendi gücüyle ilgili inancının zirvesinde idi. Karadžić ve Ratko Mladić

⁴⁰⁶Rondić, a.g.e., s. 92.

⁴⁰⁷Rohde, a.g.e., s. 356.

⁴⁰⁸Generalin adının ilk hecesi olan "*Rat*" yerel dilde savaş demektir. Ratko'nun kelime anlamı ise "*savaşçı-savaşla ilgili*"dir. Bkz. Rohde, a.g.e., s. 361.

⁴⁰⁹A.g.e., s. 361.

istediklerini yapabileceklerinden ve kimsenin onları sorumlu tutamayacağından emin oldukları için Srebrenica'da insan avı ve toplu infazlar için talimat vermişlerdi.⁴¹⁰

UNPROFOR olarak görev yapan Hollanda birliklerinin Potoćari'deki Sırp askeri birliklerinin davranışları karşısındaki tolerans seviyesi önemli bir sorundu. Eğer Sırp birlikleri ayrıştırdıkları yetişkin ve genç erkekler yerine kadınları öldürmüş olsalardı Hollandalılar ne tepki verirlerdi ayrı bir soru işaretidir. Aslına bakılırsa binlerce kadın ve kız çocuğu yine onların gözleri önünde tecavüze uğramışlardı. Potoćari'de 12'den 18 yaşına kadar olan gençler de öldürülmüşlerdir. Bundan dolayı klişe bir söz haline gelen *"Siviller korunmalıdır"* şeklindeki yazılı olmayan genel kural, UNPROFOR birlikleri tarafından *"Kadınlar ve çocuklar korunmalıdır"* olarak algılanmıştır. Ancak yine de uygulanmamıştır. UNPROFOR birliklerinin tavrı bu klişe haline gelmiş anlayışı tasdik eder nitelikteydi. O da: Kadın ve çocuklar = Sivil. Yani onlara göre Müslüman erkekler sivil değildiler.⁴¹¹ Tercüman Hasan Nuhanović'in yaşadıkları bu tezi destekler nitelikteydi:

*"Bu yolla birçok UNPROFOR üyesi, bilinçli ya da bilinçsiz olarak tek cinsiyete karşı yapılan soykırımı suç ortağı olmuşlardır. UNPROFOR askerleri, sivil elbise giyiyor, askeri ve güvenlik anlamında hiçbir tehlike oluşturmuyor ve hiçbir suç işlemiyor olsa da, Müslüman olmasından dolayı aynı zamanda bir Sırp propagandası olan Müslüman erkek = Müslüman savaşçı tezini kabul etmişti. Örneğin Ben 1995 Haziranının sonunda, asıl saldırıdan bir iki hafta önce, Srebrenica'daki PTT binasının dışında Hollandalı ve Kanadalı iki askeri gözlemcinin yanında beklerken, onlar cadde boyunca sağa sola koşuşturan insanları seyrediyorlardı. Kanadalı UNMO liderinin Hollandalı Andre De Haan'a 'Ben kadın ve çocuklar için üzgünüm ancak erkekleri umursamıyorum.' dediğini duymuştum. Haan ise pis bir şekilde gülmüseyerek kafasını salladı ve Kanadalı gözlemciyi onaylamıştı."*⁴¹²

BM kararları ile ilgili yapılan ihlallerin ne ölçüde BM Güvenlik Konseyine ve Genel Kuruluna ulaştığı konusu da yine başka bir soru işaretidir. BM'nin Srebrenica ile ilgili raporlarında, güvenli bölge statüsünün Nisan 1993'ten Temmuz 1995'e kadar sürekli olarak ihlâl edildiği gerçeği hakkında hiç bir şekilde bahsedilmemektedir. Bu durumun sonuçları ise: Srebrenica güvenli bölgesi hiçbir

⁴¹⁰A.g.e., s. 361.

⁴¹¹Nuhanović, a.g.e., s. 39.

⁴¹²Bkz., a.g.e., s. 40.

şekilde kelimenin tam manasıyla bir “*Güvenli bölge*” olmamıştır. İki buçuk yıl boyunca BSO, UNPROFOR'un ve aynı şekilde bölgedeki savunma kuvvetlerinin nabzını tutmuştur. Sonuç olarak, UNPROFOR'un “*Güvenli bölge*” ile ilgili yapılan anlaşmanın ihlallerine karşı tepki verememesinden dolayı, BSO yavaş yavaş zafer için kendi stratejisini, Srebrenica üzerinde yapacağı saldırıları ve yok etme planlarını kurgulamıştır. Güvenli bölgeler sadece yerel savunma kuvvetlerinin bölgeyi boşaltmasına ve bunun sonucu olarak katliamın hızlanmasına vesile olmuştur.⁴¹³

Birçok Hollandalı barış gücü askeri ve Srebrenica'dan sağ kurtulan siviller kentin uluslararası komplo kapsamında feda edildiğine inanmaktadırlar. Buna rağmen, komploya dair kesin bir kanıt ortaya henüz çıkmamıştır. Bosna Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović, 2003 yılında ölmeden önce Srebrenica'yı feda eden bir anlaşma yapıldığı iddialarını reddetmiştir. Richard Holbrooke'da, 2010 yılında görevinden ayrılmadan önce bir anlaşmanın varlığını reddetmiştir.⁴¹⁴ Eğer böyle bir anlaşma yapıldıysa, şüphesiz Alija Izetbegović liderliğindeki Bosna Devleti bu anlaşmanın bir parçası olmamıştır. Çünkü bu savaşta mutlak kaybedenler Boşnaklar olmuşlardır ve elde ettikleri hiçbir kazanım olmamıştır. Bir anlaşma yapılması için mutlaka bir kazanım olması gerekir.

Srebrenica'dan sonra diğer bir “*Güvenli bölge*” olan Žepa'da düşmüştü. Sırp lar bununla da yetinmeyerek Bihać ve Gorazde “*Güvenli bölgelerini*” de işgal etmek istemişlerdi ancak bu çabaları sonuçsuz kaldı. BH Ordusu artık büyük başarılar kazanmaya başlamıştı ve 1995 yazına gelindiğinde BH Ordusu inisiyatifi eline almıştı.⁴¹⁵ Oysa güvenli bölgelerin tüm kontrolü ve sorumluluğu BM'deydi. Buna rağmen Srebrenica'nın hemen ardından Žepa'nın da düşmüş olması akıllara BM'in buna kasıtlı olarak müsaade edip etmediği sorusunu getirmektedir. Eğer bu bölgeler güvenli bölge ilân edilmemiş olsaydı, belki de Boşnaklar buraları var güçleriyle savunacaklardı, bu kadar sivil hayatını kaybetmeyecekti.

Dikkatsizlik, beceriksizlik ve korkaklık Srebrenica'nın düşmesine yol açmıştı. Yetersiz silahlanmış, yetersiz donanımlı ve eksik bir şekilde görev yapan barış gücü misyonu, bölgedeki insanlara dehşet dolu bir başarısızlık yaşatmıştı. Srebrenica'da 8.100 ölü ve kayıp insan adına yapılabilecek en iyi şey, Sırp ayrılıkçılar ile siyasi

⁴¹³A.g.e., s. 52.

⁴¹⁴Rohde, a.g.e., s. 384.

⁴¹⁵Oğurlu ve Kulanić, s. 247.

olarak savaşmaktır.⁴¹⁶ Sırp lar sonuçta hedeflerine ulaşmışlardı. Birkaç üst düzey komutanını feda etme karşılığında Srebrenica gibi değerli bir toprak parçasını elde etmişlerdi. Dahası ileride çok daha büyük bir savaş ihtimaline karşı, binlerce erkeği katlederek Müslümanların hızla çoğalmasının önüne geçmiş, ciddi manada genç nüfus sorunu yaşayan Sırp ların sayısal üstünlüğü kazanmalarını sağlamışlardı.

En sıradan ceza mahkemelerine göre bile cinayete tanık olan, eğer başkası tarafından engellenmediyse cinayetin sanığı olur. Boşnaklara yapılan katliama, dünya ülkeleri tanık olmuşlardı, dolayısıyla Sırp ların yaptığı “*Etnik temizlik*” olarak adlandırılan olayda aslında sanık durumundadırlar. Oysa Sırp ların yaptığı toplu katliamın cezasız kaldığı görülmektedir.⁴¹⁷

Olaya sivil kadınlara yönelik işlenen insanlık suçları yönünden bakacak olursak, tahminen 20 bin ile 60 bin arasında kadın ve genç kız Bosna`da sistematik ve toplu tecavüzlere uğramış, tecavüz kamplarında esir olarak tutulmuş, şiddete maruz kalmış ve toplama kamplarına gönderilmiştir. Tecavüzlerden dolayı hayatını kaybeden küçük kız çocuklarının sayısı belki de katledilen erkeklerin sayısından daha fazladır. Bosna-Hersek ve Hırvatistan`da çocuk ve genç yaştaki kızlar özellikle hedef olarak seçilmiş, gebe kalanların düşük yapmaları engellenmek için esir alınmış ve “*Düşmanının çocuğunu doğurmaya*” zorlanmıştır. Müslüman toplumu göçe zorlamak, yerlerinden etmek ve etnik temizlik yapmak amacıyla toplu sistematik tecavüzler bir savaş aracı olarak kullanılmıştır.⁴¹⁸

“Bosna’daki tecavüzlere ‘Bosna’ya Sırp tohumları ekme’ şeklinde göz yumulmuş ve teşvik edilmiştir. Kadın bedeni bu kez de milliyetçilik gibi bir ideolojinin kendini ifade etme aracı olmuştur. Bosna’daki tecavüz olaylarını Sırp ordusu askerlerinin yanı sıra ‘Çetnik’ milisleri daha yoğun olarak uygulamışlardır. Öyle ki bazı yerlerde Sırp askerler kadınları Çetniklerin ardı ardına gelen tecavüzlerinden korumaya çalışmıştır. Belgeler Çetniklerin, genellikle kadınlara ardı ardına 10–15 kişi olarak tecavüz ettiğini, düzenli ordu subaylarının, ‘Merak etmeyin, kızların hepsinin ırzına birer kez geçildi’ diyerek Çetnikleri teskin ettiklerini göstermektedir. Hatta tecavüze uğrayan bir mağdur ‘Senin için böylesi Çetniklerin yapmasından daha iyi’ diyerek tecavüz eden bir Sırp askerinin kendisini teselli ettiğini

⁴¹⁶Rohde, a.g.e., s. 385.

⁴¹⁷Taljić, a.g.e., s. 10.

⁴¹⁸Sibel Gönen, “Bir Savaş Silahı Olarak Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Sağlık Üzerine Etkileri : Bosna Savaşı Örneği.”, **TAF Preventive Medicine Bulletin**, C.:10, S.: 1 (2011), s. 121.

anlatmaktadır. Kadınlara yönelik tecavüzlerin çoğunun failinin, mağdurun eski komşusu ya da tanıdığı olması kadınların yaşadığı travmayı misliyle artırmıştır.⁴¹⁹

Avrupa Komisyonundan Dame Anne Warburton öncülüğünde eski Yugoslavya’da yapılan bir araştırmada 20 bin kadının bu dönemde tecavüze uğradığı rapor edilmiştir. New York Times’da muhabirlerinden John Burns rakamın 50 bin olduğunu, Bosnalı mağdurların savunuculuğunu yapan Michigan hukuk profesörü olan Catharine A.MacKinnon ise rakamın 50 binden fazla olduğunu ve 100 bin civarında kadın ve çocuğun öldürüldüğü belirtilmiştir.⁴²⁰

Tecavüz olayları ile ilgili olarak birkaç tanık ifadesini inceleyecek olursak:

“Benimle aynı kasabadan bir doktor da burada tutukluymuştu. Bir gün Sırlar Onu çağırdılar. Onlar Ondan tecavüz ettikleri 10 yaşında olan bir kız çocuğunun parçalanmış vücudunu dikmelerini istediler. Parçalanmış kızı gören doktor toplama kampında olduğunu ve bir esir olduğunu unutup çılgına dönmüştü. Sırlara ‘Siz insan değilsiniz’ diyerek küfretti. İssa’nın anlattıklarına göre onlar kızı masanın üzerinde kanlar içerisinde bırakıp doktora saldırdılar. İssa doktoru tekrar gördüğünde ‘Ölmek üzereydi’ dedi. Doktorun tecavüzcülere küfretmesi onlara hangi türden varlıklar olduklarını hatırlatmış olmalı ki tecavüzcüler bunu kaldıramamışlardı. Tecavüzcüler şeytani amaçlarını gerçekleştirmiş, kendi türleri olan insanlıktan bir an olsun ayrılmış, kendi annelerini, kız kardeşlerini, eşlerini, kızlarını ve kız torunlarını unutmuşlardı. Sürekli içerek şuurlarını kaybetmişlerdi. Bir kadına tecavüz ettikten sonra her ne kadar onu bir daha unutamayacak ve ileride hatırlayacak olsalar da, eğer şuurlarını kaybetmişse tekrar başka bir kadına tecavüz edebiliyorlardı.”⁴²¹

Başka bir ifadede şunlar anlatılmaktadır: *“Düşen güvenli bölgenin iki kilometre kuzeyinde olan BM’in Potočari’deki kampına gelen Srebrenicalı mülteciler burada yaşadıklarının en kötüsü olduğunu düşünmekteydiler. Bayan Turković’in anlattıklarına göre Hollandalı Barış Gücü askerlerinin olduğu bir ortamda Bosnalı Sırlar mağdur genç bir kızı uyuyan mülteciler arasından aldılar. İki kişi bacaklarından tutarak kaldırdı, üçüncüsü ise tecavüz etmeye başladı. Dördü de sırayla tecavüz etti. Herkes sessizdi, kimse kımıldamadı. Kız bağıryor,*

⁴¹⁹Züleyha Özbaş, “Cinsel Silah ve “Grbavica”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Dergisi**, s. 177, <http://dergipark.gov.tr/maruid/issue/446/3530>

⁴²⁰Doubt, a.g.e., s. 35.

⁴²¹A.g.e., s. 36.

birakmaları için yalvarıyordu. Ağzına bir yumruk attılar. Biz daha sonra sadece kapalı ağızından gelen hıçkırıkları duyabiliyorduk. İşleri bitince Onu orada bırakıp gittiler.”⁴²²

Bosnalı Sırlar tecavüz kampları kurmuşlardı. Yine bu kamplarda kalan tanık ifadelerinde şunlar anlatılmaktadır (Mirsada 1997):

*“Biz çıplak bir şekilde onlara yemek yapıyor, hizmet ediyorduk. Onlar kızlara gözümüzün önünde tecavüz ediyor katlediyorlardı. Direnenlerin göğüslerini kesiyorlardı. Bir akşam Zeljka'nın erkek kardeşi kaçmamız için on ikimize yardım etti. Bazen delireceğimi düşünüyordum. Her gece rüyamda kamp gardiyanı Stojan'ın yüzünü görüyordum. Onların arasında en acımasız olanıydı. O 'En narin' diyerek on yaşındaki bir kız çocuğuna tecavüz etmişti. Kız çocuklarının bir çoğu öldü. Birçok kıyı öldürdüler, hayvan gibi katlettiler. Hiçbir şeyi unutamayacağım. Bu hatıralarla yaşayamam. Delirmek üzereyim.”*⁴²³

İfadelerden de anlaşılacağı üzere Sırların iddia ettikleri gibi aslında yaşananlar sadece savaşan iki milletin askerleri arasında savaş kurallarına göre yaşanmamıştı. Silahları toplatılan ve silah ambargosu uygulanan yalnız bir millet ile yıkılan bir devletin tüm silahlarına sahip olan, el altından her türlü silah desteğini alan bir millet arasında olmuştur. Bu savaşta askerlerden daha çok siviller öldürülmüştür. Dahası erkeklerden daha çok kadınlar tecavüz edilerek ve acı çektirilerek öldürülmüştür.

Admir Jusupović yapılan soykırımla ilgili olarak şunları söylemektedir:

*“8372 insandan daha fazlası var, bulunamayacak insanlar var. Bu sene (2016) törenler oldu. Tecavüz edilen ve sonrada öldürülen 4 kız kardeş bulundu. 15 – 25 yaşları arasında idiler. Bir kardeş gelip 4 kız kardeşini toprağa gömdü. Bir anne vardı; 4 oğlunu ve kocasını toprağa gömdü. Yani orada yaşa bakılmıyordu. Sadece Müslüman olmak ölmek için yeterliydi. Binlerce insan öldürüldü. Öldürülen en küçük çocuk altı aylık Fatma'ydı, öldürüldüğünde henüz ismi yoktu, sonradan kondu (**Resim-12** Srebrenica'daki en küçük kurban olan üç aylık bebek Fatma Muhić'in mezarı.). 90 yaşında bir adam da vardı öldürülen. Fatma ne yapabiliyordu, 90 yaşındaki adam ne yapabiliyordu, hiçbir şey yapamazlardı. Bu soykırımdır. Sistemik olarak planlanmıştır. Ratko Mladić'e gelince şunu söylemişti: 'İsteyen kalabilir, isteyen gidebilir, sıkıntı yok.' Giden*

⁴²²A.g.e., s. 36.

⁴²³A.g.e., s. 37.

de öldü, kalan da öldü. Türkler'den 500 sene sonra intikam aldık diye videosunda söylemektedir. Srebrenica'yı Sırp halkına hediye olarak veriyoruz demiştir. Hollandalılara gelince, kendilerini sağ salim kurtardıkları için Zagreb havaalanında büyük bir eğlence yaptılar. 'Bu bizim halkımız değil, bizim topraklarımız değil, bize ne' diye düşünüyorlardı. Vicdan azabı duyduklarını sanmıyorum. Biz onlar için sanki hayvandık. Evet sonrasında eğlence düzenlediler ama biz eğlenemedik. Çünkü Benim anneme babama ne oldu, hayattalar mı, onların derdindeydim. Orada birbirimizden koştuk. Anlatmakta zorlanıyorum. Kampta iken odaya birisi girdi, 'Beyler haydi boşaltıyoruz' dedi. Nasıl olsa sonra birleşeceğiz düşüncesi vardı. Kimse kimseyle vedalaşamadı. Yemekler bile masadaydı. Bu halk BM'ye güveniyordu. Ama olmadı. Son yemeklerini bile yemediler. Bir kısım insanlar Hollandalılara ve Sırlara güvenmiyorum diyerek ormana kaçtılar. Kaçarak kurtulan çok oldu. Yolda ölenler de oldu. Sırp askerleri Hollandalılardan 'BM' yazılı başlıkta çalmışlardı. Yolda 'Biz BM askeriyiz' diye kandırıp yanına çağırıp öldürdükleri insanlar da oldu. Bizim insanlarımız asker değildi. Meselâ Benim kayınpederim silahtan korkardı. Hiç eline almadı. Ormana canını kurtarmak için kaçmıştı. Orada BM askeri görmüşlerdi. 'Gelin biz sizi kurtaracağız' demişler. O, korku içindeyken, umut arayan insanlarla kendini teslim etmişti. Oğlu, 'Baba onlar Sırp' demiş. Babası 'Yok yok onlar iyiler' deyip teslim olmuştu. Oğlu babasının kendisini Sırlara teslim ettiğini görmüş. Çokta yaralı vardı. Yaralıları taşımak zordu. Bir videoda bir kardeş yaralı kardeşini taşıyordu. 20 saat taşımıştı ama sonunda kardeşi ölmüştü. O gece beraber yattık, sabah uyandık, yaralı olan insanların yarısı ölmüştü. İletişim yoktu. Tam olarak insan avı gibiydi. Sırlar ava çıkmış, Müslümanları ormanda avlantıyorlardı. Boşnaklar karşıdan yardıma gelmeye çalışıyordu ama Sırlar onları durdurmuştu. Biz bir abluka içindeydik. Benim babam 1 ay sonra geldi, 1 ay ormanda, mağaralarda kalmıştı. Her gün birileri geliyordu. Kimler kurtuldu diye bakıyordum. 2-3 ay sonra gelen bile oldu. Umudum hep vardı. Ne yemişlerdi bilemem. Sırbistan'a kaçan da olmuştu. Sanki ortada bir bomba patladı, herkes dağıldı. En çok Hollandalılara güvenenler yanıldı. Onlara sığınan bütün erkek ve çocuklar öldürüldü. Hepsi teslim edildi. Çok soğukkanlı bir şekilde hepsini Sırlara teslim ettiler. Tabi BM'de onlardan farklı değildi. Başka bir milletin ordusu olsaydı belki farklı olurdu. Çünkü Hollandalılara kendi ülkesinden de hiç destekte gelmiyordu. Sırlar önce bombalamaya başladılar. Hollandalılar böyle bir şey olmaz derken Sırlar diplerinde belirdi. Sırlar ve Hollandalılar arasında bireysel dahil hiç çatışma olmadı. Sadece bir tank gözlemci noktasına geldi. Oradakiler kaçtı. Sonra olay bitti. Kimse birbirine ateş etmedi. Hiç direniş olmadı. Gözlerimi kapattığımda şunu hatırlıyorum; otobüsler var, Sırlar otobüslerin

etrafında Hollandalı askerlerle el ele tutuşmuş insanları otobüslere yönlendiriyorlar. Sınır ya da basit bir hat gibi. Yanlış yere gitmesinler diye. Yani kasklarını çıkarsalar Sırplardan farkları yoktu. Onların işini kolaylaştırdılar. Hiçbir endişeleri yoktu.

Ben 22 Temmuzda Srebrenica'yı terk ettim. O esnada Sırplar Hollandalılarla görüşmeye geliyorlardı. Salonda görüşüyorlardı. Sırplar bizim de teslim edilmemizi istiyorlardı. 'Bu tercümanları alacağız, bunlar çok şey biliyorlar.' diyorlardı. Bir sabah kalktığımda Sırp askerler gelmişti, 'Bunlar kim' diye sordum. Hollandalılar 'Sizi almaya geldiler ama biz sizi vermeyeceğiz, sizde resmi belge var' dediler. Hasan Nuhanović ve Ben bu şekilde canımızı kurtardık. Nasıl ki ailelerimiz öldürüldü biz de öldürülecektik. Hatta dönüşte Sırbistan ve Hırvatistan arasında kalan havaalanında Hollandalılarla konuştuk, 'Sen ne yapacaksın' dediler. Ben de 'Bosna'ya gideceğim annem babam orada, hayatta mı bilmiyorum, oraya dönmem lazım.' dedim. Dönerken Split'te gazete aldım. Bir de baktım gazetede kenarda bir haber vardı: 'Srebrenica'daki tercümanların hepsi öldürüldü.' diyordu. Çünkü bizim kaderimizi kimse bilmiyordu. 10 - 15 gün geçti. Kimse ile irtibatımız yoktu. Ben de 'Annem bunu okursa ne yapar.' diye düşündüm. Ben döndüğümde annem çok şaşırıldı. Sesimi duyunca, kendini kaybetti." ⁴²⁴

Almasa Salihović ise yapılan soykırımla ilgili olarak şunları söylemektedir:

"2008 yılında bizi BM LCNP'den aradılar. Kardeşimle eşleşen kalıntılar bulduklarını söylediler. Teşhis etmek için oraya gitmemizi istediler. Žvornik taraflarında ikincil bir mezarda kemiklerinin yalnızca %30'unu bulduklarını söylediler. Bizde bulunan parçaların gömülmesini, daha fazla beklemek istemediğimizi söyledik. O zamandan beri başka hiçbir kemik bulunamadı. 2005 yılında ise ailem köyümüze tekrar gelmemize karar verdi. O zamandan beri annem ve diğer erkek kardeşim burada yaşamaktalar. Şu an Ben öğrenim görmekteyim ve bazen Tuzla'da bazen burada kalmaktayım. Şu an bizim köyde Sırp yoktur. Daha önce 300 kişinin yaşadığı köyde şu an 10 kişi yaşamakta. Geri gelmek çok zordu. Çünkü Sırplar her şeyi yakıp yıkmıştı. Yollar bozulmuştu. Geri dönmek çok zordu. Şu an altı ev var ve Benim ailem ile bir başka aileden bir bayan köyde yaşamakta. Abim 17 yaşındaydı. Kendisi çok uzun değildi, çocuk gibiydi. Sırplar muhtemelen, savaş çok uzun sürecek, O da hayatta kalırsa bir asker olacak diye düşündüler. Onların erkek çocuklarını öldürme sebepleri buydu. Bu çocuklar büyüyecek, evlenecekler ve onların çocukları olacaktı, yani nüfuz

⁴²⁴Admir Jusupović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

artmamalıydı. Bence onlar Müslümanları yok etmek istiyorlardı. Açıkçası onlar herkesi fiziksel olarak yok edip silmek istiyorlardı. Böyle herkesi öldürünce savaşmak zorunda kalacakları potansiyel askerler olmayacaktı. Onlar fiziksel ve psikolojik olarak bizi öldürmeye çalışıyor, her şeyi yok ediyorlardı. Bu tam anlamıyla soykırımdı Bence. Erkekleri öldürüyorlardı, dolayısıyla kadınlar da açlıktan kolayca öleceklerdi. Bir daha geri gelmemenizi umuyorlardı. Buna rağmen az miktarda insan geri geldi. Ancak onlar da kendi istediklerini başaramadılar. Şu an burada Müslüman bir belediye başkanı var. Ve insanlar 'Burası halâ bizim, sizin değil.' diyorlar. Burada iş imkânı olup olmaması o kadar önemli değil. Biz birbirimizle (Boşnaklar ve Sırp) kavga etmiyoruz. Ancak arkadaşlıkta kurmuyoruz. Herkes birbirine mesafe koyuyor. Eğer Sırp komşumuz varsa merhaba, nasılsın diyoruz, ancak beraber kahve içmiyor, yemek yemiyor, kahvaltı yapmıyoruz. İş yerinde de çalışma arkadaşımız olabilir. Çalışırken bir sorun yaşamıyoruz. Ancak aynı hobileri paylaşmıyor, herhangi bir şeyi beraber kutlamıyoruz. Atmosfer tam olarak böyle. Ancak Bratunak'ta durum biraz farklı. Orada nüfusun çoğu Sırp, belediye başkanı Sırp ve onların orada daha güçlü olduklarını hissedebiliyorsunuz. Dünyanın gözü Boşnaklara yapılanlardan dolayı Srebrenica'da. Bundan dolayı fazla sorun çıkarmıyorlar. Ancak hukuki anlamda bazı problemler çıkarmaya çalışıyorlar. Okullarda iki yıldır Boşnakça eğitim veriliyor. Örneğin Boşnakça bilmiyoruz diyorlar. Bunu yıkmayı amaçlıyorlar. Onlar devlet içinde devlet kurmayı amaçlıyorlar. 'Biz burada çoğunluğuz, siz ise azınlıksınız, sizin bir diliniz yok, sizin bir kimliğiniz yok, siz Boşnak değil Müslümansınız, Müslümanlar bir etnik grup değildir, dini bir gruptur.' diyorlar. Ve şu an onların yaptıkları şey okul kitaplarını Boşnakça yazmamak. Kitaplar Boşnakça değil. Şu an elde ettiğimiz tüm hakları tekrar elimizden almak çabasındalar. Cinayet ya da baskı gibi problemler yaşamıyoruz. Ancak onlar geri dönmeyi bizim için imkânsız hale getirmeye çalışıyorlar.⁴²⁵

Yine astsubay Hasan Hasanović şunları eklemektedir:

“Benim düşüncem uluslararası kuruluşlar da en az Sırp Çetnikler kadar bu olaylardan sorumludur. Çünkü insanlar videolarda da burada Sırp askerlerle Hollandalı askerlerin pazarlık yaptıklarını, içki içip dans ettiklerini gördüler. General Karremans'ın eşi için Ratko Mladić'in çok pahalı bir içki hediye ettiğini herkes gördü. Diğer bir konu ise burada görev yapan Hollandalı askerlere Hollanda Kraliyeti tarafından dönüşlerinde madalya verilmesiydi. Bu çok utanç verici bir durumdu.

⁴²⁵Almasa Salihović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 11.07.2016)

Ortalama 18 bin erkekten 6 bini Tuzla'ya ulaşabilmişti. Bizden sonra da çok az insan ulaşabildi. Altı erkek dokuz ay boyunca ormanda yaşamıştı ve savaşın bittiğinden haberleri olmamıştı. Onlar Žvornik'e geldiklerinde SFOR onları durdurup Sırp polisine teslim etmişti. Oraya ulaşınca fark ettim ki Benim de bacağım yaralanmışım. Bacağım kanla kaplıydı. Sonra ayakkabılarımı ve her şeyimi kardeşime verdiğimi hatırladım. Tuzlada Beni hastaneye götürdüler. Kardeşimin bir mezarlığa gömüleceğini söylediler. Ancak gömmediler ve Tuzla'da bir üniversiteye götürdüler. Orada 19 gün kaldı. Patolojide Onun vücuduna ne olduğunu inceleyeceklerini söylediler. Sonra ise Onu kimliği belirsiz bir kişi olarak hastanenin yakınında ateist mezarlığına gömmüşler. Ben bunu öğrenince Onun cesedini çıkarıp oradan götürmek istedim. O çok kötü bir şekilde gömülmüştü. Vücudu parça parça edilmişti. Problem, kardeşimin cesedini Tuzla'dan taşımak isteyince başladı. Kardeşimin o şekilde gömüldüğünü öğrenince bir arkadaşımla kendim mezarı kazmak zorunda kaldım. Zaten fazla derine gömülmemişti. 50 santim kadar kazmışlardı. Bana yardım eden arkadaşım kardeşimin kafasını elleriyle çıkarmıştı. Bu benim için çok acıydı. Onu oradan parça parça çıkarmak Benim psikolojimi bozdu. Uzun süre bir şey yiyemedim, kimseyle konuşamadım. Tuzla'da Müslüman mezarlığına gömdük. Sonra 2010'da diğer kardeşimin kalıntılarına ulaşıldı. İsmi Hayro'ydu. Aynı zamanda amcamın da kalıntılarına ulaşıldı. İki kardeşimin de Potočari'de yatmasını istediğimiz için buraya naklettik. 2010 yılında diğer kardeşimle gömdük. Diğer öldürülen kardeşimle ilgili olarak Žvornik'te iki görgü tanığı vardı. Onlarda ne yazık ki yaşlı oldukları için öldüler. Onlar orada 260 erkeğin öldürülmesine tanıklık etmişlerdi. Sonra ise oradan kurtulmayı başarmışlardı. 260 kişi bir okula getirilmiş, orada öldürüldükten sonra tahralarla param parça edilmişlerdi. Cesetlerin başları, kolları parmaklarına kadar parçalanmıştı. Orada ölen diğer kardeşimi de parçalara ayırmışlardı. Ölen bu iki adam onları sıraya sokulup teker teker öldürüldüklerini görmüştü. Sonra kendileri bir şekilde hayatta kalmayı başarmışlardı. Onların anlattığına göre orada genç bir çocuk vardı. Onu da parçalamışlardı. ICNP enstitüsünde bu kalan parçalar patolojik olarak karşılaştırıldıktan sonra kimlik tespiti yapılmıştı ve kardeşim olduğu tespit edilmişti. Benim burada dikkat çekmek istediğim şey 8.000 kişiyi birkaç askerle öldüremezsiniz. Bu çok organize bir işti ve Sırbistan'dan birçok asker bu işin içindeydi. Uluslararası komitelerde dolaylı olarak içindeydi. 800 tavuğu bile bu kadar kolay öldürmeniz mümkün değilken 8 bin insanın öldürülmesinden bahsediyoruz. Ormanda öldürülen insanların kalıntılarına ulaşılır ya da ulaşılmaz. Ben bu insanların aileleri ve anneleri için üzülüyorum. Bu anneler kocalarının, oğullarının kalıntılarını dahi bulana kadar yaşayamayabilirler. Ben bir asker

olarak orada başka milliyetten bir askere rastlamadım. Ancak videolarda Scorpion grubuna ait 5-6 askerin sivillere ateş ettiğini görebiliriz. Bunlar Sırbistan'ın legal askeri gruplarıydı. Onlar da bunu saklamıyordu zaten. Üniformaları çok açık ve netti. Onların işin içinde olduğunun diğer bir kanıtı da daha önce Srebrenica gibi Müslüman çoğunluğun olduğu Vişegrad Şehrinde Bosna-Hersek savaşı sırasında savaştan Sırp ile Rus ve Yunan askerleri için bir anıt dikildi. Ayrıca bu konuda söyleyebileceğim 'Unholy Alliance' isimli kitapta Sırp ve Yunan askerlere ait bir çok fotoğraf görebilirsiniz. Özellikle 15 Temmuz sonrasında birçok Yunan askerinin bayraklarıyla Srebrenica'da Sırp ile birlikte çekilmiş fotoğraflarını görebilirsiniz. Onlar gönüllü askerlerdi. Ayrıca videodan da Rus ve Yunan askerlerinin Sırpçadan farklı dilde konuştuklarını ve Ortodoks kardeşliği için çalıştıklarını görebilirsiniz.

Bosnalı politikacıların zorunlu askerliği kaldırmalarını bir asker olarak büyük hata olarak görüyorum. Onlar bunun bir daha tekrarlanmaması için böyle bir karar aldıklarını beyan ediyorlar. Benim oğlum şu an 23 yaşında. Herhangi bir askeri taktik hakkında bir şey bilmiyor. Bu konulara da ilgisiz. Onun kendini asker gibi savunacak bir yeteneği yoktur. Hatta bugün Bosna'daki Sırp siyasetçiler, özellikle lider parti başkanı Milorad Dodik tarafından Bosna-Hersek'te asker bulunmaması, askerden arındırılması konusu açıkça söyleniyor. Hatta Benim çalıştığım orduyu tamamen dağıtmak için uğraşıyorlar. Biz de bunun olmaması için savaşıyoruz. Bugün Bosna'nın 10 bin profesyonel askeri var. Onların istediği gibi bir yer askerden arındırıldığında neler olduğunu Srebrenica'da gördük. Kendi kendimizi savunamadık bile.

Milošević'e gelince, uluslararası komiteler Onu uzun bir uykuya yatırdılar. Biz aynı şeyi Ratko Mladić için de yapacaklarından korkuyoruz. Belki mahkemeler ve uluslararası komiteler Onun anlatacaklarının kayda geçmesini, suçlarının açığa çıkmasını istemediler. Düşüncem gerçekleri örtmeye çalıştılar. Florance Hartman mahkemeyi çok yakından takip eden bir gazeteci ve Onu yazılarından dolayı defalarca tutukladılar. Çünkü O gerçekleri konuşuyor ve yazıyordu. Mahkeme hakkında ve Eski Yugoslavya'da neler olduğu hakkında çok önemli dokümanları vardı. Yugoslavya'nın bu savaşla olan alakasını yazıyordu. Lahey'deki davanın savcısı, o savaşla ilgili kişisel olarak toplanmış verilerin, resimlerin, videoların yakılmasına müsaade etti. Sebep olaraksa zararlı birçok bakteriyi barındırdıklarını ve sağlık için çok zararlı olduklarını iddia etti. Bu kanıtların Srebrenica'ya getirilmesi ve burada bir müze yapılarak sergilenmesi gerekirdi. Açıkçası uluslararası komitelerin bazı şeylerin konuşulmasını istemediği görülmektedir.

Bana göre Türkiye olayla çok alakalı. Çünkü İslâm buraya Türkler tarafından getirildi ve biz bunun için Allah'a şükrediyoruz. Ben buraya Türklerin anma törenine geldiklerini, yürüyüşe katıldıklarını gördüğümde çok mutlu oluyorum ve buraya daha fazla gelmeleri gerektiğini düşünüyorum.

Sırlar kendilerince efsaneler yayıyorlar. 'Onlar sizden bir çok insanı öldürdüler, siz nasıl yaşıyorsunuz.' gibi hikâyeler anlatıyorlar. Onlar tarihi tekrar yazmaya çalışıyorlar. Örneğin Kosova savaşını kaybetmediklerini iddia ediyorlar. Osmanlı ile yapılan savaş yani gerçekleri çarpıtıyorlar, değiştirmeye çalışıyorlar. Mahkemede 'Bu kadar Boşnak'ın öldürülmesi mümkün değil.' diyerek yalan söylüyorlar. Uluslararası mahkemeler de gerçekleri görme konusunda o kadar istekli değiller. Sadece olayları olduğundan az göstermeye çalışıyorlar. Örneğin Karadžić birçok insanın öldürülmesinden sorumlu ancak 40 kişinin öldürülmesi için emir vermiş gibi gösteriliyor."⁴²⁶

Soykırım esnasında kocası Abdullah, oğulları 1977 doğumlu Azmir ile 1974 doğumlu Almir'i ve 22 yakınını kaybettiği için (**Resim-13** Hatice Mehmedović'in Öldürülen Eşi ve İki Oğlu) kimsesi olmayan Srebrenicalı Anneler Derneği Başkanı Hatice Mehmedović uzun uğraşlar sonunda kendi evini tekrar almış ve için yalnız yaşamaktaydı. Çocuklarından birinin kemikleri 10 diğeri ancak 15 sene sonra bulunabilmişti. Diğer anneler ile birbirlerine destek olmak adına 2002 yılında "Srebrenicalı Anneler Derneği"ni kurmuşlardı. Srebrenica soykırımının sembol isimlerinden olan Srebrenicalı Anneler Derneği Başkanı Hatice Mehmedović, 22 Temmuz 2018 tarihinde hayata gözlerini yummuştur. Hayattayken yapılan mülâkatta yaşananlarla ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Ben bir anne olarak konuşmak istiyorum. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından, 1992 yılında Sırlar Yugoslav halklarına katliam uygulamaya başladılar. Olaylara müdahil olmak isteyen BM, altı bölgeyi güvenli bölge olarak ilân etmişti. Srebrenica'da bunlardan biriydi.11 Temmuz 1995 yılında yapılan katliam insanlık tarihinin en kara sayfalarından biridir. İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da yapılan en büyük katliamdır.

Savaş başlayınca Sırp komşularımız ortadan kayboldu. Biz böyle şeyler olabileceğini asla düşünmedik ve hazırlıksız yakalandık. Bizleri, erkeklerimizi, gençlerimizi, çocuklarımızı sadece Müslüman

⁴²⁶Astsubay Hasan Hasanović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 11.07.2016)

olduğumuz için katlettiler. Kocamı ve iki oğlumu erkek oldukları için otobüse bindirmediler. Srebrenica'dan Tuzla'ya giden orman yolunda onları uğurlarken sadece birkaç gün ayrı kalacağımızı düşünüyordum. Ömür boyu ayrı kalacağımız aklıma gelmedi. Ayrılırken oğlum boynuma sıkıca sarıldı, bana sıkıca sarılan oğlumun kollarını hâlâ boynumda hissediyorum. Benim gittiğimi görmemek için elleriyle yüzünü kapadı ve hiç açmadı. Allah'ın yardımıyla ayakta kalabiliyorum. Hepimiz Onun önünde yargılanacağız, bu katillerden o zaman hesap soracağım. Ben çocuklarıma cennette kavuşacağıma inanıyorum, inançlı bir insanım. Yaşadıklarımızı asla unutamıyoruz ve unutturmayacağız. Bizim çocuklarımızın ve gençlerimizin böyle bir kötülüğü asla unutmaması lazım. Katliam yapanlar ve yaptırnanlar halâ dışarıda serbestçe dolaşıyorlar. Maalesef adalet yerini henüz bulmadı ve bu bizim için en büyük yaradır.

Şu anda Srebrenica'da neredeyse genç yoktur. Küçük çocuklar var. Anne ve babalar işsiz. Orada ciddi bir yatırım yapılmadığı takdirde onlarda muhtemelen iş bulmak için yurt dışına gidecektir.”⁴²⁷

Diğer milletlerin Bosna Savaşındaki rolüne kısaca değinecek olursak eğer:

*“Ratko Mladić'in silahlı kuvvetlerine yaklaşık 100 kişilik Yunanlı ve belli bir miktar Rus ve Ukraynalı gönüllünün katıldığı bilinmektedir.(Sırlar bu katliamlar sırasında birçok ülkeden gelen Ortodoks savaşçıların desteğini almışlardı (**Resim-14** Ortodoks rahipler Sırp Generallerini Kutsarken). Agence France-Presse (AFP) bir düzine Yunan gönüllünün Srebrenica katliamına katıldığını bildirmiştir. General Ratko Mladić'in talebi üzerine Mart 1995 tarihinden Yunanlılardan oluşan “Kontraktniki” adlı bir Yunan Gönüllü Muhafaza Birliği kurulmuştur. “GVG-EEΦ” adlı bu birliğe ait savaşçılar, üzerlerinde taşıdıkları siyah zemin üzerine çift başlı kartal amblemleriyle düzenli bir birlik oluşturarak savaşa katılmışlardır. Yaklaşık 100 askeri bulunan GVG adlı birlik Tuzla yakınlarındaki Vlasenica kasabasına konuşlandırıldı. GVG Birliği tamamen Sırp Ordusunun Drina Birlikleriyle ortak hareket ediyor ve Sırp komutanlar tarafından yönetiliyordu. Sırlar Güvenli Bölge ilân edilen Srebrenica'ya saldırmaya başlayınca, Yunanlı gönüllüler de saldırıya katıldılar ve Srebrenica'nın düşmesinin ardından Yunan bayrağını gururla dalgalandırdılar. Eylül 1995'te bu Birliğin dört üyesi Radovan Karadžić tarafından Beyaz Kartal Şeref madalyası ile ödüllendirildi. Ancak Sırlara destek verenler sadece Yunanlılar değildi, Ruslar ve*

⁴²⁷Srebrenica'lı Anneler Derneği Başkanı Hatice Mehmedović ile yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.07.2016)

*Ukraynalılar da bu savaşta Sırp'ların yanında yer almışlardı. O sıralarda BM ambargosu altında olan Sırbistan'a ve Bosnalı Sırp'lara, asker ve silah sevkiyatı dışında, Yunanistan'dan karayoluyla, Rusya ile Ukrayna'dan ise Tuna nehri boyunca, petrol ve diğer yardımların sevkiyatı yapılmıştır.*⁴²⁸

31 Aralık 1995 tarihinde Han Pijesak yakınlarındaki Čirna Rijeka'da, yılbaşı kutlamalarının yapıldığı sırada Ratko Mladić, Yunan gönüllülerinin komutanı Antoni'yi överken şunları söylemiştir: *“Yunan kardeşlerimiz bize yardım ettiler. İki Yunanlıdan biri Antoni olsaydı ve iki Sırp'tan biri Antoni olsaydı işimiz kolaylaşacaktı. İki Rus'tan birinin Antoni olduğunu söyleyebilsem savaşımız çok daha kolay geçecekti.*⁴²⁹

Bosna Savaşı'nın özelliği *“milliyetçilik”* hareketlerinin Avrupa'da ayrıştırıcı rol oynamaya devam ettiğinin önemli bir örneğini teşkil etmesidir. Özellikle geçmişten günümüze intikam ateşiyle yanıp tutuşan Sırp Çetnikler ve Hırvat Ustaşeler, önemli katliamlar yapmışlardır. ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde milliyetçilik bütünleştirici ve pozitif bir rol oynarken özellikle Orta Doğu ve Avrupa'da devletleri çözüştürücü bir katalizör rolü oynamaktadır. ABD günümüz dünyasında birçok etnik yapıyı bünyesinde barındırmasına rağmen, uyguladığı doğru politikalarla *“Afro-Amerikan, Chinese-Amerikan, Latin-Amerikan”* gibi terminolojileri kullanarak milliyetçiliği, vatanseverlik olgusuyla birleştirici bir unsur olarak kullanılabilen, halklar tarafından da self-determinasyon gibi *“millet özgürlüğü”* konusunda istek ve iddialar da ileri sürülememektedir. Oysa Balkanlarda milliyetçilik geçmişten günümüze savaş ve katliam sebebi olarak görülmüş, böylelikle buradaki milletler büyük devletlerin kolayca şekillendirebilecekleri bir hale bürünmüşlerdir.⁴³⁰

Siyasi yetkililer ile uluslararası toplumun izledikleri politikalar göz önünde bulundurulduğunda, Bosna'da savaş sonrası geri dönüş sürecinin üç evrede gerçekleştiği söylenebilir. Bu aşamaların ilki, ağırlıklı olarak çoğunluğun geri dönüşünün gerçekleştiği 1996 dönemi, ikincisi, uluslararası toplumun geri dönüşle ilgili izlediği politikaların değiştiği ve azınlık geri dönüşüne öncelik verildiği 1998-

⁴²⁸Dikici, a.g.d., s. 202.

⁴²⁹Alp, a.g.d.,s. 170.

⁴³⁰Yenigün ve Hacıoğlu, a.g.d., s. 683.

2000 dönemi ve üçüncüsü de 2000 yılından başlayarak günümüze dek devam eden ve 2001 ve 2002 yıllarında mülklerin geri ediniminin ivme kazanması sonucu azınlık geri dönüşünün en üst seviyeye ulaştığı dönemdir. Ancak bu geri dönüşler hiçbir zaman istenen seviyede olmamıştır. Yaşadıkları travmanın etkisiyle veya Dayton Anlaşması neticesinde kurulan yapmacık devletin işlerliğinin olmayışından dolayı binlerce Boşnak halen yurt dışında yaşamını sürdürmektedir.⁴³¹

Bosna-Hersek devletinin yeniden bütünleşmesi, kurumlarının daha işlevsel hale gelmesi, AB ve NATO'ya entegrasyonu hızlandırma amacı ile uluslararası toplumun anayasa değişikliği konusunda son yıllarda yoğun çabaları olmuştur. Ancak entitelerin bir kısım yetkilerinin devlet düzeyindeki kurumlara devredilmesine ilişkin girişimlere Bosnalı Sırp'ların entitesi olan Sırp Cumhuriyeti karşı çıkmaktadır. Bosnalı Sırp'ların bu tavrı altında yatan gerçek sebep, hiç şüphesiz kurulan devletin işlerliğinin olmadığını göstererek kargaşaya sebep olmak, müteakiben en uygun zamanda Sırbistan Devletine bağlanmaktır. Sırp Cumhuriyeti yetkilileri, ABD ve AB'nin Ekim 2009'da Bosna-Hersek'te anayasa değişikliğine ilişkin başlattıkları Butmir görüşmelerinin tıkanmasına sebebiyet vermişlerdir. Butmir görüşmeleri kapsamında Bosnalı politikacılardan 26 sayfalık anayasa değişikliğine ilişkin belgeyi desteklemeleri istenmiştir. Ancak bugüne kadar bu konuda atılan olumlu bir adım olmamıştır. Yine Boşnaklar tarafından 9 Ocak 1992 tarihi ülkede katliamların başladığı tarih olarak kabul edilirken, anayasaya aykırı olarak Sırp Cumhuriyetinin bu tarihi milli bir gün olarak kutlaması da yapılan diğer provakasyonlardandır.⁴³²

Bosnalı Hırvatlar ise Sırp'ların ülkeyi bölünmeye götürmesinden endişelidir. Yani Hırvatlar ülke bölünecekse eğer ülke topraklarının geri kalan yarısında Boşnaklarla birlikte yaşamaktansa tamamen ayrılmayı, yani üçlü federasyon ya da bağımsızlığı tercih etmektedirler.⁴³³

Oya Akgönenç Mughisuddin, Bosna'da yaşanan süreçte uluslararası kuruluşların ve Batı devletlerinin yanlış uygulamalarını şöyle sıralamaktadır:

⁴³¹N.Aslı Şirin Öner, "Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru: Bosna- Hersek'te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.:2, S.:1 (Temmuz 2013), s. 10.

⁴³²Akgün, a.g.d., s. 128.

⁴³³A.g.d., s. 129.

- “Uluslararası hukukun ihlâli olan bir davranışın düzeltilmesi yerine saldırgan tarafın yatıştırılması veya yumuşatılması politikalarına öncelik verilmiştir,
- Sırların agresif bir şekilde ele geçirdikleri ve bağımsız bir ülkeye ait olan toprakların terk edilmesini sağlamak yerine, topraklarını haksız işgalle Sırlara kaybeden Boşnakları daha toleranslı olmaya zorlayan bir uluslararası baskı mekanizmasını yürürlükte,
- Yapılan insan hakları ihlâllerine karşın yeterince önlem alınmamış, Sırlara baskıyı sağlayacak yol ve metotların kullanılmamıştır,
- Uluslararası girişimlerle tam 65 defa ateş-kes ilân edilmiş ve her seferinde Sırlar bundan vazgeçerek sıcak savaşa dönmüşlerdir. Yani 1003 günlük savaş sürecini esas alırsak, her 15 günde bir ateş-kes ilân edilip, ihlâl edilmiştir. Bu tutum ciddi bir niyetten uzak olup, adeta yoruldukça dinlenmek veya strateji değiştirmek için ara vermek ve ondan sonra daha avantajlı bir noktadan harekete geçmekten başka bir şey değildir.
- Batı devletleri Bosna’da sürekli uluslararası kaide ve hukuku ihlâl eden ve saldırgan durumda olan Sırları durdurmak ve caydırmak amacı ile tam 22 kere NATO kuvvetleri ile vurmakla tehdit etmiş; birkaç tane çok sınırlı vuruş hariç, bu operasyonlardan son anda vazgeçilmiştir. Böylece, Batılı devletlerin ellerinde her türlü imkân bulunmasına rağmen, Sırları durdurmakta etkili olamamışlar ve inandırıcılıklarını kaybetmişlerdir.”⁴³⁴

⁴³⁴Türkan, a.g.d., s. 233.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAYTON BARIŞ ANLAŞMASI VE YARGILAMA SÜRECİ

3.1. Dayton Barış Anlaşması

Başarısız bir barışı koruma görevinin ardından, çatışmalara son vermek için yine başarısız, ancak bir o kadar da eşine az rastlanır bir anlaşmaya imza atılmıştır. ABD'nin öncülüğünde 1995 yılının sonbaharında barış girişimleri başlamıştır.

“Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milosević, Hırvat Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović 1 Kasım 1995'te Ohio eyaletinin Dayton kentindeki Wright-Patterson Hava Üssünde bir araya gelerek Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke başkanlığında görüşmelere başladılar. Oturumlarda İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'dan oluşan Temas Grubu ve AB'den temsilciler de hazır bulundu. Milosević, Tuđman ve Izetbegović, görüşmelerin başlamasından üç hafta sonra 21 Kasım'da antlaşmaya vararak, Bosna-Hersek Barışı için Genel Çerçeve Antlaşmasını paraf ettiler. Dayton Barış Antlaşması ismini alan bu belge, 14 Aralık 1995'te Paris'te resmen imzalandı. İmza törenine katılanlar arasında BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali, NATO Genel Sekreteri Javier Solana, ABD Başkanı Bill Clinton, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, İngiltere Başbakanı John Major, Almanya Başbakanı Helmut Kohl ve Rusya Başbakanı Viktor Çernomirdin de yer aldı. Törende AB'yi temsilen, İsveç'in eski başbakanı ve Dayton Barış Konferansı'nın eş başkanı Carl Bildt bulunuyordu. Törende konuşan Clinton, 'Bugün bu barış korosunda kurbanların, oyun sahaları bombardıman ile ölüm tarlalarına dönüşen çocukların, tecavüze uğrayan genç kızların, öldürülerek toplu mezarlara gömülen erkeklerin, toplama kamplarında açlık çekenlerin, çarpışmalarda ölenlerin, evlerinden ve ailelerinden koparılan milyonlarca insanın kutsal seslerini duyuyoruz. Bu kurbanlar yattıkları yerlerden bu barış şarkısına eşlik ediyorlar. Onların sesleri sonsuza dek kalplerimizde ve akıllarımızda kalsın' dedi. Böylece üç buçuk yıl süren savaş sona ermiş oldu. Dayton Barış Antlaşması'nın, barış kararları dışında bölgesel istikrar konularının askerî, siyasi ve sivil yönlerini düzenleyen 11 adet eki mevcuttur. Bu Antlaşma ile Müslüman ve Hırvatlardan oluşturulan bir federasyon ve Bosnalı Sırlardan oluşturulan bir Sırp Cumhuriyeti olacak şekilde özerk iki yapıdan

*oluşan, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin uluslararası ve taraflar arası sınırları belirlendi.*⁴³⁵

Antlaşma, şu kurumlardan oluşan bir anayasanın oluşturulmasını öngörmüştür: Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisinden oluşan ikili parlamento, üç kişiden oluşan Cumhurbaşkanlığı Konseyi (iki üye Bosna-Hersek Federasyonu'ndan bir üye Sırp Cumhuriyeti'nden), Bakanlar Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Merkez Bankası. Ortak kurumların başında Müslüman, Sırp ve Hırvat olmak üzere her üç milletin birer temsilcisinin bulunduğu Cumhurbaşkanlığı Konseyi gelmektedir. Asıl sorun burada başlamaktadır. Alınacak her türlü kararda bu üçlü mekanizmanın oybirliği gerekmektedir. Bu durum Sırp temsilcileri tarafından her fırsatta suiistimal edilmektedir. Dört yıllık bir süre için göreve gelen Konseyin başkanlığı sekiz aylık rotasyonla el değiştirmektedir. Bakanlar Kurulu, başbakan ve bakanlardan oluşur. Başbakan dahil her bakanın ikişer yardımcısı vardır. Örneğin bakan Müslüman ise yardımcılarında birinin Sırp, diğerinin Hırvat olması gerekmektedir. İşte bu durum her makam ve mevkiden üçer adet olmasını zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı Bosna-Hersek bütçesinin hatırı sayılır bir kısmı sadece bürokratların maaşına gitmektedir. Diğer ortak kurum, Bosna-Hersek Temsilciler Meclisi ile Bosna-Hersek Halk Meclisi'nden oluşan Bosna-Hersek Parlamentosudur. Temsilciler Meclisi, 28'i Bosna-Hersek Federasyonu, 14'ü ise Sırp Cumhuriyeti'nden olmak üzere 42 üyelidir. Bosna-Hersek Halk Meclisi ise entite meclislerince seçilen toplam 15 üyeden oluşmaktadır ve her üç etnik grup beşer üyeye sahiptir.⁴³⁶

3.1.1. Savaşa İlişkin Hükümler

Dayton Anlaşması bir taraftan yeni kurulan devletin esaslarını çizerken bir taraftan da savaşı sonlandırmıştır. Bu kapsamda Bosna'da bulunan ordu askerleri 30 gün içerisinde burayı terk edeceklerdir. Bu antlaşmanın hayata geçirilmesini gözlemlemek üzere NATO'nun emir ve komutası altında IFOR⁴³⁷ adı altında çok uluslu bir güç teşkil edilecektir. Hali hazırda burada bulunan UNPROFOR kurumları IFOR adı altında toplanmıştır. Görev tanımları da değişmiştir. IFOR, Dayton Barış

⁴³⁵Cemile Tekin, “Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre Yugoslavya'nın Dağılmasından Sonra Bosna-Hersek Federasyonu'nun Kurulması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Tarih Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (Yayınlanmış Doktora Tezi), Konya, 2011, s. 24.

⁴³⁶Dalar, a.g.d., s. 99.

⁴³⁷IFOR (Implementation Force): BM Güvenlik Konseyinin 1031 Sayılı Kararı ile 20 Aralık 1995'ten 20 Aralık 1996'ya kadar Bosna-Hersek'te görev yapan NATO önderliğindeki çok uluslu barış gücü.

Antlaşması çerçevesinde tarafların aldıkları askerî yükümlülüklerin hayata geçirilmesini denetlemekle yükümlüdür. Misyonunu gereği gibi yerine getirmek için Barış Sağlama Gücüne bağlı askerler gerektiğinde güç kullanabileceklerdir. Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ne bağlı Federasyon ve Bosna Sırp Cumhuriyeti silahların bırakılması konusunda görüşmelere başlayacaklardır.⁴³⁸

3.1.2. Sınırlar

Asıl tartışmanın yaşandığı ve haksızlığın yapıldığı bölüm savaş sonrası sınırların çizilmesi hususunda olmuştur. Dayton Barış Antlaşmasının çizdiği sınırlara göre, Bosna toprakları, Boşnaklar ve Bosnalı Hırvatlardan müteşekkil Bosna-Hersek Federasyonu ile Bosnalı Sırlardan oluşan Sırp Cumhuriyeti arasında paylaşılmıştır. Bosna topraklarının sadece %51'i Bosna-Hersek Federasyonu'na bırakılmış, buna karşılık Bosna Sırp Cumhuriyeti Sırbistan'ın aktif desteğiyle savaşta ele geçirdiği toprakların büyük çoğunluğuna egemen olmuştur. Yani Boşnakların kendilerine ait bir yaşam alanı oldukça azalmıştır. Bu sınırlar savaş sonundaki sınırlarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Ülke nüfusunun sadece yüzde %31'ini oluşturan Sırların Bosna topraklarının %49'unu alırken nüfuzun %44'ünü oluşturan Boşnakların ise sadece %25'ini almışlardır. Buna karşılık Sırlar yalnızca Batı Bosna'daki ve Saraybosna çevresindeki bir kısım toprakları diğer tarafa bırakmışlardır. Saraybosna, Federasyon sınırları içinde yeniden birleştirilerek ve Bosna'da yaşayan herkese açık hale getirilmiştir. Goražde bölgesi Federasyon'a bir kara koridoru ile bağlanmıştır.⁴³⁹

3.1.3. Seçimler

Barış Antlaşmasından sonra, altı ile dokuz ay içinde uluslararası gözetim altında hem Bosna-Hersek Federasyonu'nu, hem de federe devletler meclisi ve devlet başkanlığı seçimleri yapılması öngörülmüştür. Mülteciler ve yerlerinden sürülmüş olanlar, istemeleri halinde terk etmek zorunda kaldıkları yerlerde yapılan seçimlerde oy kullanabileceklerdir. Taraflar seçimlerin âdil bir şekilde yapılmasına; basın ve ifade özgürlüğünün güvence altına alınmasına imkân sağlayan şartları tesis etmekle yükümlü olacaklardır. Ancak ilk seçimlerde savaş sonrasında Boşnakların büyük çoğunluğu ve özellikle Doğu Bosna'da ikamet edip hayatta kalanlar genellikle yurt

⁴³⁸Tekin, a.g.t., s. 26.

⁴³⁹A.g.t., s. 27.

dışında yaşamayı tercih ettikleri için Boşnaklar adına arzu edilen sonuçlar alınamamıştır.⁴⁴⁰

3.1.4. Anayasa

Bosna-Hersek Devleti için yeni bir anayasa yapılması planlanmıştır. Anayasa insan haklarını ve kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin Bosna-Hersek içinde serbest dolaşımını güvence altına alacaktır. Merkezî hükûmet bünyesinde bir cumhurbaşkanlığı makamı, iki kanatlı meclis ve anayasa mahkemesi ihdas edilecektir. Askerî eşgüdümün, cumhurbaşkanlığı üyelerinin de dâhil olacağı bir komite tarafından sağlanması öngörülmüştür. Savaş suçları mahkûmlarıyla haklarında iddianame bulunan savaş suçları sanıkları, yapılacak seçimlerde aday olamayacak, kamu kurumlarında görev alamayacaklardır. Her ne kadar yapılan yeni anayasayla devletin temelleri oluşturulmaya çalışılmış olsa da üçlü mekanizma içerisinde istenen başarının sağlandığını söylemek zordur.⁴⁴¹

3.1.5. Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş Olanlarla İlgili Hükümler

Bu antlaşma mültecilere ve yerlerinden edilmiş olanlara evlerine dönüş ve mülklerinin iadesi ya da âdil bir tazminat hakkı vermek maksadıyla yapılmıştır. Nihai karar verme yetkisine sahip olan bir Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş Olanlar Komisyonu kurulması planlanmıştır. Herkesin Bosna topraklarında serbestçe ve rahatsız edilmeden dolaşma hakkı olacaktır. Kayıpların bulunması konusunda taraflar Kızılhaç Komitesi ile işbirliği yapacaklardır.⁴⁴²

3.1.6. Uluslararası Polis Gücü

Hem Bosna-Hersekli polisleri eğitmek hem de bu ülkede asayişin sağlanmasını ve yargı kararlarına uyulmasını gözetmek maksadıyla, BM tarafından Uluslararası bir Polis Gücü oluşturulacaktır. İnsan hakları ihlalleri tespit edildiğinde, durum İnsan Hakları Komisyonuna ya da Eski Yugoslavya için oluşturulmuş Uluslararası Ceza Mahkemesine bildirecektir.⁴⁴³

⁴⁴⁰A.g.t., s. 27.

⁴⁴¹A.g.t., s. 27.

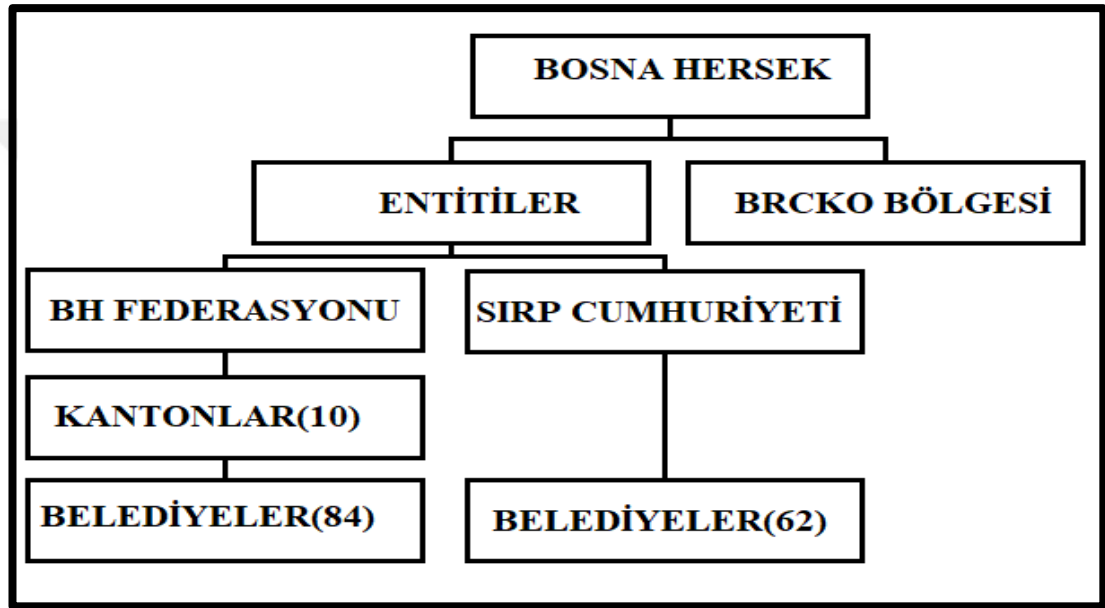
⁴⁴²A.g.t., s. 28.

⁴⁴³A.g.t., s. 29.

3.1.7. Bosna-Hersek Cumhuriyeti Kurumları

Bosna-Hersek Devleti, Dünyada eşine az rastlanır bir kimliğe kavuşturulmuştur. 10 adet kantondan oluşan Bosna-Hersek Federasyonu (FBiH), Sırp Cumhuriyeti ve Dayton Antlaşması'nda çözümlenemeyen ancak sonradan özel bir statüye kavuşturulan Brčko Özerk Bölgesinden oluşmaktadır. Zaman içerisinde ise kurulan yapının işlerliğinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo- 4 Bosna-Hersek Cumhuriyeti Genel Yapısı.⁴⁴⁴

3.1.7.1 Bosna-Hersek Federasyonu (FBiH)

Bu yapılanmayla Sırlara ayrı bir yaşam alanı, Boşnak ve Hırvatlara da birlikte yaşayacakları ayrı bir yaşam alanı verilmiştir ki ne kadar sağlıklı olduğu tartışma konusudur. Bosna-Hersek'teki Boşnakların ve Hırvatların çoğunluğunun yaşadığı bu entite, ülkenin orta, doğu ve güney bölgelerini içine almaktadır. Başkenti Saraybosna'dır. Federasyon, karar alma ve uygulama bakımından geniş bir özerkliğe sahip olan 10 adet kantona bölünmüştür. Bu çeşit bir kantonlaşma zaten bölünmüş olan Bosna'yı daha da küçük parçalara bölmüş, kutuplaşmayı artırmıştır. Kantonların kendi anayasaları, bakanlar kurulu, yasama meclisleri, yargı ve polis teşkilatları

⁴⁴⁴ Naim Yüksel, "Contribution of EU to Bosnian Peace After Dayton Agreement", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler (İng) Bilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 24.

bulunmaktadır. Federasyon yönetimi, kantonlardan bağımsız olarak savunma, güvenlik, vatandaşlık, iletişim, enerji ve maliye gibi konularda yetkilidir. İnsan hakları, sağlık, çevre, altyapı, sosyal güvenlik, turizm ve tabii kaynakların kullanımı gibi alanlarda hem federasyon, hem de kanton yönetimlerinin görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Polis teşkilatı, eğitim, kültür, toplu konut, kamu hizmetleri gibi konular ise kantonların yetki alanına bırakılmıştır. Kanton yönetimlerinin sahip olduğu bu geniş yetki alanı, FBiH’te kanton düzeyinde siyaseti önemli hale getirmekte ve bu düzeyde partiler arasında çetin bir siyasi rekabetin yaşanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca sözü geçen işlevler için her kantonun ayrı bürokrasisinin bulunması ülke bütçesine ağır bir yük getirmektedir. Bürokratik harcamalar ülke gelirinin büyük bölümünü tüketmektedir.⁴⁴⁵

Federasyon içindeki 10 kanton nüfuz yapılarına göre üç adet “*Hırvat yoğun*”, beş adet “*Boşnak yoğun*” ve iki adet “*etnik olarak karışık*” kanton olarak ayrılmışlardır. Her kantonun kendi seçmenlerince doğrudan seçilen bir başkanı ve meclisi bulunmaktadır. Başbakan kendi kabinesine sahiptir. Ayrıca bölge bakanlarından ve bürolarından, kantonal birimlerden yardım alır. Bosna-Hersek Cumhuriyeti’nde Sırp Cumhuriyeti dışındaki Bosna-Hersek Federasyonu Kantonları:

a. Una-Sana Kantonu-Unsko-Sanski Kanton,

b. Posavina Kantonu-Županija Posavska,

c. Tuzla Kantonu-Tuzlanski Kanton,

ç. Zenica-Doboj Kantonu-Zeničko-Dobojski Kanton,

d. Bosna-Podrinje Kantonu-Bosanskopodrinjski Kanton,

e. Merkez Bosna Kantonu-Srednjobosanski/Županija Središnja Bosna,

f. Hersek-Neretva Kantonu-Hercegovačko-Neretvanski Kanton Županija Hercegovacko-Neretvanska,

g. Batı Hersek Kantonu-Županija Zapadnohercegovačka,

ğ. Saraybosna Kantonu-Kanton Sarajevo-Županija Vrhbosanska,

⁴⁴⁵Ekinci, a.g.e., s. 19.

3.1.7.2. Sırp Cumhuriyeti (RS)

Sırpaların çoğunlukta yaşadığı bu entite, ülkenin kuzey ve batı bölgelerini kapsamaktadır. Kanton gibi bir yönetsel birimin bulunmadığı RS, bu bakımdan FBiH'e göre daha merkezi bir yönetim şekline sahiptir. Anayasasında başkentinin Saraybosna olduğu belirtilmekle beraber fiilen yönetim merkezi Banja Luka şehridir. Katliam yapılan yerler olan Srebrenica ve Žepa yine bu entiteye dahil edilmişlerdir.⁴⁴⁷

3.1.7.3. Brčko

Her ne kadar savaş esnasında adı neredeyse hiç geçmemesine rağmen hem Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan devlet sınırlarının, hem de FBiH ve RS sınırlarının kesişim noktasında yer alan bu bölgeye stratejik öneminden dolayı hem Boşnaklar hem de Sırpalar önem vermişler, dolayısıyla bölgenin statüsü Dayton Antlaşması'nda çözümlenememiş, sonraya bırakılmıştır. 208 kilometre karelik bir alanı kaplamaktadır. Nüfusu 93 bindir. Aynı zamanda Sırp Cumhuriyeti topraklarını da ortadan ikiye bölmesi bakımından hem Sırpalar hem de Boşnaklar adına stratejik bir öneme sahiptir. Dayton Antlaşması'nın ardından kurulan özel Uluslararası Tahkim Mahkemesi buranın silahtan arındırılmış, iki entitenin hiçbirinin hâkimiyeti altında olmayan özerk bir vilayet olduğuna karar vererek yürütme yetkilerini haiz bir uluslararası gözlemci atamıştır. Bu statünün resmen tesis edildiği 1999 yılından sonra geçen 10 yılın sonunda, uluslararası toplumun vilayette barış, istikrar ve kurumsallaşmanın teessüs etmiş olduğu kanaatine varmasının ardından OHR 23 Mayıs 2012'de Uluslararası Gözlemciliği askıya almıştır. Böylece Gözlemcilik ve Tahkim Mahkemesi resmi olarak varlığını sürdürmekle beraber OHR'nin Brčko ofisi kapatılmış ve vilayetin yönetimi bölge halkına bırakılmıştır. Gözlemcilik ve Tahkim Mahkemesinin tamamen kaldırılması ise PIC'in 2008'de aldığı karar uyarınca belirli şartlara bağlıdır. Brčko'da ikamet edenler devlet ve entite düzeyindeki seçimlerde hangi entitenin vatandaşlığına mensuplarsa oranın seçmeni gibi oy kullanırlar.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶Tekin, a.g.t., s. 41.

⁴⁴⁷Ekinci, a.g.e., s. 19.

⁴⁴⁸Ekinci, a.g.e., s. 19.

Görüldüğü gibi Bosna’da savaşı sonlandıran Dayton Anlaşması sonrası ülkede uluslararası toplumun arzu ettiği istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Bosna-Hersek’te Boşnak, Sırp ve Hırvat entitelerini bir araya getirip bütünleştirmekten uzak kalan Dayton süreci, yönetim şekli ve taraflardan özellikle Sırp Cumhuriyeti’nin pozisyonu nedeniyle siyasi entegrasyonu sağlama konusunda sınıfta kalmıştır. Aslına bakılırsa benzer devlet yapıları günümüzde mevcuttur. Örneğin Federal Almanya, İsviçre, Hindistan ve Brezilya kendilerine has devlet modelleridir. Ancak hiç birinde birbiriyle savaşmış üç farklı millet bulunmamaktadır.⁴⁴⁹

Eğer Bosna bir bütünün farklı bir parçası olsaydı, Onun adı küçük Yugoslavya olurdu. Ancak öyle değildir. Bosna kendi kimliği ve kendi tarihi olan tarihsel bir oluşumdur. Bosna Yugoslavya’da hiçbir zaman olmayan özel fonksiyona sahip bir topluluktur. Asıl problem şudur: Kim böylesine karışık ve kompleks bir topluluğu Bosna-Hersek adı altında bir arada tutabilir?⁴⁵⁰ Sonuç olarak “*Dayton Barış Anlaşması*” yerine “*Dayton Sorunları Dondurma Anlaşması*” kavramı kullanılmasını kimse yadırgamazdı. Çünkü bu anlaşma sorunları çözmemiş sorunları ötelemiştir.

3.1.8. Dayton Antlaşması ve Yapısal Sorunlar

Dayton Anlaşması aslında savaşa başka şekilde devam anlaşması olmuştur.⁴⁵¹ İki tarafın yönetim yeterliliğini koruduğu gevşek bir birlik oluşturmuş ve önemli devlet kararlarında, üçlü mutabakatı gerekli kılmıştır. Uluslararası toplum, bu sistem milliyetçiler tarafından engellemeye maruz kaldığı durumlarda, acil bir önlem olarak, Yüksek Temsilciyi devletin ayakta kalmasını sağlayacak geniş yetkilerle donatmıştır. O zamandan bu yana, devleti daha işlevsel kılmayı umut ederek, daha fazla merkezileşme ve daha az rıza veren kararları desteklemiştir. Özellikle Bosna-Hersek için ikili sistemin varlığı bu yapı ile alakalı her tartışmanın bir iktidar ve paylaşım tartışması olarak öne çıkmasına neden olmaktadır.⁴⁵² Dayton Anlaşması, soğuk savaş

⁴⁴⁹ Akgün, a.g.d., s. 130.

⁴⁵⁰ Doubt, a.g.e., s. 130.

⁴⁵¹ Pascale Combelles Siegel, **Target Bosnia: Integrating Information Activities in Peace Operations: NATO-Led Operations In Bosnia-Herzegovina December 1995-1997**, CCRP, ABD, 1998, s. 15.

⁴⁵² Akın Sağıroğlu, “Bosna-Hersek ve Sırbistan’da Euroseptisizm: Batı Balkanlarda Avrupa Birliği’ne Bakış”, **Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi**, C.:2, S.:1 (2017), s. 23.

sonrası uluslararası kuruluşların, BM'in barış, kalkınma ve demokratikleşmeyle ilgili müdahaleci yaklaşımlarını yansıtmaktadır.⁴⁵³

Dayton Antlaşması ile ilgili birinci sorun tesis edilen devlet yapısı, etnik gerekçelerle tanımlanmış iki kurumun çizgisinde karar vermenin yanı sıra Bosna Devletini bölmektedir. Milliyet açısından bakılacak olursa da üç milletin temsilcisinin onayı olmadan karar alınamamaktadır. Bu durum suiistimale açık bir yapı ortaya çıkarmıştır. İkinci sorun, Bosna'daki seçimlerle bağlantılıdır. Dayton barış sürecinin ilk aşamasında, uluslararası toplum, sık seçimlerle (1996 ve 2002 yılları arasında her iki yılda bir seçim yapılmıştır) etnik ulusal partilerin gücünü azaltmak ve daha ılımlı alternatifleri teşvik etmek için girişimlerde bulunmuştur. Ancak son dönemde yapılan seçimlere bakılacak olursa aşırı uç partiler ezici çoğunlukla başa geçmişlerdir. Üçüncü sorun, uluslararası toplum ve özellikle AB, yeni kurumları inşa etmeye çalışırken, iç dinamikleri dikkate almadan onları güçlendirmeye çalışmıştır. Asıl sorun teşkil eden husus birbiriyle savaşmış üç toplumu savaştan sonra hiçbir şey olmamış gibi bir arada tutma çabasıdır.⁴⁵⁴

Dayton Anlaşması sonrasında Anlaşmanın askeri yönlerinin uygulanması ilk bir yıllık süre için IFOR⁴⁵⁵ (Implementation Force) adı altında NATO liderliğinde ancak bazı NATO dışı devletlerin de katılımıyla oluşturulan yaklaşık 60.000 kişilik kuvvetin sorumluluğuna verilmiştir. Aralık 1996 tarihinden itibaren ise asker sayısı 30 bin civarına indirilmiştir. Temmuz 2004 itibariyle asker mevcudu 14 bindir. Bir yıllık görev süresi 20 Aralık 1996 tarihinde biten bu kuvvetin yerini daha az personele sahip SFOR (Stabilization Force) almıştır. Türkiye her iki kuvvete de Zenica'da konuşlanmış bulunan bir Tugay ile katkı sağlamıştır. 2001 yılı sonu itibariyle SFOR'da 17.700 askere sahip Türk Tugayı, tabur düzeyine indirilmiştir. AB'nin Bosna-Hersek misyonunu üstlenmesiyle SFOR'un barış misyonu, 2 Aralık

⁴⁵³ David Chandler, **Bosnia Faking Democracy After Dayton**, Pluto Press, London, 1999, s. 34.

⁴⁵⁴ Sağıroğlu, a.g.d.,s. 23.

⁴⁵⁵ BM Güvenlik Konseyi 1031 No.lu kararı gereğince IFOR/SFOR'un sorumlulukları: **1.** 5 Eylül 1995'ten itibaren ilân edilen ateş-kesin devamını sağlamak. **2.** 19 Ocak 1996 Tarihinde ilân edilen "*Ayrılm Hattı*"nın ateş-kes sağlanan iki tarafta da güvenliğini sağlamak. **3.** 18 Nisan 1996 yılına kadar bölgedeki ağır silahların toplanmasını ve seferberliğin sonlandırılmasını sağlamak. **4.** Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti arasında çizilen sınırların oluşturulmasını sağlamak. **5.** BH hava sahasını kontrol etmek. **6.** Uluslararası kuruluşların insancıl amaçlı faaliyetlerine yardım etmek. **7.** Sivil halkın şiddet hareketlerinde bulunup bulunmadıklarını gözlemlemek ve engellemek. **8.** Engel ve mayın sahalarının temizlenmesini takip etmek olarak belirlenmiştir. Bkz. Siegel, a.g.e., s. 24.

2004'ta EUFOR (Avrupa Gücü) (**EK-3** EUFOR katılımcı devletler listesi- **Harita-12** EUFOR birliklerinin Bosna-Hersek'teki konuşlanmaları) tarafından devralınmıştır.⁴⁵⁶ 1995'te Bosna'da uyguladığı politikalarla başarısız olan UNPROFOR'un 1996'da öncelikli hedefi savaş yanlısı partilerin iktidardan uzaklaştırılması, müteakiben sivil yönetimin desteklenmesi, polis gücünün kuvvetlendirilmesi ve birbirlerine düşmanlık besleyen grupların tekrar entegre edilmesi olmuştur. Bu çalışmalar bazı yönleriyle başarılı olmuştur.⁴⁵⁷ Birbirleriyle savaşmış üç etnik toplumun yeniden bir arada yaşamasını ve Bosna-Hersek'in tüm kurumlarıyla işlemlerini amaçlayan Dayton Barış Anlaşması'nın sivil işlerinin uygulanması "*Yüksek Temsilcilik*"in⁴⁵⁸ (Office of the High Representative) sorumluluğundadır.⁴⁵⁹ Ayrıca Barış Uygulama Konferansında Barış Uygulama Konseyinin yürütme ayağı olarak, Yüksek Temsilcinin başkanlığında çalışacak bir "*Yönlendirme Kurulu*" da oluşturulmuştur.⁴⁶⁰ Yüksek temsilci Lord Paddy Ashdown Dayton Anlaşmasıyla ilgili şunları söylemiştir:

*"Dayton Anlaşması on yıl boyunca işe yaramıştır, ancak sonraki on yıl işe yaramamıştır. Bundan dolayı son üç yıldır söylediğim gibi Anayasa mutlaka değiştirilmelidir. Kaynaklarının %70'ini politikacılar ve bürokratlara, sadece %30'unu sağlık ve sosyal refaha ayıran bir ülke ayakta kalmaz. Bir sonraki aşama fonksiyonel bir devlet yapısı oluşturmak olmalıdır. Ancak bu bizim değil Bosna-Hersek vatandaşlarının işidir."*⁴⁶¹

⁴⁵⁶ Dalar, a.g.d., s. 99.

⁴⁵⁷ Joris Voorhoeve, **From War to the Rule of Law Scientific Council For Government Policy Peacebuilding After Violent Conflicts**, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2007, s. 57.

⁴⁵⁸ **Yüksek Temsilcilik Ofisi**: Dayton Anlaşması'nın ilgili maddesinde, YTO "*ortamda son otorite*" olarak telaffuz edilirken bu otoritenin nasıl uygulanacağını açıkça belirtilmemiştir. Bonn Zirvesi ile bu uygulama somutlaştırılmış, ardından, giderek artan bir müdahalecilik kendini göstermiştir. Aslında, sorunun özü, Dominik Zaum'un "*Egemenlik Paradoksu*" diye adlandırdığı durumdur: Uluslararası yönetim Bosna-Hersek'in egemenliğini tam olarak sağlayabilmek için bu ülkenin egemenliğinin önemli bir bölümünü elinde tutmaktadır. Başka bazı akademisyenler de Uluslararası Toplum'un Bosna-Hersek'in egemenliğini kurmak isterken onu zedelemek gibi bir yöntem izlediğini belirtmektedirler. YTO bu egemenlik paradoksunun tam merkezinde yer almaktadır. Bkz. İnan Rüma, "Uluslararası Toplum ve Egemenlik: Bosna-Hersek Örneği", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.:63, S.:1, s. 254.

⁴⁵⁹ Dalar, a.g.d., s. 99.

⁴⁶⁰ **Yönlendirme Kurulu**: Yönlendirme Kurulu Yüksek Temsilciye siyasi rehberlik yapan organdır. Yüksek Temsilci, Yönlendirme Kurulu üye devletlerinin büyükelçileri ile Saraybosna'da haftalık toplantılar düzenlemektedir. Bu kurulun üyeleri Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, Britanya, ABD, AB dönem başkanı, Avrupa Komisyonu ve Türkiye tarafından temsil edilen İslâm Konferansı Örgütüdür. Bkz. Mustafa Türkes, "Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: Devlet Krizi", **Boğaziçi Üniversitesi - TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu**, 2012, s. 12.

⁴⁶¹ Şadan İnan Rüma, "**The Role Of The International Community In The Democratisation Process In Bosnia-Herzegovina**", Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul, 2008, s. 80.

Sonuç olarak denilebilir ki, Dayton Barış Anlaşması, aslında dışarıdan demokrasi empoze edilerek demokrasi kurmayı amaçlayan deneysel bir çalışmadır.⁴⁶²

3.2. Mahkeme Süreci ve Verilen Kararlar

3.2.1. Mahkeme Süreci

Ad hoc mahkemeler; B.M. Güvenlik Konseyi kararları ile gerçekleştirilen bazı fiillerin neticesinde kurulan ve sadece bu fiillerin gerçekleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan olayların faillerini yargılamakla görevlendirilmiş olan geçici ve sivil mahkemelerdir. Tıpkı II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da kurulan ve sonrasında dağılan Nürnberg Mahkemeleri gibi Bosna-Hersek Savaşında da burada işlenen suçları araştırmak amacıyla Lahey'de Eski Yugoslavya Uluslararası Mahkemeleri kurulmuştur. Soykırım Sözleşmesi'nin en önemli eksikliği suç faillerinin cezalandırılmalarının sağlanması için belirli bir yargı mercii, başka bir deyişle, yenen yenilen ayrımının yapılmadığı, bağımsız ve tarafsız bir Uluslararası Ceza Mahkemesinin olmamasıdır.⁴⁶³

Mart 1992'de etnik temizlik adı altında Müslüman kadınlara yönelik sistematik tecavüz ve köleleştirme fiilleri başlamıştır. Tahminen 20 bin ile 60 bin arasında kadın ve genç kız Bosna'da sistematik ve toplu tecavüzlere uğramış, tecavüz kamplarında esir olarak tutulmuş, şiddete maruz kalmış ve toplama kamplarına gönderilmiştir. Sırp Srebrenica'da Temmuz 1995 yılında, binlerce Müslüman erkeği, çocuk ayırımı yapmaksızın katletmişlerdir. Her ne kadar 16-65 yaş arası erkeklerin katledildiğinden bahsedilse de kurşuna dizilerek öldürüldüğü bilinen çocuk sayısı 400'dür. Ayrıca katledilen kadın ve çocuk sayısının erkeklerden daha fazla olduğu bilinmektedir. Özellikle Müslümanlara yönelik saldırılar düzenlenmiş, 1992 ile 1995 yılları arasında Ortodoks Sırplarla Müslüman Boşnaklar, 1993 yılında Müslüman Boşnaklarla Katolik Hırvatlar ve 1991-1992 yılları arasında ise Katolik Hırvatlarla Ortodoks Sırp arasında çıkan çatışmalarda 300 bine yakın insan ölmüş ve 2 milyon kişi de zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Yugoslavya'da meydana gelen,

⁴⁶²Chandler, a.g.e., s. 36.

⁴⁶³Arzu Beşiri, "Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar", **TBB Dergisi**, S.: 108 (2013), s. 189.

insan haklarının ihlallerine sebep olan kişilerin yargılanıp, cezalandırılması için, B.M. Güvenlik Konseyinin 25 Mayıs 1993’de verdiği 827 sayılı kararıyla, B.M. Şartı’nın 7. Bölümüne dayanarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi La Haye’de kurulmuştur.⁴⁶⁴ Ayrıca dava sırasında, Sırbistan-Karadağ tarafından sekiz NATO ülkesine “*Kuvvet Kullanmanın Yasallığı Davası*” açılmış; Hırvatistan da Sırbistan-Karadağ’a karşı Soykırım Sözleşmesine dayanarak benzer nitelikte bir dava açmıştır.⁴⁶⁵

BM Güvenlik Konseyi ise 6 Ekim 1992 tarihinde bir Uzmanlar Komisyonu (Commission of Experts) kurulmasına karar vermiştir. Kurulması öngörülen Komisyon iç savaş sırasında işlenen katliamları araştırma ve bunlarla ilgili delil toplamakla görevlendirilmiştir. Uzmanlar Komisyonu’nun çalışmaları sonucunda 65.000 sayfalık belge, 300 saatlik video kaydı ve 3.300 sayfalık analiz raporları toplamışlardır.⁴⁶⁶ Komisyon, raporunu hazırlarken Komisyon’a başkanlık eden Cherif Bassiouni’nin çalıştığı De Paul Üniversitesi’ndeki Uluslararası İnsan Hakları Enstitüsü (The International Human Rights Law Institute-IHRLI) tarafından sağlanan bilgi ve belgelere dayanmak zorunda kalmıştır. Genel hatları ile Komisyon’un hazırladığı raporda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

“Komisyon’a ulaşan raporlar ve yine Komisyon’un yaptığı araştırmalar bu çatışmadaki kurban sayısının oldukça fazla olduğunu göstermektedir. İşlenen suçlar son derece korkunç ve vahşidir. Komisyon her raporu doğrulayabilecek durumda değildir. Ancak işlenen vahşetin büyüklüğü son derece açıktır. Komisyon, Cenevre Sözleşmelerinin ve diğer uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır bir şekilde ihlâl edildiği bilgi ve delillere ulaşmıştır; bu bilgi ve deliller, Uluslararası Mahkeme’nin Savcılık makamına ulaştırılmıştır. ... ‘Etnik temizlik’ uygulamaları, cinsel saldırı ve tecavüz bazı taraflarca öyle sistematik bir şekilde yapılmıştır ki bunların önceden planlanmış bir politikanın ürünü olduğu açıktır. Bu tür suçların işlenmesini önlemedeki ve bu suçların faillerini kovuşturma ve cezalandırmadaki başarısızlık da bir ihmâl politikasının varlığını açık bir şekilde ortaya

⁴⁶⁴Beşiri, a.g.d., s.190.

⁴⁶⁵Deniz Kızılsümer Özer, “BM Soykırım Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Dava (Bosna-Hersek v. Sırbistan)”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, İstanbul, 2008, C.:4, S.: 15 (2008), s. 64.

⁴⁶⁶Cenap Çakmak ve Cansu Atılğan, “BM, Bosna Soykırımı ve Küresel Adalet”, **Bilge Strateji Dergisi**, C.:4,S.:7 (2012),s.14.

*koymaktadır. Bunun anlamı da üst sorumluluğunun dikkate alınabilir olmasıdır.*⁴⁶⁷

Adı geçen Eski Yugoslavya Uluslararası Mahkemesinde görev yapan yargıçların bir kısmının listesi aşağıda belirtilmiştir.⁴⁶⁸

Tablo- 5 Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde Görev Yapan Yargıçlar

Görevi	Adı-Soyadı	Ülkesi	Görev Süresi
Başkan	Fausta Pocar	İtalya	2001-2009
Başkan Yrd.	Kevin Parker	Avusturalya	2003-2009
Başkanlık Eden	P.Lipton Robinson	Jamaika	1998-2010
Başkanlık Eden	Carmel A. Aguis	Malta	2001-2007
Yargıç	Mohamed Shahabuddeen	Guyana	1997-2009
Yargıç	Mehmet Güney	Türkiye	2001-2007
Yargıç	Lui Daqun	Çin	2000-2012
Yargıç	Andresia Vaz	Senegal	2005-2011
Yargıç	Theodor Meron	ABD	2001-2007
Yargıç	Wolfgang Schomburg	Almanya	2001-2007
Yargıç	O-Gon Kwon	Güney Kore	2001-2007
Yargıç	Jean-Claude Antonetti	Fransa	2003-2009
Yargıç	Iain Bonomy	Birleşik Krallık	2004-2010
Yargıç	Bakone Justice Moloto	Güney Afrika	2005-2011
Yargıç	Krister Thelin	İsveç	2003-2009
Yargıç	Christine Van Wyngaert	Belçika	2003-2009
Yargıç	Janet M. Nosworthy	Jamaika	2005-2011
Yargıç	Frank Hoepfel	Avusturya	2005-2011
Yargıç	Arpad Prandler	Macaristan	2006-2012
Yargıç	Stefan Trechsel	İsviçre	2006-2012
Yargıç	Antoine Kesia Mindua	Kongo	2006-2012
Yargıç	Ali Nawaz Chowhan	Pakistan	2006-2012
Yargıç	Tsvetana Kamenova	Bulgaristan	2006-2012
Yargıç	Kimberly Prost	Kanada	2006-2012

⁴⁶⁷A.g.d., s. 15.

⁴⁶⁸Koçak, a.g.e., s. 229.

Yargıç	Ole Bjorn Stole	Norveç	2006-2012
Yargıç	Frederik Harhoff	Danimarka	2007-2013
Yargıç	Flavia Lattanzi	İtalya	2007-2013

Görüldüğü üzere hemen hemen her ülkeden olacak şekilde toplam 27 yargıç çeşitli tarihlerde mahkeme sürecine dahil olmuştur. Mahkeme süreci şu şekilde cereyan etmiştir:

“BH, 20 Mart 1993 tarihinde, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (YFC)⁴⁶⁹ Soykırım Sözleşmesi'ni ihlâl ettiği iddiası ile UAD'ye başvurmuş, başvuru Sözleşmenin IX. maddesine dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Aynı gün içerisinde BH, Divan'dan, Statüsü'nün 73. maddesi uyarınca YFC'nin Soykırım Sözleşmesi'nden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi için “Geçici Önlem” kararı almasını talep etmiş, 31 Mart 1993 tarihinde söz konusu talebini yinelemiştir. 1 Nisan 1993 tarihinde ise YFC, aynı gerekçelerle Divanın BH'e yönelik geçici önlem kararı almasını talep etmiştir. Divanın 8 Mart 1993 tarihinde verdiği “Ara karar” ile her iki taraf için geçerli geçici önlemlerin alınmasına hükmetmiştir. Geçici önlemlere dair tarafların yinelenen talepleri üzerine Divan, 13 Eylül 1993 tarihinde geçici önlem kararını yinelemiş ve tarafların, derhal etkili bir biçimde gereken düzenlemeleri yapmaları gerektiğine hükmetmiştir. YFC, BH'in 20 Mart 1993 tarihli başvurusunun Divanın yargı yetkisi kapsamının dışında kaldığı ve bu nedenle başvurunun “kabul edilemez” olduğu iddiası ile bir “ön itirazda” bulunmuştur. Ancak 11 Haziran 1996 tarihinde Divan, Sözleşmenin IX. maddesine dayanarak YFC'nin gerçekleştirdiği ön itirazı reddetmiştir. 3 Şubat 2003 tarihinde Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti'nin Divan'a yaptığı ve 11 Haziran 1996 tarihli kararın gözden geçirilmesini talep eden başvuru ise Divan

⁴⁶⁹Davalı Sırbistan'ın hukuksal kimliği Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bir dizi değişikliğe uğramıştır. Soykırım Sözleşmesi'ne taraf olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin (YSFC) dağılmasından sonra meydana gelen devletlerden Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti (ya da Yugoslavya Federal Cumhuriyeti-YFC), 27 Nisan 1992 Tarihinde yaptığı bir deklarasyon ile YSFC'nin hukuksal ardılı olduğunu ve YSFC'nin Uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini devam ettireceğini belirtmiştir. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 757 ve 777 Sayılı Kararlar, YFC'nin, YSFC'nin kendiliğinden ardılı olduğuna dair deklarasyonunun BM nezdinde kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Uzun süre tartışmalı halde kalan konu, YFC'nin 31 Ocak 2000 tarihinde BM üyeliğine kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır. 21 Mayıs 2006 tarihinde ise Karadağ'ın bağımsızlığını ilân etmesi, Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti'nin Sırbistan Cumhuriyeti ve Karadağ Cumhuriyeti olarak iki ayrı devlet haline gelmesine neden olmuştur. Sırbistan Cumhuriyeti, 16 Haziran 2006 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu dilekçe ile Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti'nin hukuksal ardılı olduğunu ve bu devletin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini devam ettireceğini belirtmiştir. Karadağ Cumhuriyeti ise anayasasının 60. maddesi uyarınca ardıl devletin Sırbistan Cumhuriyeti olduğunu ve dolayısı ile Soykırım Davası'nın bir tarafı olma ehliyetinin bulunmadığını belirtmiştir. Bu gelişmeler nedeniyle UAD'nin vermiş olduğu kararın muhatabı Sırbistan Cumhuriyeti'dir. Bkz. Değer, a.g.d., s. 79.

tarafından kabul edilemez bulunmuştur. 26 Şubat 2006 ile 9 Mayıs 2007 tarihleri arasında gerçekleşen duruşmalar sonucunda bir sonuca varan Divan, 27 Şubat 2007 tarihinde kararını kesinleştirmiştir.”⁴⁷⁰

3.2.2. İddialar

BH başvurusunda, YFC'nin doğrudan ya da dolaylı bir biçimde:

i) “Soykırım Sözleşmesinin II/a, b ve e bentlerini ihlâl ettiğini ve ihlâl etmekte olduğunu,

ii) Soykırım için “İşbirliği/Anlaşma” yaparak, soykırım suçuna “İştirak” ederek, soykırım suçuna “Teşebbüs” ederek ve soykırım suçunu “Kışkırtarak” Sözleşmeyi ihlâl ettiğini ve ihlâl etmekte olduğunu,

iii) Soykırım eylemleri ile bağlantılı kişilere ve gruplara “Yardım” ederek ve onları “Teşvik” ederek Sözleşmeyi ihlâl ettiğini ve ihlâl etmekte olduğunu,

iv) Soykırım eylemlerini “Engellemekte ve failleri cezalandırmakta başarısız” olarak Sözleşmeyi ihlâl ettiğini ve ihlâl etmekte olduğunu ileri sürmüştür.

YFC ise savunmasında:

i) Davacının gerçekleştirildiğini iddia ettiği eylemlerin tümünün gerçekleşmediğini, gerçekleşenlerin ise davacının iddia ettiği boyutlarda olmadığını,

ii) Gerçekleştirilen eylemlerin soykırım kastı ile gerçekleştirilmediğini,

iii) Eylemlerin, belli bir etnik ya da dini gruba yöneltilmediğini ya da söz konusu gruplara mensup oldukları için gerçekleştirilmediğini iddia etmiştir.

Ayrıca davalı, tüm bu eylemlerin,

i) YFC'nin organları tarafından gerçekleştirilmediğini,

ii) YFC'nin ülke topraklarında gerçekleştirilmediğini,

iii) YFC'nin emrinde ya da kontrolü altında bulunan organlar tarafından gerçekleştirilmediğini,

iv) Uluslararası hukukta söz konusu eylemleri YFC'nin gerçekleştirdiğini öne

sürmeye kaynaklık edecek başka bir zeminin de bulunmadığını dile getirmiştir ve Divanın iddiaları reddetmesi gerektiğini ileri sürmüştür.”⁴⁷¹

⁴⁷⁰Ozan Değer, “Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna - Hersek ve Sırbistan - Karadağ Kararı”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, C.:6, S.:22 (2009), s. 79.

⁴⁷¹A.g.d., s. 80.

Divanın ayrıca:

“Sözleşmenin devlet sorumluluğuna dair maddelerini sıralayarak başlamıştır ve dava bakımından Divanın yetkisine giren maddenin Sözleşmenin IX. maddesi olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle YFC'nin davanın kabul edilebilir olmadığına dair iddiası, Sözleşmenin IX. maddesine dayandırılarak reddedilmiştir. BH ise Soykırım Sözleşmesinin devletlere, liderleri ya da organları aracılığı ile “soykırım suçu işlememe” ya da “Suçun işlenmesine yardım etmeme” yükümlülüğü getirdiğini iddia etmiştir ve YFC'nin işlenen soykırım suçundan sorumlu olduğunu ve Sözleşmeyi ihlâl ettiğini ileri sürmüştür. YFC ise Sözleşmenin devletlere, yalnızca bireyler tarafından gerçekleştirilen eylemleri önleme ve eylemlerin faillerini cezalandırma yükümlülüğü getirdiğini iddia etmiştir ve Divanın, devletin soykırım eylemlerindeki sorumluluğu konusunda değil, yalnızca eylemleri önleme ve failleri cezalandırma konusundaki başarısızlık durumunda yetkili olabileceğini ileri sürmüştür. Soykırım suçunun, cezaların kişiselliği ilkesi gereğince ceza hukukunun kapsamı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ve suçun işlenip işlenmediğine dair yapılacak yargılamanın UAD'nin yetkisi dışında bulunduğunu dile getiren YFC, BH'in iddialarının hukuksal temelini olmadığını iddia etmiştir. Diğer bir ifade ile BH'in Divandan, Sözleşmenin II. ve III. maddeleri temelinde bir bakıma ceza yargılaması yapması talebine karşın YFC, Divanın uluslararası hukuk düzleminde böyle bir yetkiye sahip olmadığını ileri sürmüştür ve Sözleşmenin “Devletin kendisinin soykırım suçu işleyebileceği” ne dair herhangi bir imada bulunmadığını vurgulamıştır.”⁴⁷² değerlendirmelerinde bulunmuştur.

3.2.3. Divanın Değerlendirmeleri

Divan ise tüm iddiaları değerlendirirken Sözleşmenin amacının ve ruhunun önemine vurgu yapmış ve her maddenin ve hatta kavramın söz konusu amacın ve ruhun bağlamı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. I. maddede yer alan “Önlemeyi ve cezalandırmayı üstlendikleri” ibaresinde yer verilen

⁴⁷²A.g.d., s. 81.

“Üstlendikleri” sözcüğünün “Öğütleyici” bir nitelikten öte bir anlam taşıdığını belirtmiştir. Sorumluluk konusunun düalizm içerdiğini dile getiren Divan, tüzel bir kişilik olan devletin kendisinin soykırım suçu işlememe yükümlülüğünün olup olmadığını ise çözümlenmeye tabi tutmuştur.⁴⁷³

Sözleşme metninde yer alan soykırımı önleme ve cezalandırma konularındaki devlet sorumluluğunun, yalnızca devletin soykırımı önlemeyi ve cezalandırmayı başaramadığında gündeme gelmeyeceğini dile getiren Divan, I. maddenin tümü göz önünde bulundurulduğunda devletlerin soykırımdan ve III. maddede belirtilen diğer eylemlerden sorumlu olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁷⁴

BH’in iddialarına yönelik incelemeleri aşamasında Divan, eylemlerin gerçekleştirildiği toprakların, eylemleri gerçekleştiren kişi, organ ya da grupların gerçekleştiren kişi, organ ya da grupların:

“a) 14 Ekim 1991 tarihinde Bosna-Hersek Parlamentosunun bağımsızlık ilânı sonrasında, bu ilânın geçerliliğine karşı çıkan Bosna-Hersek topraklarında yaşayan Sırp topluluk, 24 Ekim 1991 tarihinde Bosna-Hersek Parlamentosundan bağımsız bir parlamento oluşturduğunu ilân etmiştir. 12 Ocak 1992 tarihinde “Sırp Cumhuriyeti” (Republica Srpska) adını alan ve Bosna-Hersek topraklarında ayrı bir cumhuriyet kurduğunu ilân eden Sırp topluluğu, 28 Şubat 1998 tarihinde anayasasını oluşturmuştur; ancak Sırp Cumhuriyeti, uluslararası alanda hiçbir zaman de jure tanınmamıştır; de facto bağımsızlık ile varlığını sürdürmüştür. 6 Mart 1992 tarihinde resmi olarak bağımsızlığını ilân eden Bosna-Hersek Cumhuriyeti ise de facto Sırp Cumhuriyeti’nin de içerisinde bulunduğu bir devlet haline gelmiştir.

b) Davaya konu olan de jure bağımsız iki devlet, Bosna-Hersek Cumhuriyeti ile Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti’dir. Bu devletlerin oluşmasından sonra kurulan yasadışı askeri ve paramiliter örgütlenmeler ise gerçekleştirilen eylemlerin birçoğunda etkin olarak yer almışlardır. BH, YFC hükümetinin:

*I. Sırp Cumhuriyeti “otoriteleri” ile politik ve ekonomik,
II. Sırp Cumhuriyeti Ordusu (BSO) ile ise yönetsel ve kontrole dayalı bağlantıları olduğunu iddia etmiştir. Divan, YFC’nin Bosna-Hersek Sırplarına duyduğu politik yakınlığın yasadışı olmadığını*

⁴⁷³A.g.d., s. 81.

⁴⁷⁴A.g.d., s. 82.

*ifade etmiştir. Ancak, YFC'nin Bosna-Hersekli Sırpıları koruma bahanesi ile bir Büyük Sırbistan kurma amacı ile hareket ederek soykırım eylemlerine yol açıp açmadığını ise çözümlenmeye tabi tutmuştur.*⁴⁷⁵

Srebrenica, Bosna-Hersek Cumhuriyeti içerisinde yer alan bir kenttir. Divan, BSO tarafından Srebrenica'da gerçekleşen olayların iddiaları yansıtıp yansıtmadığını değerlendirmek için EYUCM davalarında yer verilen ayrıntılı çözümlenmelere başvurmuştur. Ancak Divan Srebrenica'nın konumu ile ilgili değerlendirmelerini yaparken Bosna-Hersek ve Sırbistan arasında devam etmekte olan savaşı ve Doğu Bosna'da Sırbistanla kuvvetli bağları olan Sırpıların varlığını dikkate almadığı görülmektedir. Srebrenica olayları için özellikle EYUCM'nin Krstić ve Blagojević Davalarında yer verilen delillerden, ayrıntılı çözümlenmelerden ve Mahkeme içtihadından yararlanan Divan, gerçekleştirilen eylemlerin Sözleşmenin II/a ve b maddelerinde yer alan eylem tiplerine girdiği sonucuna varmıştır. Ayrıca Divan, *“hedef alınan grubun Sözleşmenin koruma altına aldığı gruplardan biri olduğunu (Bosna-Hersekli Müslümanlar) ve eylemlerin yok etme kastı ile gerçekleştirildiğini dile getirmiştir; diğer bir ifade ile Divan, Srebrenica olaylarında, soykırım suçunun maddi ve manevi unsurlarının oluştuğunu ifade edilmiş ve işlenen suçların BSO üyeleri tarafından ve 13 Temmuz 1995 tarihi dolaylarında gerçekleştirildiği vurgulamıştır.”* Divan, Srebrenica'da yaşanan katliamın *“Boyutunu”* göz önünde bulundurarak soykırım suçunun manevi unsurunun oluşabilmesi için önemli olanın, gerçekleştirilen eylemlerin *“Vahşeti”* ya da *“Acımasızlığı”* değil, *“Özel kastın varlığı”* olduğunu vurgulamıştır. Eylemlerin *“Vahşetinin”* ya da *“Acımasızlığının”*, *“Özel kastın varlığı”*nı kanıtlamak için gerekli olan ölçütlerden kimileri olabileceğini ifade eden Divan, eylemlerin *“Vahşi”* ya da *“Acımasız”* olmasının, başlı başına soykırım suçunun manevi unsurunun oluşabilmesi için yeterli olmadığını ifade etmiştir.⁴⁷⁶

Sözleşmenin II. maddesinde korunan ulusal, etnik, ırki ya da dini grubun *“Pozitif”* olarak tanımlanması gerektiğini ifade eden Divan, Bosna-Hersek'in *“Sırp olmayanlar”*a karşı gerçekleştirilen eylemler için ileri sürdüğü iddiaların soykırım suçu kapsamında değerlendirilemeyeceğini dile getirmiş ve bu tür bir tanımlamanın

⁴⁷⁵A.g.d., s. 83.

⁴⁷⁶A.g.d., s. 84.

“Negatif” bir tanımlama olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak Srebrenica’da yaşanan olayların soykırım olduğunu ifade eden Divan, devlet sorumluluğu konusunu, Srebrenica olayları çerçevesinde,

- a. Sırp Cumhuriyeti ve ordusu BSO ile,
- b. YFC hükümeti ve ordusu JNA ile bağlantılandırmıştır.⁴⁷⁷

*“Divan, devletlerin soykırım suçunu işlememe yükümlülüğü olduğu ve Srebrenica'daki olayların soykırım oluşturduğu sonucuna vardiktan sonra, Srebrenica'daki olayların YFC'ye atfedilip atfedilemeyeceği konusunu çözümlenmiştir. Divan, devlet sorumluluğu konusunu ele alırken ikili bir test uygulamış, soykırım eylemlerinden sorumlu kişilerin ve/veya “Oluşumların” YFC ile de jure, değilse de facto bağlantılı olup olmadıklarını araştırmıştır. Devlet sorumluluğunun doğrudan söz konusu olabilmesi için soykırım eylemlerini gerçekleştiren kişilerin ya da oluşumların, iç hukuka göre yasal, bir başka ifade ile YFC'nin de jure organları olması gerektiğini dile getiren Divan, aksi halde eylemlerin YFC'ye atfedilemeyeceğini dile getirmiştir. **Bu bağlamda Divan, YFC ordusu JNA'nın katliamlarda yer aldığına ya da YFC siyasi liderlerinin, eylemlerin hazırlanmasında, planlanmasında ya da hayata geçirilmesi sürecinde olaylara dahil olduğunun “Delillendirilemediğini” belirtmiştir.**”⁴⁷⁸*

Doğrudan hukuksal bağlantılara dair iddiaların Divan tarafından kabul edilmemesi sonrasında BH, Scorpions, Red Berets, Tigers ve White Eagles isimli paramiliter grupların YFC ile de facto bağlantılarının reddedilemeyeceğini ifade etmiştir ve dolayısı ile eylemlerin YFC'ye atfedilebileceğini de iddia etmiştir. Bir başka ifade ile Divanın çözümlenmesi için önünde bulunan konu, devlet ile “de jure” bağlantısı olmayıp “de facto” bağlantısı olan kişi, organ ya da oluşumların, söz konusu devletin sorumluluğuna kaynaklık edip etmeyeceğidir. Divanın değerlendirmeleri ile ilgili olarak bu husus esasında birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.⁴⁷⁹ Divanın bu konudaki gerekçesine göz atacak olursak:

“Uluslararası hukukun devletlerin uluslararası sorumluluğuna ilişkin en yerleşik kurallarından birisi; herhangi bir devlet organının eyleminin, devletin eylemi olarak kabul edilmesidir. Dolayısıyla gerçekleştirilen eylem bir uluslararası yükümlülüğün ihlâlini oluşturuyorsa bu durum devletin uluslararası sorumluluğunun

⁴⁷⁷ A.g.d., s. 85.

⁴⁷⁸ A.g.d., s. 86.

⁴⁷⁹ A.g.d., s. 86.

doğmasına yol açacaktır. Uluslararası örf adet hukuku kurallarından biri olan bu kural, Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Uluslararası Hukuk Komisyonu Kurallarının (ILC Articles on State Responsibility) 4. maddesinde de; “ Tüm devlet organlarının eylemleri uluslararası hukukta o devletin eylemi olarak kabul edilir. Bir eylemi gerçekleştiren devlet organının yasama, yürütme ve yargı organı olup olmamasının veya devletin kuruluşu içerisindeki yeri veya devletin merkezi ya da yerel örgütlenmesi içerisinde yer alıp almadığının bir önemi yoktur. Bir devlet organı o devletin iç hukukuna göre bir statüsü olan tüm gerçek ve tüzel kişilerdir.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu çerçevede, Divan Srebrenica'daki soykırımın devletin organı sıfatına sahip kişi ya da oluşumlar tarafından işlenip işlenmediğini incelediğinde; bu durumu doğrulayan herhangi bir delilin bulunmadığını belirtmiştir. Ne Yugoslav Ordusunun ne de FYC devlet adamlarının bu mezalimin planlanması ve hazırlanmasına yardım ettikleri ispatlanamamıştır. Srebrenica'daki olaylardan önce Bosna-Hersek topraklarında gerçekleştirilen askeri operasyonlara Bosnalı Sırp güçlerle beraber Yugoslav Ordusu'nun da katıldığı ve bu katılımın BM siyasi organları tarafından birkaç kez kınanarak FYC'den eylemlerini sonlandırmasının istendiği bir gerçektir. Ancak Divan Srebrenica'da gerçekleştirilen mezalime davalı devlet organlarının bir katılımının olduğunu ispatlanamadığını belirtmiştir. Ayrıca Divana göre; ne Sırp Cumhuriyeti ne de BSO, FYC'nin hukuken organı statüsüne sahip değildir. Çünkü FYC'nin iç hukuk düzenine göre her ikisi de bir devlet organı statüsüne sahip değildir. Ancak Bosna-Hersek, General Mladić'de dahil tüm BSO subaylarının FYC ordusunun idaresi altında hareket ettiğini ve 2002 yılına kadar maaşlarının Belgrad hükümeti tarafından verildiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla davacıya göre bu BSO subayları davalının hukuki organıdır ve bu subaylar Bosna-Hersek topraklarında görev yapmaları için davalı tarafından görevlendirilmiştir. Davacı bu durumun, söz konusu subayların BSO'nun yanı sıra Yugoslav Ordusu'nun da subayları olduğunu gösterdiğini iddia etmektedir. FYC ise bu iddialara karşılık olarak; BSO subaylarından sadece bir kısmının ücret, yükselme ve diğer ödemelerinin kendisi tarafından yürütüldüğünü belirtmektedir. Bosna-Hersek, Mladić'in generalliğe terfiinin 24 Haziran 1994'te davalı tarafından gerçekleştirildiğini ispat etmiştir. Fakat FYC bunun sadece Sırp Cumhuriyeti otoriteleri tarafından karar verilen bir terfiin idari amaçlı bir teyidi olduğunu savunmuştur. **Divan FYC'nin Sırp Cumhuriyetine kayda değer bir finansal destek sağladığını ve BSO subaylarının maaşlarının davalı tarafından ödendiğini kabul etmiştir.** Ancak Devletin Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Uluslararası Hukuk Komisyonu Kurallarının 4. maddesinde belirtilen “Devlet organı” kavramının devlet adına hareket eden ve devletin teşkilatını oluşturan

*kişi ve birimler için kullanılabileceğini belirten UAD, bu desteğin BSO'yu kendiliğinden FYC'nin organı haline getirmediğini belirtmiştir.*⁴⁸⁰

Sonuç olarak söz konusu yaklaşımlar ışığında Divan, ne General Mladić'in, ne de diğer kişilerin ve oluşumların YFC'nin "*de jure*" organı olduklarına dair delilin sunulmadığını dile getirmiştir. Yani bu askerlerin YFC'den maaş almaları ve Mladić'te dahil olmak üzere birçok subayın bu ülkenin ordusundan rütbe alması Divanı bu şahısların YFC'den emir alarak iş yaptıkları konusunda ikna etmeye yeterli olmamıştır. **Divan YFC'nin Sırp Cumhuriyeti'ne ve BSO'ya temel ihtiyaçların karşılanması ve ekonomik olarak destek sağladığının açık olduğunu, ancak bu durumun adı geçen oluşumları otomatik olarak YFC'nin organı yapmayacağını vurgulamıştır. General Mladić'in ve BSO mensuplarının YFC adına değil, Sırp Cumhuriyeti adına hareket ettiklerini ifade eden Divan, BH'in iddialarını reddetmiştir.** Srebrenica'da büyük çaplı eylemlerde bulunan Scorpions isimli paramiliter grubun YFC ile bağlantısını da özel olarak ele alan Divan, etkili denetimin var olduğunu gösteren delillerin sunulmadığını, var olan bağlantının ise YFC ile değil, Sırp Cumhuriyeti ve ordusu BSO ile olduğunu dile getirmiştir. Scorpions örgütünün eylemlerinin YFC'ye atfedilemeyeceğini dile getiren Divan, sorumluluğun doğmadığı sonucuna varmıştır. **Davacı tarafından iddia edilen ve birçoğunun Divan tarafından da kabul edildiği bağlantıların, nitelikleri ve statüleri gereği devlet sorumluluğuna yol açamayacağı sonucuna varan Divan, YFC'yi soykırım eylemlerinden dolayı sorumlu tutmamıştır.** Bu durumda General Mladić'in ve BSO mensuplarının YFC adına değil, Sırp Cumhuriyeti adına hareket ettikleri Divan tarafından kabul görmüştür denilebilir. Eğer Divan meydana gelen olaylar sonucunda soykırım yapıldığına ikna olmuşsa eğer ki olmuştur, bu durumda soykırımın faili Sırp Cumhuriyeti olması gerekmektedir.⁴⁸¹

Divan, soykırım tehlikesinden haberdar olan YFC'nin soykırımı önlemek için gereken her türlü çabayı göstermiş olması gerektiğini dile getirmiş, YFC organlarının

⁴⁸⁰Hüseyin Çakan, "Soykırım Suçu ve Devletin Uluslararası Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek Soykırım Davası Kararı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı (Tezsiz Yüksek Lisans Programı Dönem Projesi), Ankara, 2009, s. 47.

⁴⁸¹Değer, a.g.d., s. 88.

ise Srebrenica'daki katliamı önlemek için hiçbir şey yapmadığını belirtmiştir. Soykırım tehlikesinin mevcut olduğu durumda, önleme yükümlülüğü olan devletlerin önleme yetisinin, yani bu konuda yeterli araca sahip olup olmamasının önemli olmadığını vurgulayan Divan, devletlerin gereken önlemleri almasının yeterli olduğunu dile getirmiştir. Tüm bu gerekçeler ışığında Divan, YFC'nin, Sözleşmenin 1. maddesi ile getirdiği soykırımı önleme yükümlülüğünü ihlâl ettiği sonucuna varmıştır.⁴⁸²

Divan bir sonraki adım olarak soykırım faillerinin cezalandırılması konusuna yer veren Sözleşmenin VI. maddesi ile devletlere getirilen yükümlülüğü çözümlenmiştir. 14 Aralık 1995 tarihli Dayton Antlaşması ile EYUCM'nin yargılama yetkisini kabul eden YFC'nin, General Mladić'in topraklarında bulunduğu dair yeterli delilin bulunmasına karşın Mladić'i Mahkemeye teslim etmediği ya da bu konuda Mahkeme ile gereken işbirliğini gerçekleştirmekte başarısız olduğu gerekçeleri ile Divan, YFC'nin Sözleşmenin I. ve VI. maddelerini ihlâl ettiği sonucuna varmıştır. Her ne kadar Divan böyle bir sonuca varsa da Mladić uzun yıllar YFC topraklarında hayatını rahat içinde sürdürmüştür. Ne zamanki YFC'ye Avrupa Birliği müzakereleri için suçluların teslimi şart koşulmuştur, o zaman suçlular teslim edilmiştir.⁴⁸³

3.2.4. Verilen Kararlar

Divan soykırımın önlenmesi konusunda YFC'nin gereken önlemleri almayarak, Divanın 8 Nisan ve 1 Eylül 1993 tarihli geçici önlem kararlarını ihlâl ettiğini belirtmiştir. Sonuç olarak Divan:

“a. YFC'nin kendisine bağlı kişiler ya da organlar aracılığı ile soykırım işlemediğine, soykırım için işbirliği yapmadığına, soykırımı kışkırtmadığına, soykırımı iştirak etmediğine,

b. Srebrenica'daki soykırımı önleme yükümlülüğünü ihlâl ettiğine,

c. YFC'nin General Mladić'i EYUCM'ye teslim etmediği ve Mahkeme ile gereken işbirliğini gerçekleştirmediği için Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini ihlâl ettiğine,

ç. Divanın 8 Nisan ve 13 Eylül 1993 tarihli geçici önlem kararlarını ihlâl ettiğine,

d. İhlâlin söz konusu olduğunu ilân eden hükümlerin, “Tatmin edici”, “Açıklayıcı” ve bu eylemlerin tekrarlanmamasının güvencesi

⁴⁸²A.g.d., s. 89.

⁴⁸³A.g.d., s. 89.

*olduğuna ve maddi herhangi bir tazminata işaret etmediğine hükmetmiştir.*⁴⁸⁴

Savaş sırasında işlettirdiği fiillerden dolayı, Sırbistan Devlet Başkanı olan Slobodan Milořević'in, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde yapılan yargılamasına devam edilirken bu kişinin, kalp krizi nedeniyle ölümlü (11 Mart 2006) sonucu yargılama sona ermiştir.⁴⁸⁵ Divanın Bosna Savaşı esnasında yaşananlarla ilgili olarak verdiği karar ise:

*“Soykırım Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesine dayanılarak 20 Mart 1993 yılında Bosna-Hersek'in Sırbistan – Karadağ'a karşı açmış olduğu ve Uluslararası Adalet Divanının da bakmış olduğu ilk davanın, soykırım içtihadına zenginlik vermesi sebebiyle, tarihi bir önem arz ettiği bilinmektedir. Uluslararası Adalet Divanının verdiği karara kadar süren uluslararası uygulamaya göre, devletlerin yükümlülüğü soykırımı önleme ve sorumlularını cezalandırmayla sınırlıydı. Açılan davada, davalı olan tarafın Soykırım Sözleşmesinin devletlerin sorumluluğunu öngörmediğini iddia etmesine rağmen, Uluslararası Adalet Divanı Soykırım Sözleşmesinin 1 ve 9'uncu maddelerini yorumlayarak Sözleşmenin devletlerin soykırım suçunu işlemesini yasakladığı sonucuna varmış ve bu suçu işlemekten dolayı devletlerin de sorumlu tutulabileceklerini karara bağlamıştır. Ellerinde bulunan ve makul olan her türlü imkânı, soykırım suçunun işlenmesini önlemek için uygulamaya koymak devletlerin yükümlülüğündedir. İstenilen sonucun elde edilmemiş olması devletin sorumlu tutulmasını engellemez ve devlet elindeki imkânlar dahilinde soykırımı önlemek için gerekli önlemleri almamışsa ya da ihmal etmişse devletin sorumluluğu doğar. Uluslararası Adalet Divanı soykırım suçundan kimsenin mahkûm edilmediği durumlarda bile, devletlerin soykırım suçundan veya bu suça iştirakten sorumlu tutulabileceğini belirtmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, bir devletin soykırım suçunu işlemekle itham edilebilmesi için bu suçlamanın mutlak ispat gücüne haiz unsurlarla kanıtlanması gerektiğini belirtmiştir. Uluslararası Adalet Divanı soykırım suçunun oluşması için 'Özel kast' unsuruna kritik bir önem vermiş, verdiği kararında, çatışma sırasında, bazı mahallelerde ve Bosna-Hersek'teki esir kamplarında kitlesel öldürmelerin yapıldığının kuvvetli kanıtlarla ispatlandığını belirtmiş, kurbanların büyük ölçüde koruma altındaki gruptan olduğunu ve bu kişilerin sistematik olarak hedef alındıklarının da anlaşıldığını vurgulamıştır. Fakat buna rağmen **Uluslararası Adalet Divanı, Bosnalı Müslümanlara uygulanan***

⁴⁸⁴A.g.d., s. 90.

⁴⁸⁵Beřiri, a.g.e., s.192.

*kitlesel öldürmelerin, özel kastla işlendiğine ikna olamamıştır. Uluslararası Adalet Divanı, Bosna-Hersek'te yaşanmış olan ağır ve yoğun katliamları, zulüm ve işkence edildiğini yani Soykırım Sözleşmesinin ihlâl edildiğini onaylamış fakat bunların Srebrenica'da işlenen fiiller dışında soykırım suçunu oluşturmadığı sonucuna varmıştır. Srebrenica'da soykırım suçunun işlenmiş olmasını kabul etmesine rağmen Uluslararası Adalet Divanı, gerçekleştirilen infazların hükümetin talimatıyla olmadığını, bazı liderler tarafından yapıldığını söyleyerek, davalı olan Sırbistan–Karadağ devletine soykırım suçunun isnat edilemeyeceğine dair bir karara varmıştır.*⁴⁸⁶

Şeklinde olmuştur. Yani soykırım vardır fakat faili yoktur. Eğer ortada bir devlet ya da devlet sorumluluğu yoksa binlerce asker, bunca ağır silahı nereden ve nasıl temin etti, nasıl organize oldu ve neden birkaç üst rütbeli askere itaat ederek peşlerinden gittiler? Neden bu devletler envanterlerindeki tüm savaş malzemelerini bu sözüm ona başıboş askerlere teslim ettiler de soykırım yapıldı? Faili belli olmayan bir soykırım için bu ve bunun gibi bir çok soru cevap beklemektedir. Divanın kararları tamamen Dayton anlaşmasını tamamlar nitelikte olmuştur. Şahıslar için verilen kararlara göz atacak olursak:

Eski Yugoslavya'daki insan hakları ihlâllerinden dolayı Mahkeme toplam 161 kişiyi yargılamıştır:

9 Kişi BM Tutukevinde tutukludur:

Valentin Ćorić, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Milivoj Petković, Jadranko Prlić, Berislav Pušić, Mićo Stanišić, Bruno Stojić, Stojan Župljanin

Tahkikatı tamamlanan 161 Sanıktan:

90 Kişi Tutuklanmıştır:

• **7 Kişi transfer edilmeyi beklemektedir:**

Valentin Ćorić, Milivoj Petković, Jadranko Prlić, Berislav Pušić, Mićo Stanišić, Bruno Stojić, Stojan Župljanin

• **16 Transfer edilmiştir:**

Miroslav Bralo, Radoslav Brđanin, Vlastimir Đorđević, Stanislav Galić, Goran Jelisić, Radislav Krstić, Dragoljub Kunarac, Milan Lukić, Sredoje

⁴⁸⁶A.g.e., s. 206.

Lukić, Sreten Lukić, Milan Martić, Radivoje Miletić, Dragomir Milošević, Nebojša Pavković, Vujadin Popović, Milomir Stakić

• **56 Kişi cezasını tamamlamıştır:**

Zlatko Aleksovski, Haradin Bala, Predrag Banović, Vidoje Blagojević, Tihomir Blaškić, Ljubomir Borovčanin, Lahi Brahimaj, Mario Čerkez, Ranko Češić, Hazim Delić, Damir Došen, Dražen Erdemović, Anto Furundžija, Enver Hadžihasanović, Dragan Jokić, Miodrag Jokić, Drago Josipović, Dragan Kolundžija, Dario Kordić, Milošica Kos, Radomir Kovač, Momčilo Krajišnik, Milorad Krnojelac, Amir Kubura, Miroslav Kvočka, Esad Landžo, Vladimir Lazarević, Vinko Martinović, Darko Mrđa, Zdravko Mucić, Mladen Naletilić, Dragan Nikolić, Momir Nikolić, Dragan Obrenović, Dragoljub Ojdanić, Vinko Pandurević, Biljana Plavšić, Dragoljub Prcać, Mlađo Radić, Ivica Rajić, Vladimir Šantić, Duško Sikirica, Blagoje Simić, Milan Simić, Nikola Šainović, Veselin Šljivančanin, Pavle Strugar, Duško Tadić, Miroslav Tadić, Johan Tarčulovski, Stevan Todorović, Mitar Vasiljević, Zoran Vuković, Simo Zarić, Dragan Zelenović, Zoran Žigić

• **9 Kişi yargılamadan sonra ya da cezasını çekerken ölmüştür:**

Milan Babić, Ljubiša Beara, Rasim Delić, Miroslav Deronjić, Milan Gvero, Mile Mrkšić, Drago Nikolić, Slobodan Praljak, Zdravko Tolimir

• **2 kişi Uluslararası Ceza Mahkemeleri (MICT) tarafından yürütülen davada temyize gitmiştir:**

Radovan Karadžić, Ratko Mladić

19 Kişi beraat etmiştir:

Idriz Balaj, Ljube Bošković, Ivan Čermak, Zejnil Delalić, Ante Gotovina, Sefer Halilović, Ramush Haradinaj, Zoran Kupreškić, Mirjan Kupreškić, Vlatko Kupreškić, Fatmir Limaj, Mladen Markač, Milan Milutinović, Isak Musliu, Naser Orić, Dragan Papić, Momčilo Perišić, Miroslav Radić

1 kişi Uluslararası Ceza Mahkemeleri (MICT) tarafından yürütülen davada temyize gitmiştir:

Vojislav Šešelj

13 Kişi için Kural 11 uyarınca ulusal vargı yetkisinde olduğuna karar verilmiştir:

Rahim Ademi, Dušan Fuštar, Momčilo Gruban, Gojko Janković, Vladimir Kovačević, Duško Knežević, Paško Ljubičić, Željko Mejakić, Mirko Norac, Mitar Rašević, Radovan Stanković, Savo Todović, Milorad Trbić

37 Kişinin iddianameleri geri çekilmiştir ya da ölmüştür:

• 20 Kişinin İddianameleri geri çekilmiştir:

Mirko Babić, Nenad Banović, Zdravko Govedarica, Gruban, Marinko Katava, Dragan Kondić, Predrag Kostić, Goran Lajić, Zoran Marinić, Agim Murtezi, Nedeljko Paspalj, Milan Pavlić, Milutin Popović, Draženko Predojević, Ivan Šantić, Dragomir Šaponja, Željko Savić, Pero Skopljak, Nedjeljko Timarac, Milan Zec

• 10 Kişinin Mahkemeye sevk edilmeden önce öldüğü bildirilmiştir:

Stipo Alilović, Janko Bobetko, Goran Borovnica, Simo Drljača, Dragan Gagović, Janko Janjić, Nikica Janjić, Slobodan Miljković, Željko Ražnatović, Vlajko Stojiljković

• 7 Kişinin Mahkemeye sevk edildikten sonra öldüğü bildirilmiştir:

Mehmed Alagić, Đorđe Đukić, Slavko Dokmanović, Goran Hadžić, Milan Kovačević, Slobodan Milošević, Momir Talić

2 Kişi MICT tarafından yeniden yargılanmıştır:

Jovica Stanišić, Franko Simatović⁴⁸⁷

Mladić ilk olarak 25 Temmuz 1995'te EYUCM tarafından hazırlanan iddianamede eski Bosna Sırp Cumhurbaşkanı Radovan Karadžić ile birlikte “*Bosna-Hersek toprakları üzerinde soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar*” kapsamında itham edildi (EYUCM, Dava Numarası IT95-5). Mahkeme, aynı yılın Kasım ayında (16 Kasım 1995) Srebrenica katliamını da içeren ikinci bir iddianame yayınladı (EYUCM, Dava Numarası IT-95-18). Temmuz 1996'da Mahkeme her iki iddianameyi birleştirerek “*EYUCM, Dava Numarası IT-95-5/18*” olarak dosyaladı.

⁴⁸⁷<http://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases>, (Erişim: 28.02.2018, 20:50)

Takip eden süreçte, EYUCM, 11 Kasım 2002’de, iddianamede bazı değişiklikler yaparak işlediği suçları belli başlıklar altında topladı. Buna göre Mladić, savaş hukuku ve geleneklerini ihlâl etmekten dolayı toplam 6 ayrı suçla; insanlığa karşı işlenen suçlardan dolayı toplam 7 ayrı suçla ve Srebrenca’da yaşananlardan dolayı toplam 2 ayrı soykırım suçlaması ile itham edildi. 15 Ekim 2009’da ise Mladić’in suçlarının Karadžić’e göre daha ciddi olduğu değerlendirildi ve ikisinin dosyalarının ayrılarak, Mladić’in dosyasının “EYUCM, Dava Numarası IT-09-92” adı altında tek başına incelenmesine karar verildi.⁴⁸⁸

Sanık Ratko Mladić için, 24 Temmuz ve 16 Kasım 1995 tarihlerinde ilk suçlamalar yapıldı. İlk suçlamadan 16 yıl sonra Sırbistan’da, 16 Mayıs 2011’de yakalandı. Yargılamasına 16 Mayıs 2012’de başlandı, delillerin hazırlanarak mahkemeye sunulması 4 yıldan fazla sürdü. 592 görgü tanığı ile yapılan oturumlar toplam 530 gün sürdü. Aşağıdaki bilgilendirmeler Ratko Mladić davası ile ilgili Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Başsavcısı Serge Brammertz tarafından yapılmıştır:

“Birinci olarak Ratko Mladić, 1992-1995 arasında Bosna–Hersek’te yapılan ve şiddet içeren etnik temizliği organize etmekle suçlanmıştır. Amaç Bosnalı Hırvatları ve geniş bir alana yayılmış olan Müslümanları yerinden sürmek ve sistematik olarak yok etmektir. Bu etnik temizlik çalışmaları binlerce sivilin öldürülmesine neden olmuştur. On binlercesi ise insanlık dışı ortamlarda tutulmuş ve buralarda dövülmüş, tecavüz edilmiş ve öldürülmüştür. Bir milyondan fazla Boşnak ise yerlerinden sürülmüş ya da sınır dışında sığınacak yer aramak zorunda kalmışlardır.

İkinci olarak Ratko Mladić, Saraybosna kuşatması sırasında işlenen cinayetleri azmettirmekle suçlanmıştır. Burada amaç Saraybosna’da siviller arasında terörü yaymaktır. Mladić tarafından emredilen, acımasızca yapılan keskin nişancı atışları ve yoğun topçu bombardımanı bu kuşatma süresince doğal hayatın bir parçası haline gelmiş, birçok masum çocukta dahil olmak üzere on binlerce ölüme sebebiyet vermiştir. Şehri bir enkaz yığını haline gelmiştir.

Üçüncü olarak Mladić, 1995’te Srebrenica’da soykırım yapmakla suçlanmıştır. Amaç Srebrenica’daki Müslümanları yok etmektir. Emrindeki kuvvetleri binlerce yetişkin ve genç erkeği yok etmek için

⁴⁸⁸Vatansever, a.g.d., s.13.

kullanmıştır. Dahası bu kuvvetlerle 25 bin çaresiz kadın, çocuk ve yaşlı insanı evlerinden zorla sürgün etmiştir.

Son olarak emrindeki askerleri BM barış gücü askerlerini rehin almak için kullanmaktan dolayı suçlanmıştır. Amaç NATO'yu hava saldırısı icra etmekten vazgeçirmektir. Yüzlerce barış gücü askeri tutuklanmış, alıkonulmuş ve canlı kalkan olarak kullanılmıştır.

İddianamedeki birinci iddiayla ilgili olarak, Mahkeme heyeti, tarafımızdan faillerin bir grup Bosnalı Müslümanı çeşitli yerlerde yok etmek maksadıyla cinayetler işlediği ile ilgili iddiaları haklı bulmuştur. Bu önemli bir sonuçtur. Ancak mahkeme heyeti soykırımla ilgili bir kayıt oluşturmamıştır. Heyetim Mahkemenin bu konudaki gerekçeli kararını gözden geçirecektir. Şunu vurgulamak isterim ki, mahkeme heyeti işlenen cinayetlerin insanlığa karşı suç ve savaş suçu olduğuna, bundan dolayı da Mladić'in sorumluluk taşıdığına karar vermiştir.

Bugün bazıları bu kararın Sırp halkına karşı alınmış bir karar olduğunu iddia edebilir. Bunu şiddetle reddediyoruz. Mladić'in cezası kendisinin ve o yalnızdır. Bazıları ise Mladić'in bir kahraman olduğunu ve Onun kendi halkını koruduğunu iddia edecektir. Bu karar, hiçbir şeyin gerçeklerden daha öte olamayacağını göstermektedir.

*Gerçek kahramanlar kurbanlar ve hayatta kalıpta adaleti aramaktan vazgeçmeyenlerdir. Onlar gerçekleri anlatmak için mahkemeye gelerek ve hayatlarını mahveden adamlarla yüzleşerek çok büyük bir cesaret örneği göstermişlerdir. Heyetim adına onlara teşekkür ediyorum ve takdir ediyorum.*⁴⁸⁹

İddianamede öne sürülen suçlar yukarıda belirtilenlerin yanı sıra:

- Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Hırvatların öldürülmesi; örneğin, Biljani'de (Ključ belediyesi) en az 144 kişinin öldürülmesi, 200'den fazla tutsağın Foča'daki cezaevi tesislerinde öldürülmesi, Prijedor yakınlarındaki Keraterm kampında 150 kişinin öldürülmesi ve Vlasenica yakınında Sušicka kampında 140 kişinin öldürülmesi,

- Binlerce Bosnalı Müslümanın ve Bosnalı Hırvat'ın fiziksel yok olma tehlikesi oluşturan yaşam koşulları altında gözaltında tutulmaları. Söz konusu tesisler: Manjača kampı (Banja Luka yakınında), Omarska, Keraterm ve Trnopolje kampları (Prijedor'un yanında), Bijeljina yakınlarındaki Foča ve Batković kampındaki hapisane tesisleridir.

⁴⁸⁹<http://www.icty.org/en/press/statement-of-prosecutor-serge-brammertz-in-relation-to-the-judgement-in-the-case-prosecutor-vs> (Erişim: 28.02.2018, 20:50)

• Kravica kasabasında büyük bir depoda 1000'den fazla kişinin öldürülmesi ve Orahovac'daki okulun yakınlarında 1000 civarında Bosnalı Müslüman erkeğin öldürülmesi de dahil olmak üzere organize edilmiş infazlarla 7 binin üzerinde Srebrenicalı Boşnak yetişkin ve genç erkeğin öldürülmesi.

• Kültür anıtları ve kutsal alanlar da dahil olmak üzere, ülke genelinde bir dizi cami gibi özel ve kamusal mülklerinin kötü niyetli olarak tahrip edilmesi.

• 12 Mayıs 1992 ile Kasım 1995 tarihleri arasında, 5 Şubat 1994'te yapılan 66 kişinin öldürülmesi ve 140 kişinin yaralandığı "Markale" pazarının bombalanması eylemi de dahil olmak üzere, Saraybosna'daki sivilleri hedef alan keskin nişancı atışları ve bombardıman faaliyetleri ile terör yayma amacıyla yapılan cinayetler.⁴⁹⁰ Mladić isnat edilen bu suçlardan dolayı ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır.

Mahkeme ayrıca Radovan Karadžić'e:

- Soykırım,
- İşkence (İnsanlığa karşı işlenen suçlar),
- Yok etme (İnsanlığa karşı işlenen suçlar),
- Cinayet (İnsanlığa karşı işlenen suçlar),
- Cinayet (Savaş kurallarını ihlâl veya savaş suçu),
- Sürgün (İnsanlığa karşı işlenen suçlar),
- İnsanlık Dışı Muamele – Tehcir (İnsanlığa karşı işlenen suçlar),
- Terör (Savaş kurallarını ihlal veya savaş suçu),
- Sivillere yönelik kanunsuz saldırılar (Savaş kurallarını ihlal veya savaş suçu),
- Rehin alma (Savaş kurallarını ihlâl veya savaş suçu) suçlarından dolayı 40 yıl hapis cezası verilmiştir.⁴⁹¹

3.2.5. Verilen Kararlarla İlgili Değerlendirmeler

Uluslararası Adalet Divanı tarafından açıklanan karara göre, her ne kadar Srebrenica'daki soykırımın sorumluluğu Sırp Cumhuriyetinde görev yapan birkaç üst

⁴⁹⁰http://www.icty.org/x/cases/mladic/cis/en/cis_mladic_en.pdf (Erişim: 28.02.2018, 20:55)

⁴⁹¹http://www.icty.org/x/cases/karadzic/cis/en/cis_karadzic_en.pdf (Erişim: 28.02.2018, 20:55)

düzy askere yüklenmiş olsa da, Yugoslav Milli Ordusu yaşanan trajediden önce de Doğu Bosna'da operasyonlar icra etmekteydi ve oraya yerleşmişti. Yapılan değerlendirmeye göre her ne kadar uluslararası ve legal bir tanıma elde etmiş olmasa da, bölgede de facto olarak kontrol sağlamışlardı ve birçok Bosnalı Sırp'ın saygısını kazanmışlardı. UAD Srebrenica'daki soykırımla ilgili olarak politik ve askeri sorumluluğu, Sırbistan adına “Devlet organı” olarak iş yapan bağlıları olduğunun ispatlanamadığı iddia edilen Sırp Cumhuriyeti liderlerine yüklemiş iken, “Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Sırp Cumhuriyeti'ne gerekli..... her türlü desteği sağladığından hiç şüphe yoktur.” Ve daha sonra da “Gerekli tüm finansal, askeri ve politik destek YFC tarafından Sırp Cumhuriyetine ve Sırp Cumhuriyeti Ordusuna Srebrenica'daki trajik olaylar başlamadan önce sağlanmış ve olaylar esnasında da sağlanmaya devam edilmiştir. Bundan dolayı, Srebrenica'daki vahşette, en azından bir kısmında, faillerin yaptıkları eylemlerde uygulanan politika gereği bu desteği aldığı ve YFC tarafından yardım edildiği konusunda az da olsa şüpheler mevcuttur.” diyerek Belgrad'ın olayda tamamen sorumsuz olmadığına hükmetmiştir. Mahkeme ayrıca soykırımları şahısların tek başlarına yapamayacakları, devlet ya da yarı devlet benzeri oluşumların desteğinin şart olduğunu belirterek konuyu pekiştirmiştir.⁴⁹² Ayrıca Mahkeme yaptığı değerlendirmelerde Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin olaylar esnasında tam olarak devlet statüsü kazanmadığını, kuruluşunun savaş sonrasında tamamlandığını belirtmektedir. Bu durumda Bosna Sırp Cumhuriyeti'ne bir devlet olarak soykırım suçundan o dönemde var olmamasından dolayı yüklenemeyeceği sonucuna varılmıştır. Ancak diğer taraftan da Sırbistan Devleti ile Bosna Sırp Cumhuriyeti arasında ve olaya karışan askerler arasında organik bir bağ bulunmadığı tezini savunmuştur. Yani açıkça ne Sırbistan Devleti'ni ne de Bosna Sırp Cumhuriyeti'ni soykırımdan sorumlu tutmaktan kaçınılmıştır. Bu kadar organize bir askeri birliğin ise kimin ve hangi devletin organik yapısında olduğu sorusu ise cevapsız kalmıştır. Yani mahkeme heyeti adeta suçluları cezalandırmak yerine suçlu devlet ya da devletçikleri aklamak için çalışmıştır. Evet, soykırım vardır ama kendi kendine toplanmış bir grup insan tarafından birden bire olmuştur gibi bir sonuç çıkmaktadır.

Savaşla ilgili söylemler Sırp Cumhuriyeti Meclisinde popüler konulardı. Mirolad Dodik'in 15 Eylül 1995'te savaş bitmeden yalnızca beş ay önce Banja

⁴⁹²Edina Bećirević, **Genocide On The Drina River**, Yale University Press, ABD, 2014, s. 64.

Luka'da yaptığı konuşma ise bunun açık bir kanıtıdır. Onun mecliste yaptığı eleştiriler soykırım yapılmasıyla ilgili değil taktiksel hatalarla ilgiliydi. Dodik *“Barışın sağlanması ve ateş kes süreci Sırp Cumhuriyeti için adeta felaket olmuştur. Ve savaşta en büyük hata Srebrenica ve Žepa'dır. Birileri sorumluluğu almalıdır.....Peki sorumlu kim? Biz uluslararası kamuoyunda güvenli bölgenin de alınabileceği olgusunu oluşturmuştuk ve bundan beş gün sonra Sırp Cumhuriyeti Güvenli Bölgesi olan Krajina'ya saldırıldığında bizim beş gün önce savunduğumuz tezimiz güçlenmiş oldu. Şimdi bizim elimiz zayıfladı.”* demiştir. Dodik Boşnaklara karşı işlenen savaş suçlarından değil de Sırpların görüşmelerde elinin zayıflamasından yakınmaktadır. Aslında o tarihte mecliste Radovan Karadžić'te Srebrenica ile ilgili düşüncelerini şunları söyleyerek paylaşmıştır: *“Başkomutan olarak, Ben Žepa ve Srebrenica ve özellikle Srebrenica ile ilgili planların arkasında durdum. Žepa planı anlaşılmıştı. Beyler, 90 bin silahlı Müslüman varken biz Žepa'daki savaşı kaybedebilirdik. Ben Genelkurmay Başkanlığının bilgisi olmadan planları tekrar gözden geçirdim, tesadüfen General Krstić'i buldum ve ona ‘Şehre git ve Srebrenica'nın düştüğünü ilân et, daha sonra ormanda Türkleri avla’ dedim. Ben bu radikal kararı onayladım ve bundan dolayı pişman değilim.”* Bosna Sırp Meclisinde oturum boyunca hiç kimsenin Radovan Karadžić'in ifadelerine karşı çıkmaması ya da sorgulamaması, soykırımla sonuçlanan *“Radikal Kararı”* onayladıkları anlamına gelmektedir ve çok önemli bir husustur.⁴⁹³

Diğer taraftan Radovan Karadžić'in Bosna Savaşı'nda Mahkeme esnasında ilk duruşmasında, *“Amerikalı diplomat Richard Holbrooke, ortadan kaybolmam koşuluyla Benim Lahey'e teslim edilmeyeceğime söz verdi.”* iddiasında bulunmuştur. Holbrooke Alman yayın organlarına bu iddiayı yalanlayarak *“Buna bir daha cevap vermeyeceğim”* demiş olsa da bu konu akıllarda soru işareti bırakmıştır.⁴⁹⁴

AB Sırlara, Mladić'in yakalanmasını üyeliğin önemli ön koşullarından biri olarak koymuştu. Cumhurbaşkanı Tadić'in de söylediği gibi, Mladić'in teslim edilmesiyle Belgrad'ın önündeki en büyük engel kalkmış oldu. AB Genişlemeden

⁴⁹³A.g.e., s. 68.

⁴⁹⁴Hürriyet, 31 Temmuz 2008.

Sorumlu Komiseri Stefan Füle de benzer bir yorumda bulunarak “Sırbistan’ın AB yolundaki çok büyük bir engeli kalktı” diye konuşmuştur.⁴⁹⁵

Sırbistan’ın en önemli gazetelerinden biri olan “Blic”te yer alan bir ifadesinde Mladić, “Evet, kendimi öldürmemekle hata ettim. Fakat mademki buradayım, Benim isteklerimi yerine getirmek durumundasınız. Bana bir avukat tahsis edecek, sağlık problemlerimi tedavi edecek ve ailemin Beni ziyaret etmesine izin vereceksiniz” demiştir.

Bosna-Hersek Federasyonu içindeki iki entiteden biri olan Sırp Cumhuriyeti hükümeti, Mladić’in yargılanması süresince masrafları karşılamak için 50 bin avroluk maddi yardım kararı aldığını açıkladı. Bu karar Bosna-Hersek’te ciddi bir endişe ve üzüntü yarattı. Kararı “Hazin” olarak nitelendiren Yüksek Temsilcisi Valentin Inzko, “Aktarılacak olan bu para vergi mükelleflerinin yanı sıra bizzat Srebrenica annelerinin de parasıdır. Avusturyalı bir savaş suçlusunun veya bir Nazi savaş suçlusunun, Avusturya hükümetinden adli yardım aldığını hayal edemiyorum” demiştir.⁴⁹⁶

Bugün Mladić, Sırp halkı içerisinde belli bir kesim tarafından, güçlü bir şekilde halen, Sırpıları “Bosna Savaşı esnasında katledilmekten kurtaran” bir kahraman olarak görülmektedir. Fakat halkın büyük bir kısmı sağduyulu davranarak, esas kahramanların, Mladić gibi esirleri ve masum sivilleri öldüren kişiler değil, dürüst ve onurlu kişiler olduğunu dile getirmektedir.⁴⁹⁷

Srebrenica’daki katliamın planlayıcısı ve azmettiricileri uzun süre serbestçe gezerken, kuşatma sırasında Srebrenica halkını Sırpıların karşı kahramanca savunan Boşnak komutan Naser Orić ise, savaş suçu işlediği gerekçesiyle 2003 yılında Lahey’de yargılanmıştır. Naser Orić komutasındaki Boşnakların, Srebrenica’da 3 binden fazla Sırp sivili öldürdüğü iddiası ortaya atılmıştır. Sırbistan Hükümeti tarafından da sık sık tekrarlanan bu kara propagandaya karşın, Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi (Research and Documentation Center) tarafından ortaya konulan ve EYUCM’in uzmanları tarafından teyit edilen raporlara göre Srebrenica’da 1992-1995 yılları arasında sadece 150 Sırp sivil hayatını kaybetmiştir.

⁴⁹⁵Vatansever, a.g.d., s. 17.

⁴⁹⁶A.g.d., s. 17.

⁴⁹⁷A.g.d., s. 18.

Diğer yandan, 1992 yılında Podrinje’de Sırp’ların saldırıları, katliamları ve etnik temizlik çabaları sonucu 14 binden fazla Boşnak öldürülmüştür. Yapılan propaganda ile Orić’in adamlarının 3 bin kişiyi özellikle Sırp’ların kutsal günlerinde kafalarını keserek veya evlerine kapatıp yakarak öldürdükleri iddia edilmiştir. Oysa Sırp komutanlardan Drazan Erdemović mahkemede verdiği ifadelerde yüzlerce sivil evlerinde yakarak öldürdüklerini beyan etmiştir. Aynı yapılan propaganda, kendi işledikleri cinayetleri Müslümanlara atfetmekten başka bir şey değildi.⁴⁹⁸

Orić’in ve askerlerini yaptıkları, Sırp’ların gerçekleştirdiği katliamların ve etnik temizliğin karşısında kendilerini savunmaktan başka bir şey değildi. Srebrenica belki de aynı kararlılıkla bir süre daha savunulmuş olsaydı düşmeyebilirdi. Bu savunma Srebrenica’nın daha 1992’de Sırp’ların eline geçmesinin ve katliamların o zaman yaşanmasının önüne geçmiştir. Eğer BM Srebrenica’yı güvenli bölge olarak ilân etmemiş olsa ve Orić liderliğindeki yerel savunma kuvvetleri bu bölgede kalmış olsaydı, savaşın seyri mutlaka değişecek, binlerce insan öldürülmeyecek, ölenler ise işkenceyle değil savaşarak ölecekti. Ayrıca Orić, Boşnaklara uygulanan ambargoyu delerek yiyecek bulmak için bu mücadeleyi yapmak zorundaydı. Sırp’ların Orić hakkında ortaya attığı bu iddialar üzerine EYUCM bir soruşturma başlattı ve 28 Mart 2003’te iddianameyi açıkladı. Bunun üzerine Orić 10 Nisan 2003 tarihinde kendi isteğiyle giderek teslim oldu ve 11 Nisan’da nezarethaneye kondu. Yargılama 6 Ekim 2004’te başladı. Mahkeme 30 Haziran 2006 tarihinde “*27 Aralık 1992 ve 20 Mart 1993 tarihleri arasında esir aldığı Sırp’lara işkence yapılmasını ve öldürülmesini önlemediği ve failleri cezalandırmadığı*” gerekçesiyle Orić’i 2 yıl hapis cezasına çarptırdı. Mahkeme Srebrenica’yı savunanların civardaki Sırp nüfusun yaşadığı köylere saldırmış olduğuna kanaat getirmiş, ancak Srebrenica’daki ağır kuşatma koşullarında yaşamı devam ettirebilmek için bu şekilde erzak vb. sağlanmasının meşru olduğuna hükmetmiştir. Mahkeme, gözaltında geçirdiği üç yılı hesaba katarak Orić’i 1 Temmuzda serbest bırakmıştır. Ancak Temyiz Mahkemesinin bahsi geçen suçları işlediği iddia edilen Bosna Ordusu üzerinde Orić’in herhangi bir kontrolü olmadığı gerekçesiyle mahkûmiyet kararını bozmasının ardından 3 Temmuz 2008’de beraat etmiştir. Bu karar soykırım yapan Mladić’i uzun yıllar teslim etmeyen Belgrad yönetimini ve Sırp’ları oldukça kızdırmıştı. Çünkü

⁴⁹⁸Dikici, a.g.d., s. 209.

Boşnaklar için efsanevi bir kahraman olan Orić'i, Sırlar bir katil olarak görmektedir. Bundan sonraki süreçte Sırlar, "Ben yaşadıkça Sırlar beni suçlamaya devam edecek" diyen Orić'i haklı çıkarır teşebbüslerine devam etmişlerdir. Orić 3 ay sonra Eylül 2008'de Boşnak-Hırvat Federasyonu polisi tarafından, tehditle vatandaşlardan haraç isteme ve illegal silah, patlayıcı ve mühimmat bulundurma suçlaması ile gözaltına aldı. Ancak Orić bu suçlamalardan beraat etti. Bu kez Haziran 2009'da Saraybosna Kantonu Mahkemesi Orić'e 2 yıl hapis cezası verdi, bir yıl sonra cezayı 4 yıl gözetim cezasına çevirdi. 2012 yılında Bosna-Hersek Federasyonu Cumhurbaşkanı Jivko Budimir, Orić'i affetmiştir.⁴⁹⁹

Sırlar tarafından hakkında ortaya atılan iddialara da değinen Orić, bu konuda vicdanının rahat olduğunu belirterek şunları söylemektedir:

*"Ben yaşadıkça Sırlar Beni suçlamaya devam edecek. Onlar tüm bunlardan Benim galip çıktığımı kabulleniyorlar. Ben yaptıklarımın utanmıyorum. Sırların aslında bizim onlara soykırım yaptığımız iddiaları suya düştü. Güya onlar buna sinirlenerek Srebrenica soykırımını işlemişler. Bizim Srebrenica'da 1992'dan beri kendimizi koruduğumuzu unutuyorlar. Bir Boşnak bir Sırp'a ateş edene kadar onlarca Boşnak öldü. Sadece Podrinje'de 15 binden fazla Boşnak hayatını kaybetti."*⁵⁰⁰

Srebrenica Soykırımı, Bosna Savaşı'nda bir dönüm noktası olmuş, barışa giden sürecin hızlanmasına yol açmıştır. Uluslararası camia Srebrenica katliamına kadar olaya seyirci kalmış, barış görüşmeleri ancak katliamdan sonra başlayabilmiştir. Bu durum her zaman akıllarda soru işareti olarak kalmıştır. Yapılan gizli bir anlaşma var mıydı, anlaşmanın sınırları Srebrenica ve Žepa'dan mı geçmekteydi? Eğer yoksa neden Goražde'de gösterilen kararlılık buralarda gösterilmedi? Belki de batı için hesapta olmayan durum Sırların bu denli vahşileşebilecekleri ve bu bölgelerde Müslümanlara tahammül etmeyecekleriydi. Bir zamanlar sadece madenleriyle ve şifalı sularıyla tanınan bu küçük kasaba o zamandan sonra, büyük bir toplu kıyım ve etnik temizliğin yaşandığı bir yer olarak dünya kamuoyunun hafızalarında yer almıştır. Srebrenica Soykırımı II. Dünya Savaşından bu yana Avrupa'da gerçekleşmiş en büyük toplu insan kıyımı ve

⁴⁹⁹A.g.d., s. 210.

⁵⁰⁰A.g.d., s. 212.

Avrupa’da hukuksal olarak ilk kez belgelenmiş soykırım olması açısından da önem taşımaktadır. Avrupa’nın göbeğinde ve BM çatısı altında olması ise diğer bir özelliğidir! Uluslararası Adalet Divanı, 26 Ocak 2007 tarihinde EYUCM’ın Srebrenica’da gerçekleştirilen katliamın bir “Soykırım” olduğu yönündeki bulgularını teyit etmiştir. Ancak anlaşılmaz bir mantıkla Sırp Cumhuriyeti’nin eliyle işlenen bu devlet teröründen Sırbistan’ın sorumlu tutulamayacağına ve herhangi bir tazminat ödemesine gerek olmadığına karar vermiştir.⁵⁰¹

Ünlü soykırım araştırmacılarından tarihçi Frank Chalk, sosyolog Kurt Jonassohn ve ünlü hukukçu Rabhael Lemkin’in de ortak tespitlerinde belirttiklerine göre “Soykırımlarda güçler dengesinin gözetilmesi ve devlete hâkim olan grubun (Bürokrasi, askeri ve siyasi) yönlendirdiği toplu katliamlar ve sonrası soykırım bir devlet soykırımıdır.” tanımlaması bugün dünya milletler camiası adına uluslararası hukuk tarafından benimsenmiştir.⁵⁰² Bu tanımdan yola çıkacak olursak, her ne kadar Sırbistan Devleti’nin soykırımı doğrudan iştirak etmediği iddia edilse de, mahkeme kayıtlarında da belirtildiği gibi Bosna Sırp Cumhuriyeti o dönemde daha devlet olamamış bir yapıda olduğundan dolayı tüm bu soykırımı karışan, planlayan ve doğrudan soykırımı yapan askerler, askeri ve siyasi olarak Sırbistan Devleti’ne bağlıydılar ve bu Devlet’in resmi memurlarından emir almaktaydılar. Bu durumda yapılan bir devlet soykırımıydı ancak azmettiren devlet suçlu bulunmamıştı.

Dayton Antlaşması ile Bosna-Hersek’de toplu katliamlar ve etnik temizlik son bulmuştur; fakat etnik kargaşanın devam etmediği de söylenemez. Yer yer gerçekleşen küçük çaplı çatışma ve sosyal gerilimler, Bosna-Hersek’i potansiyel bir çatışma alanı olarak dünya çatışma alanları arasında tutmaya devam etmektedir. Bunun da en önemli sebebi Dayton Antlaşması’nın Bosna-Hersek’in tarihsel, sosyal ve etnik gerçekliğini göz ardı etmesinde yatmaktadır. Her şeyden evvel savaş süresince yoğun etnik kıyımın yaşandığı Vişegrad, Srebrenica, Žvornik, Foča ve Drina boyundaki Boşnak bölgelerin Sırp Cumhuriyeti toprakları olarak tescil edilmesi, Dayton Antlaşması’nın önemli dengesizliklerinden biridir.

⁵⁰¹A.g.d., s.183.

⁵⁰²Koçak, a.g.e., s. 43.

Dayton Barış Anlaşması tarafların rıza gösterdiği bir anlaşma olmamakla birlikte uluslararası toplumun baskıları sonucu zorla kabul edilmiştir. Her ne kadar Sırp lar aslında anlaşmaya yanaşmamış gibi görünseler de Dayton Anlaşmasıyla mutlak kazanan oldukları tescillenmiştir. Çok az bir bedel ödeyerek adeta yeni bir Sırp Cumhuriyeti kurulmuş, ileride potansiyel tehlike olarak gördükleri binlerce Boşnak erkeği öldürmüş, daha da önemlisi soykırım gibi bir etiketten yine batılların akıl almaz çabalarıyla kurtulmuşlardır. Bir anlaşmadan ziyade bir ateşkeştir. Bilhassa farklılıklara rağmen Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü savunan Boşnaklar için bu anlaşma savaşın durdurulması ve barışa giden yolun açılması için istemeyerek fakat mecburen kabul edilmiştir. Çünkü ülke resmen bölünmüştür. Hırvat-Boşnak Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti olmak üzere ikiye bölünmüştür. Sırp lar bu anlaşmayla birlikte işgal ettikleri toprakları meşrulaştırmışlardır. Ülke dünyada benzeri olmayan bir özel temsilci tarafından yönetilmektedir ve taraflar ona itaat etmeye zorlanmaktadır.⁵⁰³

Anlaşma taraflar itibarıyla farklı anlamlar içermektedir. İçeriğine bakılacak olursa Hırvatlar ve Sırp lar için avantajlı, Boşnaklar için ise sadece savaş durumundan daha faydalı bir durumdu. Peki Boşnaklar neden bu anlaşmayı imzalamıştı? Izetbegović, anlaşmanın imza aşamasında içeriğine ışık tutacak olan şu açıklamayı yapmıştır: *"...Belirtmeliyim ki bu adil bir barış olmayacak; ama savaşın sürdürülmesinden daha adil. Bu gibi bir durumda ve bu gibi bir dünyada, daha iyi bir barış elde edilemezdi."*⁵⁰⁴

2007 yılında Srebrenica-Potočari mezarlığında, oyuncu ve aynı zamanda *"Dream for Darfur"* organizasyonun gönüllü sözcüsü olan Mia Farrow şunları söylemiştir: *"Bosna halkına olanları anlatacak hiçbir sözüm yok, Bosna-Hersek. Uluslararası toplum sizi yüzüstü bıraktı. Ülkem sizi yüz üstü bıraktı. Birleşmiş Milletler sizi yüz üstü bıraktı. Dünya size ihanet etti. Benim ülkem ve dünyanın geri kalanı sizi hayal kırıklığına uğrattı. Açık şekilde, sizden af diliyoruz."*⁵⁰⁵

⁵⁰³A.g.e.,s. 48.

⁵⁰⁴Dal, a.g.t., s. 34.

⁵⁰⁵Olivera Simić, "Remembering, Visiting And Placing The Dead: Law, Authority and Genocide In Srebrenica", **Law Text Culture-Crime Science**, C.:10, S.:4 (Mayıs 2009), s. 280.

“Srebrenica Anneleri” temsilcisi olan Munira Subasić, ICJ’nin Sırbistan’ın Srebrenica’daki soykırımdan dolayı sorumlu olmadığı ile ilgili kararından sonra şunları söylemiştir:

“Biz Srebrenica'nın Sırp Cumhuriyeti sınırlarında kalmamasını isteyeceğiz. Onun özel bir statüsü olması lazım. Aslında sadece Srebrenica'nın değil, Sırp Cumhuriyeti olarak bahsedilen ve vatandaşları soykırıma sahne olan tüm Doğu Bosna bölgesi bu kapsamda olmalı. Biz öncelikle Srebrenica'nın Sırp Cumhuriyeti'nden ayrılmasını talep edeceğiz, daha sonra ise vatandaşları hayatta kalmış olan diğer bölgelerin, çünkü soykırımla kurulmuş bir yönetimin altında artık yaşayamazlar. Her kim buna inanmazsa inanmasın, bu gerçekleşecektir. Ben her yerden insanların, Sırp Cumhuriyeti olarak adlandırılan yapının feshedilmesini talep etmek için bize katılmalarını istiyorum. O Bosna-Hersek yönetimiyle birleştikten sonra ortadan kalkacak. Bu bizim tek birleşik Bosna-Hersek'e sahip olmamız için tek şanstır.”⁵⁰⁶

1961 yılında Edebiyat dalında Nobel Ödülü almış olan Yugoslav yazar Ivo Andrić romanındaki Müslüman bir Boşnak karaktere “...ölüm bizim hayatımız, mezar vatanımız oldu...” dizelerini söyleten savaş gerçek anlamda insanlık dışı olaylara sahne olmuştur, ancak yapılan dengesiz anlaşmalarla yara henüz kapanmamıştır.⁵⁰⁷

Peki yasal yetkililer adına herhangi bir yargılama olmuş mudur? Öncelikle Bosna-Hersek’teki savaş sırasında Srebrenica’daki Hollanda Birliğinde elektrik teknisyeni ve tercüman olarak çalışan Hasan Nuhanović ve Rıza Mustafić, Hollanda Birliğinin görevini yapmayarak katliama ortam hazırladığını, bu nedenle katliamdan sorumlu olduğunu savunarak, kaybettikleri yakınları için Hollanda Devleti aleyhine tazminat davası açmışlardır. Bu kişilerin Hollandalı avukatı Liesbeth Zegveld, müvekkillerinin Hollanda Birliğinde çalıştıklarını ve en azından bu kişilerin ailelerini koruyabilecekken bunun yapılmadığını ve dolayısıyla bu kişilerin yakınlarını kaybetmelerinden Hollanda’nın sorumlu olduğunu savunmuştur. Avukata göre, Hollanda birliği kendilerine sığınmak isteyen Bosnalıları da kabul etmeyerek onları Sırpların kucağına itmiştir. Avukat Liesbeth, Hollandalı komutanlar BM’nin o anda verdiği çekilme emrine rağmen insanları korumak adına bir şey yapabilecekken bunu da yapmadıklarını, bu tutumlarıyla da Hollanda’nın insan hakları konusunda

⁵⁰⁶A.g.d., s. 299.

⁵⁰⁷Vatansever, a.g.d., s. 3.

imzaladığı uluslararası anlaşmaları çiğnediklerini belirtmiştir. Mahkeme ise cevaben Hollanda'nın sorumlu olduğu ve bu nedenle tazminat ödemesi gerektiği yolundaki istemleri kabul etmemiştir.⁵⁰⁸

Daha sonra ise Hollanda'daki bölgesel bir mahkemede Hollanda Devleti ve Birleşmiş Milletler aleyhinde “*Srebrenica Anneleri Vakfı (Stichting Mothers of Srebrenica) ve diğer Srebrenicalılar (Hollanda – 65542/12)*” tarafından bir hukuk davası açmıştır. 11.6.2013 tarihli verilen karar şöyledir:

“Başvuranlar, Hollanda hukuku kapsamında 1995 yılındaki Srebrenica katliamı mağdurlarının akrabaları adına yasal girişimde bulunmak amacıyla kurulan bir vakıf ile katliam sırasında öldürülen kişilerin hayatta kalan akrabaları olan on Bosna-Hersek vatandaşıdan oluşmaktadır. Katliam, Bosna-Hersek'te 1992-95 savaşı esnasında, BM Güvenlik Konseyi tarafından 'Güvenli bölge' olarak ilân edilen yerin bir kısmını teşkil eden Srebrenica kasabası, Bosna Sırp Ordusu (BSO) tarafından saldırıya uğradığı sırada gerçekleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Koruma Gücü'nün (UNPROFOR) hafif silahlı Hollanda askerlerinden oluşan, gücü ve ekipmanı yetersiz bir müfrezesinin engel olamadığı operasyon sırasında 7,000'den fazla Bosnalı Müslüman öldürülmüştür. Bunun yanında, müfrezeye komutanının hava desteği talep etmiş olmasına rağmen Birleşmiş Milletler hava kuvvetleri gücünü tamamiyle kullanmamıştır.

Başvuranlar, Hollanda'daki bölgesel bir mahkeme önünde Hollanda Devleti ve Birleşmiş Milletler aleyhinde bir hukuk davası açmıştır ancak, 2008 yılının Temmuz ayında söz konusu mahkeme, Hollanda Hükümeti'nin uluslararası hukuk uyarınca kendi medeni hukuku aracılığıyla soykırım yasağını icra etme yükümlülüğünün bulunmadığına ve BM aleyhindeki iddiaları dinleme konusunda herhangi bir yargı yetkisinin mevcut olmadığına hükmetmiştir. Hollanda Yüksek Mahkemesi 13 Nisan 2012 tarihinde, BM Tüzüğü'nün ve Birleşmiş Milletler Ayrıcalıklar ve Dokunulmazlıklar Sözleşmesi'nin uygulanabilir hükümleri uyarınca BM'nin geniş kapsamlı bağışıklığının bulunduğunu ve BM Ayrıcalıklar ve Dokunulmazlıklar Sözleşmesi'ne taraf ülkelerin ulusal mahkemelerine çağrılmayacağını doğrulamıştır.

⁵⁰⁸Milliyet, 10 Haziran 2008.

Birleşmiş Milletlerin dokunulmazlığı mutlak ve BM'nin tam bir bağımsızlık içinde çalışmasının sağlanmasını amaçlamaktadır."⁵⁰⁹

Müteakiben Hollanda Devleti aleyhindeki ana dava yeniden açılmış, açılan dava 2014 yılında sonuçlanmıştır. Hollanda Temyiz Mahkemesi ise 2017 yılında verdiği kararda, Srebrenica katliamından Hollanda devletinin kısmen sorumlu olduğuna ve Birleşmiş Milletler (BM) Barış Gücü kapsamında görev yapan askerlerin Bosnalı Sırp'lara teslim ettikleri yaklaşık 350 Müslümanın yakınlarına uğradıkları zararın yüzde 30'u kadar tazminat ödenmesine hükmetmiştir. Mahkemeye göre, Hollandalı askerler kendilerine sığınan 350 Boşnak erkeği, öldürüleceklerini bile bile BM sorumluluk alanından göndererek yasa dışı bir tutum sergilemişlerdir. Ancak mahkeme, Srebrenica katliamı sırasında hayatını kaybeden 6 bin kişinin öldürülmesiyle ilgili başvuruyu ise *"Birleşmiş Milletler görevinin Hollanda Devletine mâl edilemeyeceği"* gerekçesiyle reddetmiştir.⁵¹⁰

Hollanda Temyiz Mahkemesinin kararında, katledilen 350 Boşnakla ilgili olarak Boşnakların askeri kamptan çıkarılmasının yasadışı olduğu vurgusuyla birlikte Hollandalı askerlerin mezkur ölümlerden tamamen sorumlu olmadığına altı çizilmiştir. Mahkemeye göre, Hollandalı askerler kendilerine sığınan 350 Boşnak erkeği, öldürüleceklerini bile bile BM sorumluluk alanından dışarı göndererek yasa dışı bir tutum sergilediğinden Hollanda Devletinin, 350 kurban yakınına uğradıkları zararın yüzde 30'u oranında tazminat ödemesine karar verilmişti. Mahkeme, tazminat miktarının yüzde 30'la sınırlanmasını, *"Bu kişiler, BM sorumluluk alanında kalsalar bile yaşama oranları tahminen %30'du"* diye açıklamıştır. Yani bu durumda BM bir bölgeye insancıl bir sebeple müdahale etmiş olduğunda burada yaşayanları sadece %30'unun hayatı garanti altına alınabilir gibi doğal bir sonuç ortaya çıkmaktadır ki bu BM'in kuruluş amacına ters bir durumdur.

2015 yılında, Bosna-Hersek'te 8 binden fazla Boşnak'ın öldürüldüğü Srebrenica katliamı sırasında, koalisyon ülkeleri arasındaki gizli anlaşma nedeniyle hava operasyonu yapılmadığı ortaya çıkmıştı. Eski Hollanda Savunma Bakanı Joris

⁵⁰⁹ Adalet Bakanlığı, Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, İnsan Hakları Daire Başkanlığı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Mahkeme İçtihadına İlişkin Bilgi Notu, 2013, S.:164, s. 22.

⁵¹⁰ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40416067> (Erişim: 26.08.2018, 11:28)

Jacob Clemens Voorhoeve'ye göre, "*Birleşmiş Milletler, Srebrenica'da hava desteğine izin vermiş olsaydı, kitlesel katliamların önüne geçilebilecekti*". Hollanda 2 Kanalında yayınlanan "*Srebrenica Neden Düşmeliydi?*" adlı programda, BM'nin "*Bosna'daki katliama seyirci kaldığı*" iddialarına ilişkin belgelere yer verilmiş olup, ABD kaynaklı gizli belgeler Hollandalı eski bakan tarafından da doğrulanmıştı. Diğer yandan eski Savunma Bakanı Voorhoeve, Fransa, İngiltere ve ABD arasında 1995 yılı Mayıs ayında imzalanan gizli anlaşma nedeniyle Srebrenica'ya hava desteği verilmediğini açıklamıştı. Oysa gizli anlaşma yapıldığı defalarca inkâr edilmişti. Peki gizli anlaşmanın maddeleri neydi, sınırlar nasıl çizilmişti, bunlar soru işareti olarak kalmıştır. Hollandalı bakana göre bu gizli anlaşma, İngiliz ve Fransız barış gücü askerlerinin Sırp tarafından kaçırılmasının ardından yapılmıştı. Londra ve Paris'in, Washington yönetimi ile NATO hava gücünün Bosnalı Sırlara karşı kullanılmaması konusunda vardığı iddia edilen bu anlaşma, kamuoyundan gizli tutulmuştu. Ancak olayın diğer tarafına bakılacak olursa, bu gizli Hollandalılar anlaşmanın neresindeydi? Çünkü savaşın ortasında çaresizce bekleyen askerlerini korumak için yapılacak hava saldırıları mı iptal ediliyordu, yoksa Sırp'ları kızdırmamak ve Hollandalı askerleri olaylara bulaştırmadan sessizce bölgeden ayrılmalarını sağlamak adına mı hava saldırıları iptal ediliyordu? Madem böyle bir gizli anlaşmanın varlığından haberdar oldular, askerlerinin tehlike altında savunmasız kalacağını neden düşünmediler? Yoksa kendileri de mi bu ve bunun gibi bir gizli anlaşmanın parçasıydılar ki savaş boyunca sadece bir askerleri öldürüldü?⁵¹¹

Tüm bunların dışında Hollandalılar neden ve nasıl böyle bir savaşta, hem de en ön cephede bulduklarını sorgulamaktadırlar. Tüm bu olanlardan sonra bir çok Hollandalı, Hollanda Savunma Bakanlığının ve kıdemli ordu mensuplarının itirazlarına ve diğer BM üyelerinin UNPROFOR'u Bosna'da destekleme görevini reddetmelerine rağmen bu görevin kabul edilmesinden dolayı öfkeli dirler.⁵¹²1992 yılında yapılan bir ankete göre Hollandalıların %66'sı ülkelerinin böyle bir müdahalenin bir parçası olmasını desteklemişlerdi ve muhtemel kayıpları kabullenmişlerdi. Hollandalı gazeteci Raymond van den Boogaard, böyle bir kararın

⁵¹¹<http://www.cigdem-yorgancioglu.org/article/99/yuce-mahkemeden-srebrenitsa-katliaminda-hollandaya-kismi-sorumluluk-karari-by-cigdem-yorgancioglu> (Erişim: 01.09.2018 15:02)

⁵¹²Joyce Van De Bildt, "Srebrenica: A Dutch National Trauma", **Journal of Peace, Conflict and Development**, S.:21 (Mart 2015), s. 119.

verilmesinde Alman işgaliyle ilgili acı hatıraların önemli bir rol oynadığını belirtmektedir.⁵¹³

Hollanda Savunma Bakanı Jeanine Hennis-Plasschaert ise Taburun Bosna'ya *"Yetersiz hazırlık... bir amaçtan yoksun olarak, çok az bilgi ile, olmayan bir barışı koruma adına imkânsız şartlarda gerçekçi olmayan bir görevi"* icra etmek adına gönderildiğini iddia etmiştir.⁵¹⁴

Diğer taraftan Soğuk Savaş döneminin sonunda batılı devletler her ne kadar kökten dinci olmasa da Müslüman bir devlet olan Irak'a karşı savaş açmışlardı. Ancak her nedense üç yıl boyunca Bosna'daki Müslümanları kurtarmak için Sırp vahşetine karşı savaş açmamışlardı. Meseleye diğer taraftan New York Times'ın yorumuyla bakacak olursak *"Dünya savaşa katılıyor, dolayısıyla Kuveyt yok olmuyor; ancak Bosna-Hersek yok oluyor fakat Dünya hiçbir şey yapmıyor."* diyebiliriz. Başkan Bush, memuriyetinin son günlerinde, 1993 Ocak ayında, görünürde uçuşa yasak bölge kararının uygulanmasını sağlamak ve BM kararlarını empoze etmek için Irak'a bomba yağdırmıştı. Ancak hiçbir batılı devlet Bosna-Hersek'te uçuşa yasak bölgenin ve BM kararlarının uygulanması için Sırpı bombalamadı. Başkan Clinton, Temmuz 1993'te BM'in 51 No.lu kararı gereğince *"Öz savunma hakkı"* çerçevesinde Irak'ı bombalamış, ancak Bosnalı Müslümanların kendilerini savunmaları için aynı kararın uygulanmasına müsaade etmemişti. Alexander Cockburn, Başkan Clinton'un bu tavrını *"Amerikan tarzı devlet destekli terörizm"* olarak adlandırmaktadır.⁵¹⁵ Wall Street Journal'ın haberine göre Albert Wohlstetter, ABD'nin çifte standart uyguladığını dile getirerek: *"Silah ambargosu Slovenya, Bosna, Hırvatistan, Makedonya ve diğerleri birer bağımsız devlet olmadan ve 51 No.lu karar ile şahsi ve kolektif amaçlarla silah kullanma yetkisini kullanabilecek BM üyesi olmadan önce Sırpın istekleri üzerine alınmıştır. Oysa aynı BM kararı Clinton'un tek taraflı olarak Bağdat'ı bombalamak için başvurduğu karardır."* demektedir. Yine Wall Street Journal'e göre Yugoslavya'da BM kararlarının en ciddi ve katı şekilde uygulandığı tek konu, Müslüman ve Hırvatların

⁵¹³A.g.d., s. 120.

⁵¹⁴<https://www.dw.com/en/srebrenica-massacre-dutch-peacekeepers-partly-responsible-court-rules/a-39431423> (Erişim: 01.09.2018 17:02)

⁵¹⁵Stjepan G.Meštrović, **The Balkanization of the West**, Routledge, London, 1994, s. 7.

kendilerini Sırp saldırılarına karşı korumalarının engellediği, silah ambargosu konusuydu.⁵¹⁶

Son olarak Bosna-Hersek, Sırbistan'a karşı soykırım davasının revizyonu için 23 Şubatta Uluslararası Adalet Divanına resmen başvuruda bulunmuştur. Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Konseyinden edinilen bilgiye göre, soykırım davasının revizyonu için Uluslararası Adalet Divanına yapılan başvuru, "*konsey üyelerinin ortak kararı olmadığı*" gerekçesiyle reddedilmiştir. Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi üyelerinin Uluslararası Adalet Divanına gönderdiği mektupların incelendiği kaydedilirken, Sırbistan'a karşı soykırım davasının yeniden açılması için yapılan başvurunun konseyin ortak kararını yansıtmadığı ve bu nedenle kabul edilmediği bildirilmiştir. Açıklamada, "*Bosna-Hersek'in Sırbistan'a karşı soykırım davasının yeniden açılması kararı, devletin yetkili mercileri tarafından alınan bir karar olmadığı gerekçesiyle, 26 Şubat 2007 tarihinde verilen kararın revizyonu için yapılan başvuru konusunda hiçbir şey yapılamaz*" ifadeleri kullanılmıştır.⁵¹⁷ Oysa Bosna – Hersek Devlet Başkanlığı Konseyinin birer Sırp-Hırvat-Boşnak üyeden oluştuğu ve Sırp üye bulunduğu sürece Sırlara karşı ortak bir karar alınarak, Sırlar aleyhinde bir başvuru yapılma ihtimalinin olmadığı düşünüldüğünde böyle bir gerekçenin hayatın olağan akışına aykırı olduğu, asıl maksadın bu konunun tekrar gündeme gelmeyecek şekilde kapanmasının istendiği anlaşılabilir.

Kayıp kişiler ile ilgili olarak yapılan çalışmalara gelince, ICMP (Kayıp Kişiler Komisyonu) çalışmalarına 20 kişilik bir uzman ekip ile 1997 yılında başlamıştır. 2011'de ise bu sayı 170 kişiye ulaşmıştır ki bu rakam çalışma yapılan 27 ülke içerisinde ulaşılan en yüksek rakamdır. Genel olarak dört alanda çalışma yapılmaktadır: adli alan, ailelerle işbirliği geliştirme, politik program ve DNA analizi. Finansmanı ise yirmiye yakın ülke tarafından sağlanmakla birlikte asıl kaynak ABD tarafından aktarılmaktadır. DNA analizleri teşhiste kullanılan temel araçtır. 2001 yılına kadar DNA analizi yöntemi kullanmadan önce sadece 52 kalıntının teşhisi yapılabilişken DNA analizleri ile birlikte bu rakam bir önceki yıla

⁵¹⁶A.g.e., s. 8.

⁵¹⁷<http://www.aljazeera.com.tr/haber/sirbistana-yeni-soykirim-davasi-reddedildi>

göre on kat daha fazla artmış, 518'e yükselmiştir.⁵¹⁸26 Haziran 2018 tarihli Uluslararası Kayıp Kişiler Komisyonu raporuna göre:

- Yaklaşık 8.000 kayıp kişiden 6.940 kişinin kimliği DNA analizi ile, 33 kişinin kimliği ise diğer tanımlama yöntemleriyle tespit edilmiştir.
- 17.000 insan parçası, 337 yüzey alanı, 94 toplu mezar bulunmuştur.
- 22.306 kişiden örnek alınmış ve kalıntılar ile 7.745 kişinin DNA'sı eşleşmiştir.
- En son Srebrenica veya çevresinde görüldüğü ve sonrasında kaybolduğu belirtilen kayıp kişi sayısı 17.458'dir.
- Potočari mezarlığında şu ana kadar (2018) gömülen kişi sayısı 6.539'dur.⁵¹⁹

⁵¹⁸Howard Ball, **Working In The Killing Fields, Forensic Science In Bosnia**, Potomac Books, 2015, ABD, s. 80.

⁵¹⁹<https://www.icmp.int/news/infographic-provides-latest-facts-and-figures-on-srebrenica-genocide> (Erişim: 12.09.2018 21:48)

SONUÇ

Avrupa'nın göbeğinde, Bosna'da süren savaş bitmiştir ama savaşın yaraları bunca yıl geçmesine rağmen halâ kapanmamıştır. Hatta daha da derinleşmektedir. Her savaşın mutlak kazananı ve kaybedeni olmasa da bu savaşın mutlak kaybedenleri Müslüman Boşnaklardı. Hem topraklarını kaybettiler, hem erkeklerini kaybettiler, hem kızlarını hem çocuklarını, kısacası her şeylerini kaybettiler. Çünkü Müslümandılar ve Türk olarak nitelendiriliyorlardı. Almanların koruyuculuğu altındaki Hırvatlar ve Rusların ile birçok Slav milletin desteğini alan Sırp, elde ettikleri kazanımlar karşısında çok az bedel ödemişlerdir. Ödedikleri bedel karşısında ise mutlak kazanımları olmuştur. Oysa Boşnaklar, adeta tükenene kadar ne Avrupalılar ne de Amerikalılar olaylara ses çıkarmamışlardır.

BM'nin yapılan soykırımla ilgili sorumlulukları vardır çünkü, hiçbir zaman Sırp'ların Srebrenica'yı tamamen Boşnaklardan temizleyerek kendi topraklarına katabileceklerini değerlendirmemişlerdir. Olayları ciddiye almamışlardır. Öyle ki savaşın ortasında 60 bin sivil koruma görevini sadece 750 kişilik UNPROFOR birliği olan Hollandalılara vermişlerdir. Üstelik hiçbir ağır silahları olmadan savunmasız şekilde görev yapmalarını beklemişlerdir. Potočari Kampında neler olduğunu umursamamışlardır. Rehine tehdidine boyun eğerek hava kuvvetlerini kullanmamışlardır. Sırp'ların BM rehinelere öldürerek tüm dünyayı karşılama alamayacaklarını öngörememişlerdir. Her nasılsa Sırp'ların tüm dünyayı karşılama alıp Srebrenica'yı kendi topraklarına katamayacaklarını, soykırım yapamayacaklarını değerlendiren BM yöneticileri, esir düşmüş, daha doğrusu kendi istekleriyle rehin durumuna düşmüş Avrupalı askerlerin Sırp tarafından öldürülebileceğinden çekinerek hava saldırılarını icra etmemişlerdir.

BM'nin ve NATO'nun katliamlar karşısındaki beceriksizliği ve sessizliği kesinlikle daha önceki ifadelerde belirtildiği gibi "*Koordinasyon eksikliğinden*" kaynaklanamayacak düzeydeydi. Yaklaşık üç-dört sene önce Irak'ta güçlü bir ordu karşısında taş üstünde taş bırakmayan ve sıcak temas esnasında çok az kayıp veren koalisyon kuvvetleri, nasıl olurda Avrupa'nın göbeğinde yapılan soykırıma "*Esir düşen askerler*" bahanesiyle sessiz kalır ve hiçbir şey yapamaz, büyük bir soru işaretidir. Özellikle NATO uçaklarının birçok raporda belirtildiği gibi nadiren

uçtukları ve birçok uçuş sonrasında hedef tespit edemedi dödükleri görülmektedir. Oysa karşılarında her türlü silahla donatılmış bir ordu durmaktaydı.

UNPROFOR'un ve dolayısıyla Hollanda Birliğinin sorumluluğu vardır. Çünkü onların tek amacı en kısa zamanda sivillerin bölgeden tahliye edilmesi ve evlerine dönmektir. Oysa orada bulunan insanların hayatta kalmak için tek şansları onlardı. Böyle bir savaşın ortasında sadece bir Hollandalı askerin öldürülmesi ki oda kazara öldürülmüştür, ya çok büyük bir askeri güçle ve eğitimle açıklanabilir, çünkü çok büyük bir başarıdır, ya da düşmanla işbirliği, üstü kapalı yapılan anlaşmalarla açıklanabilir. Ki Hollanda eski Savunma Bakanı Voorhoeve, Fransa, İngiltere ve ABD arasında 1995 yılı Mayıs ayında imzalanan gizli anlaşma nedeniyle Srebrenica'ya hava desteği verilmediğini açıklamıştır. Ancak kendilerinin bu gizli anlaşmanın neresinde olduklarından bahsetmemiştir.

İsnam Taljić kitabında : *“BM Barış Gücüne bağlı Hollanda Birliğinin komutanı, NATO uçaklarının Çetniklere müdahalede bulunacağını öne sürerek çekilmemizi istiyordu. Çünkü Çetniklere çok yakındık, 20 m. kadar olduğumuz için zarar görebilirdik. Bu müdahalenin yararımıza olduğunu düşünerek kabul ettik ve siperlerimizi terk ederek yarım kilometre geriye çekildik. Ancak NATO uçakları gelmedi. BM Barış Gücü mensubu 30 Hollandalı asker gözlerimizin önünde Çetniklere teslim oldular. Çetnikler de bizim terk ettiğimiz mevzilere girdiler.”* diyerek yapılanları açıkça ortaya koymaktadır. Yine ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hollandalı askerler, Sırp askerlerini dost, Boşnak askerlerini ise düşman olarak görmekteydiler. Hatta yaşı ne olursa olsun, silahı olsun ya da olmasın her Boşnak erkeği potansiyel asker olarak nitelendirmekteydiler. Hollandalı askerler soykırımdan dolayı sorumludurlar, çünkü korumakla görevli oldukları insanları korumadıkları gibi, esir düşme bahanesiyle rahatlarını düşünerek Sırp askerlerine teslim olmuş, daha sonra Bratunac'taki otele yerleştirilmiş, dönecekleri günü bekleyerek vakit geçirmişlerdir. Dünya harp tarihinde esir düşüp esaretini dört yıldızlı otelde bira içerek geçiren başka askerler yoktur. Yine ifadelerinde Er Schellens, Bosna'da, hayatın bir barış muhafızı olmaksızın, bir Bosnalı Sırp rehinesi olarak daha iyi olduğunu açık yüreklilikle belirtmiştir. Yemekler daha iyiydi, istediği birayı içiyordu ve eviyle daha uzun telefon görüşmesi yapabiliyordu. K Gözetleme Postasından O ve diğer dokuz kişi, zamanlarının çoğunu yerel Sırp çocuklarla futbol oynayarak

geçiriyorlardı. Sırlar Temmuz ayında 55 Hollandalı barış gücünü askerini rehin olarak yeryüzündeki en güçlü savaş gücü olan NATO'yu durdurmayı başardılar. Hollandalı askerler esir olarak içki içip keyfine bakarken, Sırlar Boşnak erkekleri avlıyor, kadınlara tecavüz ediyorlardı.

Dahası tüm teçhizat ve malzemelerini Sırlara teslim etmelerinden dolayı birçok çaresiz Boşnak, BM elbisesi giymiş Sırlar tarafından tuzağa düşürülerek katledilmişlerdi. Bunun yanında Potoçari Kampına 20 bin kadar insanın alınabilme imkânı varken ki Ben de Bosna'da alan çalışması yaptığım esnada kamp bölgesini görerek buna şahit oldum, sadece 5 bin kişiyi kampa almaları ve dışarıdaki insanları ölüme terk etmeleri kabul edilebilecek bir durum değildi. Tabi diğer yandan kamptakilerin başına gelenlere bakıldığında onların da dışardakilerle aynı sonu paylaştıkları gerçeğini bir kenara bırakırsak. Kampın erkekler için tek bir faydası olmuştu, oda diğerleri gibi ormanlara kaçarak yorgun ölmemişlerdi, ölümleri biraz daha geç olmuştu, daha fazla nefes soluyabildiler, ama nihayetinde onlarda Sırlara teslim edilerek öldürüldüler.

Ayrıca Hollandalı askerlerin verdikleri ifadelerde birçoğu, Sırların erkekleri bir yerlere götürdüklerini, sonra silah sesi duyduklarını, sonra Sırların yalnız olarak döndüklerini ancak kendilerinin o anda ne olduğunu anlayamadıklarını ağlayarak anlatmaktadırlar. Hollandalı askerler aslında olaylara sessiz kalarak yapılanları onaylamışlardır. Sonradan ağlayarak olanları anlatmaları onların katliama ortak oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Yine Hollandalı askerlerin komutanı Albay Thomas Jakob Peter Karremans, tüm bu olaylar olurken verilen her türlü emrin arkasında olduğu için soykırımdan sorumludur. Her ne kadar kendisi inkâr etse de Mladić'in ifadelerinde belirttiği üzere hava kuvvetlerinin kullanılması ve Sırlara karşı saldırgan tavır sergilenmemesi karşılığında bir anlaşma yapılmıştır. Ayrıca Binbaşı Bouring'in Ibro Nuhanović'e ifade ettiği üzere *'Ben komutan Thom Karremans'dan bir mesaj getirdim. Thom Karremans Hollanda Taburu kasabanın içinde en azından bir Sırp askeri görene kadar hava saldırısı talebinde bulunmayacak'* diyerek Karremans'ın hava saldırısı taleplerin nasıl engellediğini gözler önüne sermiştir. Kasabada en az bir Sırp görene kadar hava saldırısı talebinde bulunmayacaklarını belirttikten sonra, Sırlar kasabaya girdiğinde de Sırların UNPROFOR personeline çok yakın oldukları bahanesiyle hava saldırısı talebinde

bulunamayacaklarını belirtmişlerdir. Çünkü Sırpların kendilerine bir şey yapmayacaklarından o kadar emindiler ki, normal bir komutan, düşman tarafından kuşatıldığında ya da kuşatılmadan önce mutlaka ateş desteği talebinde bulunur ve düşmanı belirli sınırlar dışında tutmaya çalışırdı. Oysa onlar kendileri için düşman değildi ve öyle bir tehdit görmemekteydiler. Belki de bölgeye, Avrupa'nın en zayıf, hiçbir askeri kültürü ve savaş tecrübesi olmayan Hollanda askerlerinin yerleştirilmesi de oyunun bir parçasıydı. Çünkü onlar Sırpların işini oldukça kolaylaştırdılar. Hatta ifadelerde de belirtildiği üzere yetişkin ve genç erkeklerin kadın ve çocuklardan ayrıştırılmaları işini Sırplar adına bizzat kendileri üstlenmişlerdi. 1995'te yapılan katliamdan sonra, olayın baş faili General Mladić zafer kazanmış bir fatih edasıyla *"Burada olan her şey tüm Dünyanın gözü önünde olmuştur."* demiştir. Belki de tek haklı olduğu konu buydu. 16 Nisan 2003 Yılında Hollanda Başbakanı Wim Kok, Srebrenica'da hayatını kaybedenler ve kurtulanlar adına Hollanda'nın sorumluluğunu kabul ettiklerini belirterek hükümetin istifa ettiğini açıklamıştır.

BM misyonunun sivil temsilcilerinin başı, aynı zamanda Genel Sekreterin özel temsilcisi olan Japon diplomat Yasushi Akashi'nin soykırımda büyük sorumluluğu vardır. Her ne kadar tecrübeli bir diplomat olsa da, burada BM adına bir numaralı isim olarak, krizi yönetme adına son derece başarısız bir performans sergilemiştir. Yapılan katliamları ve sivil halkın durumunu BM'e aktarma konusunda ciddi problemler yaşanmıştır. Sırplarla sıcak temasa girme korkusu yüzünden binlerce sivilin göz göre göre ölüme gitmelerine göz yummuştur. Öyle ki: *"NATO uçakları yüksek hazırlık seviyesinde, ayrıca sivilin ihtiyaçlarını belirleyebilmek amacıyla bölgeden detaylı bilgileri toplamaktayız."* gibi üst komutanlığı rahatlatan, ancak sorgulandığında ne olduğu anlaşılamayan muallak bürokratik ifadelerle, Akashi'nin gönderdiği raporlarda oldukça sık rastlanmaktadır. Yasushi Akashi'nin raporlarını New York'tan, normal insanlar okuduklarında Srebrenica'da insancıl bir kriz olduğu duygusuna kapılabilirdi. Ancak orada olan insancıl bir krizin çok daha ötesindeydi ve bu durum insancıl bir krizde yapılabilecek bir müdahaleden çok daha ciddi müdahaleler gerektirmekteydi. İnsancıl bir krize müdahaleden farklı olarak burada insanların açlıktan değil işkence ve infazlardan kurtarılmaları için acil politik ve askeri müdahale gerekliydi. Yasushi Akashi, bir yandan ifadelerinde: *"Hrvatistan, Bosna ve Makedonya'da görev yapan 39,500 kişilik Barış gücü personelinin tarafsız kalmasının önemli olduğunu düşündüklerini,"* 9 Haziranda ise

"BM'nin 'Kesinlikle barışı koruma ilkelerine riayet edeceğini (veya nötr durumda kalacağını)" belirtmiş olmasına rağmen yine kendi ifadelerinde: "BH eylemleri başlatıyor" ve "BM ve uluslararası toplumu sorumlu davranmaya ve onlarla ilgili (Boşnaklarla ilgili)yanlış yargılara varma konusunda dikkatli olmaya çağırıyorum" diyerek tutarsız bir duruş sergilemiştir. O herkesi gerçekler hakkında yanıltmıştır ve olan olayları olmamış gibi göstererek, uluslararası kamuoyunu yanlış bilgilendirerek zaman kaybedilmesine sebep olmuştur. İnsanlar bir gün uyandıklarında bir de baktılar ki Srebrenica düşmüş, binlerce insan katledilmiş, Sırplar bir sonraki hedefleri olan Žepa'ya ilerlemeye başlamışlardı. Oysa Akashi, NATO uçaklarının etrafta kol gezdiğini, detaylı bilgi toplandığını, kamptaki barış gücü askerlerinin insanlar için çorba hazırlandığını rapor etmişti.

Bosna'daki Barış Gücünün Fransız Komutanı General Bernard Janvier, soykırımdan büyük oranda sorumludur. Janvier, daha 24 Mayıs 1995'te, BM Güvenlik Konseyine, Bosna Hükümeti'nin güvenli bölgeleri suiistimal ettiğini ve saldırılar yapmak için kullandığını belirterek, BM'nin güvenli bölgelerden çekilmesi gerektiği konusunda ısrar etmiştir. "Bosna Ordusu bizi istemediğimiz bir yola itmeye çalışıyor" diyerek sanki soykırıma uğrayanların Boşnaklar değil de Sırplar olduğu algısını oluşturmaya çalışmıştır. Janvier, 1993 yılından sonra askeri durumun değiştiğini belirtmiştir. Ona göre Boşnak Hükümet Güçleri, artık bölgelerini savunacak kadar güçlüydüler. Boşnak güçlerinin defalarca güvenli alan konseptini kötüye kullandığını ve güvenli bölgeleri saldırı başlatmak için kullandıklarını iddia etmiştir. Her ne kadar kendisi defalarca inkâr etse de 04 Haziranda, Žvornik şehrinde Yugoslav Ordusu genel sekreteri Momcilo Periši ve Bosnalı Sırp komutan Ratko Mladić ile gizli bir toplantı yapmıştı ve üç gün sonra 111 barış gücü askeri serbest bırakılmıştı. Peki karşılığında ne vadetmişti?

İngiliz komutan Smith "Bizim analizimize göre Sırp Cumhuriyeti Ordusunun niyeti savaşı bu yıl bitirmektir, onlar başarı için her türlü riski alacaklardır. Onlar doğu bölgelerini bu yıl yerle bir edeceklerdir." derken, Janvier "Sırpların uluslararası tanımaya ihtiyacı olacaktır. Ben onların aşırıya kaçacağını tahmin etmiyorum. Onlar davranışlarını değiştirmek istiyorlar." diyerek Sırlara sahip çıkmıştır. Smith, BM tarafından savaş kuralları konmasını ve savaşmaya hazır olduklarının deklare edilmesini istediğinde, Janvier buna karşı çıkmış: "Ben kuvvet

kullanmamamız konusunda ve Sırlara dayatma yapmama konusunda ısrarcıyım." diyerek kuvvet kullanılmasının önüne geçmiştir. Sonuç olarak belki de, Akashi ve Janvier'in kendilerine verilen görevi ve oynamalarını istedikleri rolü kusursuz şekilde oynamalarından dolayı Sırlar istediklerini almışlardır.

Mahkeme kararlarına gelecek olursak, Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarihte eşine az rastlanır bir karara varmıştır. Sadece olayı birkaç kişiye yükleyerek adeta Sırbistan adına son derece olumlu bir karar vermişleridir. Uluslararası Adalet Divanı, Bosnalı Müslümanlara uygulanan kitlesel infazların, özel kasıtlı işlendiğine ikna olmamıştır. Uluslararası Adalet Divanı, Bosna-Hersek'te katliamların yapıldığını, Soykırım Sözleşmesi'nin ihlâl edildiğini onaylamıştır, fakat Srebrenica'da işlenen fiiller dışında soykırım suçunun işlenmediği kanaatine varmıştır. Uluslararası Adalet Divanı, Şubat 2007'de Bosna-Hersek'teki soykırım davasında sadece Srebrenica'da yaşananları soykırım olarak tanımlamış, diğer bölgelerde katliama uğrayan yaklaşık 200 bin Boşnak'ı ise savaş kayıpları olarak nitelendirmiştir. Halbuki bu dönemde iki taraf arasında bir savaş değil, tek taraflı bir soykırım ve düzenli bir ordunun masum halkı katli yaşanmıştır. Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı, Srebrenica'da soykırım suçunun işlenmiş olduğunu kabul etmesine rağmen, gerçekleştirilen infazların hükümetin talimatıyla olmadığını, şahıslar tarafından yapıldığını söyleyerek, davalı olan Sırbistan devletine soykırım suçunun isnat edilemeyeceğine dair bir karara varmıştır. Oysa Ratko Mladić ve diğer askerlerin Sırbistan'dan maaş aldıkları yapılan kovuşturma esnasında ispatlanmış ve Adalet Divanı tarafından kabul edilmiş olmasına rağmen, bu şahısların Sırbistan Devleti ile doğrudan bağlantılı olduklarına dair bir kanaat edinilmiş olması ne kadar taraflı davranıldığının bir göstergesidir. Eğer birileri bir devletin çalışanı değilse nasıl olurda o devletten maaş alır, o devlette yapılan törende rütbe alır, bu askerlerin Sırbistan Devleti askerleri olduğunun ispatlanması için başka nasıl bir delil gerekir? Yüzlerce video kaydıyla Srebrenica'da yapılan soykırımın delilleri ortaya konmuş ve soykırım olduğu kabul edilmiştir, ancak bir fail açıklanamamıştır. Halbuki bu soykırımın Sırp ordusu desteğiyle Bosnalı Sırp Çetnik çeteleri tarafından yapıldığı herkes tarafından bilinmektedir. Eğer Sırbistan, Srebrenica soykırımında suçlu bulunmuş olsa idi, Boşnaklar milyarlarca dolarlık tazminat elde edeceklerdi. Soykırımı Bosna Sırp Cumhuriyeti yaptı denildiğinde ise yeni kurulan bu devlet daha o dönemde devlet statüsü kazanamamış ve asıl olarak olaylardan sonra tam bir devlet

halini almıştır denilerek soykırım sorumluluğu yüklenemez denmektedir. Soykırımı 1992’de Bosna-Hersek’in %70’ini bir anda işgal eden Sırbistan Devleti yaptı denildiğinde ise soykırımı yapan askerlerin Sırbistan’la doğrudan bir bağı bulunmadığı, bunların Bosna Sırp Cumhuriyeti askerleri olduğu iddia edilmektedir. Yani soykırım vardır fakat yaptırın devlet yoktur, kendi kendine olmuştur gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır ki asıl sorun mahkemeler tarafından böyle bir karar verilmiş olmasıdır.

Diğer taraftan mahkeme kararları da yine tarihte eşi görülmemiş bir ateşkes anlaşması olan Dayton Anlaşmasını tamamlar nitelikteydi. Soykırımın yapıldığı bölgeler olan Vişegrad, Srebrenica, Žvornik, Foča ve Drina boyundaki Boşnak bölgelerinin, Sırp Cumhuriyeti toprakları olarak tescil edilmesi, Dayton Anlaşması’nın önemli dengesizliklerinden biridir. Eğer soykırımın Sırbistan Devleti tarafından yapıldığı tescil edilmiş olsaydı, Boşnakların bu toprakları talep etme hakları olacaktı. Anlaşmanın diğer trajik tarafı ise ülke nüfusunun sadece yüzde %31’ini oluşturan Sırların Bosna topraklarının %49’unu, nüfuzun yalnızca %17’sini oluşturan Hırvatların, toprakların %25’ini, nüfuzun %44’ünü oluşturan Boşnakların ise sadece %25’ini almaları olmuştur. Yani aslında sınırlar çizilmişti, topraklar paylaştırılmıştı. Sırlara sadece uygulamaya geçilmesi kalmıştı. Çünkü Dayton Anlaşması ve müteakiben yapılan yargılama süreci sonrası verilen kararlar birbirini tamamlar nitelikteydi.

Diğer taraftan öyle bir devlet yönetimi kurulmuştur ki üç ayrı etnik guruptan biri herhangi bir yasayı veto ettiğinde karar alınamamaktadır. Sırlar ise bilinçli olarak kurulan devleti işlemez hale getirmek maksadıyla her türlü kararı veto etmektedirler. Öyle ki 1999 yılında kabul edilen yeni Bosna-Hersek Milli Marşının sözleri üzerinde anlaşmaya varılamadığından milli marş on yıl boyunca sadece melodi olarak kullanılmış, ancak 2009 yılında sözleri üzerinde mutabakata varılabilmektedir.

Nihayet günümüzde soykırımı unutturmamak ve katledilen insanları anmak adına her yıl 8-11 Temmuz tarihleri arasında yapılan, daha önceleri “Marš Smrti-Ölüm Yürüyüşü” olarak anılan ancak sonraları “Marš Mira- Barış Yürüyüşü” olarak adlandırılan 110 km.lik, toplamda üç gün süren bir yürüyüş icra edilmektedir. Yürüyüş 1995’te insanların kaçtığı güzergâhın tam tersi istikametten, yani Bihaç’tan

başlayıp Potoćari’de tören alanında son bulmaktadır. Burada ise törenle kimlikleri tespit edilebilmiş olan cesetlerin defin işlemleri yapılmaktadır. Ben 2016 yılında bu yürüyüşe Boşnaklarla birlikte katılma fırsatı yakaladım (**Resim-15-22** Potoćari Mezarlığı ve Anma Törenleri). Binlerce insan adeta “*Bu topraklar bizim*” diye haykırırcasına 110 km boyunca yürüyüş yaparak anıları tekrar tekrar yaşamaktadırlar.

Srebrenica soykırımının en genç kurbanı yeni doğmuş, ismini daha olmayan bir kız bebektir. Öldüren bebeğe sembolik olarak sonradan “*Fatima*” ismi ailesi tarafından verilmiştir.

Soykırımın canlı şahitlerinden Admir Jusupović’in dediği gibi: “*Keşke o günlere tekrar dönebilsek ve anne çocuğunu doyarçasına öpüp bağrına bassa, kadınlar ölüme giden kocalarına sıkıca sarılsalar, akrabalar birbirleriyle helalleşebilseler, herkes sevdiklerine güzel bir çift söz söyleyebilmek ayrılabilseydi.*”

Maalesef bugün öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, halâ bazı ülkeler ve Birleşmiş Milletlerdeki bazı üye ülkeler Srebrenica’daki soykırımı tanımamakta ısrar etmektedirler. 23 sene önce Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Srebrenica’daki Boşnak Müslüman halkını koruyacağına dair söz vermişti. Beş yıl sonra ve Birleşmiş Milletler sözünü tutmadığı gibi, bu soykırımı da sessiz kalmıştır. Bunu kabul etmeyen her millet ve topluluk için bu soykırım, yüzlerindeki kara leke olarak kalacaktır. Bu soykırım öylesine vahşice yapılmıştır ki, küçücük kız çocukları bile tecavüz edilerek parça parça edilmişlerdir. Bu soykırımı yok saymak, faili devletleri korumak, sadece ileride başka soykırımlara sebep olacaktır.

Ancak yeşil vadideki beyaz mezar taşları ebediyen bu soykırımın şahidi olarak kalacaklar. Ayrıca umuyoruz ki hâlâ kemikleri bulunamayan binlerce soykırım kurbanı masum insanın en azından kemiklerine ulaşılsın.

Şu ana kadar tespit edilen kurban sayısı 8372 kişi olup, halâ kimliği tespit edilmeyen cesetler olduğu bilinmektedir. Soykırımdan 23 sene sonra 6377 kişi Potoćari mezarlığında toprağa verilmiştir. 230 kişi ise ailelerin istekleri üzerine başka yerde toprağa verilmiştir. Bu mezarlıkta ayrıca şu ana kadar 440 çocuk toprağa verilmiştir. Bu demektir ki bu soykırımda her 14 kişiden bir tanesi çocuk denecek yaşta idi. Ve bu öyle bir soykırımdı ki, toprağın altında dede, baba, anne, kız ve

oğulun birlikte yattığına şahit oluyoruz. Alija Izetbegović'in o unutulmaz sitem dolu sözleri her zaman bu soykırımı sessiz kalanların hafızalarında kalacaktır: *“Ve her şey bittiğinde hatırlayacağımız şey, düşmanlarımızın sözleri değil, dostlarımızın sessizliği olacaktır.”*

“Çocukları küçük kurşunla öldürürler değil mi anne?” bu soru Srebrenicalı dört yaşındaki bir çocuk tarafından annesine sorulmuş, daha sonra ise öldürülmüştür, ancak ne yazık ki küçük bir kurşunla değil. Bir çocuk düşünün ki öleceği kesin ancak ne şekilde öleceği belli değildir.

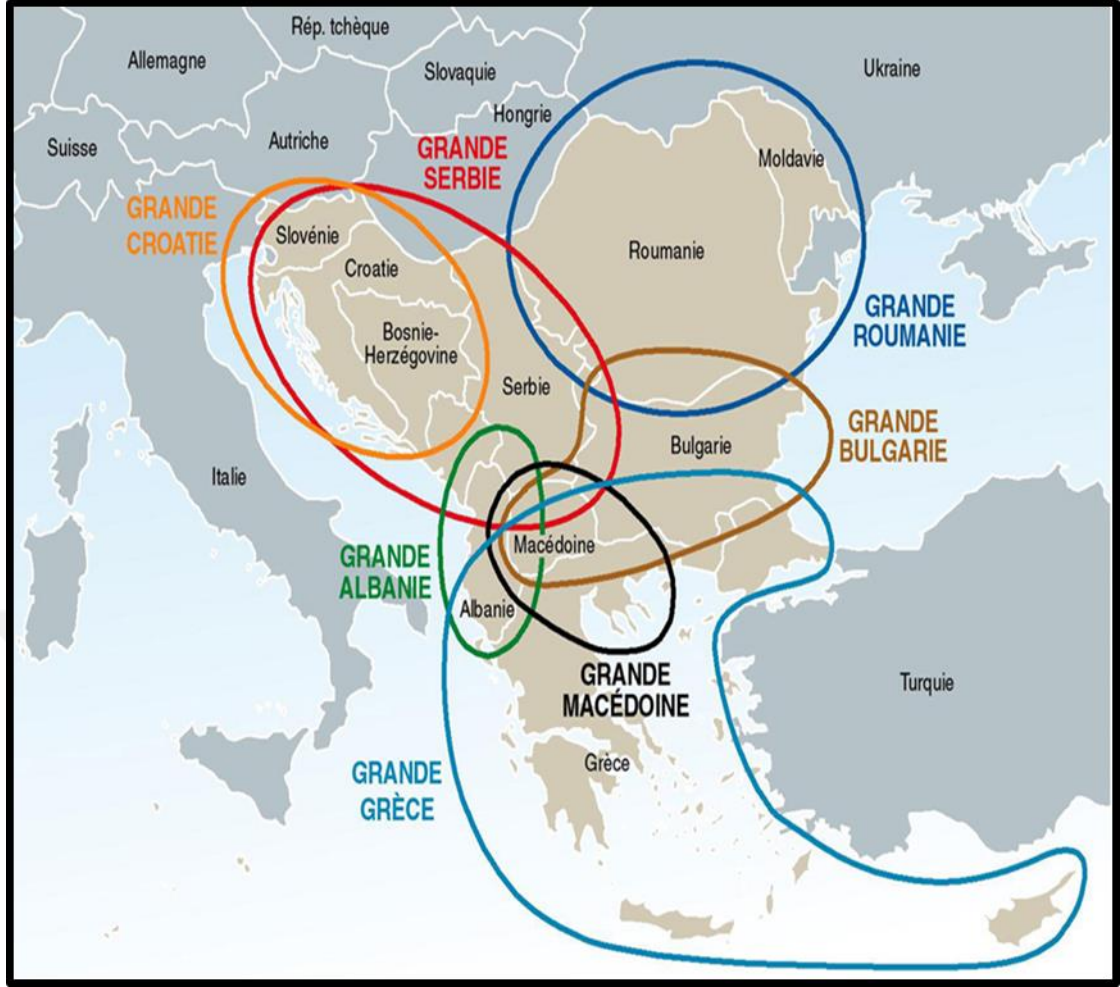
Son olarak bu tarif edilmez acıları yaşayan Srebrenicalıların duasının kabul olmasını diliyoruz: *“Allahım, üzüntümüz umut olsun, intikamımız adalet olsun, annelerin gözyaşları dua olsun ki Srebrenica asla tekrar olmasın!”*

HARİTALAR

Harita- 1 Eski Yugoslavya

(Isabelle Delpla, Xavier Bougarel, Jean-Louis Fournel, Investigating Srebrenica, Institutions, Facts, Responsibilities, Berghahn Books New York, 2012, s. xix.)

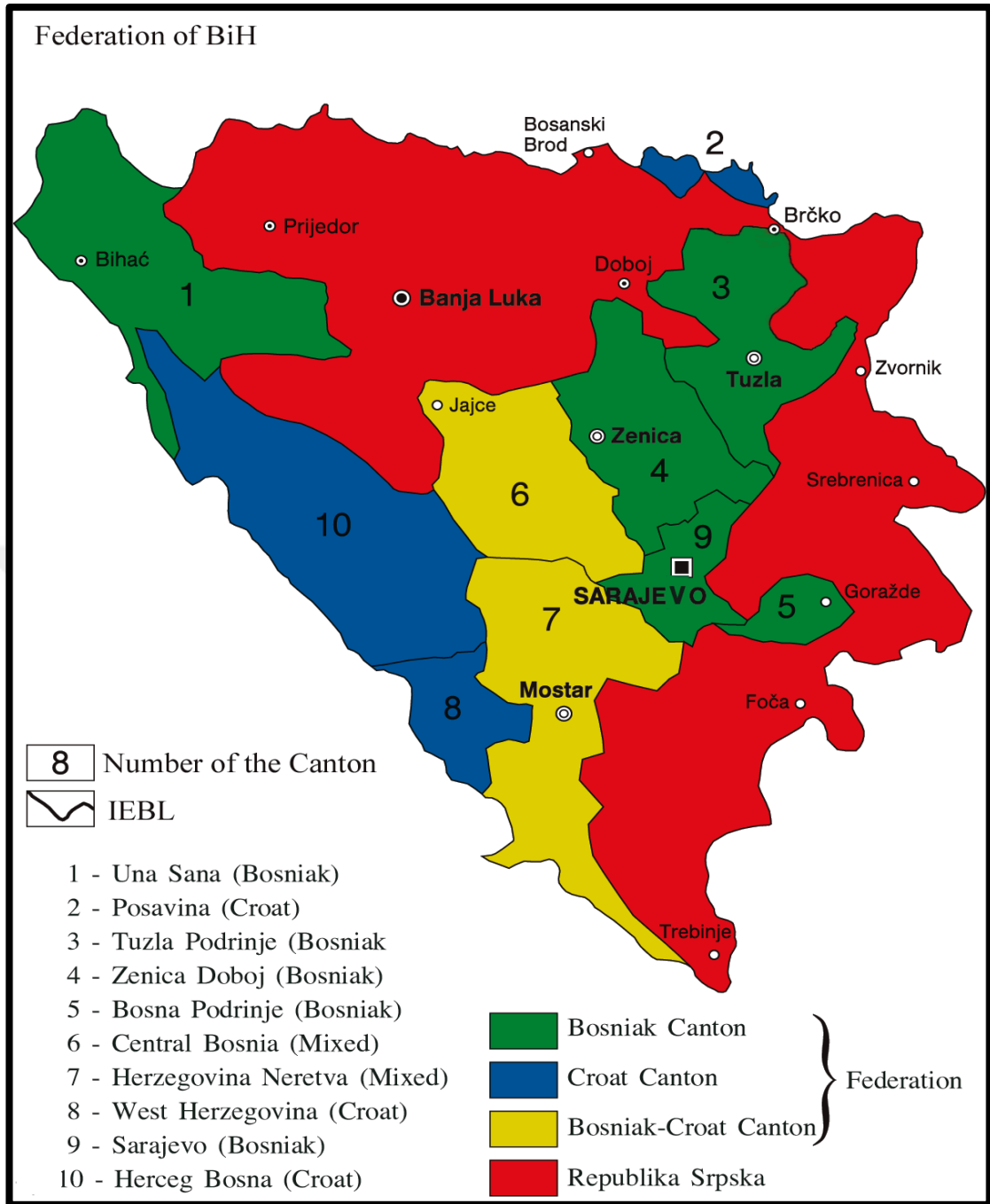

Harita- 2 Balkan Tarihini Düşman Kardeşler Tarihine Çeviren Büyüme Planları.

Büyük Hırvatistan, Büyük Sırbistan, Büyük Romanya, Büyük Bulgaristan, Büyük Makedonya, Büyük Arnavutluk, Büyük Yunanistan. Bosna-Hersek ise iki projenin yaşam alanında kalmaktadır: Büyük Hırvatistan ve Büyük Sırbistan.

(<https://www.monde-diplomatique.fr/cartes/balkans2#&gid=1&pid=1>

Erişim:30.08.2018 22:19)

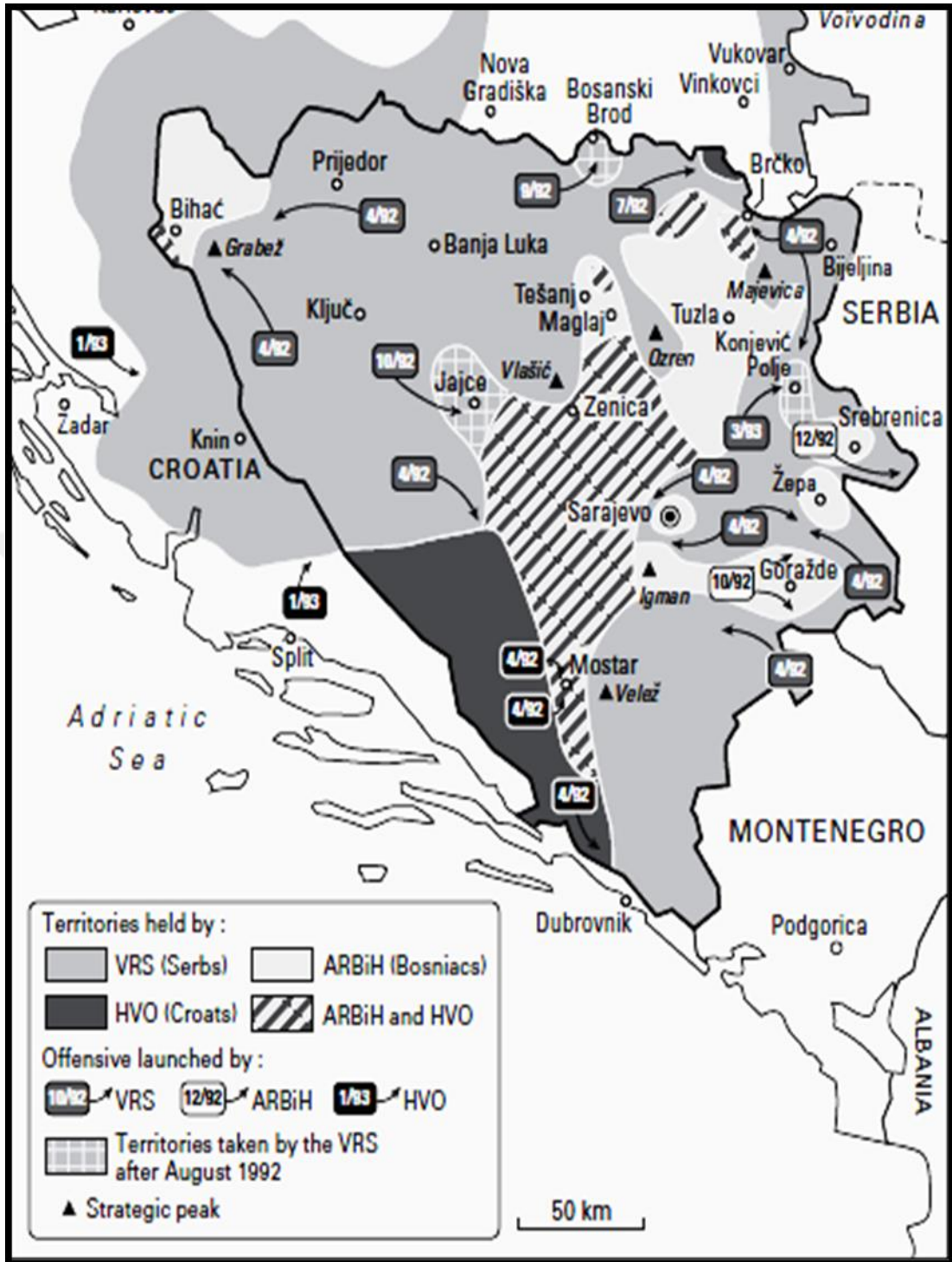
Harita- 3 Dayton Anlaşması Sonrası Bosna-Hersek.

(Timo Kivimäki, Marina Kramer ve Paul Pasch, **The Dynamics of Conflict in the Multi-ethnic State of Bosnia and Herzegovina**, Country Conflict-Analysis Study, Freidrich Ebert Stiftung, 2012, s. 113.)

Harita- 4 Srebrenica

(Isabelle Delpla, **Xavier Bougarel, Jean-Louis Fournel, Investigating Srebrenica, Institutions, Facts, Responsibilities**, Berghahn Books New York, 2012, s. xx.)

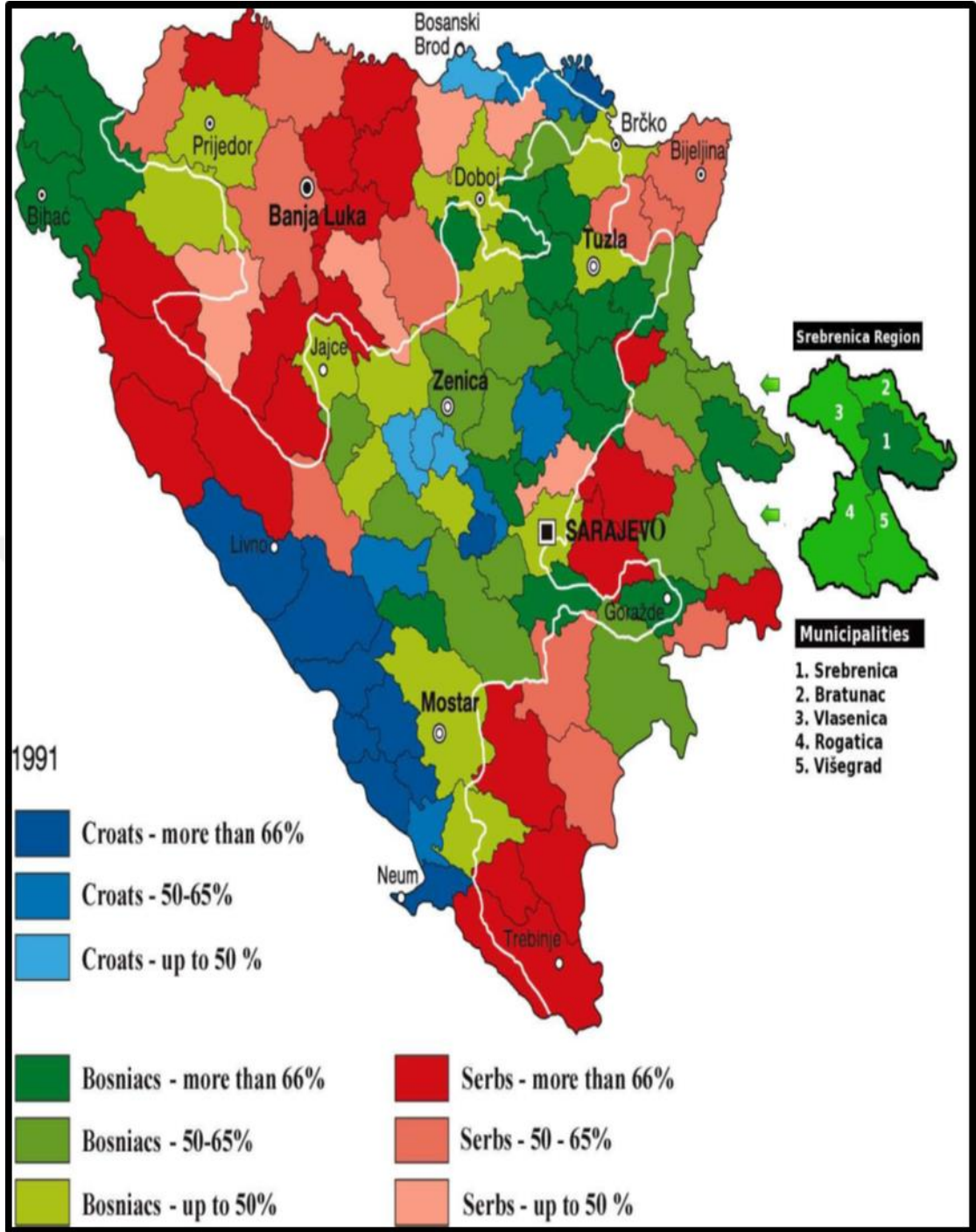
Harita- 5 Nisan 1992-Mart 1993 Arasında Bosna-Hersek'teki Durum.

(Isabelle Delpla, **Xavier Bougarel, Jean-Louis Fournel, Investigating Srebrenica, Institutions, Facts, Responsibilities**, Berghahn Books, New York, 2012, s. 4.)

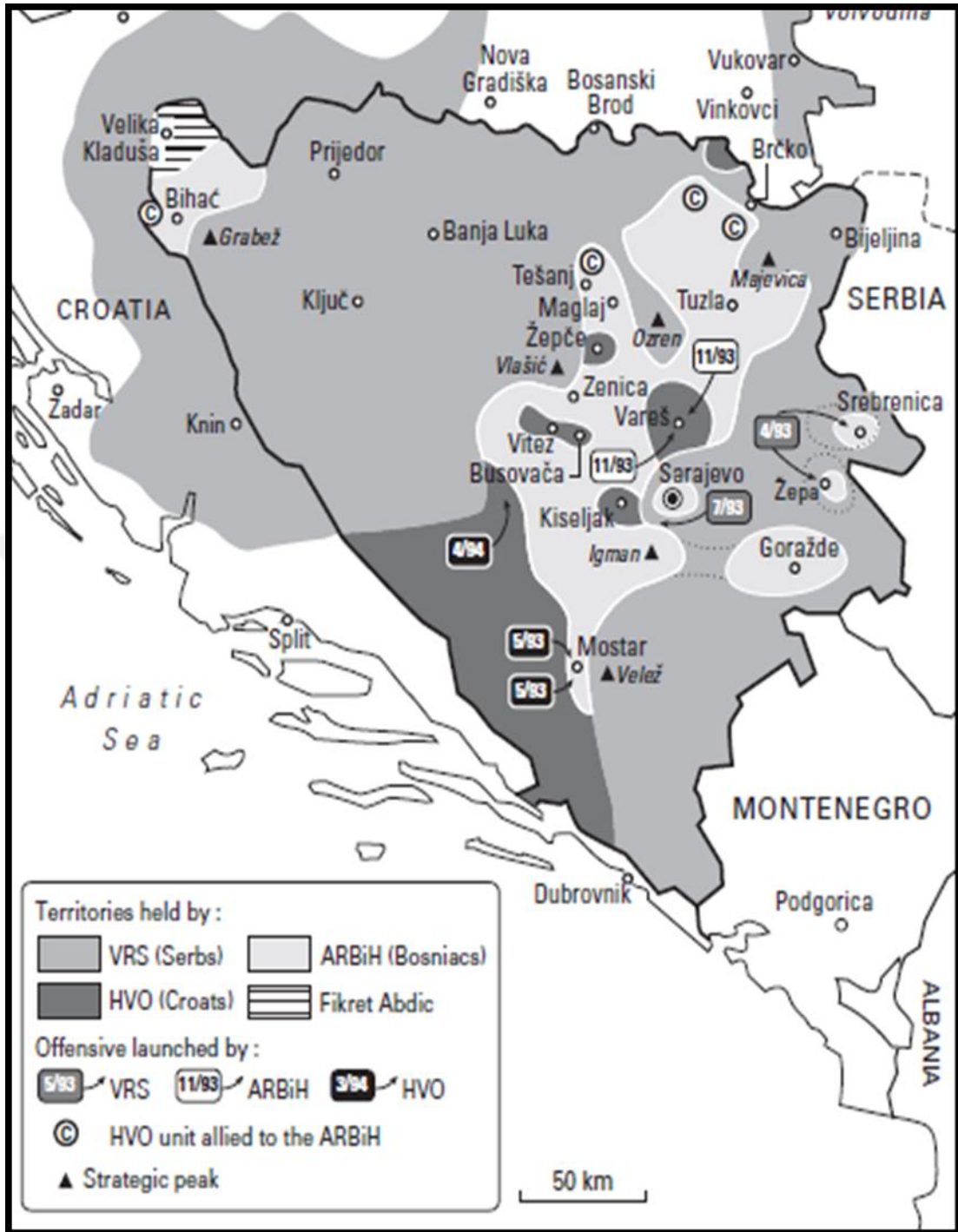
Harita- 6 1815- 1999 Arasında Güney Slav Topraklarının Durumu.

(<https://www.monde-diplomatique.fr/cartes/yougoslaviemdv49#&gid=1&pid=1>)
Erişim:25.09.2018 14:30)

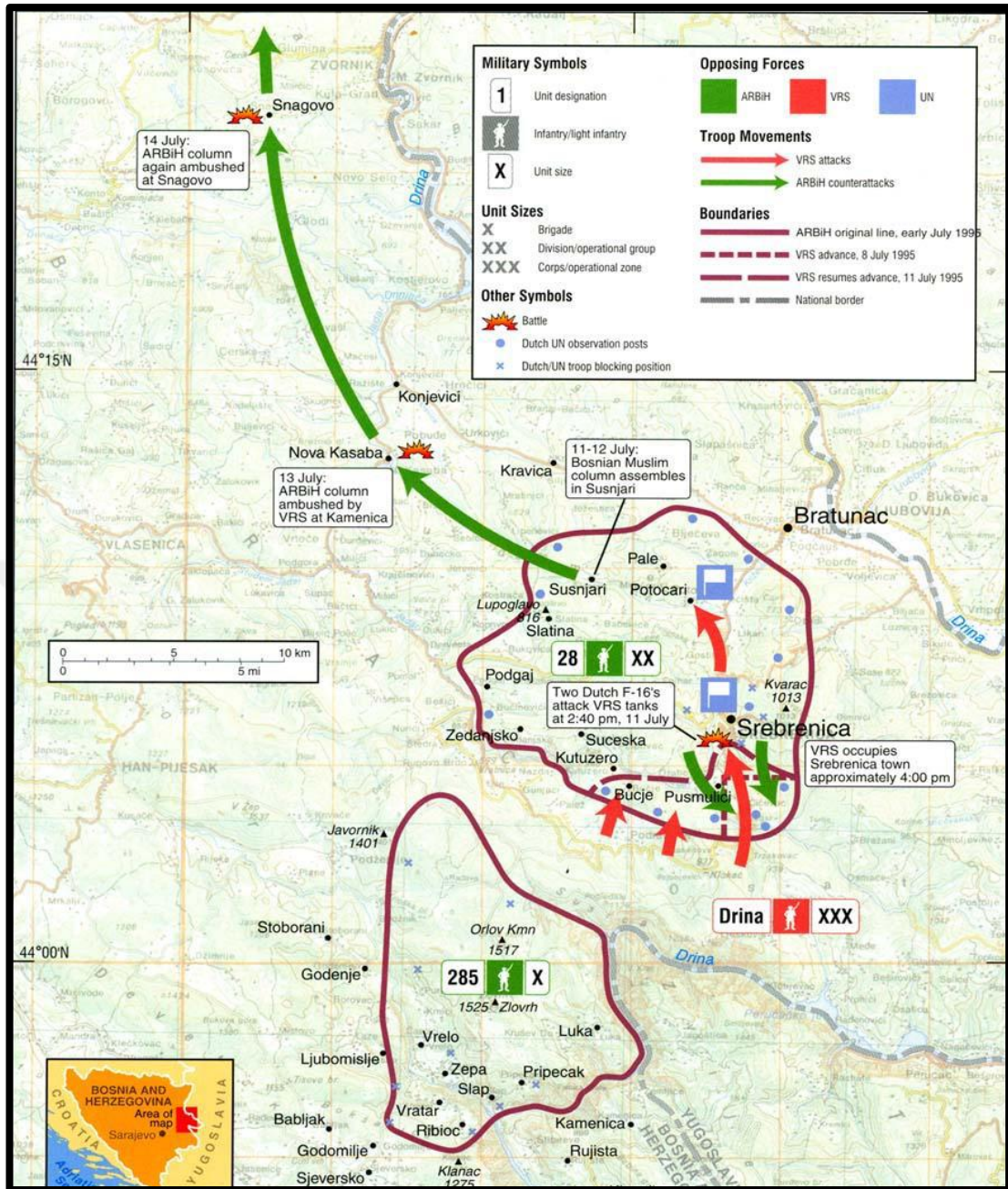
Harita- 7 1991 Yılında Bosna-Hersek'teki Etnik Durum.

(Rachel Muir, “Rethinking Conflict Resolution Research in Post-War Bosnia And Hercegovina: A Genealogical And Ontological Exploration”, Faculty Of Social Sciences University Of Bradford (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bradford, 2012, s. 250.)

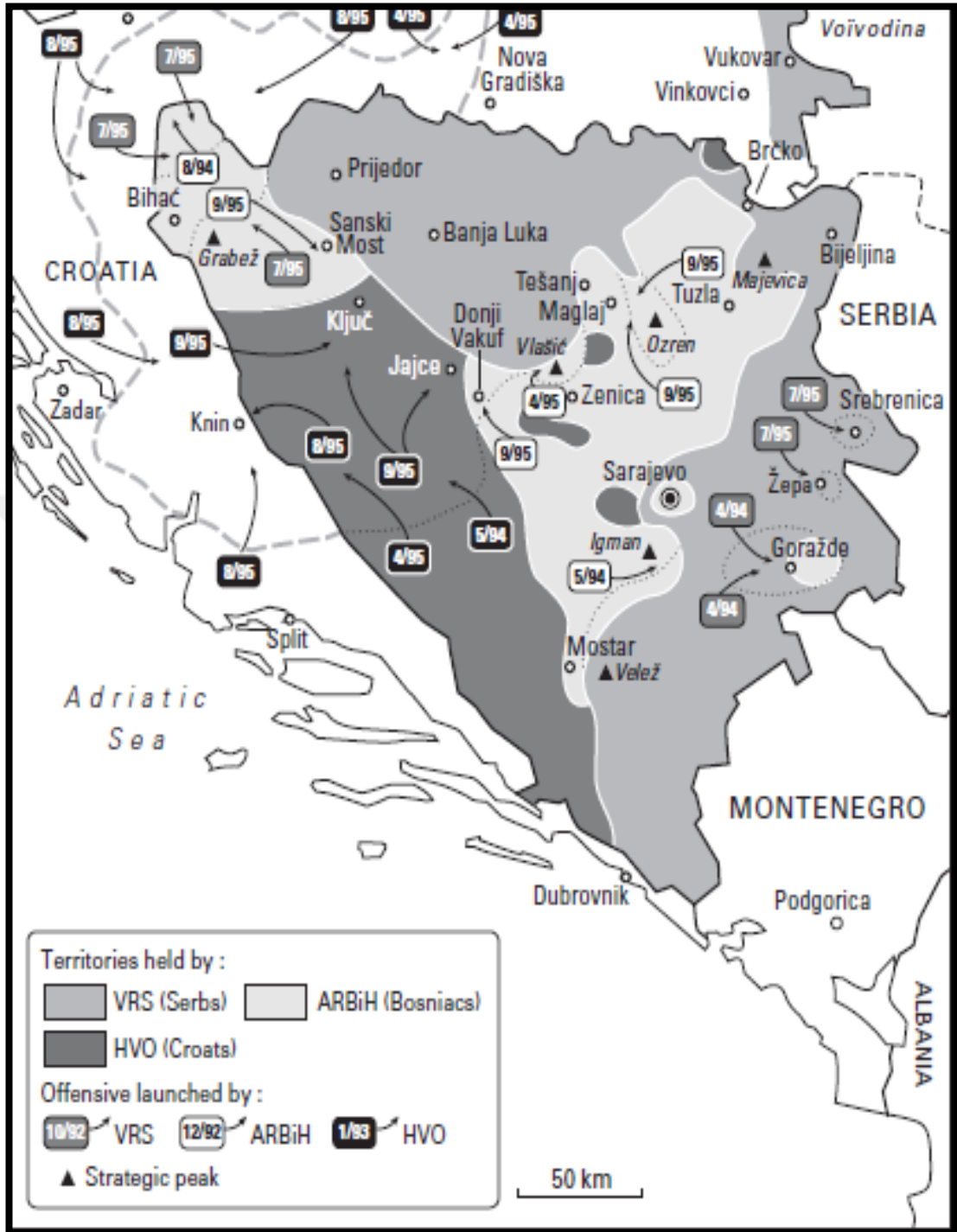
Harita- 8 Nisan 1993-Mart 1994 Arasında Bosna-Hersek'teki Durum.

(Isabelle Delpla, Xavier Bougarel ve Jean-Louis Fournel, **Investigating Srebrenica, Institutions, Facts, Responsibilities**, Berghahn Books New York, 2012, s. 5.)

Harita- 9 Temmuz 1995'te Srebrenica'daki Durum ve Marş Mira Yürüyüşü.

(Anastasia Konokhovich, **Background Guide The Srebrenica Genocide**, International Youth Conference Tyumen Model UN 2012 Historical Security Council, 2012, s.9.)

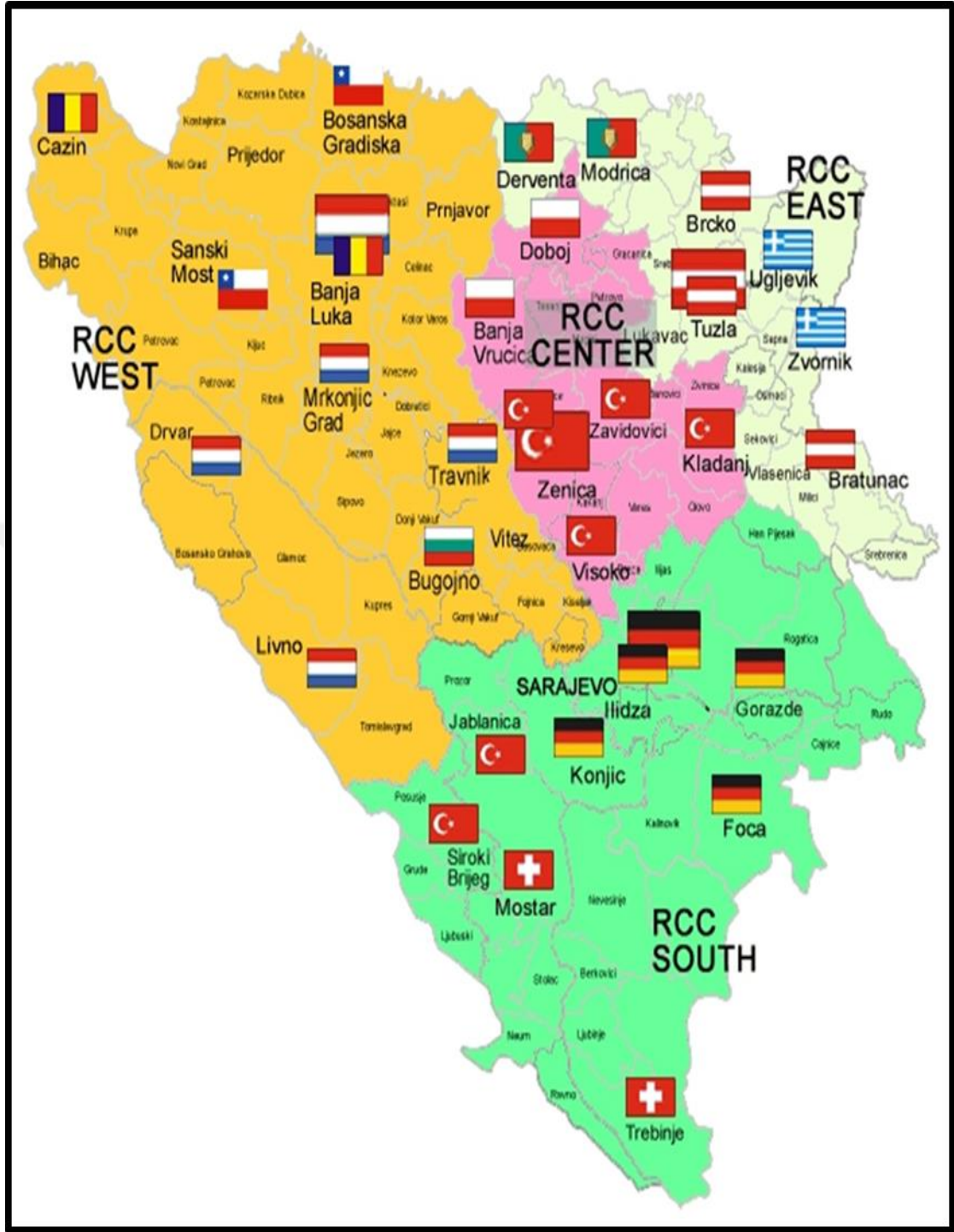
Harita- 10 Nisan 1994-Ekim 1995 Arası Bosna-Hersekteki Durum.

(Isabelle Delpla, Xavier Bougarel ve Jean-Louis Fournel, **Investigating Srebrenica, Institutions, Facts, Responsibilities**, Berghahn Books New York, 2012, s. 8.)

Harita- 11 Katliam ve Toplu Mezar Yerleri.

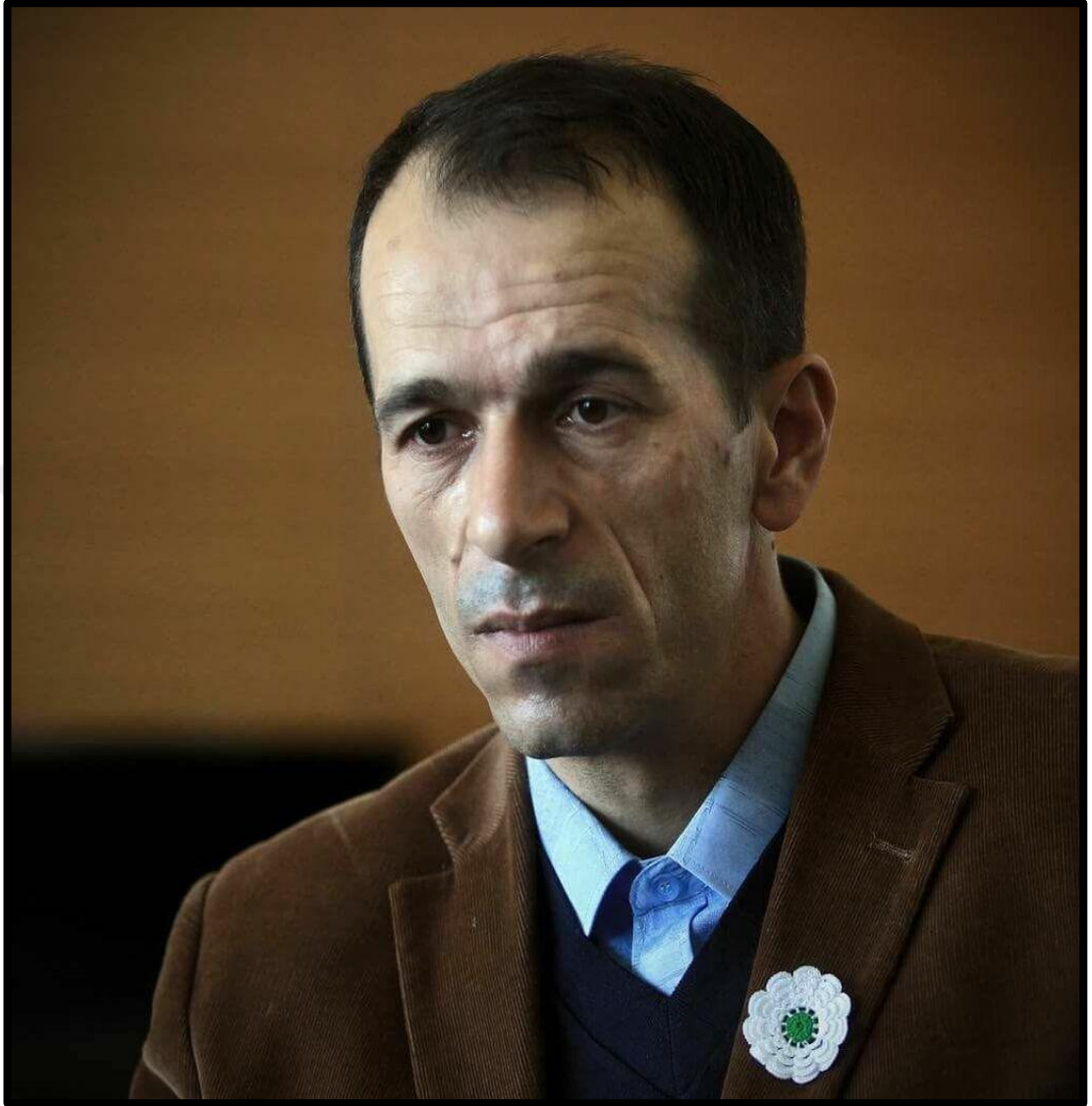
(Lara J. Nettelfield-Sarah E. Wagner, **Srebrenica in the Aftermath of Genocide**, Cambridge University Press, 2014, s. 13)

Harita- 12 EUFOR Birliklerinin Bosna-Hersek'teki Konuşlanmaları.

(<http://www.operationspaix.net/26-operation-eufor-althea.html> Erişim: 26.08.2018, 12:26)

RESİMLER

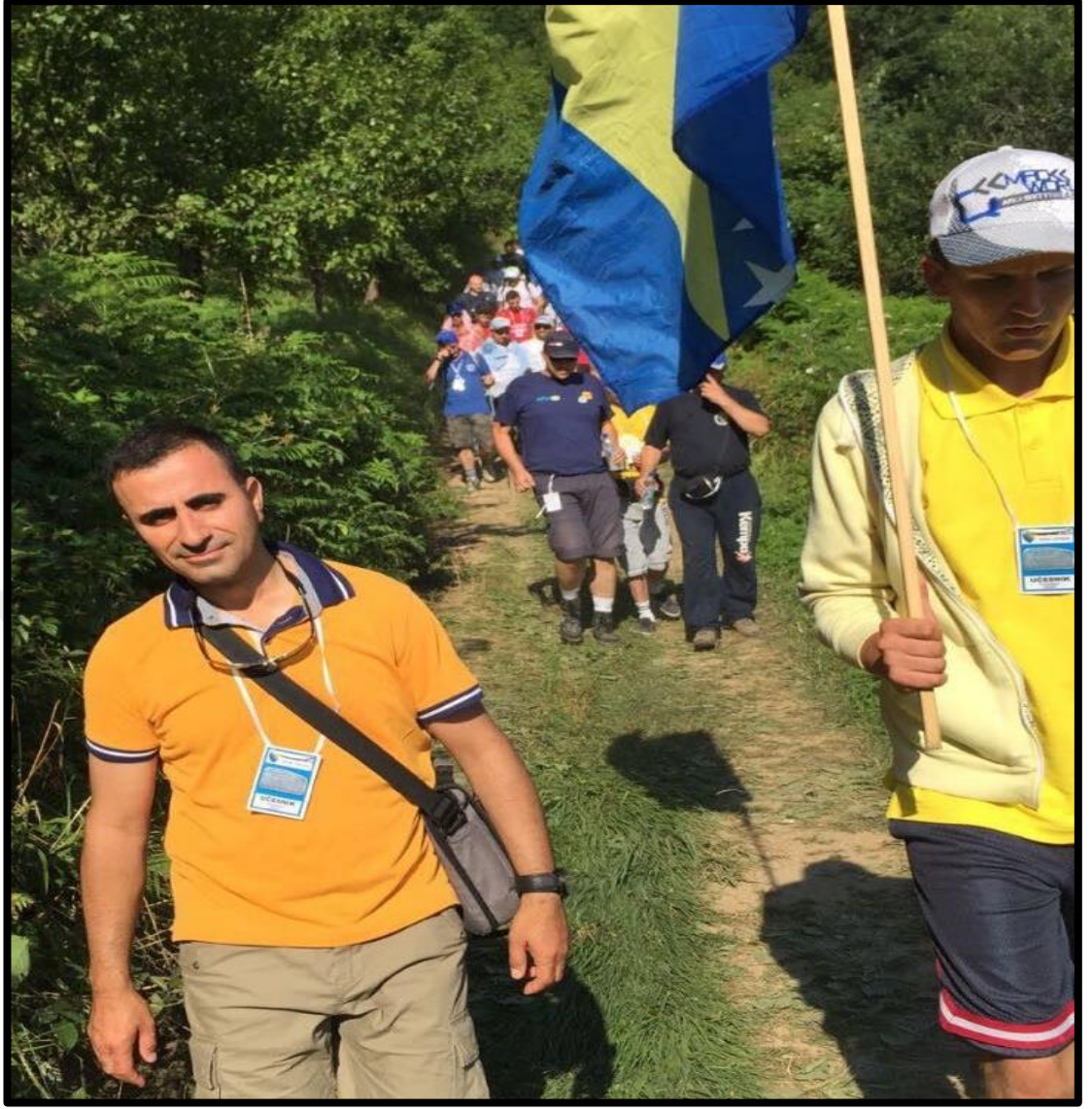
Resim- 1 Astsubay Hasan Hasanović

Resim- 2 Rehber Hasan Hasanović

Resim- 3 Srebrenicalı Anneleri Derneđi Bařkanı Hatice Mehmedović

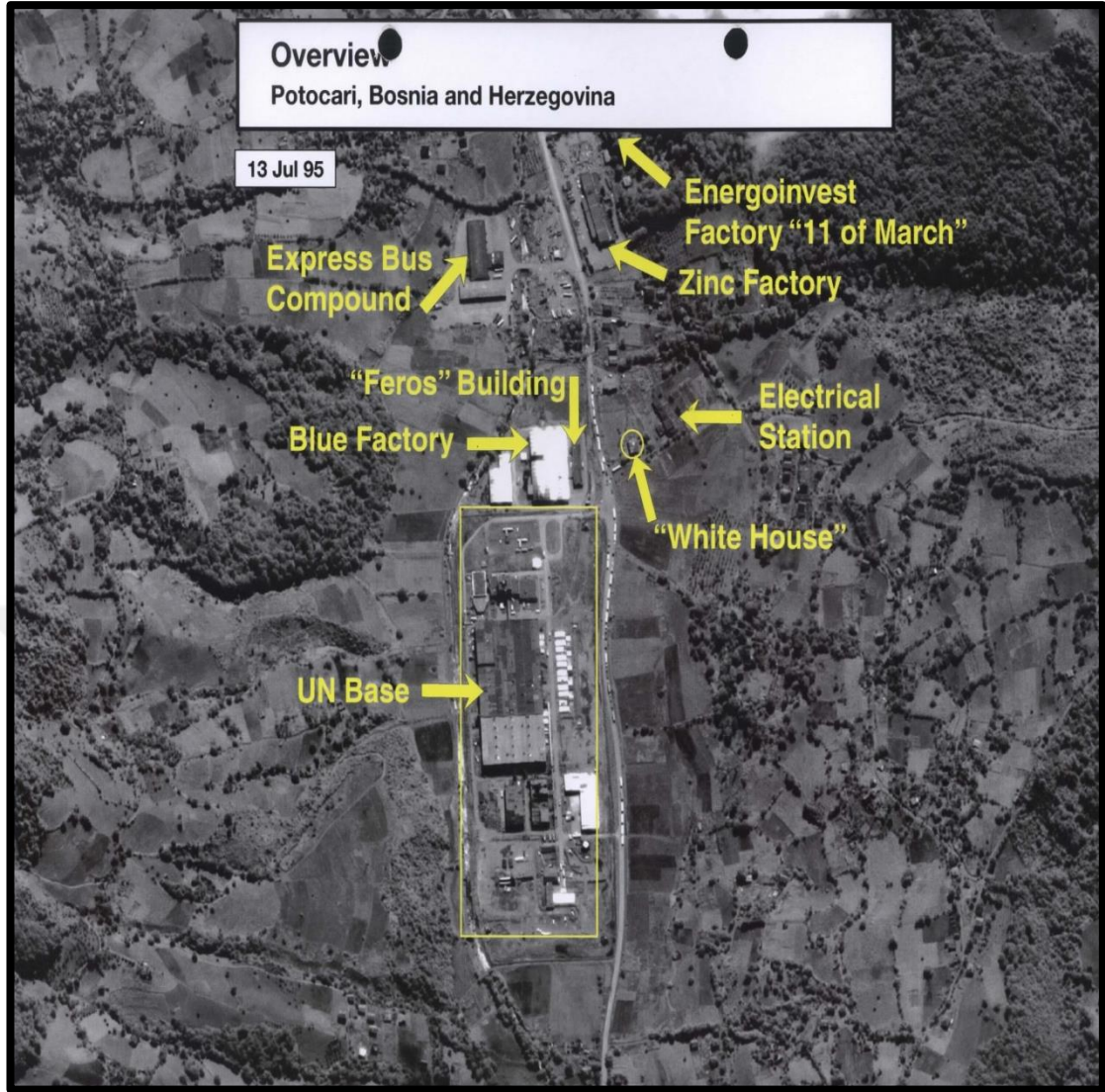

Resim- 4 Barış Yürüyüşü

Resim- 5 Yazar Hasan Nuhanović

(<https://www.bosnakmedya.com/hasan-nuhanovic> Erişim Tarihi: 15.07.2018)

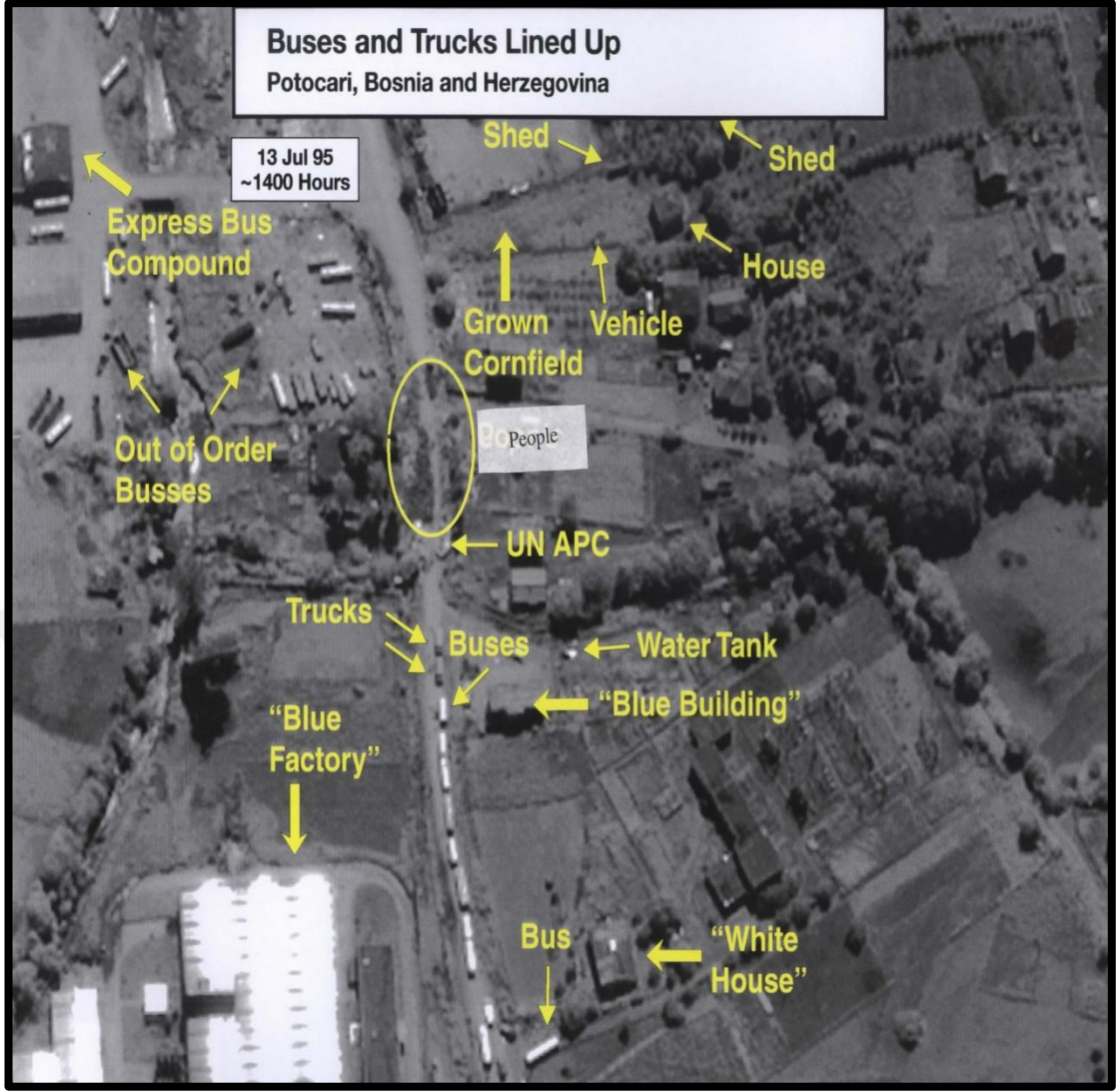
Resim- 6 Potoćari UNPROFOR Üssü

(<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB535-Srebrenica-genocide-on-road-to-Dayton-accords/Images> Erişim Tarihi: 15.0702018)

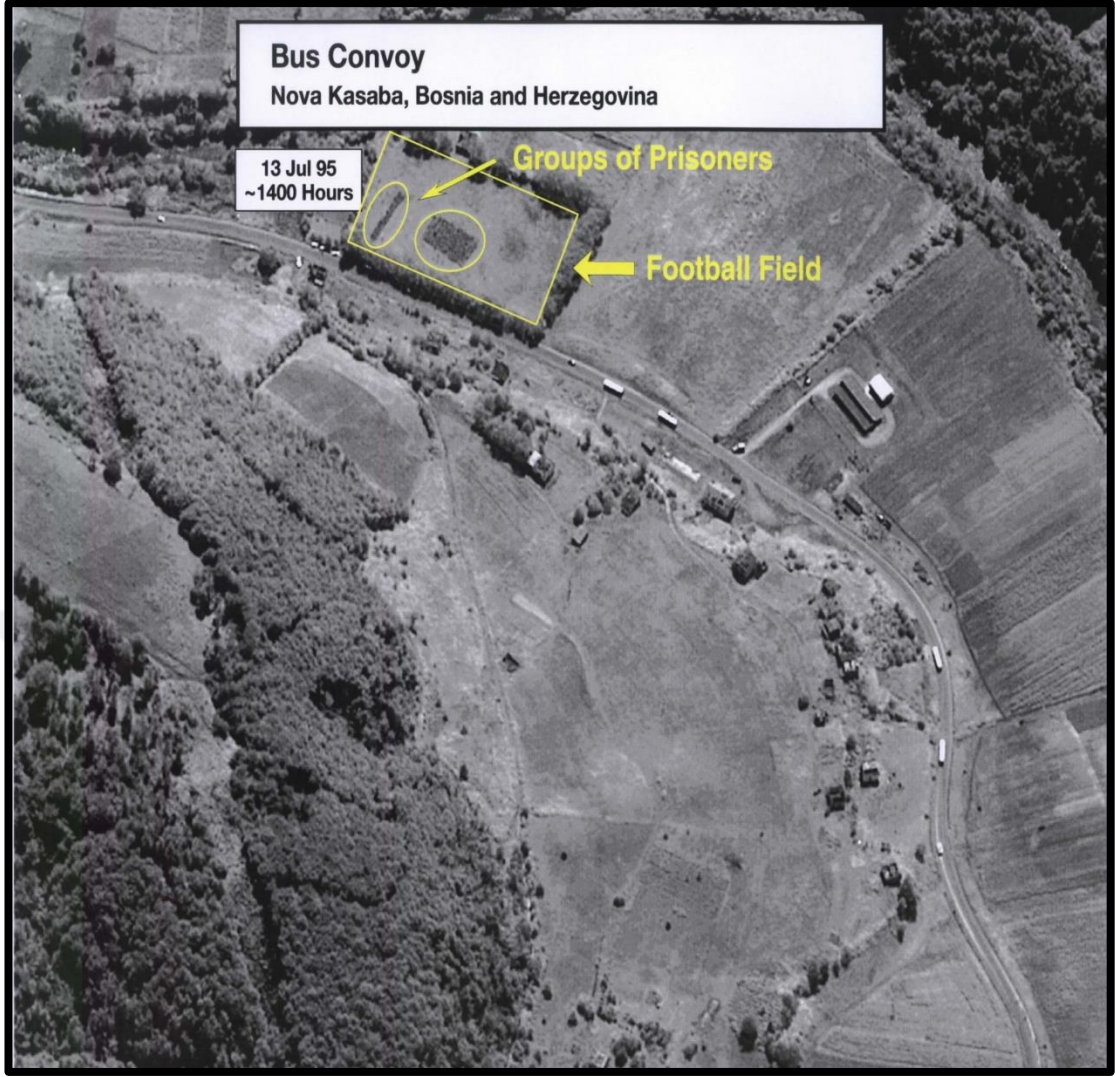
Resim- 7 12 Temmuz 1995'te Potoćari Kampı

(<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB535-Srebrenica-genocide-on-road-to-Dayton-accords/Images/IMAGE-6> Erişim Tarihi: 15.07.2015)

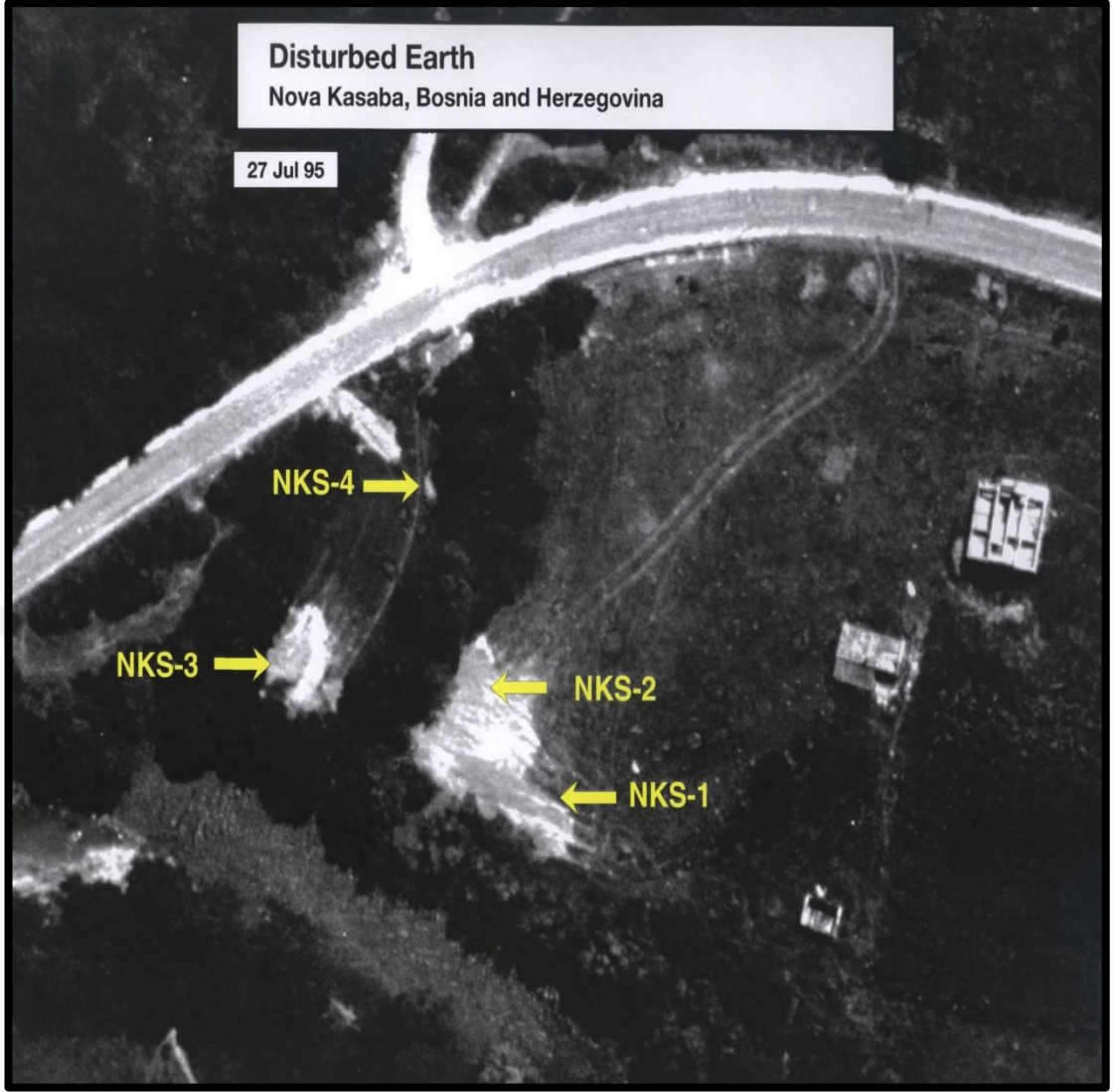
Resim- 8 13 Temmuz 1995'te Mültecileri Taşımak İçin Gelen Sırp Taşıtları

([https:// nsarchive2. gwu.edu/ NSAEBB/ NSAEBB535-Srebrenica-genocide-on-road-to-Dayton- accords/Images](https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB535-Srebrenica-genocide-on-road-to-Dayton-accords/Images) Erişim Tarihi: 15.0702018)

Resim- 9 Nova Kasaba'da Futbol Sahasında Tutulan Erkekler

(<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB535-Srebrenica-genocide-on-road-to-Dayton-accords/> Images Erişim Tarihi: 15.0702018)

Resim- 10 Nova Kasabadaki Kazı Alanları

(<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB535-Srebrenica-genocide-on-road-to-Dayton-accords/Images> Erişim Tarihi: 15.0702018)

Resim- 11 Nova Kasabadaki Kazı Alanları

(<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB535-Srebrenica-genocide-on-road-to-Dayton-accords/Images> Erişim Tarihi: 15.0702018)

Resim- 12 Srebrenica'daki En Küçük Kurban Olan Üç Aylık Bebek Fatıma Muhic'in Mezarı.

(https://edintuzlak.wordpress.com/2013/07/12/fatima-muhic-youngest-victim-of-genocide/edo_5700-2/#main Erişim:25.09.2018 17:30)

Resim- 13 Hatice Mehmedović'in Öldürülen Eşi ve İki Oğlu

Resim- 14 Ortodoks Rahipler Sırp Generallerini Kutsarken

Resimde üç Sırp Cumhuriyeti generali papaz huzurunda askeri seremonide. (Nigel Thomas ve Krunoslav Mikulan, **The Yugoslav Wars Bosnia, Kosovo and Macedonia 1992-2001**, 2006, s. 12.)

Resim- 15 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri

Resim- 16 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri

Resim- 17 Potoćari Mezarlığı ve Anma Törenleri

Resim- 18 Potoćari Mezarlığı ve Anma Törenleri

Resim- 19 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri

Resim- 20 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri

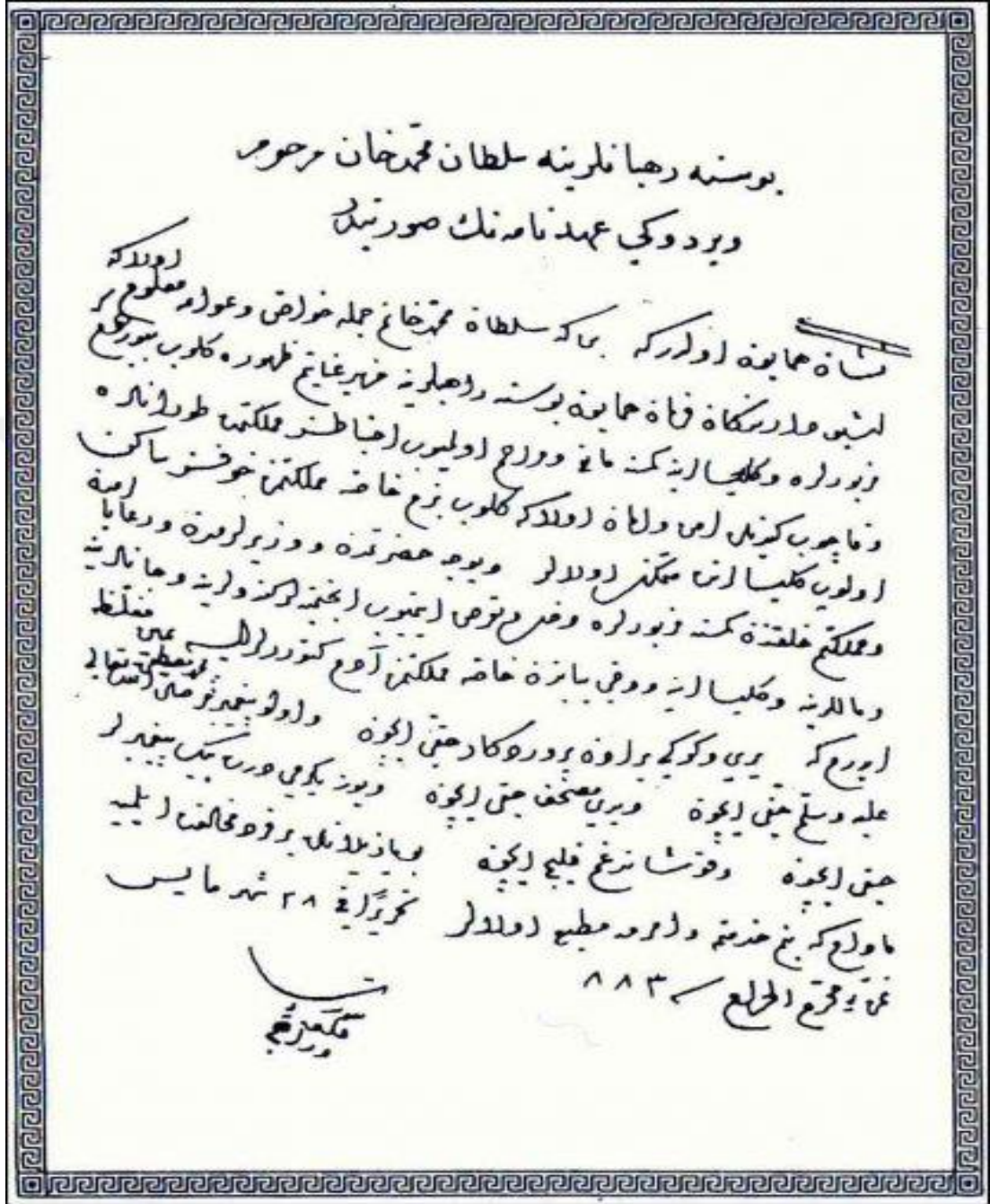
Resim- 21 Potočari Mezarlığı ve Anma Törenleri

Resim- 22 Potoćari Mezarlığı ve Anma Törenleri

EKLER

EK- 1 Fatih Sultan Mehmet'in Fermanı

Fatih Sultan Mehmet bölgeyi fethettikten sonra buradaki halka özel bir alâka göstermiştir ve 1478 yılında bir ferman yayınlamıştır. (Altan Çetin-Galip Çağ, “Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomilliğin Etkisi”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 9, 2011, s. 29.)

EK- 2 239 Kişinin İsim Listesi.

Name and Surname IME I PREZIME	Year of Birth GODINA RODJENJA	Place of Residence Before the War MJESTO PREBIVALISTE PRIJE RATA
As listed on page 2 of fax sent from Dutch Foreign Ministry: ¹⁴³		
1. Hasanovic, Aziz	1950	Poljak
2. Omanovic, Izam	1972	Zapolje
3. Omanovic, Almir	(NAME IS CROSSED OUT -- NO OTHER INFORMATION PROVIDED)	
4. Nemic, Nurija	1964	Srebrenica
5. Huseinovic, Ismet	1954	Bucinovici
6. Hrustic, Semil	1973	Bratunac
7. ?, Nezir	1968	Bukovik
8. Salihovic, Bajro	1962	Biljaca
9. Mujic, Hamdija	1973	Zanjevo
10. Smajic, Jusuf	1972	Voljavica
11. Salihovic, Senalid	1962	Voljavica
12. Avdic, Abid	1953	Srebrenica
13. Dzozic, Elvis	1972	Srebrenica
14. Alic, Hajrudin	1959	Brezovice
15. Kolic, Bekir	1960	Sivlic
16. Jusic, Kasim	1975	Poznanovici
17. Vilic, Sadik	1960	Voljavica
18. Jakubovic, Mehmed	1973	Zocercko
19. Music, Mehidin	1966	Vlasenica
20. Dedic, Osman	1956	Gerovi

21. Becic, Azem	1951	Kledjevac
22. Tabakovic, Sufrija	1973	Osmace
23. Mehmedovic, Besim	1944	Kamenica
24. Smajlovic, Idriz	1956	Srebrenica
25. Spriodic, Rifet	1966	Dugo Polje
26. Muhamedagic, Omer	1971	Srebrenica
27. Ahmedovic, Islam	1964	Djogazi
28. Sulejmanovic, Nehrudin	1975	Sase?
29. Smajic, Hasan	1966	Djogazi
30. Mehmedovic, Mujo	1966	Skugici
31. Rizvanovic, Hajro	(NAME CROSSED OUT - NO DATE OF BIRTH GIVEN)	Zaluzje
32. Muhamedagic, Mujo	1940	Srebrenica
33. Beganovic, Sabahudin	1977	Poligon
34. Selimovic, Ibro	(NAME CROSSED OUT-NO FURTHER INFORMATION GIVEN)	
As listed on page 3 of fax sent from Dutch Foreign Ministry:		
1. Durakovic, Sead	September 3, 1967	Dugo Polje
2. Hidic, Sasa	March 31, 1964	Podgorica
3. Durakovic, Alija	May 6, 1975	Dugo Polje
4. Karic, Hasim	August 26, 1972	Drinjaca
5. Karic, Halil	January 2, 1975	Drinjaca
6. Osmanovic, Fikret	April 24, 1965	Bratunac
7. Osmanovic, Rasim	May 13, 1960	Bratunac
8. Ahmetovic, Samir	January 21, 1965	Bratunac
9. Jahic, Sadija	February 3, 1961	Sarajevo
10. Durakovic, Junuz	September 22, 1954	Dugo Polje
11. Durakovic, Muhidin	September 22, 1977	Dugo Polje
12. Abdurahmanovic, Izet	October 20, 1961	Dugo Polje
13. Abdurahmanovic, Mirzet	January 2, 1966	Dugo Polje
14. Hasanovic, Jasmin	March 1, 1976	Dugo Polje

15. Hasanovic, Asim	February 28, 1948	Dugo Polje
16. Ramic, Saban	May 7, 1965	Jagodnja
17. Kiveric, Ramiz	March 10, 1956	Jagodnja
18. Kiveric, Fikret	October 1, 1978	Jagodnja
19. Hidic, Mustafa	August 5, 1955	Nova Kasaba
20. Jusic, Sejdin	January 7, 1941	Potocari
21. Djozic, Kiram	January 4, 1957	Zabojna
22. Ademovic, Zulfo	May 5, 1957	Vlasenica
23. Isakovic, Senad	1976	Orlica
24. Suljic, Kadrija	March 7, 1951	Risici
25. Salkic, Muhamed	March 25, 1968	Drinjaca
26. Muharemovic, Mahmut	April 13, 1962	Podcaus
27. Music, Ahmet	May 7, 1940	Peciste
28. Suljic, Kadir	April 10, 1975	Risici
29. Ikanovic, Ilijaz	October 8, 1961	Srebrenica
30. Delic, Habib	1940	Osmace
31. Jusic, Damir	June 17, 1980	Podcaus
As listed on page 4 of fax sent from Dutch Foreign Ministry:		
1. Hasanovic, Sefik	1959	Skelani
2. Hamdic Huso	1935	Srebrenica-Kaz a?
3. Mehinovic, Safet	1964	Dobrak
4. Salihovic, Nevzet	1961	Voljavica
5. Alic, Izet	1962	Voljavica
6. Tabakovic, Sead	1975	Voljavica
7. Hodzic, Salih	1945?	Pobudja
8. Camdic, Mustafa	1935	Karacica
9. Tabakovic, Ismet	1950	Nurici-Zutica
10. Alic, Hasan	1953	Srebrenica
11. Alic, Elvis	1977	Srebrenica
12. Delic, Haso	1950	Srebrenica

13. Kamenica, Muhamed	1936	Srebrenica
14. Mehimovic, Mehmed	1950	Skelani
15. Bajramovic, Mehmedija	1935?	Dobrak
16. Muhic, Izet	1948	Voljavica
17. Jumuzagic, Alija	1947	Knimanici-Resagici?
18. Hasanovic, Meho	1980	Zauzje
19. Muhic, Sukrija	1935	Voljavica
20. Music, Mensur	1980	Vlasenica
21. Alic, Nedib	1957	Turbe
22. Malagic, Elvir	1975	Voljavica
23. Rizvanovic, Bebudil	1979	Cerska
24. Jusupovic, Mirsad	1979	Konjevic Polje
25. Mujic, Mujo	1936	Karacici
26. Dagic, Osman	1936	Pobudze
27. Suljic, Camil	1936	Ljesovik
28. Tabakovic, Mirzet	1980	Nurici- Vlasenica
29. Đananovic, Đemal	1980	Skelani
30. Memisvic, Mevlid	1978	Brezovice
31. Selimovic, Ibrahim	1938	Peruani?
32. Hrnica, Nezir	1938	Kamenica
33. Mujic, Redjo	1951	Sase
As listed on page 5 of fax sent from Dutch Foreign Ministry:		
1. Salihovic, Senad	1979	Drinjaca
2. Hasanovic, Behadil	1957	Krivace
3. Alic, Ibrahim	1940	Jagodnja
4. Alic, Jurmo	1945	Trubari
5. Ljumbic, Ahmo	1932	Mehmedovici
6. Bajic, Isemrija	1969	Bratunac
7. Kadnik, Alija	1939	Karacici
8. Nuhanovic, Sefih	1959	Peci

9. Mehmedovic, Muhamed	1975	Dobrak
10. Ljusic, Meho	1940	1940
11. Ljusic, Meharis	1979	Rijeke
12. Pitarevic, Besim (NAME CROSSED OUT)	1980?	Peci
13. Lolic, Mihret	1979	Peci
14. Boljalovic, Zaim	1947	Ljobrulje
15. Bajric, Ismet	1950	Daljagosta
16. Spiodic, Reljik	1960	Dugo Polje
17. Bektic, Suad	1979	Memedovici
18. Bektic, Atif	1972	Poljak
19. Malkic, Jusuf	1936	Osat
20. Osmanovic, Hamed	1934	Zanjevo
21. Begic, Salih	1936	Radovcici
22. Begic, Halid	1966	Radovcici
As listed on page 6 of fax sent from Dutch Foreign Ministry:		
1. Mehic, Mirsad	1964	Dugo Polje
2. Mustafic, Emin	1969	Drinjaca
3. Mujic, Esad	1979	Dugo Polje
4. Mujic, Manjo	1960	Dugo Polje
5. Mujic, Dzevad	1977	Dugo Polje
6. Mujic, Admir	1977	Dugo Polje
7. Mujic, Malco	1950	Dugo Polje
8. Mujic, Bajro	1958	Dugo Polje
9. Mujic, Suad	1967	Dugo Polje
10. Begovic, Ahmo	1948	Biljaca
11. Zukic, Zuriyet	1969	Karacici
12. Huremovic, Nedjib	1977	Dugo Polje
13. Isakovic, Safet	1972	Zanjevo
14. Huremovic, Nezir	1942	Dugo Polje
15. Omerovic, Amir	1969	Lolici

16. Omerovic, Avdurahman	1950	Kamenica
17. Avdic, Mehmed	1943	Osat
18. Avdic, Dzermal	1941	Osat
19. Salkic, Mirsad	1962	Osat
20. Mehic, Hazim	1942	Lolici
21. Halilovic, Nazif	1935	Klotijevac
22. Smailovic, Samir	1971	Zaluzje
23. Džananovic, Ramo	1961	Jagonja
24. Cakanovic, Irfan	1950	Srebrenica
25. Omerovic, Osman	1960	Biljaca
26. Omerovic, Juso	1939?	Biljaca
27. Džananovic, Husein	1954	Besirevici
28. Bajramovic, Tahir	1977	Poljak
29. Džanic, Edhem	1942	Dobrak
30. Mehmedovic, Ahmo	1950	Dobrak
31. Hasanovic, Ramiz	1979	Cerska
32. Alic, Hasan	1940	Brezovice
(listed as 33 - not 32 on original)		
33. Dautovic, Habib (listed as 34)	1939	Bubin
As listed on page 7 of fax sent from Dutch Foreign Ministry:		
1. Saib, Jahic	1960	Osatica
2. Alic, Seid	1964	Trubari
3. Salkic, Omer	1952	Biljaca
4. Salkic, Sevdahet	1978	Biljaca
5. Mujcinovic, Ejub	1960	Dugo Polje
6. Masic, Ramo	1957	Zapolje
7. Smajlovic, Hasan	1974	Tokoljaci
8. Memisevic, Meho	1942	Brezovice
9. Djogaz, Vahid	1972	Dugo Polje
10. Djogaz, Hajrudin	1955	Đogazi

11. Jusic, Husein	1968	Dedici
12. Avdic, Hajrudin	1954	Sebjocina
13. Djananovic, Fikret	1961	Besirovici
14. Bektic, Kiram	1953	Srebrenica
15. Pasic, Mevludin	1950	Srebrenica
16. Osmanovic, Rifet	1946	Pecista
17. Cakco, Ramiz	1953	Drinjaca
18. Harbas, Enes	1947	Velika Daljeg
19. Selimovic, Ismet	1940	Tokoljaci
20. Osmanovic, Esad	1966	Demirovci
21. Mustafic, Rifet	1935	Drinjaca
22. Isakovic, Memis	1972	Pobudze
23. Hodjic, Sabahudin	1965	Bratunac
24. Mehmedovic, Avdija	1967	Srebrenica
25. Krdjic, Dahmo	1979	Osmace
26. Huseinovic, Hadrudin	1944	Potocari
27. Jamic, Hamed	1945	Osmace
28. Sahman, Becrovic	1948	Nedeljista
29. Subljic, Sulejman	1945	Pusnolici
30. Jusic, Ahmo	1977	Bratunac
31. Ljeskovic, Murat	1936	Skelani
32. Golic, Sadik	1974	Glogova
As listed on page 8 of fax sent from Dutch Foreign Ministry:		
1. Idriz Sinanovic	1949	Osmace
2. Salko Delalic	1966	Dobrak
3. Hamid Ibrahimovic	1958	Bratunac/Podgradac
4. Sabahudin Gluhic	1953	Srebrenica
5. Suljic Smerija	1939	Bratunac
6. Elvis Alic	1978	Srebrenica
7. Sabahudin Omerovic	1975	Jassadva?/Srebrenica

8. Ejub Hasanovic	1955	Zalozje
9. Alija Smajlovic	1949	Dodici/Srebrenica
10. Nuriya Smajlovic	1978	Dodici/Srebrenica
11. Begic Zikrija	1938	Pribidoli
12. Samir Begic	1979	Pribidoli
13. Salih Mustafic	1962	Pribidoli
14. Nubedin Krzic	1976	Vidikovac
15. Sagit Krdzic	1976	Osmace
16. Nevzet Salihovic	1961	Voljavica
17. Ahmo Djogaz	1951	Dugo Polje
18. Rifet Hasic	1960	Tegare
19. Himzo Beutic	1940	Brezovice
20. Ibrahim Selimovic	1939	Osat
21. Mehmedalija Bajramovic	1944	Dobrak
22. Hamza Civic	1956	Tokoljaci
23. Mehmed Mehmedovic	1954	Pobudze
24. Esad Omerovic	1946	Lolici
25. Adem Hodzic	1951	Prohici
26. Mehmed Salkic	1943	Osat
27. Senad Sinic	1978	Olovo
28. Ramo Osmanovic	1973	Poznanovici
29. Munib Lemes	1953	Desirovici
30. Injaz Lemes	1976	Desirovici
31. Jusuf Jusufovic	1946	Drinjaca
As listed on page 9 of fax sent from Dutch Foreign Ministry:		
1. Rebic, Hakia	1951	Pribidoci
2. Aljic, Latif	1959	Dobrak
3. Jukic, Alija	1936	Urisic
4. Djanic, Halid	1942	Podcaus
5. Zimic, Salih	1962	Peci

6. Ibrisevic, Salih	1943	Pripitolji
7. Sedkic, Zulfo	1966	Posevar
8. Smaic, Alia	1939	Tokoljaci
9. Hasanovic, Semir	1975	Prohici
10. Masic, Ohran	1959	Zapolje
11. Sulejmanovic, Salko	1942	Biljaca
12. Omerovic, Ibrahim	1940	Ljeskovik
13. Osmanovic, Hasib	1930	Ljeskovik
14. Mehic, Mehmed	1954	Jagodnja
15. Rizvic, Sulejman	1947	Kamenica
16. Sejmenovic, Mehmed	1946	Rovasi
17. Alic, Jahic	1936	Osat
18. Kabilovic, Edhem	1936	Karacici
19. Mustafic, Nazif	1965	Drinjaca
20. Mustafic, Huso	1975	Drinjaca
21. Handjic, Sevdalia	1965	Osmace
22. Krdjic, Sadik	1942	Osmace
23. Salihovic, Abdulah	1977	Skolici
24. Jusic, Fajko	1936	Podcaus

Potočari'de bulunan UNPROFOR Kampında Sırlara verilmek üzere hazırlanan 239 kişilik isim listesi. Listeyi hazırlayan İbro Nuhanović'in, eşi Nasiha Nuhanović'in (1947) ve oğulları Muhammed Nuhanović'in (1974) isimleri bu listeye dahil edilmemiştir. Bu üç kişi de Sırlara teslim edilmişlerdir. (Human Rights Watch, **The Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping Bosnia and Herzegovina**, C.:7, S.:3 (Ekim 1995), s. 72.)

EK- 3 EUFOR Katılımcı Devletler Listesi

Ülke	Asker Sayısı	Askeri gözlemciler	Polis	Diğer	Toplam
 Arnavutluk	1	-	-	-	1
 Avusturya	408	-	-	-	408
 Bulgaristan	10	-	-	-	10
 Şili	15	-	-	-	15
 İspanya	9	-	-	-	9
 Finlandiya	5	-	-	-	5
 Fransa	1	-	-	-	1
 Yunanistan	2	-	-	-	2
 Macaristan	50	-	-	-	50
 İrlanda	7	-	-	-	7
 İtalya	5	-	-	-	5
 Makedonya	11	-	-	-	11
 Hollanda	6	-	-	-	6
 Polonya	36	-	-	-	36
 Çekya	2	-	-	-	2
 Romanya	44	-	-	-	44
 UK	31	-	-	-	31
 Slovakya	35	-	-	-	35
 Slovenya	9	-	-	-	9
 İsveç	2	-	-	-	2
 İsviçre	20	-	-	-	20
 Türkiye	232	-	-	-	232
Toplam	941	-	-	-	941

(<http://www.operationspaix.net/26-operation-eufor-althea.html>)

Erişim:26.08.2018,12:26)

KAYNAKÇA

I. Basın ve Yayın Organları

Aljazeera

BBC

Cumhuriyet

Guardian

Hürriyet

Milliyet

New York Times

Sabah

Wall Street Journal

II. Kitaplar

AĞANOĞLU, Hasan Yıldırım, **Göç**, 1. b., Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2001,
ALLEN, Beverly, **Rape War Fare The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina
and Croatia**, University of Minnesota Press, London, 1996.

ANDERSON, David, **The Collaps of Yugoslavia: Background and Summary**,
Avustralia Parliamentary Research Service, Research Paper, S. 14, 1995.

ANDJELIC, Neven, **Bosnia-Herzegovina The End Of A Legacy**, Frank Cass,
London, 2003.

ANKERSEN, Christopher, **The Politics Of Civil–Military Cooperation Canada in
Bosnia, Kosovo, And Afghanistan**, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2014.

BALL, Howard, **Working In The Killing Fields, Forensic Science In Bosnia**,
Potomac Books, ABD, 2015.

BAUMANN, Robert F. ve Gawrych George W. - Kretchik Walter E., **Armed
Peacekeepers in Bosnia**, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas,
2004.

BEĆIREVIĆ, Edina, **Genocide On The Drina River**, Yale University Press,
Connecticut, 2014,

BENSON, Leslie, **Yugoslavia: A Concise History**, Palgrave, New York, 2001.

BERT, Wayne, **The Reluctant Superpower United States' Policy in Bosnia, 1991-95**, St. Martin's Press, New York, 1997.

BIEBER, Florian, **Post-War Bosnia Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance**, Palgrave Macmillan, New York, 2006.

BJELIĆ, Dušan I. ve SAVIĆ, Obrad, **Balkan as Metaphor Between Globalization and Fragmentation**, The MIT Press, London, 2002.

BLITZ Brad K., **War and the Change in the Balkans**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

BUCKNAM, Mark A., **Responsibility of Command How UN and NATO Commanders Influenced Airpower over Bosnia**, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2003.

BURG, Steven L. ve SHOUP Paul S., **The War in Bosnia Herzegovina, Ethnic Conflict and International Intervention**, Routledge, New York, 1999.

CAMPBELL, David, **National Deconstruction: Violence, Identity, and Justice in Bosnia**, University of Minnesota Press, Minnesota, 1998.

CHANDLER, David, **Bosnia Faking Democracy After Dayton**, Pluto Press, London, 1999.

CRNOBRNJA, Mihailo, **The Yugoslav Drama**, McGill-Queen's University Press, London, 1996.

ČUVALO, Ante, **Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina**, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, Toronto, 2007.

DOUBT, Keith, **Understanding Evil, Lessons From Bosnia**, Fordham University Press, New York, 2006,

EKİNCİ, Mehmet Uğur, **Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu**, SETA, Ankara, 2014,

FARKAS, Evelyn N., **Fractured States and U.S. Foreign Policy: Iraq, Ethiopia, and Bosnia in the 1990s**, Palgrave Macmillan, New York, 2003.

FRIEDMAN, Francine, **Bosnia and Herzegovina: A polity on the Brink**, Routledge, London, 2004.

GAGNON, Valère Philip, **The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s**, Cornell University Press, New York, 2004,

GIBBS, David N., **First Do No Harm, Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia**, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009.

- GRUBAČIĆ, Andrej, **Don't Mourn, Balkanize! Essays After Yugoslavia**, PM Press, Oakland, 2010.
- HARRIS, Nathaniel, **The War in Former Yugoslavia**, Raintree Steck Vaughn, Teksas, 1998.
- HASTIE, Rachel, **Disabled Children in a Society at War, a Casebook From Bosnia**, Published By Oxfam Ukand Ireland, Oxford, 1997.
- HERMAN, Edward S., **Srebrenica Massacre Evidence, Context, Politics**, Creative Commons Attribution, Chicago, 2011.
- ISAKOVIĆ, Zehrudin, **Muzej Alija Izetbegović (1925-2003)**, JU Muzej Alija Izetbegović, Sarajevo, 2005.
- JOHNS, Raymond E., **Bosnia and Collective Security UN, EC, NATO, CSCE, WEU**, The Industrial College of the Armed Forces National Defense University Fort McNair, Washington, D.C., 1993.
- KEIL, Soeren, **Multinational Federalism in Bosnia and Herzegovina**, Ashgate, England, 2013.
- KIVIMÄKI, Timo, KRAMER, Marina ve PASCH, Paul, **The Dynamics of Conflict in the Multi-ethnic State of Bosnia and Herzegovina**, Country Conflict-Analysis Study, Freidrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 2012.
- KOÇAK, Mehmet, **İnsanlık Tarihinde Kara Bir Leke: Srebrenica Soykırımı**, 1. b., Batu Yayıncılık, İstanbul, 2010,
- MACDONALD, David Bruce, **Balkan Holocausts? Serbian and Croatian Victim Centred Propaganda and the War in Yugoslavia**, Manchester University Press, Manchester, 2002.
- MEŠTROVIĆ, Stjepan G., **The Balkanization of the West**, Routledge, London, 1994.
- MOCKAITIS, Thomas R., **Avoiding The Slippery Slope: Conducting Effective Interventions**, Strategic Studies Institute And U.S. Army War College Press, Carlisle, 2013
- MOJZES, Paul, **Balkan Genocides, Holocaust and Ethnic Cleansing in the Twentieth Century**, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., UK, 2011,
- Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, **Srebrenica: a 'Safe' Area**, Netherlands Institute For War Documentation, Amsterdam, 2012.

NETTELFIELD, Lara J. ve WAGNER, Sarah E., **Srebrenica in the Aftermath of Genocide**, Cambridge University Press, Cambridge, 2014,

NUHANOVIĆ, Hasan, **Under The UN Flag**, DES Yayıncılık, Sarajevo, 2007,

OĞURLU, Yücel ve KULANIĆ, Ahmed, **Bosnia and Herzegovina: Law, Society and Politics**, International University of Sarajevo, Sabah Print, Sarajevo, 2016.

PARIS, Roland, **At War's End, Building Peace After Civil Conflict**, Cambridge University Press, New York, 2004.

POND, Elizabeth, **Endgame In The Balkans Regime Change: European Style**, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2006.

RAMET, Sabrina P., **Thinking about Yugoslavia**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

REDŽIĆ, Enver, **Bosnia And Herzegovina In The Second World War**, (Çev.: Aida Vidan), Frank Cass, London, 2005.

ROHDE, David, **End Game:The Betrayal And Fall Of Srebrenica, Europe's Worst Massacre Since World War II**, 10. b., Penguin Books Ltd., New York, 1998,

RONDIĆ, Adnan, **Living the Life of Srebrenica**, Heinrich Böll Foundation, Office for Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2015.

RUPERT, Smith, **The Utility of Force, The Art of War in the Modern World**, Penguin Books Ltd, London, 2005.

SIEGEL, Pascale Combelles, **Target Bosnia: Integrating Information Activities in Peace Operations: NATO-Led Operations In Bosnia-Herzegovina December 1995-1997**, CCRP, ABD, 1998.

SPASIĆ, Ivana ve SUBOTIĆ, Milan, **R/Evolution And Order Serbia After October 2000**, Freedom House, Belgrade, 2001.

SPINI, Dario, ELCHEROTH, Guy ve BIRUSKI Dinka Corkalo, **War, Community, and Social Change: Collective Experiences in the Former Yugoslavia**, Springer, New York, 2014.

TALJIĆ, Isnam, **Srebrenica'nın Öyküsü**, 2. b., (Çev:Elma Kutlu), Profil Kitapevi, İstanbul, 2003,

TATUM, Dale C., **Genocide at the Dawn of the Twenty-First Century: Rwanda, Bosnia, Kosovo, and Darfur**, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

THOMAS, Nigel ve MIKULAN, Krunoslav, **The Yugoslav Wars Bosnia, Kosovo and Macedonia 1992-2001**, Osprey Publishing, Oxford, 2006.

Tourism Assosiation of Bosnia Herzegovina, **Bosnia Herzegovina For All Time**, Sarajevo, GTZ, 2004.

VELIKONJA, Mitja, , **Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina**, (Çev.:Rang'ichi Ng'inja), Texas A&M University Press, Texas, 2003.

VOORHOEVE, Joris, **From War to the Rule of Law Scientific Council For Government Policy Peacebuilding After Violent Conflicts**, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2007.

III. Makaleler

Adalet Bakanlığı, Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, İnsan Hakları Daire Başkanlığı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Mahkeme İçtihadına İlişkin Bilgi Notu, S.:164 (Haziran 2013), s.s. 1-53.

AKGÜN, Sibel, “Dayton Anlaşması Sonrası Türk Dış Politikasında Süreklilik ve İstikrar: Bosna-Hersek”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.:9, S.: 16 (Ocak 2011), s.s.108-150.

ALP, İlker,“Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995)”, **Avrasya Etüdleri**, C.:52, S.2 (2017), s.s. 153-197.

BELLOU, Fotini, “Srebrenica—The War Crimes Legacy: International Arguments”, **Intervention and Memory, Southeast European and Black Sea Studies**, C.:7, S.:3 (Eylül 2007), s.s. 387-398.

BEŞİRİ, Arzu, “Soykırım ve Soykırımı İlişkin Uluslararası Mekanizmalar”, **TBB Dergisi**, S.: 108 (2013), s.s. 180-202.

BOZKURT, Giray Saynur, “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.:10, S.:2 (2010), s.s. 51-95.

ÇAĞ, Galip, “Modern Çağın Ötekisi Balkanlar ve 20.Yüzyılın Başında Avrupa’dan Balkanlara Bakmak”, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, Balkan Özel Sayısı, S.:2 (Temmuz-Aralık 2012), s.s. 129-144.

ÇAKMAK, Cenap ve ATILGAN Cansu, “BM, Bosna Soykırımı ve Küresel Adalet”, **Bilge Strateji Dergisi**, C.:4, S.:7 (2012), s.s. 11-32.

DAĞCI, Gül Tuba ve DAL, Adnan, “Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, C.:6, S.:11, s.s. 107-130.

- DALAR, Mehmet, “Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği”, **A.İ.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.:1, S.:16 (2008), s.s. 91-124.
- DEĞER Ozan, “Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanının Bosna - Hersek ve Sırbistan - Karadağ Kararı”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, C.:6, S.:22 (2009), s.s. 61-95.
- DEMİR, Musa, “Ivo Andrić’in Drina Köprüsü Adlı Romanında Osmanlı Algısına Genel Bir Bakış”, **Avrasya Etüdüleri**, C.:50, S.:2 (2016), s.s. 453-470.
- DEMİREL, Naim, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S.:8 (2016), s.s. 111-132.
- DİKİCİ, Ali, “Bosna Savaşında Srebrenica Savunmasının Komutanı Naser Orić’in Hikâyesi”, **Avrasya Etüdüleri, Balkanlar Özel Sayısı**, C.:2, S.:50 (2016), s.s. 181-217.
- EMGİLİ, Fahriye, “Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği”, **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 21 (2012), s.s. 57-87.
- ERTUĞRUL, Sevil, “Uluslararası Çatışma Çözümü ve BM: Bosna-Hersek Sınavı”, s.s. 132-162, <http://dergipark.gov.tr/iugaad/issue/1173/13847>
- GÖKÇE, Turan, “1699-1700 tarihli Bosna Vilayeti Hududnamesi”, s.s. 76-106, <http://dergipark.gov.tr/egetid/issue/5043/68740> .
- GÖNEN, Sibel, “Bir Savaş Silahı Olarak Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Sağlık Üzerine Etkileri: Bosna Savaşı Örneği.”, **TAF Preventive Medicine Bulletin**, C.:10, S.: 1 (2011), s.s. 119-126.
- GÜRCAN, Metin, “Rusya’nın Ukrayna’daki ‘Bulanık Savaş’ Stratejisi”, https://www.academia.edu/11069073/RUSYANIN_BULANIK_SAVAS_KONSEPTI, (Erişim Tarihi: 14.01.2019 15:54)
- HUMAN RIGHTS WATCH, “The Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping Bosnia and Herzegovina”, C.:7, S.:3 (Ekim 1995), s.s. 1-81.
- KIZILSÜMER ÖZER, Deniz, “BM Soykırım Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Dava (Bosna-Hersek ve Sırbistan)”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.:4, S.: 15 (2008), s.s. 61-84.
- KONOKHOVICH, Anastasia, “Background Guide The Srebrenica Genocide”, **International Youth Conference Tyumen Model UN 2012 Historical Security Council**, 2012, s.s.1-18.
- KÜÇÜKALTAN, Ensar, “Yeniden Yükselen Sırp Milliyetçiliği ve Bosna Katliamı”, **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**,

ÖNER, Aslı Şirin, “Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru : Bosna-Hersek’te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.:2, S.:1 (Temmuz 2013), s.s. 1-22.

ÖZBAŞ, Züleyha, “Cinsel Silah ve ‘Grbavica’”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Dergisi**, s.s. 172-188 <http://dergipark.gov.tr/maruid/issue/446/3530> (Erişim: 31.08.2018 22:29)

ÖZDEN, Neşe, “A Few Remarks on the History of Bosnia”, <http://dergipark.gov.tr/otam/issue/11082/132335> (Erişim: 08.09.2018 22:39)

ÖZKAN, Behlül, “Bosna’da Kalıcı Barış Mümkün mü?”, **Bilge Strateji Dergisi**, C.:6, S.: 10 (2014), s.s. 63-84.

RÜMA, Şadan İnan, “Uluslararası Toplum ve Egemenlik: Bosna-Hersek Örneği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.:63, S.:1, s.s. 238-274.

SAĞIROĞLU, Akın, “Bosna-Hersek ve Sırbistan’da Euroseptisizm: Batı Balkanlarda Avrupa Birliğine Bakış”, **Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi**, C.:2, S.:1 (2017), s.s. 20-35.

SANCAKTAR, Caner, “Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu” **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.:10, S.:2 (2015), s.s. 23-44.

SARIKAYA, Orhan ve ZUNİĆ, Nadira, “Bosna’da Değişmeyen Fatih Algısı”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları**, C.:3, S.:2 (2014), s.s. 286-305.

SEMERÇİOĞLU, Harun, “Bosna-Hersek’te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.:16, S.:63 (2017), s.s. 1339-1360.

SİMİĆ, Olivera, “Remembering, Visiting And Placing The Dead: Law, Authority and Genocide in Srebrenica”, **Law Text Culture-Crime Science**, C.:10, S.:4 (Mayıs 2009), s.s. 220-237.

TÜRBEDAR, Erhan, “Balkanlar’da Terörizm Tehdidi: Gerçek mi, Hayal mi?”, **Uluslararası Suçlar ve Tarih, Tepav Dış Politika Analizi**, C.:11, S.:12 (2011), s.s. 141-161.

TÜRKAN, Hüseyin, “Yirminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi Beş Devletin İşlediği Soykırım ve Katliamlar, BM ve NATO’nun Göz Yumduğu Bosna-Hersek İşgali ve Srebrenica Soykırımı”, **Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi**, S.:2 (Temmuz 2014), s.s. 221-239.

TÜRKEŞ, Mustafa, “Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: Devlet Krizi”, **Boğaziçi Üniversitesi - TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu**, (2012), s.s. 1-54.

VATANSEVER, Muzaffer, “Zamanın Unutturamadığı Dram :Srebrenica.”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK**, S.:10 (Temmuz 2011), s.s. 1-22.

Van de BILDT, Joyce, “Srebrenica: A Dutch National Trauma”, **Journal of Peace, Conflict and Development**, S.:21 (Mart 2015), s.s. 116-147.

YAPICI, Merve İrem, “Bosna-Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C.:2, S.:8 (2007), s.s. 1-24.

YENİGÜN, Cüneyt ve HACIOĞLU, Ümit, “Bosna-Hersek: Batının Güvenini Kaybettiği Yer.”, **Dünya Çatışmaları**, C.:1, S.:3 (2010), s.s. 671-691.

IV. Tezler

ABAZİ, Burhan, “**Yugoslavya Siyasal, Sisteminin Yıkılışı**”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007.

BURHAN, Büşra, “**Türkiye’nin Bosna-Hersek İlişkileri Bağlamında Bosna-Hersek’te Türkiye Algısı**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2012.

ÇAKAN, Hüseyin, “**Soykırım Suçu ve Devletin Uluslararası Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanının Bosna-Hersek Soykırım Davası Kararı**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı (Tezsiz Yüksek Lisans Programı Dönem Projesi), Ankara, 2009.

ÇÖMLEKÇİ, Mehmet Fatih, “**Yugoslavya’nın Dağılma Süreci ve Bosna Krizi Sırasında Türk Basınının Tavrı**”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

DAL, Adnan, “**Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Alija İzetbegović**”, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yalova, 2015.

ELMACI, Mehmet Emin, “**Bosna-Hersek’in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)**”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996.

KRLIĆ, Metin, “**Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik, Sırbistan ve Karadağ Örneği**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

MUIR, Rachel, “**Rethinking Conflict Resolution Research in Post-War Bosnia And Hercegovina: A Genealogical And Ontological Exploration**”, Faculty Of Social Sciences University Of Bradford (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bradford, 2012.

NEZİROĞLU, İrfan, “**Yeni Dünya Düzeni ve Bosna-Hersek Cumhuriyetindeki Savaş**”, TBMM Kütüphane Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi), Ankara, 1994,

PINDER, David, “**Coin: The Missing Currency in Peace Support Operations And Beyond?**”, University of Bradford Department Of Peace Studies (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bradford, 2007.

RÜMA, Şadan İnan, “**The Role Of The International Community In The Democratisation Process In Bosnia-Herzegovina**”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul, 2008.

ŞAFAK, Yasin, “**Bosna Savaşı ve Yugoslavya’nın Parçalanması**”, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bölümü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

TEKİN, Cemile, “**Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre Yugoslavya’nın Dağılmasından Sonra Bosna-Hersek Federasyonunun Kurulması**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Tarih Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (Yayınlanmış Doktora Tezi), Konya, 2011.

YÜKSEL, Naim, “**Contribution of EU to Bosnian Peace After Dayton Agreement**”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler (İng) Bilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

ZAHOVIĆ, Amela, “**1989 Sonrası Balkan Milliyetçiliğine Örnek: Bosna-Hersek**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

V. İnternet Kaynakları

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/sirbistana-yeni-soykirim-davasi-reddedildi>

(Erişim:09.03.2017 17:35)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40416067>

(Erişim: 26.08.2018, 11:28)

<http://www.cigdemyorgancioglu.org/article/99/yuce-mahkemedden-srebrenitsa-katliaminda-hollandaya-kismi-sorumluluk-karari-by-cigdem-yorgancioglu>

(Erişim:01.09.2018 15:02)

<https://www.dw.com/en/srebrenica-massacre-dutch-peacekeepers-partly-responsible-court-rules/a-39431423>

(Erişim: 01.09.2018 17:02)

https://edintuzlak.wordpress.com/2013/07/12/fatima-muhic-youngest-victim-of-genocide/edo_5700-2/#main

(Erişim:25.09.2018 17:30)

<https://www.icmp.int/news/infographic-provides-latest-facts-and-figures-on-srebrenica-genocide>

(Erişim: 12.09.2018 21:48)

[http://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases,](http://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases)

(Erişim: 28.02.2018, 20:50)

[http://www.icty.org/en/press/statement-of-prosecutor-serge-brammertz-in-relation-to-the-judgement-in-the-case-prosecutor-vs,](http://www.icty.org/en/press/statement-of-prosecutor-serge-brammertz-in-relation-to-the-judgement-in-the-case-prosecutor-vs)

(Erişim:28.02.2018,20:50)

http://www.icty.org/x/cases/mladic/cis/en/cis_mladic_en.pdf

(Erişim:28.02.2018,20:55)

http://www.icty.org/x/cases/karadzic/cis/en/cis_karadzic_en.pdf

(Erişim:28.02.2018,20:55)

<https://www.monde-diplomatique.fr/cartes/balkans2#&gid=1&pid=1>

(Erişim:30.08.2018 22:19)

<https://www.monde-diplomatique.fr/cartes/yougoslaviemdv49#&gid=1&pid=1>

(Erişim:25.09.2018 14:30)

<http://www.ohr.int/ohr-info/maps/images/federation-of-bih.gif>

(Erişim:28.02.2018,21:55)

<http://www.operationspaix.net/26-operation-eufor-althea.html>

(Erişim:26.08.2018,12:26)

VI. Sözlü Görüşmeler

Admir Jusupović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.12.2015)

Almasa Salihović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 11.07.2016)

Astsubay Hasan Hasanović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 11.07.2016)

Srebrenicalı Anneler Derneği Başkanı Hatice Mehmedović ile yapılan söyleşi
(Görüşme Tarihi: 12.07.2016)

Rehber Hasan Hasanović'le yapılan söyleşi (Görüşme Tarihi: 12.07.2016)

ÖZGEÇMİŞ

AD SOYAD:

Nurettin ALTAY

ANA BİLİM DALI:

DEU Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

KİŞİSEL BİLGİLER:

Doğum Yeri ve Yılı: Sivas-10.12.1977

EĞİTİM:

Lise: Kuleli Askeri Lisesi

Lisans: Kara Harp Okulu Sistem Mühendisliği

YABANCI DİL:

İngilizce (YDS 87,5)

Rusça (Orta Seviye)

İŞ/İSTİHDAM:

Askeri Personel/Piyade Komando Binbaşı

GÖREV YERLERİ:

Tunceli Komando Tugayı (2001-2003)

Kayseri Komando Tugayı (2003-2009)

İzmir Merkez Komutanlığı (2009-2011)

Ulaştırma, Personel Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı (2011-2015)

Siirt Komando Tugayı (2015-2017)

Malkara Merkez Komutanlığı (2017-)